

ISSN 2308-3662

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН
ПАЖҶҲИШГОҶИ РУШДИ МАОРИФИ
АКАДЕМИЯИ ТАҶСИЛОТИ ТОҶИКИСТОН

ИЛМ ВА ИННОВАТСИЯ

(Маҷаллаи илмию методӣ)

НАУКА И ИННОВАЦИЯ

(Научно-методический журнал)

№3 2014 (9)

**ПАЖҶҶҶИШГОҶИ РУШДИ МАОРИФИ
АКАДЕМИЯИ ТАҶСИЛОТИ ТОҶИКИСТОН**

**ИНСТИТУТ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ
АКАДЕМИИ ОБРАЗОВАНИЯ ТАДЖИКИСТАНА**

**МАҶАЛЛАИ ИЛМИЮ МЕТОДӢ СОЛИ 2012 ТАЪСИС ЁФТААСТ
НАУЧНО - МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ ОСНОВАН В 2012 ГОДУ**

**Шӯрои таҳририя:
Редакционная коллегия:**

Исрофилниё Ш.Р. – сармуҳаррир, доктори илмҳои филологӣ, профессор
Маҳмадҷонова М. – муовини сармуҳаррир, доктори илмҳои фалсафа
Турунов С.Ш. – муовини сармуҳаррир, номзоди илмҳои педагогӣ

**Ҳайати таҳририя:
Члены редколлегии:**

Саидов Н.С. – доктори илмҳои фалсафа, профессор
Раҳимов Ф.Қ. – академики АИ ҶТ, профессор
Мирбобоев Р. – номзоди илмҳои иқтисодӣ, дотсент
Каримова И.Х. – академики АТТ, профессор
Лутфуллоев М. – академики АТТ, профессор
Қодиров Қ.Б. – академики АТТ
Маҳмадҷонов О. – доктори илмҳои филологӣ, профессор
Раҷабов М. – номзоди илмҳои педагогӣ
Абдулазизов В. – номзоди илмҳои филологӣ
Амонов Н. – номзоди илмҳои равшаншиносӣ
Байзоев А.М. – номзоди илмҳои филологӣ
Шоев Р. – номзоди илмҳои филологӣ
Котибова Ш. – номзоди илмҳои педагогӣ
Сатторова Ҳ. – номзоди илмҳои педагогӣ

Маҷалла бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ нашр мешавад.
Журнал издається на таджикском, русском и английском языках.

**Пажӯҳишгоҳи рушди маориф, 2014
Институт развития образования, 2014.**

**МУНДАРИЧА
СОДЕРЖАНИЕ**

МАВЛОНО ЧАЛОЛИДДИНИ БАЛХӢ

РАҶАБОВ АСКАРАЛӢ

Назари гузаро доир ба диду бардоштҳои муסיқии замони
Мавлоно5

КОМИЛОВ РУСТАМ

Рози нухуфтаи ҳикмати ҷавҳарии инсон аз назардошти
Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ 11

МАҲМАДҶОНОВА М.

Тимсоли зан дар ирфон ва афкори Мавлоно Румӣ16

ҲАЗРАТҚУЛОВ М.

Ирфони Абдурахмони Ҷомӣ21

ҒАФҒОРОВА УМЕДА

Хусусиятҳои ғоявӣ ва услубии осори мансури
Мавлоно Ҷалолуддини Румии Балхӣ.....33

КАРАМХУДОЕВ Ш.Х.

Масъалаи озодӣ ва ихтиёри инсон дар таълимоти
Носири Хусрав ва Ҷалолуддини Румӣ39

КУРБОНҶОНОВА Н.,

Ду образи маъмул дар ашъори Ҷалолуддини Балхӣ44

АЗИЗМУРОДОВ М.Р.

Масъалаи ишқ дар осори мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ47

ГУЛҲАСАН МИРҲАСАН

Таъсири афкори ирфонии Ҷалолуддини Балхӣ ба
ашъори Мубораки Ваҳонӣ51

АБДУЛЛОЕВ АБДУССАЛОМ

«Ваҳдати вуджуд» в религиозно-философской концепции
Джалолуддина Руми56

СОЛИ БУЗУРГДОШТИ МАВЛОНО НУРИДДИН АБДУРРАҲМОНИ ҶОМӢ

СОДИҚОВ

Религиозно-философские воззрения Абдурахмана Джами63

ИСРОФИЛНИЁ Ш.Р., СУЛТОНМАМАДОВА М.

Методикаи таълим ва шеваи шарҳу тафсири каломи мавзун
дар муассисаҳои Таълимӣ66

МАҲМАДҶОНОВ О.,

Лексикаи осори Абдурахмони Ҷомӣ ва
муносибати он бо забони гуфторӣ71

РАҶАБОВ М. Роҳкориҳои навин дар таҳқиқи афкори педагогии Абдурахмони Қомӣ	76
САМАДОВ АБДУРАШИД, Таҳлили муқоисавии баъзе андешаҳои Мавлоно Румӣ ва Робиндранат Такур	80
КАМОЛОВ Х.М., Корбурди истилоҳоти мансуб ба номи муассисоти давлатӣ, рамзҳо ва аснод дар “Баҳористон” Абдурахмони Қомӣ	86
МАХКАМОВ Д., ҲАЗРАТҚУЛОВА Н., Назари ахлоқӣ- тарбиявии Абдурахмони Қомӣ	92
ДАВЛАТШОЕВ И., Ақидаҳои педагогии Абдурахмони Қомӣ дар «Баҳористон»	96
БОБОМУРОДОВ ШУҲРАТ Категорияи грамматикӣ шумора дар номаҳои Абдурахмони Қомӣ	99
СУБҲОНҚУЛОВА С., СУБҲОНҚУЛОВА Н., Нақши Константин Чайкин дар тарҷумаи осори Абдурахмони Қомӣ дар солҳои 30-юми асри хх	104
МИРБОБОЕВА БИБИВАҲӢ, Ҷанбаҳои педагогӣ дар осори Абдурахмони Қомӣ	107
РАУФОВА Т., Мавлоно Абдурахмони Қомӣ аз манзари Президент Эмомалӣ Раҳмон	111
ГУРЕЗ САФАРЗОДА Тарбия аз назари Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ	114
АМОНОВА М.Н. Ҷойгоҳи мутоиба дар «Баҳористон»-и Абдурахмони Қомӣ	121
СУЛТОНЗОДА МУАТТАРҲОН Хусусиятҳои маъноӣ антонимҳо дар «Баҳористон» - и Абдурахмони Қомӣ	124
ЗИЁЕВА З.И., Абдурахмони Қомӣ мутафаккири инсонпарвар	127

НАЗАРИ ГУЗАРО ДОИР БА ДИДУ БАРДОШТҲОИ МУСИҚИИ ЗАМОНИ МАВЛОНО

*РАҶАБОВ АСКАРАЛӢ,
профессори АУ ҚТ*

Замони зиндагӣ ва фаъолияти эҷодии Мавлоно Ҷалололдини Балхии Румӣ (1230-1273) ҳамзамони ба сари қудрати сиёсӣ омадани хонадонҳои муғулиабар буда ва боло гирифтани низоҳои тахту ҷоғталабиҳои ин хонадонҳост. Новобаста аз номуназзामी вазъи сиёсии Мовароуннаҳру Хуросон, Эрон ва Осиёи Сағир замони зиндагии фаъолияти эҷодии Мавлоно Ҷалололдини Балхӣ яке аз давраҳои муҳими рӯи сахна омадани диду бардошт, сабку равияҳои таҳқиқию эҷоду иҷроии шеърҳои мусиқӣ дар таърихи тамаддуни тоҷикон ва мардумони Осиёи Марказӣ ва Осиёи Сағир аст.

Рушди жанри анвои шеърҳои мусиқӣ, суннатҳои устодонаи пажӯҳиш, эҷод ва иҷроии мусиқӣ дар давраи нави таърихӣ таъба ба суннатҳои дерини эҷодиёти шеърҳои мусиқии тоҷикон (мардумони эронӣ) ва марокити баноми фарҳангии ин садаҳодар иртибот аст. Шаклгирию пешрафти эҷоду иҷро, танаввуоти жанрию шаклӣ, пажӯҳишу мавзӯғузорию нави масоили таърих ва назария мусиқӣ ва пайванди он ба дигар анвои эҷодиёти бадеӣ ҳам ба пайкори таҳқиқию эҷодии донандагону суннатманишони шеърҳои мусиқӣ ва илми ин сада чун Мавлоно Камолуддин Козарунӣ (1210-1290), Имом Фаҳриддини Ғовусӣ (ваф.1245), Насируддини Ғусӣ (1291-1273), Мавлоно Камолуддини Удӣ (Моҳир, 1115-1178), Муҳаммади Нишопурӣ (1132-1246), Муъиддини Чиштӣ (1141-1230), Начмуддини Кубро (1145-1221), Сайфиддини Боҳарзӣ (ваф.1261), Баҳоуддини Валад (1148-1231), Султон Валад (1226-1312), (Сафиуддин Абулмуъминӣ Урмавӣ (1220-24-1294), Мавлоно Начмуддини Дабиронӣ (ваф.1297), Қутбуддини Шерозӣ (1236-1310), Мавлоно Ҷаводи Хуросонӣ (ваф.940), Устод Муҳаммади Шонакӣ (ваф.1296), Шамси Қайси Розӣ (ваф.1226), Амир Хусрави Деҳлавӣ (1253-1325), Имом Фаҳриддини Розӣ (ваф.1228), Шамсиддини Омӯлӣ (1282-1349) ва дигарон дар иртибот аст(1). Устодони шеърҳои мусиқии ин сада худро идомадиҳандаи суннатҳои ҳирфаии Борбади Марвазӣ (589-90-628-38) ва навогарони замонашон мешумориданд ва ин таҳаввулоти бадеию зебоишинохти ҳунарию пажӯҳишӣ дар адабиёти хаттии таърихию адабӣ, мусиқии ин сада ва садаҳои баъдӣ бисе рангин қаламдод шудаанд.

Дар замони Мавлоно баробари пешрафти бонизоми шеърҳои мусиқӣ ва эҷоду иҷроии он пажӯҳишу баррасии таркиботи амалию назарии созу овоз ва иртиботи он ба анвои дигари эҷодиёти бадеӣ, рӯи қор омад ануамалӣ шудани омузиши асосҳои назарии шеърҳои мусиқӣ дар пойгоҳҳои бузурги фарҳангии Мовароуннаҳру Хуросон ва Осиёи Сағир аз доираҳои маҳдуд беруномада ва дар доираҳои омузишу парваришӣ (мактабу мадорис) усул, равиши нави амалию назарӣ касб менамояд. Яъне суннатҳои ҳирфаии омузишу парваришию адабу ҳунарии ҳирфаии замони Сомониён (819-1005) бо диди нави таҳқиқӣ аз нав рӯи қор омадан инчунин пояи фикрии фаҳмиши донишномаии шеърҳои мусиқӣ дар ин садаҳо моҳияти нави таърихию илмӣ ва ҳунарию касб қарданд. Дар марказшаҳрҳои фарҳангии Мовароуннаҳру Хуросон Осиёи Сағир (Қуния) баробари рӯи сахна омадани ҳавзаҳои эҷодию иҷроӣ ва таҳқиқии созу овоз, инчунин мактаби пажӯҳишию баррасии донишномаии асосҳои амалию назарии шеърҳои мусиқӣ, ки дар замони Сомониён ташаккул ёфта буданд ва ба иллати сари қудрати сиёсӣ омадани хонадони туркии тахту ҷоғталаб пояҳои амалию назарии ин суннати устодонаи ҳунарию то ҷое шикаста шуданд, дар ин садаҳо тавассути кӯшиши пайгирионаи суннатманишони Мавлоно Камолуддини Удӣ, Мавлоно Начмуддини Дабиронӣ, Муҳаммади Нишопурӣ, Устод Хусайни Моҳир, Устод Муҳаммади Шонакӣ, Имом Фаҳриддини Ғовусӣ, Мавлоно Ҷаводи Хуросонӣ, Устод Качачӣ, Носириддини Қаввол ва дигарон на фақат аз нав фаъол шуданд, инчунин бо баррасии мавзуоти

нави таърихию назарии шеърӯ мусиқӣ, махсусан эҷод ва иҷрои мусиқии усулан устодона рӯи кор омаданд(2).

Дар ин садаҳо масоили таърих ,таркиботи назарии созу овоз аз тасавуроту тавсифи бадеӣ ба амалия ва тафсиру маънидоди усулан донишномай ташаккул ёфта ва ин равиши фаҳмишу баррасӣ баёнгари иншои рисолаҳои ҷудоғонаи сирф хирфаии соҳавӣ , инчунин ба мавзӯи муҳими фаслу бобҳои таълифоти энциклопедии ин садаҳо табдил ёфтани мусиқӣ, ҳамчун илм ва ҳунари зебоишинохтӣ мебошад. Махсусан тавсифи бадеии ҳафт дастони «Хусравонӣ»- и Борбад,ки чун зербинои бунёди маҷмӯи мусиқии устодона ба истилоҳ Дувоздаҳ парда (Дувоздаҳмақом) дар ин садаҳопазируфта шуд. Ин мавзӯ на фақат дар адабиёти назарии мусиқӣ(аввалин рисолаҳои мусиқии ин садаҳо чун рисолаҳои Муҳаммади Нишопурӣ, Сафиуддин Абулмуъминӣ Урмавӣ ва дигарон) , инчунин таълифоти барҷастаи донишномай(таълифоти Қутбуддини Шерозӣ, Амир Хусрави Дехлавӣ, Шамсиддини Омулӣ, Мир Саид Шарифи Ҷурҷонӣ ва ғ.)шуданд(3).

Ин равиши таҳқиқу баррасии масоили таърих ва назарияи созу дар ҳавзаҳои адабию фарҳангии Мовароуннаҳру Хуросон,Эрон ,Ҳинд ва Осиёи Сағир бо фаро гирифтани ниҳоду тавонҳои ахлоқӣ,зебоишинохтии мусиқӣ усулан кори хирфай бурда ва ин раванди омӯзишу тавсиф,таҳқиқи созу овоз ,эъзози арзишҳои волоҳунарии иҷрогарону меросбарони суннатманиши он дар ҷомиа омили муҳими пешрафти шаклу анвои нави созию овозӣ (чун шаклҳои созию овозии қавл, кор, рехта, сунбулӣ,амал, нақш ва ғ.) гардид(6). Рӯи сахна омадани аввалин сознаҳои бадеи ирфонӣ низ омили пешрафту пазириши васею эътибормандии созу овоз дар ҷомиа гардид ва намунаи барҷастаи ин сознаҳои бадеӣ «Найнама»-и Мавлоно, «Рубобнома»-и Султон Валад , фаслҳои мусиқии таълифоти намояндагони фирқаҳои таҳаммулпазири чиштия, кубравия, нақшбандия буда ва дар ин доираҳои ирфонӣ ба камол расидани донандагони бузурги мусиқӣ чун Муҳаммади Нишопурӣ(«Рисола дар мусиқӣ»),Сирочиддини Қамар (мусаннифи «Рисолаи чанг»), Амир Хусрави Дехлавӣ, сулолаи Носириддини Қаввол, Устод Качаҷӣ ва дигарон аст. Пазириши созу овоз дар маҳофили аҳли тасаввуф ва ирфон на фақат эътибор ва волоияти маънавӣ пайдо намуд(4), инчунин пешоҳангони фирқаҳои баному эътиборманди тасаввуфӣ чун чиштия, кубравия, нақшбандия аз арзишҳои маънавию созандагии созу овоз , маҳорати иҷроии устодҳунарони мусиқӣ истиқбол намуда ва дар ин замина дар таълифоти ҷолиби бадеию фалсафии хеш аз шигифтангезиҳои созу овози асилу хирфай нукоти рангин баён намуданд (ниг. Атиф «Мантӣқ-ут- тайр», Сайфиддини Боҳарзӣ «Авродул- аҳбоб», рубоӣёту ғазалиёти Шамс, Мавлоно «Маснавии маънавӣ» (Найнама), Мавлоно Яъқуби Чархӣ «Найнама», силсилаи маснавиҳои фирқаи чиштия ва амсоли ин(5).

Суннати соз бар соз,созна ва мусиқиномаҳои бадеии Мавлоно ва замони ӯ дар ташаккули диди назарии созиносии ин сада ва садаҳои баъдӣи Мовароуннаҳру Хуросон,Эрон , Осиёи Сағир ва Ҳинд нақши басо муассир гузошт. Ин диду бардошти созу овозпазирии орифон ва суҳанварони садаи Мавлоно ва таъсиғузории он дар ташаккул ва ривочи диди хирфаии мусиқии садаҳои баъдиро дар мисоли таълифоти Хоҷа Абдулқодир («Мақосид- ул- алҳон», «Ҷомеъ-ул- алҳон», «Шарҳи адвор», «Фавоид-ул- завоид» ва ғ.), Ҳасани Кошонӣ («Канзул тухаф»), Асъади Самарқандӣ(«Шарҳи Мавлоно Муборакшоҳӣ»), Абдурахмони Ҷомӣ(«Рисолаи мусиқӣ», «Найнама»), Маҳмуди Хусайнӣ («Қонуни илмӣ ва амалии мусиқӣ»), Камолиддин Биноӣ («Рисола дар мусиқӣ»), Наҷмиддин Гавҳарии Кавкабии Бухороӣ(«Рисолаи мусиқӣ»), Дӯсталии Бухороӣ(«Кашф-ул- автор»), Мавлоно Туғроӣ Машҳадӣ («Маснавиёти мусиқии Туғро»), Дарवेशалии Чангӣ(«Тӯҳфат-ус- сурур») ва дигарон метавон собит намуд(6).

Вижагиҳои дигари созу овозпазирии Мавлоно ва замони ӯ ин баробари рӯи кор омадани сознаҳои бадеии мусиқӣ ин рӯи сахна омадани оғози соқнома ва

муғанниномаҳост. Дар осори Мавлоно ва ҳамасронаш ин анвоъ ва чинси шеърию мусикӣ дар марҳалаи оғоз ва рушди жанрию шакли бадеӣ қарор доштанд. Дар соқиномаю муғанниномаҳои садаи Мавлоно баробари ифода, рангомезию муассирияти созу овоз, хунари устодонаи эҷодию иҷроии ромишгарии бохунарона касб намудан инчунин силки тасвирии волохунаронаи бадеиашон саршор аз тобишҳои нави бадеию зебоишинохтии мусиқиянд. Баробари волоияти мусиқии сухан, инчунин ин соқинома, муғанниномаҳо дар навбати худ моҳияти таърихӣ (ёди таърихӣ аз чехраҳои тирози аввали созу овоз чун Борбад, Рӯдакӣ, Хобон Чобаки Ной, Исои Барбатӣ, Ротибаи Барбатӣ, Абубакри Рубобӣ, Ситтии Заррин, Бӯтуроби Хонанда ва шоханшоҳону ҳокимони замону вақти созу овоз, мусиқпазиро) касб кардаанд(7) ва ин вижагиҳои бадеию зебоишинохти осори Мавлоно ва ҳамасронаш дар муқоиса ба адабиёти назарии шеърию мусиқиямон таҳқиқу натиҷагирӣ нашудаанд.

Вижагии хос ва муассирияти фарҳанги замони Мавлоно дар пурра ташаккул ёфтани системаи мӯхташами мусиқии устодона ба истилоҳ маҷмуи мусиқии классикии Дувоздаҳ парда, Дувоздаҳ пардаи аслӣ (Дувоздаҳмақом ва вожаи Дувоздаҳмақом аз садаи XVI дар таълифоти назарии мусиқии Мовароуннахру Хуросон шоебияти истилоҳӣ касб намуда ва дар ҳавзаҳои фарҳангии Эрону Ироқи Аҷам, Осӣ Сағир ҳам бо ин вожа эътибор пайдо намуд) аст. То ин сада дар амалияи эҷод ва иҷрои мусиқӣ маҷмӯи дастон ва лаҳнҳои сигонаи Борбад бо номи маҷмӯи «Роҳи Хусравонӣ, Дастони Хусравонӣ» амал намуда ва иҷро шуда, устодони созу овоз дар тазмини ин дастонҳои устодонаи Борбад таснифоти нав сохта ва номгузорӣ менамуданд. Дар адабиёти таърихӣ бадеӣ ин маҷмӯаҳои созию овозии мӯхташами мусиқӣ тавсифу баррасӣ мешуданд (ниг. асарҳои назарии доир ба жанру анвои шеърӣ навишташудаи Шамси Қайси Розӣ, Насириддин Тусӣ, тавсифҳои бадеии Низомии Ганҷавӣ, Амир Хусрави Дехлавӣ, Ҳочуи Кирмонӣ, соқиномаю муғанниномаҳои Ҳофиз ва диг., ки танҳо шоҳаҳои ҷудогонаи таснифоти мусиқӣ ва иҷрогарону меросбарони суннатҳои Борбад зикру тавсиф шуда, аз мавҷудияти маҷмӯи ягонаи ташаккулёфтаи Дувоздаҳ парда- Дувоздаҳмақом ва таркиботи он сухане ба миён наомадаанд). Аввалин таълифоти таърихӣ назарӣ, ки аз мавҷудияту пурра ташаккул ёфтани маҷмӯи Дувоздаҳ парда (Дувоздаҳ мақом собит намуда ва таркиботи онро тавсифи таърихӣ назарии мӯҷаз додааст, ҳамзамони Мавлоно донишманди мусиқӣ Муҳаммади Нишопурӣ (1132-1246) дар асараш «Рисола дар мусиқӣ» буда ва баъдан ин маҷмӯи хирфаии мусиқӣ мавзӯи меҳварии таълифоти мусиқии назаридонони ин садаҳо Сафиуддини Абулмуъминини Урмавӣ (1220-24-1294, рисолаҳои «Китоб-ул-адвор», «Рисолат-уш-Шарафия»), фаслу бобҳои таълифоти энциклопедии Қутбуддини Шерозӣ (1236-1310, «Дуррат-ут-тоҷ ли ғуррат-ид-Диббоҷ»), Шамсиддин Омӯлӣ (1282-1349, «Нафоис-ул-фунун ли ароис-ул-уйюн») Мир Саид Шарифи Чурҷонӣ (1339-1413, «Мақолид-ул-улум») ва дигарон гардиданд(11). Муҳимаш он ки дар таълифоти мусиқии замони Мавлоно шарҳу маънидоди таркиботи мусиқӣ (Дувоздаҳ парда) фаслу бобҳои мусиқии донишномаҳои ин садаҳо танҳо аз дидгоҳи илмӣ-донишӣ ба қалам омадаанд(8).

Дар навиштаҳои мусиқидонони ҳавзаҳои фарҳангии хунарии Мовароуннахру Хуросон, Эрон ва Осӣ Сағир баробари баррасии масоили таърихӣ назарии мусиқӣ (санъати мақом), инчунин доир ба ҳамоҳангии шеърю мусиқӣ (тавсифи созҳои мусиқӣ, чехраҳои эҷодию иҷроии марокизи фарҳангӣ (Бухоро, Марв, Самарқанд, Нишопуру Ҳирот ва ғ.) нуқоти рангин баён шуда ва бисёр паҳлӯҳои умдаи бадеию зебоишиносӣ бо диду бардошти нави таҳқиқӣ натиҷагирӣ шудаанд (ниг. «Рисолаи чанг» - Сирочиддини Қамар, фасли мусиқии «Эъҷози Хусравӣ» - Амир Хусрав и Дехлавӣ, соқинома ва муғанниномаҳои ин садаҳо). Дар ҳавзаҳои эҷодию иҷроӣ ва таҳқиқии Марву Бухоро, Самарқанд, Нишопур, Ҳирот мавзӯи мусиқии устодона (Дувоздаҳ парда) чун шохкорӣ бузургии шеърю мусиқӣ мавриди таърибу таҳқиқ мешуданд(9).

Баробари ин пешаварони ҳавзаҳои эҷодию иҷроии мусиқии замони Мавлоно дар таҷрибаи эҷодию таҳқиқиашон аз усули муқоисавӣ фарогирию нақд намудани назари ҳавзаҳои ҳунарии замони хулафо (аббосӣ, мактаби Бағдод), гурӯҳи «Ихвон-ус-сафо» ва ғ. ишороте нанамуда, дар ин самт аз “падидаю дастовардҳои” аҳди хилофат ишороте дар адабиёти таърихию назарии мусиқии ин сада ба назар намерасанд.

Натоиҷи эҷоду иҷроии мусиқӣ, вусъату таҷаддуди диди нави таҳқиқӣ, ташаккул ва амалияи эҷодию иҷроии жанру шакл, анвои шеърӣю мусиқии соз бар соз (навъи чӯру кук, танзиму соз бар сози дастонҳо, навъи нави эҷоди асари созию овозӣ), қавл, ғазал (рӯи сахнаи эҷод ва иҷро омадани ин ду шакл ва навъи шеърӣю мусиқиро мусаннифони рисолаҳои назарии мусиқӣ бештар ба ҳавзаҳои эҷодию иҷроии мусиқии Ҳинд нисбат дода ва ҳирфаияти эҷоду иҷроиашонро ба мактаби ҳунарию таҳқиқии Амир Хусрав нисбат медиҳанд. Дар осори Шамс, Мавлоно, Ҳочу, Султон Валад, Ҳофиз ва суханварони садаҳои баъдӣ ин вожаҳо ва шаклҳои шеърӣю мусиқӣ дар ҳавзаҳои ҳунарии Мовароуннаҳру Хуросон, Эрон, Осиёи Сағир ва Ҳинд бисе рангину пурвусъат дар истифодаанд ва дар адабиёти назарии мусиқӣ ҳам тавсифи фаннию ҳунари шудаанд), фасона (фарфар, як навъи асари созию овозии шодона ва рақсӣ, ки хоси падидаҳои эҷодию иҷроии мусиқии замони Мавлоно аст), тарона (транак, тарона аз шакл ва жанрҳои устодонаю мардумии замони Борбад буда ва тақияҳои эҷодию иҷроии устодонаи он дар садаҳои баъдӣ тавассути номоварони шеърӣю мусиқӣ такмилу тақвият ёфта) замони Мавлоно дар навиштаҳои донишмандони шеърӣю мусиқӣ шарҳу тафсири фаннию ҳунари шудаанд (ниг. фаслҳои мусиқии асари донишномаи Амир Хусрави Деҳлавӣ «Эъҷози Хусравӣ», Мир Саид Шарифи Ҷурҷонӣ «Мақолид-ул-лум», «Рисолаи чанг» Сирочиддини Қамар ва ғ.) (10).

Рангомезии эҷоду иҷро, пажӯҳишии мусиқии замони Мавлоно бо рушди жанру шакл, анвои хурду маъмули шеърӣю мусиқӣ (қавл, сунбулӣ, фасона, фарғона, соз бар соз, тарона) ва системаи устодонаю мураккаби силсилаи мусиқии Дувоздаҳ парда ва ғайра дар иртибот буда, мақоми чамъиятию фарҳангии шоир-сароянда, ромишвар-шоир, мусиқидон-шоир дар анъанаи бадеии ин садаҳо ба тақия ба суннатҳои дерини таърихию устодонаи мардумони эронӣ (точикон) ва ширкати мардумони дигари маскунӣ Мовароуннаҳру Хуросон ва Осиёи Сағир инкишоф намуд. Ин суннати тавъамии ҳирфаии шеърӣю мусиқӣ идомаи таърихӣи замони Сосониён, Сомониён дар марҳалаи нави таърихӣ ва сахми усиқии устодони замони Мавлоно чун Мавлоно Камолуддини Удӣ, Мавлоно Начмуддини Дабиронӣ, Муҳаммади Нишопурӣ, Устод Муҳаммади Шонакӣ, Имом Фаҳриддини Товусӣ, Мавлоно Чаводи Хуросонӣ, Устод Качачӣ, Носириддину Чалолиддини Қаввол ва дигарон бузург аст. Дар осори Мавлоно ва ҳамасронаш суннати соз бар соз (тавъамии шеърӣю мусиқӣ, мусиқии шеър) моҳияти нави бадеию зебоишинохтии фалсафӣ касб намуда, ҳунари асили эҷоду иҷро ва тавъамон бо сухани баландпоя дар ғазалиёти Шамс, «Маснави маънавӣ», соқиномаю муғанниномаҳои ин садаҳо хеле мастонаю орифона ва боҳунарона чарх мезананд (11). Мусиқии асилу ҳирфай ва боҳунарона иҷрошуда воситаи муҳими таҷаллиёти андешаи таҳаммулманди орифу сӯфии чомасарою пойкӯб гардид «Шунидани мусиқии ноб худ ибодат аст», Начмиддини Кубро, ниг. «Аврод-ул-аҳбоб». Бо таъбир, пиндошти орифони чомиасоз ва таммулманди чиштиа, кубравия мусиқии ноб ҳалол ва шуниданаш савоб будан ва инчунин аз он бонги ибодати воқеӣ меояд ва инсонро ба ҷаҳони андешаҳои инсонмандӣ, дӯстдорӣ мепайвандад.

Дар осори Мавлоно ва ҳамасронаш андеша ва маниши поқу беолоиш тавассути мусиқии ноб баён мешаванд. Аз танини лаҳну навоҳо, иҷроии соз бар сози ромишгари боҳунар, бадохатанини созо (чун наю рубоб, танбӯру барбат) орифонаш шуниданаш мисли аз бӯи мушқу анбар мастона шуда ба рақс меоянд ва чарх дар чарх мезананд ва тамоми ҷаҳон ва сарзаминро бо рақсу пойкӯбиашон мастона фаро мегиранд ва рақс ишон “аз азал оғоз шуда ва то абад идома ёфта” (Сайфиддин Бохарзӣ «Аврод-ул-аҳбоб») ва ин бардошти маънавии орифона дар осори Мавлоно ва ҳамасронаш басо

омирона садо медиханд ва муסיкии ноб маҷлиси унси ишонро шӯру ҳоли дигар медихад:

*Ба бонги чарх дар чарх омадам боз,
Ки ӯ саргашта буду ман сарандоз(Ҳочу).*

Ба муסיкии ноб Мавлоно ва ҳамасронаш бисёр арҷ мегузоранд, муסיкие, ки аз дил бархоста ва бар дил нишаста бошад(навои Борбадию дастони “Хусравонӣ”(Мавлоно). На ҳар кори эҷодию иҷроӣ аз дидгоҳи аҳли фирқаҳои кубравия, чиштия ва нақшбандия,мавлавия саршор аз муассирияти фаннию борхунарона аст. Муסיкии ноб мисли боғу бўстон буда ва лаҳни мутриби борбадимизроб мисли лаҳни мурғи афсонавии ҳумост. Ин шеваи пазириш, диду бардошт аз муסיқӣ,рақси шикан бар шиканудастанбӯӣ дар адабиёти мо, хосатан шеъру сухани Мавлоно, ҳамасронаш бисе борсуханона қаламдод шудаанд:

*Ман он хушнағма дастонсароям,
Кӣ будӣ ҷой дар бўстонсароям.
На ҳар боге бувад бўстонсарое,
На ҳар мурғе бувад дастонсарое(12).*

Рангомезии мавзӯӣ ва такмили тавону ниҳодҳои бадеию иҷроии шаклу анвои шеърию мусиқӣ, вусъати шаклу жанрҳои шеърию муסיқии замони Мавлоно саршор аз муассирияти бадеию зебоишинохтӣ буда ва танавуёти эҷоду иҷроӣ он бисе эҷодиёти хавзаҳои ҳунарии Мовароуннаҳру Хуросон, Эрон, Осиёи Сағир ва Ҳинд дар иртибот аст.

Адабиёт:

1.Абдуқодир ибн Гайбии Хофизии Мароғи, Мақосид-ал-алхон тасхеҳи Тақӣ Биниш, Техрон 1344,с.12,14; Амир Хусрав, Эҷозии Хусравӣ, дастхат, Китобхонаи миллии Тоҷикистон,в.178.

2. Асадулло Шуур, Мероси муסיқии хинди ба забони дари, Канада, 2003,С.21,21; Ашрафи М. Бехзод и развитие бухарской школы миниатюры XVI в. Душанбе, 1987,С.45,67; Камалиддин Бехзад и актуальные проблемы культуры Центральной Азии, Душ.2002,210.

3. Дарвешали-ӣи Чанги, Рисолаи муסיки. р.449:1, ИВАН Узб.ССР,В.13,16; Дарвешали-ӣи Чанги, Тухфат-ус-сурур, р.ЛОИВАН СССР, №9-403,В.6,16; Дарвешали-ӣи Чанги, Тухфат-ус-сурур, Иван Таж. ССР .№264, В.171.

4. Камалиддин Бехзод и актуальные проблемы культуры народов Центральной Азии, ответ.редактор Аскаралӣ Раджабов, Душанбе,2001,С.212; Болдырев А.Н, Очерки из гератского общества на рубеже XV-XVI вв.(Труды отд. Истории культуры и искусства Востока,Гос.Эрмитаж.1V.Ленинград,1947,С.134.

5. Рисола-ӣи муסיки,рукопись, ЛОИВАН СССР.№ 1844-94,В.5.;Рисола-ӣи муסיки, рукопись, ЛОВАН СССР,.№ 1861,В.12; Рисола-ӣи муסיки то Мавлоно Кавкаби, рукопись, ЛОИВАН СССР.№ В-225(1295), В.4.

6. Иноятхон Росих, Рисола-ӣи зикри муганниёни Хиндустон,Патна,1961,С.6,8; Малехо Самарканди, Музаққир-ул-асхоб,тахия ва таҳқиқи К.Айни, Душанбе,2006,С.142; Манзави Ахмад,Фехристи нусхаҳои хати-ӣи китобхона-ӣи Ганҷбахш, Равалпинди,1358,12.

7. Рисола дар илми муסיки, рукопись, ИВАН Азер .ССР. № 20,В.4;Рисола-ӣи муסיки,рукопись, ЛОИВАН СССР. № 1844,В.6 ; Рисола-ӣи муסיки, рукопись, ЛОИВАН СССР,.№ 1861,В.9; Навои, Маджолис-ун-нафоис, Асарлар,т.12. Тошкент, 1966, -С.134.

8. Агаева С.Х.Абдулгадир Марағи, Бақӣ,1983,С.5,8; Аскаралӣ Рачабов, Афкори муסיқии тоҷикон дар асрҳои XI-XV, Душанбе,1989,С.51,67.

9. Аскарали Раджабов, Историческое традиции музыкальной культуры эпохи Камалиддина Бехзода // в кн. Камалиддин Бехзод и актуальные проблемы культуры народов Центральной Азии , ответ. редактор Аскарали Раджабов, Душанбе, 2001, С.214//; Аскарали Раджабов, Таджикская музыкальная культура и ее исторические традиции в XI-XV вв., Душанбе, 1994, С.24.

10. Дўстмухаммад Хирави, Холот-и хунарварон, Лохур, 1936, с.23; Зиннат-ул-мачолис, рукопись, ИВАН Узб. ССР, №4229, в.43; Из истории искусства великого города, Ташкент, 1969, 126.

11. Рисола-йи дувоздахмаком, рукопись, ИВАН Узб. ССР. № 415-7, в.6 ; Рисола-йи нагамот, рукопись. ЛОИВАН СССР. № 1861, в.7; Рисола дар илми мусики, рукопись, ИВАН Азерб. ССР. № 20, в.3.

12. Камалиддин Бехзод и актуальные проблемы культуры народов Центральной Азии , ответ. редактор Аскарали Раджабов, Душанбе, 2001, с.213; Нафиси Саид, Таърихи назму наср дар Эрон... Техрон, 1332. с.237, 240.

ПРОНИЗИТЕЛЬНЫЙ ВЗГЛЯД НА МУЗЫКАЛЬНЫЕ МНЕНИЯ И ВЫДЕРЖКИ ВРЕМЕНИ МАВЛОНО

РАДЖАБОВ АСКАРАЛИ

Развитие жанра песни и музыки относится к традициям мастерских исследований, созданию и исполнению музыки в новой эпохе истории, опираясь на давние (старинные) традиции таджикского народа. Мавлоно и его современники сыграли большую роль в создании настоящей музыки.

Ключевые слова: жанр, создание, песня и музыка, исследование и изучение, музыкальный инструмент, пение, духовная ценность.

PIERCING GAZE MUSICAL OPINIONS, AND TIME MAVLONO

RADJABOV ASKARALI

Development of the genre of song and music belongs to the tradition of the workshops of research, creation and performance of music in a new era of history, based on the old (ancient) traditions of the Tajik people. Mavlonov and his contemporaries played a major role in the creation of this music.

Keywords: genre, creating a song and music, research and study, musical instrument, singing, spiritual value.

РОЗИ НУҲУФТАИ ҲИКМАТИ ЧАВҲАРИИ ИНСОН АЗ НАЗАРДОШТИ МАВЛОНО ҶАЛОЛУДДИНИ БАЛҲӢ

РУСТАМ КОМИЛОВ,

доктори илмҳои фалсафа, профессори
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

*Маснавии маънавии Мавлавӣ,
Ҳаст Қуръон дар забони паҳлавӣ.*

Шоҳбайти пурчавҳари мазкури Мавлонои Балхро дар сароғози баёну тавзеҳи матолиби ҳикмати чавҳарии инсонӣ ӯ ба он хотир овардаем, ки равишу усули арзёбиву баррасӣ ва матраҳи муаммои инсон чӣ дар Қуръони шариф ва чӣ дар осори гаронмояву пурғановати мутафаккири номбурда анқариб яксону ҳамшабеҳ мебошанд. Ин фикрро маълумоти муҳаққиқи маъруфи эронӣ Бадеуззамон Фурӯзонфар ва намоёнтарин донишмандони мавлавишини муосири тоҷик Хуршед Зиёев, Муҳиба Маҳмадҷонова ва дигарон низ тақвият дода метавонанд, ки тақриб онҳо “танҳо дар “Маснавии маънавӣ” зиёда аз 500 ҳадис иқтибос шуда ва тасвир ёфтааст. Вале ҳамзамон таъкид кардан ҷои аст, ки дар осори мавлавиён, (хусусан Мавлонои Балх-Р.К.) на танҳо ба тафсири оятҳои Қуръонӣ ва ҳадисҳо дучор меоем. Ниҳоят, чизи дигаре, ки имкон медиҳад Қуръон, ҳадисҳо ва шариати исломиро ба ҳайси асоси ташаккули мактаб (-и мавлавия, ки чирадасктарин намоёндааш Мавлонои Балх маҳсуб меёфт – Р.К.) иқроӣ шавем, ин ризоияти мавлавиён бо маъхазҳои мазкур дар мушкilotи асосии дину фалсафа (хосатан ҳикмат ё рози инсон – Р.К.) аст”[1;2;4].

Ривояти хилқат ё офариниши инсон дар чандин ояту сураҳои Қуръони маҷид ва лаҳзаҳои бомавриди гуногуни “Маснавии маънавӣ”-ву “Девони кабир” ё худ “Девони Шамси Табрзӣ”-и Мавлонои Балх роиҷ аст ва ривояти ронда шудани Иблис (шайтон) низ аз ба хотири сачда накардани ӯ аз даргоҳи Илоҳӣ (бингаред ба мазмуни оятҳои 30-37-уми сураи “Бақара”, оятҳои 61-63-юми сураи “Исро”, ояти 50-уми сураи “Қаҳф” ва ғ., чандин порчаҳои “Маснавии маънавӣ”-и Мавлонои Балх) ҳушдор сохтани инсоният ба андешаи аз мақому манзалат ва рисолати инсон ин амру фармоиши дастурии Худовандро ба инсон дар идроки мақому мартабаи худ бо ин ҳикматкаломи волову олий ба риштаи назм кашидааст:

*Манигар ба ҳар гадое, ки ту аз они мойӣ,
Мафурӯш хеш арзон, ки ту бас гаронбаҳойӣ.
Ба асо шиқоф дарё, ки ту Мусии замонӣ,
Бидарон қабои маҳро, ки зи нури Мустафой.
Чу Масеҳ дам равон кун, ки ту низ аз он ҳавоӣ,
Ба саф андар ой танҳо, ки Сифандиёри вақтӣ.
Дари хайбар аст, баркан, ки Алии Муртазоӣ,
Биситон зи дев хотам, ки туй ба ҷон Сулаймон.
Бишикан сипоҳи ахтар, ки ту офтоби ройӣ,
Чу Халил рав ба отаи, ки ту холисию дилхуш.
Чу Хизр хур оби ҳайвон, ки ту чавҳари бақой,
Ту ба руҳ безаволӣ, зи дарунаҳ ба ҷамолӣ.
Ту аз они Зулҷалолӣ, ту зи партави Худоӣ,
Ту ҳанӯз нопадидӣ, зи ҷамоли худ чӣ дидӣ?
Саҳаре чу офтобе, зи дируни худ барой,
Ту чунин ниҳон, дарего, ки маҳе ба зери меғӣ.
Бидарон ту меғи танро, ки маҳию хушлиқой,
Чӣ кунад даруни отаи ҳунару гуҳарнамой,
Магурез, эй бародар, ту зи шӯълаҳои озар.
Зи барои имтиҳонро чӣ шавад агар дарой?
Ба Худо, туро насӯзад, руҳи ту чу зар фурӯзад,*

*Ки халилзодай ту, зи қадими ошноӣ.
Ту зи хок сар баровар, ки дарахти сарбаландӣ,
Ту бипар ба қофи қурбат, ки шарфтари ҳумоӣ.
Шакарӣ, шакарфишон кун, ки ту қанд, нӯшқандӣ,
Бинавоз нои давлат, ки азим, хушнавоӣ[5.470-471].*

Тавре ки донишманди шаҳри муосири эронӣ Муртазо Мутаҳҳарӣ менигорад: “Худшиносӣ ба ин маънӣ аст, ки инсон мақоми воқеии ҳешро дар олами вучуд дарк бикунад, бидонад, хокӣ (заминӣ-Р.К.)-и маҳз нест, партаве аз руҳи Илоҳӣ дар ӯ аст”[3.27-28].

Чӣ дар Қуръони маҷид ва чӣ дар “Маснавии маънавӣ”-и Мавлонои Балх ба ғайр аз масоил роҷеъ ба номҳову фазилатҳои ҳасанай одамон доир ба муаммои хилқат (офариниш ё ибдоъ – Р.К.)-и инсон бузургдошту арҷгузори ӯ; мақсаду ҳадафҳо аз хилқати инсон; мақому манзалат ва рисолати инсон дар пеши Офаридгор ва олами вучуд; масъалаи озодии ирода ва масъулияти инсон; тавсифи руҳиву равонии инсон; мушкилоти рушду ривочи ҷомеа; баробариву ҳамсонии дину мазҳабҳо; мусовиюлҳуқуқиву бародарии инсонҳо; масоили озодии этиқоду озодии вичдон, наҷоду миллат ва диёнат; усул ва меъёрҳои ахлоқии инсон; арзишҳои ҳамидаи инсонӣ, масъалаи адлу адолат ва сулҳу рафоҳият ва ғ. мавриди арзёбиву баррасӣ ва мубоҳисаи амиқу ҳамаҷонибаи мутафаккир қарор гирифтааст.

Чуноне ки аз усули масъалагузори боло бармеояд, асли таълимоти Қуръониву Мавлонои Балх худшиносиву инсонсозӣ аст, яъне тарғибу ташвиқи инсон ба боҳабарӣ ва огаҳӣ аз асли вучуди худ, баргузидани ахлоқи ҳамидаву ҳасана, зиндагӣ ва рӯзгори матлубу шоиста, пажӯҳиш, талошу ибтикор ва заҳмати пайваста баҳри пурсамар гузаронидани умр, ки бо ҳисси хушнудӣ ва ризоияти Яздони Ҳақ ҳамчунин саодату пирузӣ ва комронии одамон аст.

Мисраъҳои ғаврумояву ҳақимонаи Мавлонои Балх ҳам дар баёни ин масоил хеле зиёд ба назар мерасанд:

*Ҳар дам расуле мерасад, ҷонро гиребон мекашад,
Бар дил ҳаёле медавад, яъне: “Ба асли худ биё”[5.22].*

Тавре аз ин гуфтаҳо маълум мешавад, инсон шарифтарин махлуқи Худовандист, чаро, ки ӯ инсонро дар беҳтарин ҳусниёти тақвим офаридааст. Инсон бо дамида шудани нафҳаи Илоҳӣ ҷон гирифтааст. Шартӣ дарёфти камолоти инсон дар он зоҳир мегардад, ки амру хостаҳои Худовандро сармашқи якумраи зиндагӣ, қору пайкор ва ғайрияти амалии худ қарор диҳад ва ҳамзамон фазилатҳои ҳамидаву ҳасанаро баргузинад, чун Аллоҳ ҳамеша аз кирдору аҳвол ва аъмолу пиндори ӯ воқиф бигардад.

Дигар масъалаҳои фалсафие, ки аз ин ё он ҷиҳат бо муаммои инсон иртиботи қавиву ногусастанӣ доранд, масоили таносуби моддиёту руҳиёт, муборизаи зидҳо, ваҳдати вучуд, назарияи вучуд ва маърифат, диалектикаи мафкуравӣ, ғояи инсондӯстиву башарпарварӣ, адолатмандиву амну осоиш, рифоҳияту мурувватпешагӣ, сулҳу салоҳият, мусовиюлвазнии дину диёнат, мазҳабу равияҳои гуногун ва ғ. мебошанд, ки чӣ дар “Маснавии маънавӣ”-ву “Девони Шамси Табрэзӣ”-и мутафаккири ҳақим мавриди арзёбиву бозтобии ҳамаҷарафа қарор гирифтааст.

Дар таърихи ҳикмати тасаввуф ваҳдати вучуди Мавлонои Балх арзиш ва мақоми муайян дорад, ки ба эътирофи тавҳид ё ваҳдоният асос ёфтааст ва тасдиқи офаридгории Худо ҷой дорад. Пайдост, ки агар офарандагии Худо эътироф гардад, пас мантиқи худуси замонии олам ва дар ин замина тафовути моҳиятан зиддиятноки лоҳуту носут ба миён меояд. Бешак, ин тарзи тафсиру ташреҳи масъала ба табиати ваҳдати вучуд, ки ваҳдати ҷавҳарии Холиқу махлуқро эътироф дорад, то андозае номувофиқ аст.

Бояд таъкид намуд, ки ваҳдати вучуди сӯфиёна ё худ орифона бо вучуди умумият дар таълимоти мутафаккирони ҷудоғона ҷилову тобишҳои ҳосе пайдо кардааст. Масалан, қазияи машҳури ин таълимот “ҳама Ёст”, ки яке аз услуби мабдаъӣ ба шумор меравад ва ваҳдониятро ифода менамояд, аз ҷониби пайравони ваҳдати вучуд

(пантеизм) бо тарзҳои гуногун шарҳу тафсир ёфтааст. Мавлонои Балх дар “Маснавӣ” ин ақидаро ба таври ба худ хос баён кардааст:

*Он ки гӯяд: “Чумла ҳақ аст”, аҳмақист,
В-он ки гӯяд: “Чумлагӣ-ботил”, шақист[5].*

Дар масъалаи таносуби моддиёт ва вучуд назари мутафаккир бар он аст, ки мабдаъ ба набот, сипас рустанӣ ба ҳайвон ва ҳайвон ба инсон мубаддал мегарданд, яъне инкишоф аз як марҳила ба марҳилаи дигар ба воситаи инкори марҳилаи пешина сурат мегирад. Давраи инкоркарда дар навбати худ инкор мешавад, ҳамин тариқ инкори инкор ба зухур меояд. Инкор фаноӣ мутлақӣ марҳила набуда, балки дараҷаи ниҳойии он мебошад, ки ба ин васила ба марҳилаи боз ҳам баландтар мерасад:

*Омада аввал ба иқлими чамод,
В-аз чамодӣ дар наботӣ уфтод.
Солҳо андар наботӣ умр кард,
В-аз чамод ёд н-овард аз набард.
В-аз наботӣ чун ба ҳайвонӣ фитод,
К-омадаи ҳоли наботӣ ҳеч ёд.
Ҳамчунин иқлим то иқлим рафт,
То шуд акнун оқилу донову зафт.
Ақлҳои аввалинаи ёд нест,
Ҳам аз ин ақлаш таҳаввул кард, нест[5].*

Чӣ дар “Маснавӣ” ва чӣ дар “Девони қабир”-и Мавлонои Балх бисёр андешаҳо оид ба муборизаи зидҳо баён гаштаанд. Тибқи ин ақида, олам ин ҷойгаҳе муборизаи зидҳост, зидҳо аз зидҳо ба зухур меоянд ё ба ҳам махлут гашта, шакли дигар мегиранд:

*Шаб набуд нуру надидӣ рангҳо,
Пас ба зид он нур пайдо шуд туро.
Шаб надид он ранг, к-он берун буд,
Ранг чӣ будӣ муҳраи кӯру қабуд.
Ки назар ба нур буд, он гаҳ ба ранг,
Зид аз зид пайдо шавад, чун руму занг.
Дидани нур аст, он ки дид ранг,
В-ин ба зидди нур донӣ бедаранг.
Пас ба зидди нур донистӣ, ту нур,
Зид зидро менамояд дар сурур.
Ранҷу гамро Ҳақ пайи он офарид,
То бад-ин зид хушдилӣ ояд падид.
Пас ниҳониҳо ба зид пайдо шавад,
Чунки Ҳақро нест, зид пинҳон шавад.
Нури Ҳақро нест, зидде дар вучуд,
То ба зид ӯро тавон пайдо намуд[5].*

Андешаҳои фалсафии Мавлонои Балх далолат бар он менамоянд, ки олами вучуд ҳамеша дар таҳрику чунбиш, тағйиру табдил буда ва ба ин васила ҳамаи ашёву мавҷудот нав мешаванд:

*Ҳар нафас нав мешавад дунёи мо,
Беҳабар дар нав шудан андар бақо.
Умр ҳамчун ҷӯйи нав нав мерасад,
Мустамире менамояд дар ҷасад.
Он зи тезӣ мустамиршакл омадаст,
Чун шараф, к-аз тез чунбонӣ ба даст.
Шохи оташро бичунбонӣ ба соз,
Дар назар отаи намояд бас дароз[5].*

Назарияи маърифати Мавлонои Балх низ чаҳатҳои хос ва афзалиятноки худро дорад. Ба ақидаи ӯ, ашӯи вучуд, муҳит ва инсон воситаҳои маърифати ҳастии мутлақанд. Аз мавҷудоти олам танҳо инсон қодир аст, ки ин ҳастиро дарк намояд ва ин мартаба дар натиҷаи худшиносӣ ба зухур меояд. Дарки моҳияти ҳастӣ барои ба зинаи баланди маърифат расидан мусоидат менамояд:

*Дона бин, к-аз хоку обу офтоб,
Чун дарахте гаит оӣ дар шубоб.
В-ар ба моҳият бикардандӣ назар,
Дур-дуранд ин ҳама аз якдигар[5].*

Ғояҳои башардӯстӣ ва инсонпарваронаи Мавлонои Балх дар таърихи тамаддуни ҷаҳонӣ мақоми баланду шоиста доранд. Вай байни халқияту наҷод, урфу одат, суннату анъанот ва дину мазҳаб ҳад ё худ “девори чинӣ” намегузорад, барои ӯ ваҳдати ҷавҳарии инсонӣ афзалтару бартар ва мумтозу болотар аз унсурҳои зикршуда аст:

*Туркиву гурҷиву порсиву араб,
Фаҳм карда он нидо бо гӯшу лаб.
Худ чӣ ҷойи турку тоҷик асту занг,
Фаҳм кардаст, ин нидоро чубу санг[5].*

Ё дар ҷойи дигари “Маснавӣ” мутафаккир менигорад:

*Бутпарастӣ гар бимонӣ дар сувар,
Сураташ бигзору дар маънӣ нигар.
Марди ҳоҷӣ ҳамраҳи ҳоҷӣ талаб,
Хоҳ ҳинду, хоҳ турку хоҳ араб.
Мункир андар нақшу андар ранги ӯ,
Бингар андар азму дар оҳанги ӯ.
Гар сиёҳ асту ҳамоҳанги ту аст,
Ту сафедаш хон, ки ҳамранги ту аст[5].*

Тавре ки қаблан ёдовар шудем, ахлоқи ҳамидаву ҳасанаи инсонӣ аз муҳимтарин паҳлуҳои ҳикмати инсонгароёнаи Мавлонои Балх маҳсуб мешавад. Яке аз умдатарин фазилатҳои ахлоқӣ, тибқи ақидаи мутафаккир, адолат мебошад. Мувофиқи он, адолат фазилати нафсест, ки аз махлутшавии ҳикмат, иффат ва шуҷоат ба зухур меояд. Ин падидаи фазилатҳои мазкурро ба якдигар созиш дода, ба нерӯи ягона тобеъ будани онҳоро тақозо мекунад, ки инсонҳо барои мақсаду ҳадафҳои худ расидан ба зӯрӣ ё ба заифиву сустӣ роҳ надиханд. Тавассути адолат дар инсон ҳолате пайдо мешавад, ки бо ёрии он аввалан кас инсофро аз нафасаш ба нафасаш, сипас адолату талаби адолатро ба дигарон ихтиёр мекунад.

Чунон ки дида мешавад, Мавлонои Балх одамонро хушдор медиҳад, ки онҳо дар тадбири чорамандии тамоми мушкилот бояд ба фаъолият, қору пайкор ва рафтору кирдори якдигар беғаразонаву одил бошанд.

Арзиши адолат дар таълимоти ахлоқии мутафаккир хеле доманадору фарроҳ арзёбӣ шудааст. Он танҳо ба муносибатҳои ахлоқӣ маҳдуд гардонда нашудааст ва аз ин рӯ, мутафаккир одамонро воқиф месозад, ки онҳо ба чунин нафрату адоват роҳ надиханд, ки он аз ҳадди васат ё худ адолат берун гом наниҳад.

Аз рӯи баёни мутафаккир, афроди ҷомеа бояд адолатро, ки муҳимтарин фазилати ахлоқист, дар гуфтор, кирдор, рафтор, қазоват, муомилот, тадбирҷӯии байни мардум, шаҳодат ва ғ. роичу интишор созанд.

Вучуди адл байни мардум, вобаста ба вучуди инсоне аст, ки адлро ба хубӣ бишносад ва дар мадди аввал онро дар фаъолияти амалии худ интишор карда бошад.

Тибқи андешаи Мавлонои Балх, адолат муносибати ҳасана, хайрхоҳона ва нақӯкорона буда, аз рӯи ҳаққоният ва масъулияти имониву вичдонӣ рафтор кардани шахс нисбат ба одамон, ҷомеа, муҳити атроф, ҳаводису воқеоти дар табиату ҷомеа ба вуқӯъ пайваستاаст. Рафтори ҳолисона ва ҳақиқатпарастонае, ки барои ҳифз ва бақову

устувор сохтани манфиатҳои ҳамаҷонибаи мардум нигаронида шудааст, умдатарин аломати адолатпарваронаи инсон мебошад. Адлу адолат заминаи асосии рушду ривочи ҳаёти ҷамъиятӣ, ахлоқи фарҳанг ва зисту зиндагии мардум буда, сабаби рифоҳияту осудагӣ, амну осоиштагӣ, инсонпарварӣ, озодиву хушҳолӣ ва беҳдошту беҳбудии сокинони ҷомеа мегардад. Мувофиқи таълимоти мутафаккир, адолат бояд меъёри ҳаёти рӯзмарра ва ҳамаҷӯзаи фард бошад. Адолат тақозо мекунад, ки одамон ҳам дар суҳан ва ҳам дар амалу фаъолият, қору пайкор самимӣ буда, вазифаву масъулиятшонро аз рӯйи имону виҷдон пиёда созанд, ба кирдору рафтор ва хулқу атвори худ ва дигарон холисонаву одилона баҳо дода муносибат намоянд.

Гуфтаҳои боло шаҳодати онанд, ки Мавлонои Балх анқариб нуҳ қарн қабл аз мо роҷеъ ба умдатарин мушкилоту муаммои фалсафӣ андешаҳои пурарзишу гаронмоя баён кардаст.

Адабиёт:

1. Комилов Р. Фалсафаи тоҷик: аз аҳди бостон то имрӯз. – Душанбе: “Ирфон”, 2011. – С. 172-190.
2. Махмадҷонова М.Т. Этические взгляды Джалолуддина Руми. – Душанбе: “Деваштич”, 2001. – 168 с.
3. Муртазо Мутаҳҳарӣ. Муқаддима бар ҷаҳонбинии исломӣ. Ҷ.4: “Инсон дар Қуръон”. – Техрон, 1372. – С. 27-28.
4. Фурӯзонфар Бадеуззамон. Аҳодиси “Маснавӣ”. – Техрон, 1344 ҳ. – 226 с.
5. Ҷалолуддин Муҳаммади Балхӣ. Гузидаи ғазалиёти Шамс. – Душанбе: “Алҳудо”, 1372. – С. 470-471.

ТИМСОЛИ ЗАН ДАР ИРФОН ВА АФКОРИ МАВЛОНО РУМӢ

МАҲМАДҶОНОВА М.

доктори илмҳои фалсафа, АИ ҶТ

Дар тасаввуф, ки шоҳае аз орои фалсафӣ, динӣ, иҷтимоӣ ва сиёсии халқи тоҷик ва Осӣи Марказӣ ба ҳисоб меравад, бахши хеле қавие ба масъалаи инсон, чистии он, мақому манзалат ва аҳамияти ҳуди ӯ ва ҷомеаи инсонӣ бахшида шудааст. Имрӯз ин гуна самтгирии афкори тасаввуф маҳсусан мубрам ба назар мерасад, зеро фалсафаи муосир ба ин масъала аз тариқи назариёти постмодернизм, бо инсонро маркази таҳқиқоти ҳамаҷонибаи фалсафаи иҷтимоӣ қарор додан ва инсонро ягона мақсаду мароми таҳқиқоти илмӣ эълон доштан, гаровидааст.

Орои тасаввуф бо тамоми алоҳидагии худ, қисми таркибии фарҳанги исломиро ташкил диҳад ҳам, мисоли равшани синтези орову андешаи таърихиву нав мебошад, ки дар мағз ва воситаҳои таълимоти ислом ифода ёфтааст. Бо ин ҳама, маҳз тафаккури тасаввуф дар дохили ислом имконият додааст, то дар фарҳангу тамаддуни нотақроре по ба арсаи вучуд ниҳода рушди зебоишиносиву худшиносӣ ва вусъати ахлоқи неки инсониро фароҳам оварданд.

Тафовути ҷаҳонбинии ирфонӣ аз шаръӣ чандон бузург нест. аммо ҳатто ҳамин майдон сабаби рушди соҳаҳои санъат, адабиёт, ҳунар, тафаккур бо тамоми фасохати он гардида осори ҷовидонии гуногунҳаҷм ба вучуд омад.

Таҳлили мавзӯи тимсоли зан дар тасаввуф, алалҳусус, баррасии мавзуи мазкур дар орои орифи шӯрида Мавлоно Чалолуддини Румӣ бидуни омӯзиши ҷомеаи он замон бемаънист. Бояд дар айни ҳол таъкид кард, ки Мавлоно занро на дар маънои назариёти муосири феминистӣ баррасӣ менамояд. Аммо бархилофи андешаи умум, ки нисбати зан ва мақому манзалати ӯ дар ҷомеа нигоҳи безътиноёна дорад ва нисбати зан ҳисси беэҳтиромӣ дошта занро ғайриқобили тафаккуру хирад медонад, Мавлоно нисбати зан эҳтиром ва муҳаббати латифе изҳор менамояд. Таҳлили андешаҳои мутафаккирони Мовароуннаҳру Хуросон оид ба ҷомеа ва инсон имрӯз хеле мавзӯи мубраму замонавӣ шудааст, зеро андешаҳои амиқи уламову урафои ин давр аз замони ҳуди онҳо хеле дур рафта, имрӯз низ дар ҳалли аҳдофи башарии сатҳи ҷаҳонӣ дошта самарабахшанд. Аз ҷумлаи ин гуна масоил метавон тағйирпазирӣ ва навшавии арзишҳои бунёдии дорои кайфияти иҷтимоӣ ва ахлоқиро оид ба пайдоишу таъсирашон ба ҷомеа мутафаккирони Шарқи асримиёнагӣ пешбиниҳои нобиғавӣ кардаанд, ном бурд. Андешаҳои иҷтимоӣ-фалсафии мутафаккири барҷастаи форсу тоҷики шарқи исломӣ, ҳамватан ва ҳамхуни тоҷикон, Мавлоно Чалолуддин Муҳаммади Балхӣ Румӣ (с.1207-1273), ки бешак дар ҷаҳони имрӯз тӯли чанд сол аст, ки аз ҷумлаи серхонандатарин мутафаккирони гузашта шинохта мешавад, мубрамият ва аҳамияти худто то ба ҳол аз даст наодоанд. Маҳсусан, андешаҳои Мавлоно нисбати инсон ва ҷомеаи инсонӣ бо тамоми нудрати худ, аз ҷиҳати ҷонибҳои башардӯстонаи амиқи хеш бо орои мутафаккирони бузурги пешин ҳамсадо буда, дар аксари маврид рушдиҳандаи онҳо мебошад.

Дар мавриди инсон ва ҷомеаи инсонӣ, мақоми зан дар он, ҷавҳар ва хувияти зан метавон ба андешаҳои Абулқосим Фирдавсӣ муроҷиат кард. Абдурахмана Джами (1414 - 1492), Зеро Абулқосим Фирдавсӣ дар «Шоҳномаи» безаволи хеш, дар баробари тасвири ҷомеа ва инсонӣ таърихиву асотири, ба замони худ низ амиқ назар карда, аз андешаҳои худ оид ба ин мафҳумҳо ибрази назар менамояд ва аглаб роҳҳои тозаи ҳалли масоили иҷтимоиро пешниҳод месозад.

Мавлоно Чалолуддини Румӣ дар қатори маъруфтгарин мутафаккирони Шарқ: Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Форобӣ, Ибни Сино, Хайём, Носири Хусрав, Саъдӣ, Ҷомӣ, Ҳофиз мақоми хоса дорад. Андешаҳои ӯ ба ганҷинаи арзишҳои умумии инсонӣ ворид гардида бунёди гаронбаҳои маънавии рушди минбаъдаи андешаҳои фалсафӣ-иҷтимоиро ташкил карда имрӯз ҳам мубрамияту аҳамияти худро аз даст наодоаст. Мавлоно, чун пешомадони худ, анъанаҳои нақӯи андешаи фалсафӣ-иҷтимоиро давом дода, масъалаҳои вобаста бо ақл дар идораи давлат ва ҷомеа, ташкили ақлонии сохтори давлат, ҳифзи

амниятӯ адолат, таъмини бартарияти ҳуқуқ дар давлат, қонун, тартиб ва интизомро мавриди тафаккур қарор додааст. Дар масири тавачҷӯҳи Мавлоно чунин масоили анъанавии таърихи афкори иҷтимоӣ-фалсафӣ, монанди масъалаҳои салта ва салтанати одилона, пайдоиши мафҳум, шакл ва вазифаи иҷтимоии давлат ва ҳ.к. қарор доштаанд.

Андешаҳои худро дар ин маврид ифода карда Мавлоно як қатор андешаҳои фикрҳои мубрамо иброз доштааст, ки қисме аз онҳо дар осораи ба шакли андешаҳои бунёдӣ коркард шудаанд.*

Дар мавриди идоракунии динӣ ва дунявии давлат ӯ алалхусус, афкори шакли дунявии давлатдориро қабул дошт ва онро аз зулму тааддӣ афзалтар медонист. ӯ аз орои Арасту ва машшоия хуб огоҳ буда, дар ҳоле, ки бо онҳо мувофиқ набуд, дар масоили иҷтимоӣ-фалсафӣ аксаран ба мавқеи онҳо мегузашт, зиёда аз ин, орои ҳосаи салтаи ҳақимонаро дар заминаи усулҳои бартарияти ҳуқуқ ва риояи қонун, адолат ва ҳ.к. таҳия намудааст.

Ба ин маънӣ ба мақоми аввал таҳлили масъалаи ақлоният ва завқоният, ки Мавлоно тавассути он худуди таълимоти тасаввуфро дар ин масъала вусъат мебахшад, мебарояд. Мавзӯҳои мазкур ҳошияи таълимоти иҷтимоӣ-сиёсии Афлотун буда, ки хусусияти усули он таҳлили инсон ҳамчун нафси мудрика-на одамони фонӣ мебошад, балки нафси абадӣ дар давлати ормонии Афлотун амал мекард, танкиди Арастуи Афлотун бошад, бинобар тафовути рукҳои таълимоти ӯ бо баъзе ҷанбаҳои воқеии ҳаёт буда, пеш аз ҳама вобаста бо дарки табиати инсон, ки як дафъа ва ё муқаррар ҳаёти заминии худро басар бурдааст.

Ба андешаи Афлотун инсонҳо арзишҳои моддӣ ва маънавиро монанди вилодати ҳомиладорон, ки ҷисму ҷонро мезоянд, парвариш менамоянд. Онҳое, ки ҷисмашон аз ҳамл озод мешавад, бештар ба занон ва ба Эрот хизмат намуда, умед доранд, ки бо таваллуд кардан абадият ва садотаро ноил мегардад ва дар бораи худ хотираи некро абада мегузорад. Аммо ба андешаи ӯ, шахсоне, ки ҳамли маънавӣ доранд, ҳамлашонро дар нафси худ парвариш мекунад. Он чиро парвариш мекунад? Ақлоният ва дигар неқуқорихоро. Волидони онҳо чунин созандагон ва устодонанд, ки онҳоро интихобгар номидан мумкин аст. Қурбон кардани худ ва зебӣ - фалсафаи идоракунии давлат ва ҳона аст, ки санъат тафаккур ва адолат мебошанд.

Афлотун ҳикмат, ақл ва ишқро тавҷам медонад. ӯ ишқи заминиро зинаи ишқи осмонӣ ҳисобида, «ишқи заминиро» аслан рад наменамояд. Назарияи ваҳдати ақлу дилро чун воситаи тааққул аз орои юнонӣ истифода карда, мутафаккирони тасаввуф онҳоро то муайян кардани таносуби онҳо инкишоф додаанд. Ҷолиб аст, ки дар ин сурат муносибати яке аз бунёдгузори ишроқия Шаҳобуддини Сухраварди нисбати масъалаи ақл ва ҳикмат ҷи гуна аст. ӯ таъкид дорад, ки инсонӣ оқил бояд соҳиби тавозуни ақлу дил бошад. Он чизе, ки инсон бо калимот ифода менамояд, бояд мувофиқ ба фикри қалбаш бошад, яъне ақл ва шухуд бояд дар тавозуни муайян бошад. Дар ин ҳол ва ҳамдилии ақлу дил инсон ҷаҳони моддиро ҳамчун маърифати Худои ягона чунин маърифат мекунад. Бо суҳанони дигар ҳангоми маърифати шухудӣ метавон ба андешаҳои назариявӣ оғоз карда натиҷаҳои маърифати шухудиро санҷид[4.232].

Аз нигоҳи Шаҳобуддини Сухравардӣ файласуф он инсонӣ мебошад, ки бо ин ё он роҳ Ҳақиқатро, бигузур аз роҳи ақл ва ё дил бошад, мешиносад. Аммо худӣ ӯ бартариятро ба маърифати шухудӣ медиҳад.

Бояд таъкид кард, ки Шаҳобуддин Сухраварди ин ду намуди маърифатро бо ҳам муқоиса карда, ин ду навъи маърифатро бо ҳам якҷоя карда дар таълимоти маърифатии худ онҳоро воҳид ва маърифати ашъ ва худшиносиро ба як низом муттаҳид менамояд. Дар ин бора ӯ дар китобаш «Ҳикмат-ул-ишроқ» ва «Мутарехат» таъкид кардааст, ки вуруд ба олами малакут танҳо аз тариқи абстракция, ки ҳангоми ташдиди фаъол ҷисмро тарк карда олами моддиро маърифат мекунад, ва дар ҳолати заифӣ он ба қувваҳои торикӣ таъмин менамояд[4.237]. Аз ин ҷо бармеояд, ки маърифати нафс дар таълимоти ӯ рукни асосие мебошад, ки дар атрофии он улуми ирфонӣ-фалсафӣ давр мезананд, он асоси саодату лаззоти инсонӣ мебошад. Аз ин рӯ гуфта мешавад, ки маърифати нафси худ баробар ба худшиносист, ки он Худошиносиро ба маънои томаш ифода менамояд.

Ин пешниҳоди Шаҳобуддин Сухравардӣ дар асоси таснифи файласуфон, ки онро Шайхи Ишроқ дар муқаддимаи «Хикматул ишроқ» овардааст, бармеояд. Мазмуну мӯҳтавои андешаҳои донишмандони пешинро хулоса намуда ва бинобар мавқеи эшон нисбати масъалаи шиноҳи Худо файласуфон ва намояндагони таълимоти ирфонӣ-фалсафиро (файласуфон. орифон ва сӯфиенро) ба 8 гурӯҳ тақсимбандӣ менамояд. Дар мавриди баҳси мо танҳо чор гуруҳ ҷолиби тавачҷӯҳ аст, ки борат аз а) мутафаккироне, ки нав ба шиноҳи Худо иқдом карда навтаҳсилоти соҳаи маърифати Худо ба ҳисоб мераванд; б) ҳақимоне, ки машғули маърифати ашё буда дар маърифати ақлонӣ соҳиби мартабаи олий шуда, аммо аз гунаҳои маърифати ирфонӣ огоҳ нестанд. Сухравардӣ ба ин гурӯҳ Арасту ва пайравони шарқии ӯ- Форобӣ, Ибни Сино ва дигаронро дохил менамояд; в) ҳақимоне, ки умуман ба маърифати ақлонӣ тавачҷӯҳ надошта танҳо дар мавриди тасфияи қалбу нафс ҷаҳд менамоянд, монанди Боязиди Бистомӣ, Мансури Халлоҷ, Саҳли Тустарӣ ва Абдулҳасани Ҳариконӣ; г) ҳақимоне, ки маърифати ақлониро тавҷам бо маърифати ирфонӣ ба таври олий азбар карда дар соҳаи маърифати ирфонӣ ва худошиносӣ ба олитарин комёбиҳо расидаанд. Ба ин гурӯҳ ӯ Пифагор, Афлотун ва худро дохил мекунад[4.12].

Баъди чунин таснифот Сухравардӣ хулосаи хеле муҳим ва дурустero иборат аз мароми фалсафии худ мебарорад, ки имконияти таъин кардани мақому мартабаи ин ҳақими файласуфро нисбати фарҳанги маънавӣ ва мақоми олими файласуф дар ҷомеа медиҳад. Ӯ дар ин маврид овардааст: «Олами моддӣ ҳеҷ гоҳ аз ҳузури ҳақими файласуф дар ҷомеа орӣ нест, ки оид ба тамоми ҳодисот огоҳ буда соҳиби далел ва биниши ботинӣ мебошад. Ин ҳақим дар айни ҳол халифаи Худо (халифатуллоҳ) дар Замин буда усутвори Замину Коинот ба ӯ бунёд меёбад. Он гоҳе, ки ин ҳақим ба комили ҳикмати таоллохро, ба монанди ҳикмати баҳсиро дарёбад, ӯ сарвари ҷомеа ва халифатуллоҳ мешавад. Дар ҳоле, ки ин гуна ҳақим мавҷуд набошад, он гоҳ сарвари ҷомеаро аз ҷумлаи огоҳтаринҳо дар ҳикмати баҳсӣ ва шиноҳи Аллоҳ ҳамчун халифаи Худо ба ӯҳда мегирад. Агар ин гуна ҳақими файласуф дар рӯи Замин мавҷуд набошад, сарвари ҷомеаро чун халифатуллоҳ шахсе ба зима мегирард, ки ҳикмати илоҳиро ба камолот бидонад, аммо соҳиби маърифати баҳсӣ нест. Ва ҳақиме, ки дар ҳикмати илоҳӣ баркамол нест ва соҳиби ҳикмати баҳсӣ низ намебошад, аз ӯҳдаи сарвари ҷомеа намебарояд ва ҳуқуқи халифаи Худо буданро надорад»[4.13-14].

Ҷустуҷуи орои ваҳдати миллат, танзими ҳуқуқи ҷомеаи шаҳрвандӣ ба таври комил дар андешаҳои иҷтимоии давраи мазкур ба пуррагӣ ифода гардида, алалҳусус дар афкори иҷтимоӣ-сиёсии Абулқосими Фирдавсӣ ба назар мерасад. Абулқосим Фирдавсӣ алорағми афкори мутафаккирони шиноҳтаи давронаш, тавониста аст дар «Шоҳнома» ба таври нав масоили вобаста ба ҷомеа, давлат ва шиноҳи ҳуқуқро баррасӣ ва аз нигоҳи салтанати ҳоқимона ва одилона матраҳ намояд. Ба ин мафҳум ғояи таносуби ақу дониш, ҳикмату салтанат ва давлатдотӣ дар равияҳои гуногуни андешаи асримиёнаи исломӣ мавҷуд буда аст. Абдурраҳмони Ҷомӣ ин андешаро ба сатҳи нишонаҳои безаволи давлат расонида дар асоси он орову назарияи давлатдорӣ одилонаро ки пеш аз ӯ аз ҷониби Абулқосим Фирдавсӣ пешниҳод шуда бад, раванқ мебахшад. Таҳаввули андешаҳои Фирдавсӣ нисбати мавъалаи таносуби мафҳумҳои «давлат», «ҳоқимият», «шахсият», «озодӣ», «адолат», «ҷомеа», ки дар «Шоҳнома» ифода гардидаанд, равшангари онанд, ки ин мафҳумҳои таърихӣ ва босуръат дигаргуншаванда, бо ҳам вобаста ва печида мебошанд. Фирдавсӣ эҳсоси худшиносиро на танҳо дар байни насҳои як миллат, балки тамоми инсониятро ба маҳорати устод барангехта аз ҳаводиси таърихӣ асари амиқан ахлоқиву эпикӣ офаридааст. «Шоҳномаи» Абулқосими Фирдавсӣ – хотираи таърихӣ дар бораи гузаштаи мост ва бинобар ин онро метавон китоби тақдирӣ миллати мо номид[4.45-52]. Ҷиҳати дар чунин самт ташаккул ёфтани тафаккури Фирдавсӣ шароитҳои таърихӣ таъсири зиёд кардааст, ки давлати Сомониён ба яке аз давлатҳои мутаашакил табдил ёфта дар мӯҳлати кӯтоҳтарин минтақаи аз дасти ғоратгарони кӯчманчӣ талаву торочгардидаро ба кишвари ягонаву муттаҳид ва шуқуфони соҳиби мароқизи иқтисодӣ, илмиву фарҳангӣ мубаддал намуд. Бинобар сиёсати ҳақимонаву одилонаи чунин амирон, монанди Исмоили Сомонӣ ва Наср бин Аҳмад ва вазирони

чираву башардӯсти онҳо, амсоли Абулфазли Балъамӣ, Абулҳусейни Атабӣ, Абӯалӣ Балъамӣ, Абуабдуллоҳи Ҷайхунӣ ва дигарон, аз нав шахрҳои Бухоро, Самарқанд, Фарғона, Хучанд, Марв, Нишопур, Балху Рай бунёд гардида ба марокизи тичоратӣ-иқтисодӣ мубаддал гардиданд. Инчунин Исрошна, Бутан, Шумон, Чағаниёну Хатлон бо амволи гаронбаҳои худ маъруфияти зиёд пайдо карданд[3.20-24]. Суботи иҷтимоӣ-иқтисодӣ асоси бунёди мадорису макотиб, масҷиду китобхона, аз ҷумла Китобхонаи Бухоро шуда аст, ки ҳеҷ назире надошт. Тамоми соҳоти илму маъориф, аз ҷумла тарроҳии бино, хушнависӣ, рассомӣ, мусиқӣ ва дигар санъат рушду нумӯ кард[1].

Аз ин рӯ «Шоҳномаи» Фирдавсӣ масоили адолату ҳикматро на танҳо аз ҷиҳати арзишу мафҳуми ахлоқу одоб баррасӣ гардида, исбот менамояд, ки онҳо ба равандҳои иҷтимоӣ ва идоракунии давлат таъсир дорад.

*Ба доду ситад дар кунад рости
Бубандад дари кажжживу кости [7.1482].*

Фирдавсӣ дар «Шоҳнома» ниҳодҳои асосии ҷомеаро аз дидгоҳи тайини сохтори ҷомеа ва давлати Эрони тоисломӣ ва исломӣ тасвир кардааст (салтанат, иқтисодиёт, таҳсилот ва дин). Дар «Шоҳномаи» Фирдавсӣ, ки дар вазъияти хотироти зиндаи фатҳу мағлубиятҳои ҳарбӣ ва пайдоишу барҳамхурии равияҳои наву тозаи ғоявӣ таълиф шудааст, кайфияти орои ӯ дар ҷомеа ва давлат, ки вучуди онро дар роҳи эҳёи хувияти Эрон асос меёбад, инъикос гардидааст, ки на иборат аз зиддияту мухолифат, балки аз тариқи ҳамкориву ҳамгароӣ ба даст меояд (Соҳилиёну Бармакиён ва Ҳ.К.). Фирдавсӣ чунин мепиндорад, ки давлат иҷрогари вазифаи хидматгузорӣ нисбати иҷтимоӣ ва пешгирикунандаи бархурди манфиатҳои ашхоси гуногун мебошад. Фирдавсӣ орои намояндагии мардумро дар идоракунии давлат ифода карда, манфиатҳои фардиву умумиро вобастаи ҳамдигар медонад ва чунин меҳисобад, ки ҳокимияти давлатӣ бояд ифодагари манфиатҳои ашхоси алоҳида буда иродаи фардиро тобеи аҳдофи умумӣ намояд. Манфиатҳои тамоми ҷомеа ба ин тариқ вобаста ба манфиатҳои фардӣ ва аз ин рӯ ҳуқуқҳои ашхоси алоҳида мебошанд.

Фирдавсӣ аз нигоҳи ақлу ҳикмат нисбати масоили ҷангу сулҳ муносибат мекунад. Дар масоили ҷангу сулҳ, Фирдавсӣ мақсаднок будани зиддияти ҳарбию муайян карда чунин эътиқдорад, ки ҷанг он гоҳе имконпазир аст, ки агар хатари бевоситаи мавҷудияти кишвар пайдо шуда бошад. Ӯ чунин таъкид менамояд, ки артиш яке аз рукҳои зарурии давлат буда аз ин мақом зарурати пеш бурдани амалиёти ҷангиро рад намесозад.

Фирдавсӣ асоси баррасии масоили ҳуқуқро дар ҷомеа гузошта онро бо мафҳуми адолат муқоиса менамояд. Ӯ чунин меҳисобад, ки ҳуқуқ ҳамеша ифодаи иродаи давлат, қонун бошад- шакли ифодаи ҳуқуқ мебошад. Дар айни замон ӯ қонунро намепиндорад, ки метавонад усули манфиати шахсиро маҳлуд намояд. Барои ӯ қонун — замонати озодии шахсӣ мебошад. Он бояд аз сарчашмаи расмиву қонунӣ пайдо шуда ҳудудҳои одилона дошта бошад. Фирдавсӣ қонунгузорию ба мақомоти ҷудонопазири давлат мансуб дониста, дар ин маврид қонунхоеро дар назар дорад, ки аз ҷониби шоҳони форс қабул карда шудаанд. Фирдавсӣ ҷомеаи инсониро аз ибтидои ташаккулёбии ҳокимияти шохӣ ба маънои идоракунии низомии давлатӣ бо тамоми сохторҳои расмӣ ва қонунгузорию давлатӣ барои идоракунии воҳиди давлат тасвир мекунад.

Сиёсат дар достони «Шоҳнома» мақоми забткорӣ ва ҳифзи ҳокимият нест, балки баръакс – набардҳои паҳлавонон байни бадишу некӣ мебошад. Шинохти мақсадҳои сиёсӣ аз рӯи андешаҳои Фирдавсӣ, шарҳу дониши махсусро намехоҳад, зеро шоир равшан ифода менамояд, ки ӯ пайгири мақсади асосӣ – донишмандон он, ки ҷи гуна давлатҳо пайдо ва фано мешаванд, мебошад. Фирдавсӣ мӯътақид аст, ки сиёсату сафорат бунёди ҳифзи томияти давлат ва ҳамкориҳои он буда, ҳимоятгари усули баробарии давлатҳо ва хувияти томи онҳо дар умури дохилӣ буда, ба ин васила асосҳои ташаккулёбии мафҳуми «хувияти давлатиро» мегузорад.

Қаҳрамонони зан дар «Маснавии Маънавӣ» аксаран узви оила, ҳамсари мард мебошанд, ки ҳамқадаму ҳамдами ӯ дар ҳаёт ба ҳисоб мераванд. Аммо аксаран Мавлоно бо намоди зан нафси инсонро рамзгузорию менамояд, ки бо сифати хеле нопадору

худхоҳ, дӯстдори лаззату шаҳавот муаррифӣ гардида бештар бо нафси ҳайвонӣ наздик карда мешавад. Он бо хираду ақл қаробате надорад ва аз рӯи фармудаи онҳо амал намекунад. Далелу бурҳони мантиқии хиради мардро пушти пой мезанад ва бо ҳар гуна ҳилаву найрангҳои дилрабо мардро аз роҳи ақл ба дигар сӯ мекашад. Аз ин ҷиҳат Мавлоно занро бо Иблис муқоиса карда гоҳе хислатҳои наздикеро дар хасоиси зан пайдо менамояд. Зан ва дилбастагӣ ба меҳру муҳаббат нисбати ӯ яке аз мушкилтарин имтиҳоноти марди солиқ ба назар мерасад.

Дар айни замон ҳамин меҳру муҳаббати зан нисбати мард ва муҳаббати мард нисбати зан дили мардро нарм мекунад ва дар он хислатҳои муталотиферо парваранда омодаи ишқ менамояд. Ишқ бошад, ягона василаи дарки мақоми илоҳӣ, такмили камолоти шахсият ва расидан ба дарки Аллоҳ мебошад. Ва мувофиқи таълимоти ирфонӣ зан дар ин нақш яке аз тимсолҳои хеле муҳиму мубрам ба ҳисоб меравад.

Адабиёт

1. Ғафуров Б. Тоҷикон. Ҷ.1-2. Душанбе, 1997.
2. Джавад Хирави. Иран в эпоху Саманидов. Мешхед. 1365 г.х. //1985 г.
3. Кариб Б. Фарҳанги суғдӣ. Техрон, 2004.-С.20-24.
4. Кубоди Хусейнамун и др. Персидский язык - вызовы и пути их преодоления. Сборник статей. Техрон. 1388, х. – С. 45-52.
5. Негматов Н. Государство Саманидов. Душанбе, 1989.
6. Суҳравардӣ Шаҳобуддин Яҳё. Маҷмӯи мусаннифоти дуҷуми Шайх Ишроқ. Техрон, 1396 қ.- С.232.
7. Фирдоуси Абулкасим. Шаҳнаме. На основе московского издания. Тегеран. 1382г.х.солн. – С. 1482. Перс. яз.

ОБРАЗ ЖЕНЩИНЫ В ПОСТИЖЕНИИ И МЫСЛЯХ МАВЛОНО РУМИ

МАХМАДЖОНОВА М.

Статья посвящена месту и роли женщины в творчестве Мавлоно Руми, о его уважении и нежной любви к ней. Прежде всего, отмечается, что женщина и любовь, привязанность к ней это самый трудный экзамен для настоящего мужчины.

Ключевые слова: роль женщины, изображение, социально-философский, актуальные вопросы (мысли), материальные ценности, «земная любовь», просвещение, добро и зло.

THE IMAGE OF WOMEN IN THE COMPREHENSION AND THOUGHT MAVLONO RUMI

MAHMADJONOVA M.

Article is devoted to the place and role of women in the work Mavlonno Rumi, his respect and tender love for her. First of all, note that women love, affection for her is the most difficult test for real men.

Keywords: the role of women, the image of socio-philosophical and topical issues (thoughts), tangible assets, "earthly love", education, good and evil.

Нуриддин Абдурахмони Ҷомӣ яке аз адибон, шоирон ва мутафаккирони намоёни асрҳои миёнаи мутааххир ва андешаманди сипаҳсолоре мебошад, ки дар аксари бахшҳои улуми замона яди байзо дошт. Падараш Низомуддин марди донишманду бофазли замони худ ба шумор мерафт. Ӯ аслан аз аҳли Дашти Исфаҳон буда, бо баъзе сабабҳои замона ба вилояти Ҷом сафар кард ва дар онҷо мондгор шуд. Абдурахмони Ҷомӣ дар ҳамон ҷо 7 ноябри соли 1944 таваллуд ёфт. Ӯ дониши муқаддамотиро, чуноне ки худаш дар қасидаи «Ломия» изҳор доштааст, дар назди падараш омӯхт. Сарфу наҳви забони арабӣ, ки тақозои улуми замона дар он айём буд, ҳамчунин фарогирии улуми куръонӣ ва баъзе унсурҳои улуми ақлӣ ва нақлӣ, аз ҷумла хунари шеър ва шоириро бо худомӯзӣ бо сарпарастии падар ва аҳли фазли зодгоҳаш касб кард.

Тақрибан дар ҳудуди 13 – солагии Ҷомӣ хонаводаи ӯ ба Ҳирот кӯч баст ва онҳо дар ин шаҳр, ки яке аз марказҳои фарҳангӣ ва пойтахти дуҷуми Темуриён буд, иқомат гузиданд. Абдурахмони Ҷомӣ дар Ҳирот баробари омӯзишу тақмили улуми замона бо кӯмаки падар ва дигар донишмандони наздики хонавода, аввал дар мадрасаи «Бозори хуш», сипас дар мадрасаи Низомия, ки ҳанӯз муддатҳо пеш бо ташаббуси Низомулмулк дар саросари Осиёи Миёнаву Хуросон ва мамолики ислом таъсис дода шуда буд, ба идомаи таҳсил пардохт.

Мувофиқи маълумоти маъхазҳо Ҷомӣ дар ҳалқаи дарси мутақаллими машҳури замон ҷунайди Усулӣ ҳозир ва аз ӯ баҳраи фаровон бурд. Мегӯянд, ки Ҷомӣ назди Ҷунайди ба мутолиаи умуми балоғату фасоҳат пардохт ва ба ҷавонии худ нигоҳ накарда, ҷуръат намудааст, ки ба таҳқиқи «Мифтоҳ-ул-улум»-и Саккоӣ ва «Мутаввин»-и Тафтозонӣ (ваф.1359) машғул шавад. Ба ҷуз Ҷунайди Усулӣ Ҷомӣ дар Ҳирот аз ду устоди дигари номӣ – Шаҳобуддини ҷочурмӣ ва Ҳоҷа Алии Самарқандӣ илм омӯхт. Охири аз шогирдони муаллифи «Шарҳи ал-мавокиф»-и Аздуddини Иҷӣ (ваф. 1355) ва Саидшарифи Ҷурҷонӣ (1339-1413) мебошад, ки дар илми калому маорифи исломӣ олимони баргузида ба шумор мерафтанд.

Ҷомӣ баъди шиносӣ бо илми калом ва рафъи шубҳаҳояш доир ба ин илм, ҳамчунин аз бар намудани назарияҳои адабию интиқодӣ дар илми шеър, барои тақмили илму фазоили шахсии худ ба Самарқанд – маркази муҳимми илму адабу фарҳангии Темуриён сафар кард. Дар ин шаҳр ӯ бо Қозӣ Муллои Муҳаммади Румӣ, ки бо унвони Қозизодаи Румӣ (ваф.1436) машҳур шуда буд, шиносӣ пайдо кард ва аз аввалин мулоқот ва баҳсҳои илмӣ бо эшон Ҷомӣ мавриди писанди ӯ қарор гирифт. Қозизодаи Румӣ намояндаи умуми табиӣ ва бо баррасии илми ҳайъат машғул буд. Ҷомӣ бо ӯ дар бораи шарҳи Қозизодаи Румӣ ба китоби «Ал-мулаҳхас фи-л-хайъат»-и Муҳаммади Чағминӣ сӯҳбат орошт ва вайро дар ҳайрат гузошт. Қозизодаи Румӣ баъдан дар хотироти худ навиштааст: «Ҷомӣ дар улуми адабию ақлии рӯзгори хеш назире надошт»[12, 758].

Таъби зотӣ, ҳуши саршор, ҳофизаи қавӣ, ворастигӣ, иззати нафсу истиғно, зиндагии соддаю омиёна, хайрхоҳӣ, зарофати сухан, дониши балоғату фасоҳат, дар иртибот будан бо мардум, зехни зақӣ ва истеъдоди худододӣ ба Абдурахмони Ҷомӣ имконият доданд, ки улуми ақлию нақлӣ, сарфу наҳву мантиқ, фикҳу усул, илми калом ва фалсафаи машшоӣю ишроқӣ, ҳикмати табиӣ риёзӣ ва ҳайъату нучумро дар ду маркази муҳимми адабию фарҳангии он замон – Ҳироту Самарқанд ба ҳубӣ аз бар намояд. Ҳам Кошифӣ дар «Рашаҳот-ул-ҳаёт» ва ҳам Разиюддин Абдуғаффори Лорӣ дар «Шарҳи ҳоли Мавлоно Ҷомӣ», ки ҳар ду азҷумлаи шогирдони бовафои Ҷомӣ ба шумор мерафтанд, қайд намудаанд, ки ин мутафаккири андешаманд ҷӣ дар тақмили ҳавошии «Нафаҳот-ул-унс» ва ҷӣ дар навиштани осори мансуру манзуми дигараш, инчунин беш аз он ки аз роҳи муаллиму устод баҳра ҷӯяд, аз мутолеоти пайваस्ताи кутуб, тааммули амиқи ақлӣ ва тадаббур баҳра мечуст. Худи ӯ дар достони «Силсилат-ул-заҳаб»-и хеш оварда, ки ӯ мисли дигар сӯфиён гӯшанишинӣ накардааст ва агар гоҳо

дар узлат буда бошад, бо касбу дониш ва таҳқиқ ҳамроҳ буда, боиси ба риштаи таҳрир даровардани дахҳо асар гардидааст.

Яке аз муҳаққиқони муосири Қомӣ ва сиёсатмадори асрҳои миёнаи даврони Темуриён Бобур Мирзо, ки бо адабу фарҳанг ҳусни тавачҷӯҳи зиёде дошт ва Қомӣ китоби «Ҳилат-ул-хулал»-ро ба номи ӯ таълиф карда буд, дар тадқиқоти худ роҷеъ ба фаъолияти ҳорисии Қомӣ ба улуми фунун таваруқ намуда, ҳамин омилро сабаби касрасту гуногунсоҳа будани осори манзуму мансури ӯ ба қалам додаст [3. 111-112]. Ба ҷаҳонбинии Абдурахмон Қомӣ ҳамчун шоир ва сӯфӣ сафарҳои ӯ таъсири зиёде доштанд. Сафари хонаводагӣ аз вилояти Қом ба Ҳирот, барои таҳсили илм аз Ҳирот ба Самарқанд омадани ӯ, шиносӣ бо пирони нақшбандия, сафари дуюм аз Ҳирот ба Самарқанд ва Марву Фаробу Тошканд барои мулоқот бо Абдуллоҳи Аҳрор ва дигар андешмандони замон, сафари аз ҳама тӯлонӣ ба Макка (солҳои 1472-1474) барои тавофи Каъба аз тариқи шаҳрҳои Хуросон, Ҳамадон, Бағдод, Карбало, Начаф, Димишқ, Халаб, Табриз сурат гирифта буд. Дар ин сафарҳо ӯ бо аҳли фазлу дониш, адибону шоирон, афроди соҳибмаърифату намояндагони машҳури мазоҳиби исломӣ сӯҳбату мулоқотҳо ораста, аз эътирози шиъаи Бағдод, муносибати роғибӣ ва дигар ҷараёнҳои динӣ огоҳӣ пайдо кард ва сабабу решаҳои низои байни шиъаи сунниёнро на ҳақиқатгӯӣ, балки худхоӣю худситоӣҳо дарёфт намуд. Ин матлабро ҳам худи шоир дар «Девони ашъор»-аш баён ва ҳам шогирдонаш, ки тарҷимаи ҳолашро навиштаанд, суҳбату гуфтаанд.

Баъди бозгашти Абдурахмони Қомӣ ба Ҳирот ӯ тамоми умри боқимондаи худро дар ин шаҳр сарфи илму адаб кард ва дар давоми 20 сол пайваста ба мутолиа ва офаридани осори гаронбаҳои хеш пардохт. Маълум аст, ки Қомӣ сараввал ашъори худро бо таҳаллуси «Даштӣ» менавишт, вале баъдтар таҳаллуси худро ба Қомӣ мубаддал сохт. Ӯ худ гуфтааст, ки таҳаллуси «Қомӣ»-ро бо ду сабаб интихоб намудааст. Нахуст барои он ки вилояти Қом зодгоҳи ӯ буд ва дуюм ин ки насаби хонаводагии ӯ ба ҷуръаи Қомӣ Шайх Аҳмади Қом маъруф ба Зиндапил рафта мерасид.

*Муваллидам дар қому раиҳаи қаламам,
Ҷуръаи қому шайхи ислом аст.
Лочарам дар ҷаридаи ашъор,
Бо ду маънӣ таҳаллусам Қомист [12, 757].*

Абдурахмони Қомӣ соли 1492 чашм аз ин олами фанӣ барбаст. Ӯро дар канори мазори Саъдуддини Кашгарӣ ба хок супурданд, қабраш ҳоло ба «Тахти мазор» машҳур аст.

Қомӣ тақрибан дар ҳамаи шаклҳои шеърӣ ва қолибҳои манзуму мансури адабии форсӣ- тоҷикӣ асар эҷод намудааст. Таълифоте низ ба забони арабӣ дорад, аксари осори ӯ дар заминаи адабӣ ба забони модариаш таълиф шудаанд. Миқдори осори ӯро ба таври гуногун ба қалам додаанд. Баъзе муҳаққиқон теъдоди осори ӯро 56 адад ва баъзеи дигар ин ададро то 99 расонидаанд. Саид Нафисӣ шумораи осори Қомиро 51 адад қайд кардааст [10], вале дар муқаддимаи «Девони ашъор»-и ӯ 56 адад асари ӯ номбар шудаанд [17]. Бештари олимони дар ин маврид ба Абдулғафури Лорӣ истинод кардаанд, ки ӯ миқдори осори устодашро 45 адад зикр кардааст.

Ҳенри Корбен роҷеъ ба осори орифонаи Абдурахмони Қомӣ назари худро ибраз дошта, аз ҷумла ҷунин нигоштааст: «Афзун бар ин ки Қомӣ тазкирае ба унвони «Нафаҳот-ул-унс» дар шарҳи ҳоли урафо навиштааст, осори дигари ӯ шарҳ ба Садруддин Қунавию Ибни Арабиро шомил мешавад. Назар ба ин ки дар ин бора мутолеоти муқаддамотӣ сурат напазируфтааст, ироқи тарҳи кулӣ мушкил аст» [8. 451]. Вале дар ин бора муаллифи дигари Ғарб Виллям Читик аз Ҳенри Корбен ҷулӯтар рафта, феҳрасти осори Қомиро аз рӯи мазмуну мӯҳтавои онҳо ба се бахш табақабандӣ намудааст. Ӯ дар бахши аввал тамоми осори марбут ба мавзӯҳои адабӣ- бадеиро мутааллиқ медонад, ки шомили кулли осори мансуру манзуми Қомӣ дар ин соҳа мебошад. Бахши дуюми осори Қомиро улуми ақлию нақлӣ ба маънои васеи он- улуми ҷуръонӣ ва матҳои муқаддас ташкил медиҳанд. Бахши сеюми осори Қомӣ осори

вобаста ба улуми ақлӣ ба маънии томи калима мебошад, ки он улуми табиӣ, риёзӣ аз ҷумла мусиқӣ, улуми илоҳӣ (ҳикмат ва ирфон)-ро дар бар мегирад[15, 13-28].

Тақрибан чунин тақсимбандиро бо каме дигаргунӣ ва инхирофот дигар муҳаққиқони эрониву тоҷик, аз ҷумла Али Асғар Ҳалабӣ, Абдурофеъ Ҳақиқат, Аълоҳон Афсаҳзод ироа намудаанд, вале мо дар ин ҷо ба ҷузъиёти ин масоил ворид нашуда, мавзӯи баҳсамонро ба баррасии афкори ирфонии Абдурахмони Ҷомӣ идома медиҳем. Аммо ёдовар шудани чунин матлабро дар ин ҷо ҷоиз медонем, ки Абдурахмони Ҷомӣ на фақат дар осори каломии ирфонӣ фалсафӣ таълимоти худро ироа намудааст, балки ло ба лои осори манзуму мансури адабии худ, аз ҷумла дар ҷо-ҷои дostonҳои «Ҳафт авранг» ва дигар ашъораш дур андохтани ҳамаи сафатҳои разилаю ораста шудан бо фазилату сифатҳои ҳамидаи ахлоқӣ, меҳрварзию донишомӯзӣ ва зебоию сулук маънавӣ, шиква аз ишқи шӯрида ва маъшуқи худ, инчунин андешаҳои орифона, ки дил кандан аз ӯ ҳаргиз муяссар нахоҳад буд, ҳамчунин илҳомии шухуди шоиронаю сулуки орифона бо садои баланд танинандоз шудаанд[18,378].

Касби шоирӣ, ки дурдонаҳои маъноиро дар каломии мавзун ба ҳам мепайвандад, вобаста ба истеъдоди фитрӣ, илҳомии фаротачрубӣ ва ҳунари волои халлоқияти шоир мебошад. Дурри маъноии ирфониро суфтан мушкилтарин фаъолияти ҳунарие мебошад, ки аз шоир бофтани чунин суханони сеҳрангезро тақозо дорад, ки ҳақиқати ғайбро мухотаби худ қарор дода тавонад. Қалби шоири ҳақиқӣ саршор аз суханони ваҳйгунаи мавзун буда, аз як маншаи ношинохтаи бидуни муҳокимаҳои мантиқӣ аз лавҳи замири шоир бармехезад. Чун тасаввуф дар воқеияти худ навъе аз риёзати рӯҳист, ки ҳадафаш вусул ба мақоми ҳақиқат ва иртиқои нафси инсонист, шеър низ дар зоту ҷавҳари худ як навъ сунхияту қаробат ба мушоҳида мерасад.

Аз ин нукта чунин бармеояд, ки шеъри форсӣ-тоҷикӣ ва ирфону тасаввуф дар як сатҳи васеъву густарда ба ҳам омехтаанд ва аз ҳамин сабаб, ба қавли муҳаққиқи эронӣ Ғулмуҳаммад Иброҳими Динӣ, бештари орифони эронӣ-исломӣ, аз ҷумла Абдурахмони Ҷомӣ мушоҳида ва таҷрибаи ирфонии худро ба забони шеър баён намудаанд[4, 95]. Чун дар ин ҷо аз забони шеър сухан рафт, бояд қайд кард, ки илҳому шуури шоирона марҳилае аз илҳому шухуди орифона аст. Шоире ки кӯҳи суханро пора мекунад, ба қони маънӣ мерасад ва бояд бидонад, ки гавҳарҳои қони шеър монанди марворидҳои Уммону Лаъли Бадахшон аст, ҳама ҳамсангу якранг нест. Бинобар ин Ҷомӣ тавсия мекунад, ки дар қони шеър «ҳар чи биёбӣ беҳ аз он металабад» ва ба пайванди ногустиаи шеъру ирфон тавачҷӯх намуда, гуфтааст, ки «чун шеър аз дил бармехезад, роҳи даст ёфтан ба шеъри хубро тазкияи дил бо иршоди мушкили соҳибдил муаррифӣ мекунад»[18, 380-387].

Ҷенри Корбен Абдурахмони Ҷомиро аз сӯфиёни силсилаи нақшбандия ва шайхи ӯро Саъдуддин Муҳаммади Қошғарӣ (ваф.1456) – муриду ҷонишини Ҳоҷа Баҳоуддини Нақшбанд (1309-1383) медонад. Ин матлабро як силсила муҳаққиқони муосир, аз ҷумла Мӯсо Раҷабов, Забехулло Сафо, Аълоҳон Афсаҳзод, Аҳмадҷон Муҳаммадхоҷаев ва М.Султонов таъйид ва тасдиқ намудаанд. Агар ба ин масъала бо диққат назар афканем, маълум мегардад, ки Абдурахмони Ҷомӣ хануз дар замони таҳсилоташ дар Самарқанд бо таълимоти нақшбандия шиносӣ пайдо карда буд ва пас аз муҳочират ба Хирот на фақат ба мутолиаи таҳсили улуми расмӣ (ақлу истидлол), балки ба таҷрибаи шахсиву дониши ботинӣ ва тасфияи қалбӣ пардохт. Барои ноил шудан ба моҳияту зарофат ва шеваи дониши ботинию сулуки сӯфиёна ду нафар аз намояндагони бузурги нақшбандия дастӣ иродат ба ӯ доданд. Аввал Ҷомӣ намояндаи барҷастаи ишқу тасаввуф Саъдуддини Қошғариро пири маънавии худ интихоб кард.

Ба нақшбандия рӯ овардани Ҷомӣ бо шиносоии ӯ бо ҳамин пири маънавиаш шуруъ шуд. Ногуфта намонад, ки худӣ Мавлоно аз кӯдакӣ ба нақшбандия ҳусни тавачҷӯх дошт. Баъди ошноӣ бо Саъдуддини Қошғарӣ ба нақшбандия Ҷомӣ иродат мебарид ва дар баъзе осори худ пазируфтани усули нақшбандияро, ки аз 11 асл (хуш дар дам, назар бар қадам, сафар дар ватан, халват дар анҷуман, ёдкард, бозгашт, ниғаҳдошт, ёддошт, вуқуфи замони, вуқуфи ададӣ ва вуқуфи қалбӣ) иборат буд, эълон медошт. Ба ибораи дигар, усуле (аслҳои 1-8), ки Ҳоҷа Абдуҳолиқи Ғиждувонӣ –

чаҳорумин халифаи Юсуфии Ҳамадонӣ, танзим намуда буд ва Баҳоуддини Нақшбанд бо се усули (аслҳои 9-11) онро такмил намуд, қабул дошт.

Агар ин аслҳо ба таври умумӣ мавриди арзёбӣ қарор гиранд, 10 асл аз ин усулҳо баёнғари ду маъност парҳез кардан аз Ғафлату Ғайбат ва хузури дил ба худост. Ин масоил дар тадқиқоти А.Мухаммадхоҷаев ироа шудаанд. Вале худи Ҷомӣ зимни баррасии боварҳои аҳли тариқат дар «Нафаҳот-ул-унс» ва дигар осори манзуму мансури худ ба баъзе нуктаҳои ҷолиби таълимоти нақшбандия ишора намудааст. Масалан, ӯ дар охири рисолаи «Шарҳи рубоиёт дар ваҳдати вучуд» аслҳои 9-11 (вуқуфи замонӣ, ададӣ ва қалбӣ)-ро баррасӣ намуда, пайваста таъкид мекунад, ки дар назди Ҳоҷа Баҳоуддини Нақшбанд муҳимтарин асл вуқуфи қалбист, зеро хулосаи он чи мақсуд аст, аз зикр дар вуқуфи қалбӣ ҳосил хоҳад шуд. Мавлоно танҳо баъди гузориши вуқуфи қалбӣ аслҳои дигарро мавриди таҳлил қарор медиҳад ва ба тадқиқи «хуш дар дам» ва «хилват дар анҷуман» рисолаҳо ба итмом мерасонад.

Базе муҳаққиқон зимни баррасии таълимоти тасаввуфии Абдурахмони Ҷомӣ бахши эътиқоди ӯ дар нақшбандияро ҷанбаи амалӣ ва пазируфтани низоми «ваҳдати вучуд»-и Ибни Арабиро ҷанбаи назарии таълимоти тасаввуфии ӯ пиндоштаанд, ки ин масъала боиси тааммул ва эҳтиёҷ ба арзёбии мучаддад дорад. Ба ҳар ҳол, менависад А.Афсаҳзод, Мавлоно Ҷомӣ то мусаллат шудан ба таълимоти суфия, шӯҳрати иҷтимоии шоён ва дар байни орифон эътибору нуфуз ва назари намоён надошт, вале баъди гароидан ба пири худ, таҳти назари ӯ ба риёзату мучоҳида пардохтан, шефтаи донишҳои ботинии пирони маънавии худ гардидан роҳу расми маърифати шуҳудиро ҷунон бо илҳами баланд омӯхт ва дар ин ҷодда тавфиқ ёфт, ки дар як муддати кӯтоҳ дар шумораи пешравони аҳли тасаввуф ва аз ҷумлаи бузургони тариқати нақшбандия қарор гирифт[2.130].

Баъди вафоти Саъдуддини Кашғарӣ, тибқи иттилои шогирдаш Абдулғафури Лорӣ, Мавлоно Ҷомӣ бо ҷонишини вай – Насируддин Абдуллоҳи Аҳрор (1402-1490), ки яке аз асарҳои ҳафтгонаи худро баъдтар ба унвони эҳтиром ба ӯ бахшида буд, содиқона иродат намуд ва борҳо бо ӯ дар Самарқанду дигар шаҳрҳои Хуросан мулоқот дошт ва ҳамвора бо ӯ дар мукотиба буд[9.23-26].

Муталеот ва баҳсҳои Ҷомӣ бо Абдуллоҳи Аҳрор бештар дар мавзӯҳои ақоиди нақшбандия, тарҳи сайру сулук, афқору орои Муҳиддин ибни Арабӣ ва таълимоти ӯ дар бораи «ваҳдати вучуд» буд. Дар бораи Абдуллои Аҳрор баъдтар чи дар девонҳои ӯ ва чи дар дигар осори худ Ҷомӣ ба некӣ ёд кардааст ва пас аз марги ӯ таркиббанде низ навишта, сӯғвориҳои худро нисбат ба ӯ сӯғвориҳои аҳли фазл ба қалам додааст:

*Мавҷзан мебинам аз ҳар дида тӯфони Ғаме,
Мерасад бар гӯшам аз ҳар лаб садои мотаме...*

Абдурахмони Ҷомӣ тибқи маълумоти шогирдони ёдшуда аз овони ҷавонӣ ба тасаввуф хусни тавачҷӯх дошт ва баъди зери назари муршидони хеш тавфиқ ва иноят пайдо кардан дар омӯзиши тасаввуф ва орои суфиёнаи намояндагони алоҳидаи он, ба мисли Фаҳруддини Луристонӣ, Шайх Баҳой, Шамсуддин Мухаммади Асад, Ҷалолуддини Пуронӣ ва бисёр дигар сӯфиён шуд. Бо ҳамин восита ӯ мехост, ки тариқати нақшбандия ва таблиғоти онро ба роҳ монад. Бо навиштани осори тасаввуфӣ Ҷомӣ худро яке аз бузургтарин шорҳои тасаввуф ва шоирони сӯфимашраби форсигӯ дар Ҷаҳони ислом муаррафӣ намуд.

Чунин нуктаро дар ин ҷо қайд намудан зарур аст, ки дар шарҳҳои Абдурахмони Ҷомӣ ҳаллоқият, муносибати эҷодкорона дар назарияи маърифати тасаввуфӣ ва назари интиқодӣ ба сулуки ирфонӣ камтар дида мешавад, зеро ӯ сайру сулуки сӯфиёнаро худ тай накарда ва аҳволи сӯфиёнаро дар мақомоти мухталифи он эҳсос нанамудааст. Вале ӯ тавонистааст, ки аз тариқи омӯзиши амиқ ва мушоҳидаву таҷрибаҳои, ки зимни омӯзиши сулуки сӯфиёна аз устодони худ касб намуда буд, беш аз як муфассир дар шинохти таълимоти ирфонӣ вориди сахнаи амал шавад. Таълифи «Нафаҳот-ул-унс мин ҳазарот-ул-қудс» далели гуфтаҳои боло барои шиносонидани машоихи сӯфия мебошад.

Маъхазии аслии ин китоб иттилоот дар бораи сӯфиёнест, ки бо ҳиммати Суламии Нишопурӣ ба забони арабӣ тадвин шуда буд. Ҷомӣ онро тарҷума кард ва саргузашти бисёре аз шайхону орифони то замони худро ба он афзуд. Он ҳарчанд ки дар бораи 606 нафар аз сӯфиёни бузурги олами ислом иттилоъ медиҳад, хонанда муаллифро ҳамчун ровии гӯё қабул мекунад, зеро дар он таҳлили маротиби вучуд, аҳвол ва мақоми сӯфиён, иртиқои нафс, сайру сулуки сӯфиёна ва чадали ирфонӣ ба назар намерасад. Ин масъаларо бисёр муҳаққиқон қайд карда, аз ҷумла ёдовар шудаанд, ки иттилооти ироашуда аз назари таърихи тасаввуф ва масири инкишофи он хеле арзишманд ва дар омӯзиши маорифи исломӣ мақоми намоёнро ишғол мекунад. Бидуни тардид метавон гуфт, ки тасаввуф бо зуҳури Ҷомӣ аз тасаввуфи зӯҳду вачду завқ ба ирфони назарӣ ворид шуд. Ҳарчанд ки дар ин ҷодда Абдурахмони Ҷомӣ бевосита мабдаи баҳс ба шумор намерафт, вале ноқилу шореҳи афкори машоихи Ҷарби ҷаҳони ислом ба мисли Муҳиддин ибни Арабӣ ва Садруддини Қунавӣ шуд.

Қабл аз он ки ба таҳлилу таҷдиди осори тасаввуфӣ ва таълимоти ирфонии Абдурахмони Ҷомӣ шуруъ кунем, як масъалаи ҷолиберо дар ин ҷо баён хоҳем кард. Ӯ дар «Нафаҳот-ул-унс» дар бораи Ҳофиз навишта, ки мулаққаб шудани ӯ ба «Лисон-ул-Ғайб» ва «Тарҷумони асрор» ду омил дорад. Яке аз он омил мовароуттабий (метафизикӣ) аст, ки иборат аз баёни асрори Ғайбӣ ва маонии ҳақиқӣ бо забони маҷоз аст ва мурод аз он баёни маъниҳои ирфонӣ дар шеър аст. Омил дуюм хусусияти илмӣ дорад ва он иборат аз адами тақаллуф мебошад [20. 611]. Ҷомӣ ҳамчун шоири ориф, ки худ муршид надошт ва ҳеҷ гоҳ ба манзилаи пири тариқат шинохта нашуда буд ва таҳаммули бори шайхиро низ надошт, роҷеъ ба муршид надоштани Ҳофиз низ назари худро иброз дошта, аз ҷумла дар «Нафаҳот-ул-унс» менависад: «Маълум нест, ки вай дасти иродати пире гирифта ва дар тасаввуф ба яке аз ин тоифа нисбати дуруст карда, аммо суҳанони вай ҷунун бар машраби ин тоифа воқеъ шудааст, ки ҳеҷ касро он иттифоқ наафтадааст» [20.612].

Шояд Ҷомиро низ мисли Ҳофиз дар радифи сӯфиёни бидуни муршиду бидуни мурид, вале пайрави тариқат дохил намудан ҷоиз бошад. Ин матлаб аз таҳлили осори тасаввуфии Абдурахмони Ҷомӣ ба хубӣ равшан хоҳад шуд. Тарбияи Ҷомӣ хусусияти рӯҳонӣ дошт ва умури динию ирфонӣ ва фалсафиро шомил мешуд. Ҷун дар ҷомеаи исломӣ, хусусан дар рӯзгори эронӣ суннати дерини фалсафию ирфонӣ ва ишроқӣ вучуд дошт, он ҳамаи бузургони фазлу ҳикматро ба меҳвари худ мекашид ва дар ин росто Абдурахмони Ҷомӣ истисно набуд. Аз ҷавонӣ ба дину тасаввуфу ирфон, ки ҳар се мавзӯи муштарак доштанд ва роҷеъ ба зоту сифоти илоҳӣ баҳс мекарданд, машғул буд ва пас аз мусаллат шудан дар ин соҳаҳо, бахусус бо тасаввуф ба навиштани осори ирфонии худ пардохт.

Намоёнтарин осори тасаввуфии Абдурахмони Ҷомӣ, ки Маҳдии Муҳаббатӣ дар «Доират-ул-маорифи ҷаҳони ислом» ироа намудааст, иборатанд аз: 1) «Нақд-ул-нусус дар шарҳи Нақш-ул-фусус»-и Ибни Арабӣ; 2) Рисолае бо номи «Лавоӣех» дар баёни мабонию маонии ирфон; 3) «Лавомеъ анвор-ул-кашф ва шухуд ало қулуби арбоб-ул-завқ ва-л-ҷуд» (ё «Лавомеъ») дар шарҳи алфоз, иборот, кашфу рамузу ишороти қоидаи мимияи ҳамрияи Ибни Форис ва дар бораи ҳолати арбааи ирфон ва асхаби завқ; 4) Шарҳи қасидаи «Ноия»-и Ибни Форис, ки ба гуфтаи худ Ҷомӣ, ӯ бо истифода аз шарҳи арабӣ ба форсӣ шарҳ навишта, дар қолаби рубоӣ арза доштааст; 5) Рисолаи Ноия ё шарҳи байтаи дар Маснавӣ ба назму наср дар баёни маънӣ ва ҳикояти шикояти най дар «Маснавии маънавӣ»; 6) Суҳанони Хоҷа Порсо ё Ал-хошият-ул-Кудсия; 7) «Ашъат-ул-ламаот», ки дар он Ламаоти Ироқӣ ба забони форсӣ шарҳу таъбир шудааст; 8) Рисолаи шароити зикр дар шарҳи як рубоии ирфонӣ ба забони форсӣ; 9) Рисолаи таҳқиқи мазҳаби сӯфӣ, ки ба «Дуррат-ул-фоҳира» ҳам машхур аст, ки дар он роҷеъ ба мазҳабу мактабҳои сӯфиён, мутақаллимон ва ҳақимон баҳс шудааст; 10) «Рисола фи-л-вучуд» асари нисбатан хурд ба забони арабӣ роҷеъ ба шарҳи маъноӣ фалсафӣ ва ирфонии вучуд; 11) «Шарҳи мифтоҳ-ул-Ғайб»-и Садруддини Қунавӣ; 12) Рисолаи саволу ҷавоби Ҳиндустон дар посух ба бархе аз саволҳои уламои Ҳинд дар масоили ирфонӣ;

13) «Накд-ул-нусус фи шарх-ил-фусус-ул-хаким»-и Ибни Арабӣ бо забони арабӣ; 14) «Нафаҳот-ул-унс-мин ҳазарот-ул-қудс», ки бо ҳавошии Мир Алишери Навоӣ таълиф шуда, дар он шарҳи зиндагии орифон, шайхони тариқат ва шоироне, ки дар зумраи орифон ба шумор омадаанд, оварда шудааст; 15) «Маноқиб»-и Ҳоҷа Абдуллоҳи Ансорӣ, ки Арберӣ ба Ҷомӣ нисбат доштани онро исбот карда, онро бо тасхеҳи худ ба чоп расонидааст[18. 409-410].

Тибқи иттилои Моили Ҳиравӣ Ҷомӣ дар бораи силсилаи интисоби нақшбандия низ рисолае таълиф кардааст[13, 181]. Рисолаҳои Ҷомӣ роҷеъ ба улуми динию каломӣ низ дар феҳристи Маҳдии Муҳаббатӣ оварда шудаанд, ки ба масъалаҳои гуногуни динию каломӣ бахшида шудаанд.

Абдурахмони Ҷомӣ аз илми калому ирфон иттилои хуб дошт, зеро ҳар ду илм дар маорифи исломӣ дар бораи зоти ҳақ ва вучуди мутлақ баҳс мекунад. Ҳарчанд ки ин ду илм ҷиҳатҳои муштарак доштанд, таълимоти ирфонии Ҷомӣ нисбат ба усули каломии мутакаллимон фарсахҳо фосила дошт. Ин ҷо сухан дар бораи он меравад, ки Ҷомӣ дар таълимоти ирфонии худ пайравӣ ба Ибни Арабӣ намудааст ва қоида ба назарияи «ваҳдати вучуд»-и ӯст. Вай Ибни Арабро қувваи ирфон, қутби ҳақ, пири тавҳид ва офтоби сипеҳри кашфу яқин номида, на фақат «Фусус-ул-ҳикам» ва «Фитухот-ул-мақкия»-и ӯро мутолиа намудааст, балки осори Ибни Арабӣ, аз ҷумла асари аввалии ӯро ду бор (як бор ҳуди «Фусус-ул-ҳикам» ва бори дигар ҳулосаи онро бо номи «Нақш-ул-фусус») шарҳ намудааст ва таҳти таъсири муассири таълимоти Ибни Арабӣ қарор гирифтааст.

Аз ин рӯ, метавон гуфт, ки зербанои ақидаи сӯфиёнаи Абдурахмони Ҷомиро таълимоти «ваҳдати вучуд»-и Ибни Арабӣ ташкил медиҳад. Мувофиқи ин таълимот «вучуди ҳақиқӣ воҳид аст ва ҳамаи ҳуввиятҳои дигар танҳо намодҳои ваҳмӣ буда, ҳамагӣ аз шууну чилваҳои он вучуди воҳиданд». Ин асл дар ирфон аз оғози пайдоиши тасаввуф, ба фикри Саидяхё Ясрибӣ, ба ду мушкилӣ рӯ ба рӯ буд: яке шатҳӣ будани мавзӯ ва дигаре носозгор будани он бо таълимоти ислом. Шатҳӣ будани мавзӯ усулан ҳосил маорифи исломӣ мебошад, ки он дар ҳавзаи ақлу андеша қарор намегирад ва барои расидан ба он басирати ботинӣ лозим аст. Тавассути ҳамин басирати ботинӣ аз марзи идроки зоҳирӣ бо ҳуввияту таҷрибаи шахсӣ бояд гузашт, носозгорӣ бо таълимоти ислом дар он зоҳир мешавад, ки мувофиқи таълимоти динӣ, холику махлук аз ҳам ҷудоянд ва худованд офаридгори махлук аст, дар ҳоле ки дар таълимоти тасаввуф олам зуҳури ҳақ ва ба як маънӣ айна ҳақ аст[22, 21].

Ин иддаои Саидяхё Ясрибӣ қомилан дуруст аст, вале дар ин ҷо матлаберо зикр кардан зарур аст, ки баробари инкишофи улуми ақлий усули нақлий низ рушду нумӯ намуд ва дар натиҷаи дар сахнаи андешаву ирфон ҷилванамой намудани ҳикмати ишроқӣ Шаҳобуддини Сӯҳравардӣ омезиши ду падидаи маънавӣ-маърифатии ташаййӯӣ ва ваҳдати вучуди сӯфиён ба вучуд омад. Наздик сохтани ирфон бо таълимоти мазҳаби шиа (исмоилия ва исноаширия) тавассути Ҳайдари Омӯлӣ (ваф. 1393) дар «Ҷомеъ-ул-асрор ва манобеъ-ул-анвор», баҳусус омезиш пайдо кардани унсурҳои асосии дину ирфону фалсафа дар асрҳои миёнаи мутааххир аз тарафи намояндагони мактаби фалсафии мутаолиҳаи Исфаҳонӣ воқеан фосилаи марзҳои таълимоти динӣ ва тасаввуфиро ҳам наздик сохт. Ба ҳамин сабаб, Моили Ҳиравӣ таъкид мекунад, ки афкори ирфонии Ҷомӣ дар асоси таълимоти Ибни Арабӣ қомат афрохтааст, бо ин тафовут, ки Абдурахмони Ҷомӣ саъй мекунад, то ваҳдати вучудро ба шарият мутобиқ созад[14, 57]. Ба назар чунин мерасад, ки Абдурахмони Ҷомӣ, низ ҳамчун намояндаи аҳли адабу ҳикмати асрҳои миёнаи мутааххир ба гирдоби мавҷи анъанавӣ омезиши афкори маънавӣ кашида шудааст.

Ҷомӣ дар осори форсии худ «Лавоӣеҳ» ва «Шарҳи як рубоии ирфонӣ» ба гузориши орои устоди маънавии худ пардохта, зимни он назарҳои шахсии худро низ иброз доштааст. Ӯ дар муқаддимаи «Лавоӣеҳ» баён мекунад, ки мазҳаби ваҳдати вучуд натиҷаи пуйиши чандин орифони бузург, аз ҷумла Ибни Арабӣ, ки онро низом бахшида, сирри зоти воҳидро мавриди баҳсу баррасӣ қарор додаанд. Чун мутафаккири мо дар ин бахш пайрави Ибни Арабист, аввал назари ӯро роҷеъ ба «ваҳдати вучуд»

муайян хоҳем кард, сипас ба дифои Абдурахмони Ҷомӣ аз таълимоти пири маънавии худ хоҳем пардохт. Ба фикри Ибни Арабӣ сирри зоти воҳид умуман шинохта шуданӣ нест ва дар айни ҳол ғайри қобили баён низ мебошад. Он ягона мавҷуди хориҷиест, ки дигаргунӣ, миқдор ва касрат намепазирад, бенишон аст ва ба идрок низ дарнамеояд. Вучуб сифати зоҳирӣ ва имкон сифати ботинии он мебошад[19,77].

Ҷараёни судур аз силсилаи таҷаллиёте шурӯъ мешавад, ки зимни он вучуди мутлақ аз ҳолати ғайб-ул-ғуюб (Avime insondable), ки дар Қуръони карим он дар ҳолати «Умо» қарор доштани ҳақ таъбир шудааст, берун меояд ва дар зоти ӯ асмои илоҳӣ таҳаққуқ мепазираанд. Ҳақиқати мутлақ дар ҳолати «ғайб-ул-ғуюб» дорои сиррест, ки дар зоти ӯ нухуфтааст. Ин сирр ҳамон канзи махфӣ будани ӯст, ки тибқи ҳадиси набавӣ «дӯст дорад то шинохта шавад». Зимни аз ҳолати «канзи махфӣ» берун омадан исмҳои зотии ӯ таҳаққуқ пайдо мекунанд. «Пас, мавҷудотро халқ мекунад ва онҳоро мавзӯъ ва мабонии маърифати худ қарор медиҳад»[8, 416].

Ин масъаларо муҳаққиқон ба таври гуногун шарҳу таъбир намудаанд. Вале дар ин ҷо ба баррасии гуногунии фикри муҳаққиқон таваққуф накарда, ба таҳқиқи назари пири маънавии Ҷомӣ – Ибни Арабӣ мепардозем. Ба фикри ӯ, таҳаққуқ пазируфтани асмои илоҳӣ ба таври пайваста дар се таҷаллии паи ҳам сурат мепазирад. Таҷаллии аввал таҷаллии зоти илоҳист, ки дар бораи он ба ҷуз ишора сухани дигаре наметавон гуфт. Агар дар ин росто ҳарфе гуфтан мумкин бошад, аз ҳолати ғайб-ул-ғуюб берун омадан ва аз мақоми мутлақияти сирф ба ҳолати аҳадият ё худ густардашавӣ даромадани ҳақиқати мутлақро ҳақс задан мумкин аст. Таҷаллии дуюм силсилае аз таҷаллиёт аст, ки дар он ва ба воситаи он зоти илоҳӣ ба сурати исмҳои илоҳӣ дармеоянд. Ба ибораи дигар, зимни ин таҷаллиёт сурати мавҷудоте, ки дар зоти илоҳӣ билқувва вучуд доштанд, дар худ зоҳир мешаванд. Дар сеюмин таҷаллӣ ин исмҳои илоҳӣ дар сурати ашё дар зеҳни илоҳӣ пайдо мешаванд, ки онҳоро дар маҷмӯъ «илми илоҳӣ» (суратҳои пайдошуда дар зеҳни илоҳӣ) низ меноманд. Минбаъд ҳамин суратҳо бо амри илоҳӣ таҳаққуқ пайдо хоҳанд кард [8, 416].

Ин ҷо сухан дар бораи он меравад, ки вақте аҳадият бо шуун (илми илоҳӣ) маҳдуд мегардад, он аз мақоми аҳадият ба мақоми воҳидият фуруд меояд ва сифати холиқ ҳофиз ба худ мешавад ва ҳаёту илму ирода дар он мушаххас мегардад. Яке аз муҳаққиқони тасаввуф Саидҳасан Амин бо назарияи ташкик дар мазохир ва таҷаллии аввал (файзи ақдас) ва сонӣ (файзи муқаддас)-ро зикр карда, аз ҷумла қайд намуда, ки Ҷомӣ дар Лавойех, инчунин дар ашъори хеш назари муҳаққиқонаи худро дар бораи ваҳдати вучуд ба мисли Ибни Арабӣ арза доштааст. Масалан, ӯ дар лойиҳаи ҳафтуми «Лавойех» чунин гуфта: Ҷамил ала-л-итлоқ ҳазрати зучалол ва-л-афзол аст. Ҳар ҷамолу камоле, ки дар ҷомеи маротиб зоҳир аст, партави ҷамолу камоли ӯст... аз авҷи куллияту итлоқ таназзул фармуда, дар ҳазизи ҷузвияту тақаййуд, таҷаллӣ намуда[11.72]. Ва боз дар ҷои дигар мегӯяд: «Зот мин ҳайса ҳийа аз ҳамаи асмову сифот муарроост ва аз ҷамеи нисбату изофот мубарроост. Иттисофи ӯ ба ин умур ба эътибори тавачҷӯҳи ӯст ба олами зуҳур» [11.73].

Абдурахмони Ҷомӣ ҳамин мазмунро дар ашъори худ чунин овардааст:

*Дар он хилват, ки ҳастӣ бенишон буд,
Ба ганҷи нестӣ олам ниҳон буд.
Вучуде буд, аз нақши дӯй, дур,
Зи гуфтугӯи моиву тӯй дур.
Ҷамолу мутлақ аз қайди мазохир,
Ба нури хештан дар хеш зоҳир.
Дилоро шоҳиде дар ҳичлаи ғайб,
Мубарро зоти ӯ аз тӯҳмати айб...
Ҷу ҳар ҷо ҳаст ҳусн, инҷо тақозост,
Нахуст ин ҷунбиши аз ҳусни азал хост.
Бурун зад хайма з-иқлими тақаддус,
Таҷаллӣ кард бар афлоку анфус.*

*Аз ӯ як ламъа дар мулку малак тофт,
Малак саргашта худро дар фалак ёфт.
Зи ҳар оинае бинмуда рӯе,
Ба ҳар чо хост аз ӯ гуфтугӯе... [21]*

Хулосаи низоми ваҳдати вучуде, ки дар боло баён шуд, назари гурӯҳи муҳаққиқони эронӣ хориҷӣ, аз ҷумла Саидхусайни Наср, Саидхасан Амин, Абдурахмон Бадавӣ, Ҳенрӣ Корбен ва Дориюши Шойгон мебошад, ки дар тадқиқотҳои худ роҷеъ ба Ибни Арабӣ бо истинод ба осори ӯ, хусусан «Фусус-ул-ҳикам» ба баъзе тағйиротҳои ҷузъӣ аз якдигар ироа намудаанд. Масалан, Ҳенрӣ Корбен дар охири хулосаи худ баён дошта, ки дар таълимоти ваҳдати вучуди ин андешаманд худо худро ба мо ба воситаи мо менамоёнад, зеро инсон ҳамчун оинаи намои ҳақ дар муқобили он қарор дорад [8, 416-417].

Ин махлуқи дар муқобили ҳақ қарордошта ҳамон имконест, ки ӯро худованд, ба қавли Ҷомӣ, «маҷмаи баҳраи худусу қидам» номида, маърифати тамоми исмҳои худро ба ӯ омӯхтааст. Ба воситаи инсон оинаи намои ҳақро сайқал дод ва ӯро ҳамчун ҳомили амонати ишқ дар ду марҳила ба ишқи ҳақиқӣ расондааст. Моҳияти ин матлаб аз он иборат аст, ки ишқу ирфон лозиму малзуми якдигаранд ва яке бидуни дигаре вучуд дошта наметавонад. Маърифат низ ҳосилаи ишқ аст ва зимни сайру сулуки сӯфиён яке аз воситаҳои муассири аз нуқс ба камол расидан ишқ мебошад. Он дар ҳама ҳолат, хоҳ ишқи маҷозӣ бошад, хоҳ ишқи ҳақиқӣ поку муқаддас аст. Орифон қори ишқро аз ишқи маҷозӣ оғоз мекунад ва маҷозро восита ва пуле барои гузаштан ба ишқи ҳақиқӣ арзёбӣ мекунад. Ин масъала дар таърихи афкори ирфонӣ собиқаи қадима дорад. Ҷомӣ ҳам мисли дигар шӯридагони водии ишқу ирфон қорро аз ишқи маҷозӣ (марҳилаи аввал) оғоз карда, (дар марҳилаи дуюм) ҷилваи ҷамоли ҳақро дар ҷамоли хубрӯёну зебоён инъикос менамояд. Фитрати ишқ боиси илоҳӣ шудани инсон гардид, зеро ишқ бузургтарин эликсирест, ки метавонад моддиётро ба маънавиёт табдил диҳад [1. 86].

Ҷомӣ дар ин бора менависад:

*Вале з-он чо ки ҳукми хубрӯист,
Зи парда хубрӯ дар танги хӯест.
Накӯрӯ тоби мастуре надорад,
Чу дар бандӣ, сар аз равзан барорад.
Кунад шақ-шақ гули зери хоро,
Ҷамоли худ кунад з-он ошқоро...
Диле к-он ошиқи хубони дилҷуст,
Агар донад в-агар на, ошиқи ӯст.
Ило то дар галат наҷфти, ки гӯӣ,
К-аз мо ошиқӣ, аз вай накӯӣ.
Аз ин ламъа фурӯге бар гул афтод,
Зи гул шӯре ба ҷони булбул афтод.
Руҳи худ шамъ з-он отаиш барафрӯхт,
Ба ҳар қошона сад парвонаро сӯхт [21].*

Абдурахмони Ҷомӣ дар рисолаи «Вучуд» дар шарҳи фалсафӣ ва ирфонӣ он, бахусус дар баёни назарияи судур баррасии худро аз таърифи мантиқии калимаи «вучуд» шурӯъ намуда, онро ба унвони як мафҳуми кулӣ, ки «мафҳуми сонӣ» низ меноманд, нисбат медиҳад. Ин мафҳуми кулӣ таҳаққуқи айни дар хориҷ надорад ва танҳо худро дар зехн ба моҳияти як шайъ пайванд мекунад. Ҷомӣ бо интиқоде, ки тавассути мутакаллимин доир ба назарияи «ваҳдати вучуд» ворид шуда буд, ҷавоб доданӣ шуда, ҳам дар рисолаи ёдшуда ва ҳам дар Лавойеҳ қайд мекунад, ки вақте тарафдорони «ваҳдати вучуд» калимаи вучудро истифода мебаранд, ба воқеият ва ё ҳақиқате ишора мекунад, ки зотан вучуд дорад ва ҳастии мавҷудоти дигар ба вучуди он асос ёфтааст. Ба ибораи дигар, дар таълимоти ирфонӣ ҳеч чизе ҷуз ӯ вучуд надорад ва

ҳамаи мавҷудоти айни ҳолат ва шууноте аз ўст. Ҳамин мазмун дар ашъори ў низ ба хубӣ баён шудааст.

*Ҷамоли ўст ҳар ҷо ҷилва карда,
Зи маъшуқони олам баста парда.
Сар аз ҷайби маҳи Канъон баровард,
Зулайхоро димор аз ҷон баровард.
Ба ҳар парда, ки бенӣ, пардагӣ ўст,
Фазочунбони ҳар дилбурдагӣ ўст.
Ба шиқи ўст дилро зиндагонӣ,
Ба шавқи ўст ҷонро комронист[21]...*

Ҷомӣ дар «Лавойех» худоро ботини олам меномад ва таъкид мекунад, ки пеш аз таҷаллӣ, ки боиси пайдоиши олам гардид, худо буд ва пас аз таҷаллӣ он ба олам монанд ва ҳамоҳанг гардид. Ба ибораи дигар, ҳақиқати ҳақ яқест, ба қавли Мавлоно Ҷомӣ – аввал ту будӣ, охир ҳам туй – ва ҷанбаъҳои дугонаи худову олам танҳо роҳҳои нигариши мо ба он аст.

Табиати ашъ дар олам дар иртибот бо ҳақиқати мутлақ монанди сифатест, ки Ҷомӣ, дар пайравӣ аз Ибни Арабӣ, онҳоро араз арзёбӣ ва таъкид менамояд, ки дар ҷавҳар ва танҳо ба воситаи ҷавҳар онҳо вучуд доранд, ё худ аъдоди касрие меҳисобад, ки ҳамаи касри онҳо бо як адади бутун мунтаҳӣ мешаванд[19, 26]. Дар воқеъ, вобаста ба ҳамин масъала аксари муҳаққиқон таълимоти «ваҳдат вучуд»-ро пантеизм номида, монандии онро бо таълимоти Б.Спиноза таъкид кардаанд, вале ҳадду ҳудуд ва марзи ин монандиро ба хубӣ баён намекунанд. Аз ин рӯ, роҷеъ ба ин масъала фикрҳои гуногун дар байни олимони вучуд доранд. Масалан, Ҳенри Корбен ба ин масъала тавачҷӯх намуда, навиштааст, ки ду истилоҳи ҳақ-халқ дар тамоми маротиби таҷаллиёти илоҳӣ ва дараҷоти «нузулии вучуд» такрор мешавад. Ин амр на эътиқод ба ваҳдати мавҷуд (monisme) аст, на касрати мавҷуд (pantheisme), балки тавҳид (theomonisme ё pananteisme) аст. Тавҳид баёни вазъияти фалсафист ва миёни холиқу махлуқ дар мартабаи таҷаллиёт вобастагӣ эҷод мекунад. Ин ҳамон сирри рабубият аст, яъне вобастагии мутақобила миёни рабу марбуб ба гунае, ки яке бидуни дигаре наметавонад давом биоварад. Улуҳият дар мартабаи зоти муҷаррад қарор дорад, аммо рабубият мартабаи раббӣ шахсист, ки аз ў истимдод мешавад, зеро дар ин ҷаҳон мо посухгӯи ў ҳастем. Аллоҳ исмест, ки мубаййини зоти илоҳии муттасиф ба асмест, ҳол он ки рабб вучуди илоҳии мушаххас ба василаи яке аз асмоъ ва сифоти ўст. Ин ҳамон сирри асмои илоҳист, ки Ибни Арабӣ аз он «Иллаллоҳу ало махлуқ фил-эътиқод» таъбир мекунад[8,418].

Мавлоно Ҷомӣ дар ин бора менависад:

*Туй оина, ў оинаоро,
Туй нӯшидаву ў ошкоро
Ки ҳамчун некӯӣ шиқе сутуда,
Аз ў сар бар зада, бар ту намуда.
Ҷу неку бингарӣ оина ҳам ўст,
На танҳо ганҷ, балк(и) ганҷина ҳам ўст.
Ману ту дар миён коре надорем,
Ба ҷуз беҳуда пиндоре надорем,
Ҳамаи ин қисса поёне надорад,
Баёни ў забондонӣ надорад[21].*

Ин назари дифоъомези Ҷомӣ аз мавқеи Ибни Арабӣ роҷеъ ба матлабест, ки мувофиқи он ў оламу аразҳои як вучуди ҷавҳарӣ (ғой) медонад. Аз назари Ҷомӣ дар «Лавойех» дурустии ин баён ба андозаест, ки иртиботи байни ҳақиқати вучудӣ ва мазоҳири ў аз тариқи вичдону ишроқ барқарор мешавад. Вучуди мутлақ маншаи мавҷудот аст ва дар айни ҳол бартар аз ҳар гуна касрату мазохир ва дар асл дар мартабаи зот ношинохтанист. Агар ин масъаларо боз ҳам соддатар баён кунем, олами модӣ, ки мо онро дар шароити оддӣ мушоҳида мекунем, аз як тараф, зоҳиру мазҳари

хамон ҳақиқати зоти мутлақ дар мартабаи ваҳдоният аст, аз тарафи дигар, олами маҳсусот ҳамчун зуҳури хосса аз ҳақиқати мутлақ ва сурати хоссаи таҷаллии он мафҳумҳое нестанд, ки ба қавли мутакаллимон, зояндаи зехни одамӣ бошанд, балки ҳақиқате мебошад, ки бунёду бунёни метафизикӣ доранд.

Аз гуфтаҳои боло маълум мегардад, ки зоти сирф ва басит дар низоми «ваҳдати вучуд» дар оғоз ҳеҷ гуна таайюн надорад. Он бартар аз ҳар гуна тақсимои исму сифот (асмоъ-ул-хусно) ва нисбатҳо мебошад, вале вақте ин зоти мутлақ ба марҳилаи таҷаллӣ дармеояд, сифатҳои монанди илму нуру вучуд зуҳур меёбад. Аммо ба ин масъала аз назари ақли маҳдуди инсонӣ муносибат шавад, баночор мегӯянд, ки ҳақиқати мутлақ дорои сифот мебошад. Ин назари мутакаллимон ва ақли ашоира аст, ки Абдурахмони Ҷомӣ дар «Лавайех» онро рад намуда, пайваста таъкид мекунад, ки сифот дар зехн ғайр аз зот аст, вале дар хориҷ ба он монанд аст (сифот айни зотанд). Худованд ҳамчун холиқ ба сифоти илм олим аст, ба сифоти қудрат қодир аст ва ба сифоти ирода ғайб аст. Бар ин қиёс чун сифотҳо бо ҳам ихтилоф доранд, дар сатҳи зот вучуд надоранд, вале дар хориҷ он сифотҳо ба зот монанданд[19.82].

Ҳақиқати мутлақ вучуди воҳиде ба шумор меравад, ки ҳеҷ қасрате ба бунёди он таъсир расонда наметавонад, вале чун вай худро дар суратҳо (сувар) ва шуун (намудҳо)-и қасрати олами моддӣ мутаҷаллӣ месозад, баночор дар назари ақл қасир арзёбӣ мешавад. Тақсимои «воҳиду қасир» аз ҷиҳати идрок дар олами моддӣ амри зехнӣ ба шумор меравад, дар асл бошад худову олам ва холиқу махлуқ ду ҷанбаи як ҳақиқат, ду тарафи як сикка ва ду ҷиҳати як ҳақиқати кулл аст. Олам зуҳури хориҷии худо ва худо (ҳақиқати) ботинии олам мебошад.

Олими покистонӣ Б.А.Дор «Лавайех»-и Абдурахмони Ҷомиро таҳлил намуда, аз ҷумла таъкид менамояд, ки ашё дар олам ба нисбати ҳақиқати мутлақ худ ба худ дар айн вучуди хориҷӣ надоранд. Хилқат ба маънои каломии он ғайбӣ таҷаллии қувваҳои макнунӣ холиқ нест, балки иборат аз хилқати афроду ашёест, ки ҳарчанд ҳастии худро аз ин маъҳаз меёбанд, бо ин ҳама то худуде аз адами тааййуну ихтиёр дар назари ақл бархурдоранд. Ба ақидаи Ҷомӣ махлуқот дар мартабаи дуҷумла таҷаллӣ дар илми илоҳӣ ба сурати аъёни собита зоҳир мешавад ва танҳо дар мартабаи сеюми таҷаллӣ вучуди мутлақ ба вучуди муқайяд табдил мешавад, ки мартабаи айн (ҷаҳони моддӣ) аст, дар он суратҳои илми илоҳӣ таҳаққуқ пайдо мекунанд. Пас, дар ҷаҳони хориҷ танҳо як ҳақиқат вучуд дорад ва танҳо дар сурати пирохани ҳастӣ пӯшидани сифоту шуун (суратҳову намодҳо) ё худ аърозҳои он қасрати олами моддӣ ба вучуд меояд[19.63].

Ин ҳолатро чунин тасаввур намудан мумкин аст, ки исму сифатҳои илоҳӣ таъбири қасмати суратҳои гуногуни қасмӣ ҳақанд ва онҳо шомили табақабандӣ ё худ маротиби нисбатҳои номаҳдуди ҳақ дар олами хориҷ мебошанд. Ин нисбатҳо дар ҳақиқати мутлақ дар ҳолати билқувваанд ва ҳангоми охири таҷаллӣ, ки шарҳаш дар боло гузашт, дар махлуқот аз тариқи аъёни собита «(суратҳои муҷарради мавҷудот дар илм ё зехни илоҳӣ) таҳаққуқ пайдо мекунанд, ё худ ба ҳолати билғеъл табдил меёбанд. Тошихико Изотсу, ки дар таҳлили назарияи «ваҳдати вучуд»-и Ибни Арабӣ заҳмати зиёде кашидааст, дар ин бора гуфта, ки агар ҳолати фавқро дар ҳолати баръакс нигарем, он чунин маъно хоҳад дошт, ки аъёни олами мо ҳақро мутаҳаққиқ мекоранд, ҳақиқате ки бад-ин гуна таҳаққуқ ёфта, Худо аст ва мо аз тариқи аъёни собита будан ҳақро ба Худо мубаддал месозем[6. 63].

Дар таълимоти Абдурахмони Ҷомӣ Худо зот ё ҷавҳари ҳамаи ашё ба шумор меояд. Дар «Лавайех» ӯ масоили маърифати инсонро ба миён гузошта, таъкид мекунад, ки идроки зоти мутлақ ба ўҳдаи инсон ҳамчун зоти ашрафи олам воғузур шудааст. Ў вақте ба воситаи нафаси раҳмонии худ пайванди олами анфусиро бо олами офоқӣ барқарор мекунад, ба шуҳуди ҳақиқат даст меёбад. Барои тавзеҳи бештари ин назари Ҷомӣ бояд ба идроки вучудӣ ва мунҳасир ба фарди Ибни Арабӣ ва мактаби ӯ дар мавриди ҳазароти (маротиби) ҳамса муроҷиат кард. Сохтори ин маротиб ба таври хулоса тавассути Қосимӣ чунин шарҳ дода шудааст. Дар ҷаҳонбинии сӯфия 5 олам ё ҳазароти вучуди қобили ташхис мавҷуданд, ки ҳар қадом намоёндаи қайфияти ҳосе аз таҷаллии ҳақ аст: 1) ҳазрати зот – олами ғайби мутлақ ё ғайбул-ғуҷуб, 2) ҳазрати асмоъ ва сифат (асмо-ул-хусно) ё мақоми улӯҳият; 3) ҳазрати афъол ё мақоми рабубият; 4)

ҳазрати мисол ва ҳаёл ё мақоми олами васатӣ (миёна) байни олами офоқ ва анфус; 5) ҳазрати ҳавос ё мушоҳида дар олами мулк[19. 13-14].

Абдурахмони Ҷомӣ бар ин ақида аст, ки солики тариқат дар маърифати вучуди мутлақ бояд тибқи ҳадиси набавии «он касе, ки нафси худро дарак мекунад, худои худро низ дарк хоҳад кард» (ман арафа нафсаҳу ва қад арафа раббаҳу) амал карда, ба худшиносӣ шуруъ кунад ва пас аз дарки ҷилои оинаи офариниш (олами халқ) бо ҳамон зинаҳо ё худ маротиби вучуд ҳазрати панҷгонаи фавқро тай намояд ва ба фанову бақо бирасад. Зеро маърифати нафс тавассути инсон на ба вусул ба ҳадди ғой (он шинохташуданӣ нест), балки ба вусулу шухуди мақоми рабубияти ҳақ мерасонад.

Роҷеъ ба маърифати ҳақ ва сулуки сӯфиёна Абдурахмони Ҷомӣ дар «Лавойех» ба ҷуз истинод ба Ибни Арабӣ, назари ҳешро низ баён кардааст. Ибни Арабӣ маърифати ҳақро аз тариқи иртиқои нафс дар ду шева муяссар медонад. Равиши аввалро маърифат ба ўст аз он ҳайс, ки ту ҳастӣ (мин ҳайса анта) ва равиши дуюм маърифат ба ўст на аз он ҳайс, ки ту ҳастӣ (ал-маърифат бихи мин ҳува мо мин ҳайса анта) меномад. Равиши аввал, ба фикри Ҷомӣ, чунин мазмун дорад, ки шахс ба худованд аз тариқи махлуқ (ту) ишора мекунад. Зоҳиран ба он маънист, ки шахс дар ибтидо бо хусусиятҳои вобаста ба табиати махлуқ (ту) маърифат меёбад ва онгоҳ ба маърифати ҳақ аз тариқи рафъи ҳамаи нуқсонҳо ва нисбат додани ҳамаи камолот ба ў ноил мешавад[б. 29-331].

Шеваи аввали идрок маърифати истидлолист, ки роҷеъ ба он таваққуф нахоҳем кард. Танҳо чунин нуқтаро ёдовар хоҳем шуд, ки Мавлоно Ҷомӣ ин навъи маърифатро хоси файласуфону мутакаллимон медонад. Дар шеваи дуҷуми маърифат таъкид ба «ту» нест, балки қатъан ба «ўст».

*Тирози дўст бигўем ҳикояте бе нўст,
Ҳама аз «ўст» в-агар нек бингарӣ ҳама «ўст»...*

Ин равиш аз шинохти ҳақ аз тариқи нафс бо таҷаллии ҷавҳарии мустақими ҳақ сурат мегирад, ки зимни чанд мароҳил инсон аз вучуди офарандаи худ будани офаридгор огоҳӣ меёбад ва бо иртиқои нафс ба он васил мешавад. Ҷомӣ дар «Лавойех» ба шаваи баёни маърифати Саноию Аттор ва Румӣ мурочиат намуда, сайру сулуки онҳоро пазируфта, маърифати шухудиро шарҳ медиҳад.

Умуман маърифати шухудӣ ва вучудӣ аз як сунханд ва муқобили якдигар қарор надоранд. Маърифати шухудӣ, ба фикри Мавлоно Ҷомӣ, як амри шахсӣ ва аз шухуди қалби шоирону шухуди басирии орифон танҳо худӣ онҳо огоҳанд. Бинобар он, чуноне ки Шаҳобуддини Сўҳравардӣ низ ин масъаларо ташреҳ карда буд, барои интиқоли маърифати шухудӣ аз ҳақиқат ба дигарон бояд аз забони баён мадад ҷуст ва ба маонии илҳомшуда ва басирати анҷомшуда пӯшиши истидлолӣ дод. Шоирон, баҳусус шоирони ориф пас аз касби илҳом ва офаридани каломи мавзуни орифона аз забони ташбеҳу истиора, ишораву дигар санъатҳои бадеӣ истифода намуда, дарёфтҳои шахсии худро бо таъбироту ҳаёлпардозидҳои шоирона ва тасвирҳои орифона ба қалам медиҳанд.

Абдурахмони Ҷомӣ ҳамчун шоири ориф аз ин қоида истисно набуд. Ў аввал абзори шинохти маърифатро мушаххас намуда, онро қалби инсон қаламдод менамояд, ки тавассути он ба маърифати ҳақ ноил шавад. Соф кардани дил баёнгари таҷаллий дар маъноӣ маърифатшиносӣ мебошад, зеро танҳо дар натиҷаи омехтани он ҳақиқат ба дилу ҷони солиқ, ў аз худ бегона шуда, худшиносии ў аз худ бегона шуда, худшиносии ў ба марҳилаи худшиносӣ мегузарад.

*Тавҳид ба урфи сўфӣ, эй соҳиби сайр,
Талхиси дил аз тавачҷўҳи ўст ба гайр.
* * **

*Гар бар дили ту кулл гузарад, кулл бошӣ,
В-ар булбули беқарор, булбул бошӣ.*

*Ту ҷузвиро ҳақ кулл аст, агар рўзе чанд,
Андешаи кулл пеша кунӣ кулл бошӣ.*

Мавлоно Ҷомӣ низ бо забону баёни шоиронаю орифона ба баҳси маърифат пардохта, дар ашъораш роҷеъ ба кашфе сухан мегӯяд, ки ҷуз аз тариқи таҷрибаи шахсияту шухудӣ ва ирфонӣ ба касе он муяссар нахоҳад шуд. Ин кашф пайванди олами

анфусиву офокиро таъмин намуда, тамоми мавҷудотро оинаи чамоли ӯ медонад ва ба пойгоҳе мерасад, ки агар аз худ таъбир кунад, аз ӯ таъбир карда бошад, «аналҳақ»-ро ба «хувалҳақ» табдил диҳад ва ба ҷое расад, ки дар кунчи дили ӯ ба ҷуз мосивоуллоҳ ҷои дигаре намонад. Ин тавҳид аст, муҳаббати ҳақ ба ҷӯяндагону баргузидагонаш аст, ки орифони асрҳои миёнаи мо, аз ҷумла Ҷомӣ бо забони сеҳрангези шеър ва воситаҳои гуногуни он «тӯҳфаи ғайбӣ» баргирифта, «хони пок»-и малакутиро ба мо арза доштаанд.

Адабиёт:

1. Ашу. Ишқ, рақс, зиндагӣ. Техрон, 1386.С.86
2. Афсаҳзод А. Нақд ва баррасии осору шарҳи аҳволи Ҷомӣ. Техрон с.1378 С.130
3. Бобур. Императори Ҳинд. Бобурнома мавсум ба Тузаки Бобурӣ. Бомбей, 1308. С.111-112
4. Динонӣ Гуломҳусайн Иброҳим. Ганчинаи гаронбаҳои маориф дар сухани манзуми форсӣ.// Дафтари ақл ва ояти ишқ.ҷ.2.Техрон,1381. С.95
5. Дор Б.А. Маҳмуди Шабистарӣ, Гелонӣ ва Ҷомӣ Таърихи фалсафа дар Ислом. ҷ.3. Техрон, 1365-с. 388-389
6. Изотсу Тошихико. Суфизм ва таоизм.с. 63
7. История таджикской философии с древнейших времён до XVв. Т. 3. Душанбе, 2013. С.508
8. Карбен Хонрӣ. Таърихи фалсафаи исломӣ. Техрон, 1377. –С.416
9. Лорӣ Разиюддин Абдуғафур. Такмилаи ҳавошии Нафаҳот-ул-унс. Техрон, 1378, С. 23-26
10. Нафисӣ Саид.Таърихи назму наср дар Эрон ва дар забони форсӣ.Техрон,1344-с.
11. Саидҳасан Амин. Ваҳдати вучуд дар фалсафа ва ирфони исломӣ. Техрон, 1376. С.72; .
12. Ҳалабӣ Алӣ Асгар. Мабонии ирфон ва аҳволи орифон. Техрон. 1377. С.758
13. Ҳиравӣ Начиб Моил. Ҷомӣ.Техрон.1377.С.230 Ясрибӣ Саидяхё. Ирфони назарӣ.Техрон 1377. С.181
14. «Хилат-ул-ҳилал» бо кӯшиши Начиб Моили Ҳилавӣ.Техрон, 1361, С.57
15. Читик Вилиям. Муқаддима ба «Нафаҳот-ул-унс». Техрон,1370.-с.13-28
16. Ҷомӣ Абдурахмон. Ашъат-ул-ламаот. Техрон. 1352. С.57
17. Ҷомӣ Абдурахмон. Девони ашъор. Техрон, 1341.
18. Ҷомӣ. Доират-ул-маорифи бузурги исломӣ. ҷ.14.Техрон, 1381. С.378
19. Ҷомӣ Абдурахмон, Лавойеҳ. Бо кӯшиши Ян Ришар. Техрон, 1373. Лойиҳаи 9, 15 ва 25
20. Ҷомӣ Абдурахмон. Нафаҳот-ул-унс мин ҳазарот-ул-қудс. Техрон. 1370. С.611
21. Ҷомӣ Абдурахмон. Юсуф ва Зулайхо. Муқаддима.
22. Ясрибӣ Саидяхё. Пажӯҳише дар нисбати: дин ва ирфон. Техрон, 1379, С.21

МИСТИЦИЗМ АБДУРРАХМАНА ДЖАМИ

ХАЗРАТКУЛОВ

Абдурахман Джами является выдающимся литературоведом, поэтом и мыслителем персидско-таджикской литературы средних веков. Автор статьи описывает основные этапы его творческой деятельности, а также биографические сведения о жизни великого поэта.

Ключевые слова: *литературовед, Герат, Крепкая память, исследование, наука и знание, персидско-таджикское стихотворение.*

MYSTICISM OF ABDURRAHMAN JAMI

KHAZRATKULOV

Abdurrahman Jami is an outstanding literary critic, poet and thinker of the Persian-Tajik literature of the Middle Ages. The author describes the main stages of his career, as well as biographical information about the life of the great poet.

Keywords: *literature, Herat, good memory, research, science and knowledge, Parsi poem.*

ХУСУСИЯТҲОИ ҶОЯВӢ ВА УСЛУБИИ ОСОРИ МАНСУРИ МАВЛОНО ЧАЛОЛУДДИНИ РУМИИ БАЛҲӢ

*ҒАҒҒОРОВА УМЕДА,
профессори ДДХ ба номи
академик Б. Ғафуров*

Мавлоно Чалолуддини Румӣ дар таърихи адабиёти форсу тоҷик дар шумори бузургтарин суҳанварони волоғуҳар шинохта шудааст, ки назму насри ирфониро ба мақоме бузург боло бурдааст. падидаҳои барҷастаи осори ин марди донишманд ва шоири орифмаслак дар таълифоти вай “Маснавии маънавӣ”, ки он “Қуръон дар забони паҳлавӣ” хондаанд, “Девони Шамс” ва осори мансури ӯ - “Маҷолиси сабъа”, “Ғиҳи мо ғиҳи” ва “Мактубот”-аш фароҳам омадааст. ҷойгоҳи ин осори арзишманди мавлоно ҳар яке ба таври алоҳида мавриди таҳқиқ қарор гирифтаву шарҳу басти фаровоне бар ин кутуб навиштаанд. Дар канори он, мавлоно дар таърихи адабиёти форсӣ ҳамчун суҳанвари мумтоз ва шоири ориф маъруфият дорад, вучуди теъдод аз осори мансури вай низ ба мақомаш дар густариши насри форсӣ, вижа насри ирфонӣ ишорат мекунад. аз намунаҳои барҷастаи осори насрии Мавлоно “Маҷолиси сабъа” ба шумор меояд, ки дар густураи таҳаввули насри ирфонии форсӣ шеҳрати тамом дарёфтааст.

“Маҷолиси сабъа” маҷмӯаест иборат аз ҳафт маҷлис, ки ваъзу андарз ва хитобаву маҷлисиҳои минбарии мавлоноро то замони мулоқот бо муҳаммад шамсиддини табрезӣ ва инқилоби руҳонии ӯ дар бар гирифтааст. аз ин рӯ, ин маҷолисро метавон намунаи андешаҳои ӯ дар даврони қабл аз зуҳури шамс ва сарчашмаи муҳим дар таҳқиқи саргузашти руҳонии мавлоно ба шумор овард. ҷунони аз як маҷлиси ӯ бармеояд, бо вучуди саргардонӣ, ки таи мусофиратҳои падар барои мавлоно пеш омада буд, дар ин муддат ӯ дар адабу шеър ирфон ва қуръону тафсиру ҳадису калом иттилооти қобили мулоҳизае ба даст оварда буд. Воизи ҷавон нишонаҳои аз қудрати баён ва ихота бар румузи балоғати минбарӣ нишон дода буд ва ба исрори муридони Баҳоулвалад ва ташвиқи ҳуди ӯ маҷлиси ваъз барояш барпо шуда буд ва ӯ зоҳиран дар оқшаҳр ва сипас дар лоранда ба ваъзу тазкир ва тасаввуфи обидона машғул буд.

Мувофиқи ривоёти сарчашмаҳо, мавлоно қариб панҷ сол тибқи суннати падар ва олимони замони худ дар мадраса ба тадриси фикҳ ва соири улуми дини мубини ислом машғул гардид. Ҳар рез беш аз чаҳорсад нафар толибони улуми шариат дар маҳзари ӯ ҳозир мешуданд. Табаҳхуре, ки мавлоно ҷавон дар улуми мухталиф дошт, қарехи қиссапардозӣ ва завқи шоиронаи бемонанде, ки ӯ дар нақлу иншоиди ашъору амсол ва ҳикоёт нишон меод, сомониро ба ҳоли ҷазаба меандошт. шунавандагон маҷлиси вайро нисбат ба мавъизаҳои баҳоувалад гармтару пуршертар ва оганда аз сидқу вафо меёфтанд ва ин нукта соҳибдилони шаҳро бо шавқу рағбат ба маҷолиси мавлоно ҷалб мекард ва суҳанони нодиру латифи ӯ дар маҳфилҳо ҳар рез даҳон ба даҳон нақл мегафт. султон валад бобати афзудани сафи муридони ӯ чунин мегафт:

*Даҳ ҳазораи мурид шуданд,
Ғарчи аввал зи сидқ дур буданд. (1)*

Намунаҳои, ки аз ин гуна маҷолис дар “Маҷолиси сабъа” боқӣ аст, бо он ки зоҳиран ҷуз нақше берӯх аз як ришта мавъизаи ҷондори пуршӯрро тасвир намекунад, бо ибороти шевоӣ сода ва истифодаи моҳирона аз оёту аҳодис ва ашъори арабиву форсӣ лаҳни пурвиқори олимона ва маорифи зоҳидона дорад. Дар ин маҷолис мавлоно аз қуръону ҳадис суҳан меронд, муноҷотҳо ва дуоҳои пуршери муассир мегуфт, қиссаҳои паёмбарону авлиёву аҳволи гуннаҳкору тоибонро боз менамуд ва дар зимни суҳан шеърҳои латифу бадеъ нақл мекард ва амсолу қиссаҳои тамсилии ибратангез ба забон меовард. Тамоми ин шеваҳо барои муридону мустамеон таъсири эҷозангез дошт, онҳоро ба тавба ва тазарреъ ва ҳатто гиряву хуреш вомедошт, ба некиву порсӣ меҳонд.

Ҳамаи маҷолис бо қисми муқаддимагии таҳмид ба забони арабӣ оғоз меёбанд, ки ба ҳукми суннати паёмбар чун дар хутбаву мавъизаҳои он давра аз ҳамду ситоиши худо ва дуруд ба паёмбари ислом иборат аст. Пас аз ин қисмати ифтитоҳӣ, ки ҳаҷму меҳтавои он дар ҳамаи маҷолис мутафарриқ аст, муноҷотҳои муассиру дилнишин ба забони форсӣ ва арзи матолиб ба миён меояд.

“Маҷолиси сабъа” чун дигар осори мансури мавлоно аз оғоз то поён омезае аз арабиву форсӣ аст. Мавлоно ба ҳукми унс бо забони арабӣ, қуръон ва улуми шаръӣ дар зимни суҳанони худ аз оёту аҳодис истишҳод мекунад ва пай дар пай адъияву иборот ва ашъору амсоли арабиву форсиро меорад. Ду нома ва панҷ фасли “Фихи мо фихи” пурра ба забони арабӣ аст. Батну матни чи “Маҷолис” ва чи “Мактубот”-у “мақолот” саршор аз оёту аҳодис ва ораста ба ашъору амсолу ибороти латифу дилнишин аст.

Мавлоно дар шеър ғарқ аст, шеърӣ худ ва шеърӣ дигарон. ин аст, ки дар осори мансури худ чой-чой мақсуди худро бо овардани ашъоре зебо ва муносиб баён мекунад ва ба суҳани худ лутфу диққату зарофат мебахшад. Масалан:

*Ғар насими юсуфам пайдо шавад,
Ҳар ки нобино бувад, пайдо шавад.
Эй дил, аз дарё чаро танҳо шудӣ?
Аз чунин дарё касе танҳо шавад?
Моҳие, к-аз баҳр дар хушкӣ фитод,
Метапад то зудтар он чо шавад.
Ғар касе геяд, ки пеши баҳри ишқ
Дил чаро шеридаву шайдо шавад?
Ту ҷавобаш деҳ, ки андар шавқи баҳр
Қатра бе осору нопаёдо шавад.
Ҳам ҷавобаш деҳ, ки андар офтоб
Зарра саргардону нопарво шавад.*

Азизи ман, он қатра ҷоне, ки дар фироқи дарё қарор гирифтааст ва ёди дарё намекунад, гоҳе дар барге меовезад, гоҳе бо хоке меомезад. Мағӯ беадабӣ кардааст ӯ, ки банд барниҳоданд банди зарин, банди симин, банди мучавҳару баҷавоҳир. Ӯ ошиқи он банд шудааст, чунонки аз ишқ он бандро намебинад. Ӯро панд мадеҳ, ки банди ӯ аз он саҳтгар аст, ки панд роҳ ёбад. Чунон мановизу идрокоту фаҳми ӯро ишқи он рангу бӯ ва ишқи он гуфтугӯ фуру гирифтааст, ки сари сӯзане аз панд роҳ наёбад, балки банда душман дорад, зеро зангӣ душмани оина бувад. Носеҳону воизон оинаанд ё оинадоранд. Ошиқони нафсу толибони динӣ зиштрӯёнанд, зангичеҳрагонанд.” (2)

Суҳани мавлоно барои рушду камоли инсонҳо нигаронида шудааст ва дорои сифати ҳаётбахшӣ аст. Чун дар “маснавӣ” дар “мақолот”-и мавлоно низ инсон яке аз офаридаи пок ва олист, ки бо ақлу хирад аз тамоми олами мавҷудот болотар меистад. инсон аст, ки ба воситаи эҳсоси муқаддаси ишқ ба сӯи зоти илоҳӣ мекӯшад ва ӯст, ки ба ин зот пайванд меёбад. Аз ин ҷост, ки мавлоно ба мартабаи олии инсон нисбат ба олами наботот, ҷамодот ва ҳайвонот мавқеи калоне додаст. Ҳар инсон дар ин дунё барои рисолате офарида шудааст. Мувофиқи назари мавлоно, инсон бояд пеш аз ҳама хешро ва асли хешро бидонаду рисолати хешро шиносад. Сабаби ба балову бадбахтӣ гирифтор шудани шахс адами худшиносӣ аст. Чунон ки дар яке аз фаслҳои “фиҳи мо фихи” омадааст:

“Инно аразно-л-амоната ала-с-самовоти ва-л-арзи ва-л-чиболи фа абйана ан яҳмилнаҳо ва ашфақна минҳо ва ҳамалаҳо-л-инсонун иннаҳу кона залуман ҷаҳулан” (Аҳзоб/ 72). Он амонатро бар осмонҳо арз доштем, натавонист пазируфтанд. Бингар, ки аз ӯ чанд корҳо меояд, ки ақл дар ӯ ҳайрон мешавад: санғхоро лаълу ёкут мекунад, кеххоро зару нуқра мекунад, наботи заминро дар ҷеш меоварад ва зинда мегардонад ва бихишти адан мекунад. Замин низ доноро мепазирад ва бар медиҳад ва айбхоро мепешонад ва сад ҳазор аҷоиб, ки дар шарҳ наёяд, мепазирад ва пайдо мекунад ва ҷибол низ ҳамчунин маъданҳои гуногун медиҳад. Ин ҳама мекунанд, аммо аз эшон он

яке кор намеояд. Он як (кор) аз одамӣ меояд: “ва лақад каррамно банӣ одама”. Нагуфт: ва лақад каррамно –с-самоа ва-л-арза. Пас аз одамӣ он кор меояд, ки на аз осмонҳо меояд ва на аз заминҳо меояд ва на аз кехҳо. чун он кор бикунад, залумиву чахулӣ аз е нафӣ шавад. Агар ту гӯӣ, ки “агар он кор намекунам, чандин кор аз ман меояд”. одамиро барои он корҳои дигар наёфаридаанд. Ҳамчунон бошад, ки ту шамшери пелодии ҳиндии беқиматӣ, ки он дар ҳазоини мулук оварда бошӣ ва сотури гешти гандида карда, ки “ман ин теғро муаттал намедорам, ба вай чандин маслиҳат ба ҷой меорам”... Ҳақ таоло туро қимати азим кардааст, мефармояд, ки: “инна-л-лоҳа-штаро мина-л-муъминина анфусаҳум ва амволахум бианна лаҳуму-л-чанната”.

*Ту ба қимат варои ду ҷаҳонӣ,
Чӣ кунам, қадри худ намедонӣ?
Мафреш хеш арзон, ки ту бас гаронбаҳой! (3).*

Асоситарин масъала, ки дар баҳсҳои фалсафиву эътиқодӣ ҷой дорад, масъалаи тавҳид – эътиқод ба вучуди Худои ягона аст. Мавлоно дар “Фихи мо фихи” андешаҳои ирфонии хешро роҷеъ ба ҷанбаҳои мухталифи ин масъала иброз доштааст. аз назари мавлоно, яке аз истидлолҳои илмӣ ва равшан, ки ҳастии офаридгорро собит менамояд, ҳодис будани ҷаҳон аст. Ё бо тамсилҳои гуногун дар осори худ ба табиини худуси зотиин олам пардохтааст. Дар баробари сухани даҳриён, ки худуси ҷаҳонро инкор мекунанд, ё талқин менамояд, ки исботи худуси олам осонтар аз исботи қидами он аст.

Ақидаи асосии тасаввуф ваҳдати вучуд аст, яъне худо дар тамоми коинот мавҷуд аст ва дар ҳар ҷиз дунё худо мушоҳида мешавад, бинобар ин сӯфӣ худоро дар ҳар ҷиз ва ҳар ҷо, хоса дар қалби инсон ҷилва мекунад. мавлоно муътақид аст, ки сӯфии муъмин , солики мухлис вучуди худоро исбот намекунад, балки онро ба ҳубӣ аз тариқи дил эҳсос менамояд. Ҳикмати сӯфӣ ҳикмати завқ аст.

Дар “Фихи мо фихи” бо сарзаниши файласуфон дар мавриди инкори реъят дидани ҷилваҳои гуногуни Ҳақро рӯъяти ҳақиқӣ донистааст. Мавлоно чун дигар мутафаккирони мутасаввиф акс ва ҷилваи Ҳақро на танҳо дар мавҷудоти реҳонӣ ва ҷисмонии олам мебинад, балки ин ҷилваро дар шахси инсон низ пайдо мекунад. Ин ҷилваи Ҳақ дар инсон ба дараҷае мерасад, ки иттиҳод байни ошиқу маъшук , холиқу махлуқ ба миён меояд. Дар ин иттиҳод “ман”-и инсон аз байн меравад ва ин “ман” бо Ҳақ чунон ҳулул мекунад, ки дар миёна шахси ҷисмонӣ гум мешавад ва шахси руҳонӣ, осмонӣ ба вучуд меояд. Дар ин ҷо инсон аз тани ҷисмонӣ берун меояд, ки ин мақоми “фано филлоҳ” (пеши аллоҳ фонӣ гаштан) аст ва ба Ҳақ мепайвандад, ки ин мақоми бақо мааллоҳ (ҷовидон бо аллоҳ) мебошад. Аз ин рӯ, дар идомаи фасли мазкур мавлавӣ ба манзури радди ҳулул ва иттиҳод дар мақоми дифоъ аз Ҳаллоҷ андешаҳои худро иброз намуфтааст:

“Охир ин “ана-л-Ҳақ” гуфтан мардум мепиндоранд, ки даъвои бузургӣ аст. “Ана-л-Ҳақ” азим тавозеъ аст, зеро ин ки мегӯяд, ки “ман абди худоям” ду ҳастӣ исбот мекунад: яке худро ва яке худоро. Аммо он ки “ана-л-Ҳақ” мегӯяд, худро адам кард, ба бод дод. мегӯяд: “ана-л-Ҳақ”, яъне “ман нестам, ҳама ӯст, ҷуз худоро ҳастӣ нест. Ман ба кулӣ адами маҳзам, ҳечам”. тавозеъ дар ин бештар аст. ин аст, ки мардум фаҳм намекунанд (4).

Пайравӣ ва ихлосмандии мавлоно нисбати мансури Ҳаллоҷ, ки минбаъд дар адабиёти ирфонӣ чун таҷассуми муҳаббат ва орифи рози ишқи Ҳақ, чун ҷонсупурдаи роҳи ҳақиқат манзалати пураҷе пайдо намуд, дар “маснавӣ” низ баръало намудор аст. “ана-л-Ҳақ” гуфтани ӯ дар маънии “Хува-л-Ҳақ” буда, мақсудаш он набудааст, ки Худо дар ман ҳулул кардааст, балки худро партави “нуру-л-анвор” ва монанди ситораву моҳ дар шуои офтоб мустаҳлак медидааст:

*Ин “ано” “ҳу” буд дар сирр, эй фузул,
3-иттиҳоди нур, на аз роҳи ҳулул (5/2038).*

Мавлоно бар вифқи машраби тасаввуф авлиёро мазоҳири ҳақиқате воҳид медонад, ки дар давраҳои мухталиф дар қолабҳои мутафовит зоҳир мешаванд. Фуруғи илоҳӣ бо

маротиби гуногун дар ҷонҳо мутаҷаллӣ аст: анбиёву авлиё мақомот ва ва манозил, мавоқифи тариқатро тай кардаанд, ягона будани Ҳақро нишон додаанд.

Ба ақидаи мавлоно, маърифати комили Ҳақ дар ҷаҳон барои инсон мумкин ва муяссар аст ва намунааш намунаи маърифати комили Ҳақ дар инсонии комил зоҳир мегардад. Фурӯғи худованд дар жарфнои дилҳои мо, ки ба сони дарёи хомӯши бекарон аст, медурахшад. хушбахтанд онон, ки бад-он нур пай бурдаанд. Ҷаҳлу худбинӣ ва кибру бадихои мо ҳамоҳангии ҷузъу қулро аз байн мебаранд. то даме, ки шаҳват ва ҳавову ҳавас сарқӯб нашуда бошад, талаби дидори ягонаи азали ва абадӣ беҳуда хоҳад буд.

Танҳо ишқ аст, ки нори афсурдаи шаҳвотро нобуд мекунад, бо дуову зориву иштиёқи оташин тавба мегардад ва маърифати Ҳақро аён мекунад. Мавлоно аз як маъшуку маҳбуи ҷовидонӣ суҳан мегӯяд, ки мо саранҷом ба ӯ хоҳем пайваст. инсонии ошиқ дар оинаи шаффофии абадият намудҳои ҳастиро ба хубӣ мебинад, дар дили ошиқ ҷуз маъшук чизи дигаре вучуд надорад. Ишқ – таҷаллиёти илоҳӣ, асоси ҳастӣ ва моӣ ободонӣ аст ва инсонҳоро ба меҳру муҳаббат, самимияту ваҳдат равона мекунад. Мавлоно бузургӣ ва покии ишқи илоҳиро дар бисёр мавридҳо тасвир менамояд ва онро укёнси беором меҳисобад. ҷунонки дар маснавӣ мегӯяд:

*Ишқ баҳре, осмон бар вай кафе,
Чун зулайҳо дар ҳавои юсуфе.
Даври гардунҳо зи мавҷи ишқ дон,
Гар набудӣ ишқ бифсурдӣ ҷаҳон!*

Аз мавлоно 150 нома омада расидааст, ки борҳо бо номи “мақтубот” ба ҷоп расидааст. Мавлоно бисёре аз ин номаҳоро ба хоҳиши мардум ё ошноёну наздикони худ ба бузургону амирон ва саҳибони қудрату шавкат навиштааст ва аз онон барои рафъи гирифторҳо ва ҳалли мушкилот кӯмак хостааст. Шуморе аз номаҳо низ дӯстона ва дар ҳукми ихвоният аст. чанд номаро низ ба фарзандон ва арӯси худ навишта, кӯшидааст ононро насихат кунад, то меҳрубони ҳамдигар бошанд ва даст аз баъзе корҳо, ки мекунанд, бардоранд. Таҳлили меҳтавои номаҳои мавлоно метавонад то андозае моро аз зиндагии шахсии ӯ огоҳ созад, ки илова бар он метавонад то андозае моро бо аҳволи иҷтимоии Қуния ва билоди Рум дар асри хш, хусусан вазъи дарвешону сӯфиёни он замон огоҳ кунад. Ин номаҳо дар айни ҳол арзиши адабӣ доранд ва шоистаи таҳқиқанд. Мақтубот маҷмӯаи номаҳои як фарди оддӣ ё як олими соҳибнуфуз дар дастгоҳи девонӣ ва давлатӣ нест, балки номаҳои мавлоноӣ шоиру ориф вашӯридаҳолу ошиқе аст, ки дар ҳамон рӯзҳое, ки ин номаҳоро менавишт, “Маснавии маънавӣ”-ро месурӯд ва забонаш ба ғазалиёти оташину дилнишини “Девони қабир” мутаранним будааст.

Мавлоно муҳотаб ва салому дуову саноро ба сурати шахси сеюми муфрад баён мекунад. Номаҳое, ки ба муҳотабони баландпоя ва мулуку вузаро менависад, маъмулан муқаддимае тӯлонӣ ва сангину саршор аз алқобу унвонҳо дорад.

Бисёре аз номаҳои Мавлоно бо салому дуову адабу эҳтиром ва бо ибороте мусаччаъ ва мутантан дар зикри алқоб ва ановини муҳотаб оғоз мешавад, ҳарчанд гоҳ-гоҳ вай дар баъзе номаҳои худ бо руҳи озод ва таъби суннатшикане, ки дорад, номаро бе ҳеч такаллуф ва тасаннуъ ба тарзи бадеъ ва дилпазир оғоз мекунад. Масалан, дар номае пас аз иборати “аллоҳу муяссиру-л-иҷтимоъ” ин қитъаи зебоеро меоварад:

*Ба худое, ки файзи раҳмати е
Дар ҳами осмон намегунҷад.
Ки зи ҳиҷрону орзумандӣ
Суханам дар даҳон намегунҷад (5).*

Гоҳо низ номаро бо шеърҳои дилписанди арабӣ ё форсӣ оғоз мекунад:

*Руҳӣ би руҳика мамзучун ва муттасилун
Фа қуллу ҳодисатин туъзика туъзинӣ (6).*

Номаҳои мавлоно на фақат мураккаб аз ибороти форсиву арабӣ ва сангину маснеъ, оёту аҳодис ҳастанд, балки шомили таркибу ибороти содаву дилпазирӣ бисёр

аст, ба монанди кехтарнавозӣ (кӯчакнавозӣ), некомад, иноятнома (тавсиянома), дестком (муваффақ), дидаи нодирабин ва ғайра. Дар айни замон мактубот аз калимаву иборатҳои ғайримутадовилу архаистӣ низ ҳолӣ нест. Масалан, сикулидан, мабъуд, гармравӣ, ва ғ.

Ҳамчунин мактубот ба ҳукми табиати худ мутаазаммини амсол ва истилоҳоти омиёнаи бисёр аст, ки чанде аз онҳоро зикр менамоем:

*Обро бар сар занӣ, сар нашканад,
Хокро бар сар занӣ, сар нашканад.
Оброву хокро бар ҳам занӣ,
В-он гаҳе бар сар занӣ, сар бишканад (7).*

Ё ки: “мина-л-қалби ила-л-қалби равзанатун”, ки муодили масали форсии “дилро ба дил раҳест” мебошад.

“Ҳар чи аз чашм дур, аз дил дур” (8), ки шакли мавзуни он низ мавҷуд аст: “аз дил биравад ҳар он чӣ аз дида равад”

Дар мактубот савгандҳои Мавлоно, ки аз авҷи ҳаяҷони рӯҳӣ ва эҳсосоту шиддати бовари ӯ гувоҳӣ медиҳад, қобили тавачҷуҳ аст: “ва ва-л-лоҳи ва би-л-лоҳи ва то-л-лоҳи, ки ҳеч узреву савганде ва макреву гиряе аз бадгӯии шумо қабул накунам” (9).

Дар номаҳои Мавлоно ҳикоеҳои латифу хушоҳанг ва ҷолибе дарҷ гардидаанд, ки ҳар якро метавон намунаи расоиву зебӣ шуморид. Барои намуна ҳикоятро, ки Мавлоно дар яке аз номаҳои нақл кардааст, зикр менамоем:

“Шахсеро гург фарзандаш рабуда буд. Дар он ошӯб дарвеше омад, нон хост. Нони гарм аз танӯр баровард. Дар он соли қаҳт ба дарвеш дод в-он гаҳ ба сӯи кӯҳ рӯй ниҳод, ки аз фарзандаш, аз хӯрдани гург устухоне монда бошад, онро ҷое дафн кунад ва гӯре созад ва навҳагоҳе кунад. Чун пештар омад, дид фарзанди худро, ки аз кӯҳ фуруд меомад басаломат. Наърае зад ва беҳуш шуд. Фарзанд пои падарро муғаммизӣ мекард. Чун ба ҳуш омад, аҳвол мепурсид. Гуфт: гург маро бар сари роҳ овард ва бинҳод басаломат ва гуфт: “луқматун би луқматин” ва бозгашт. Ва яқин аст, ки ҳеч заррае хайр дар роҳи дин зоеъ нест. Хунук он кас, ки аз ин даргоҳ ноумед нашавад, чунон ки унсури поку ақли дарроки он амири диндор дар кули аҳвол соийи хайр бошад. вассалом. (номаи 136).

Дар мактубҳои, ки ба дӯстони самимӣ, монанди Ҳисомуддин Чалабӣ навишта шудаанд, поёни нома насре аст, ки ба сабаби ғалабаи эҳсосоту автиф ошиқона мешавад ва чавҳари шеърӣ пайдо мекунад. Ду номаи мавлоно (13 ва 66) куллан ба забони арабӣ буда, чанд номаи манзум, ки дар поёни мактубот омадааст, умуман ба Шамси Табрэӣ навишта шуда, аз дардмандиву иштиёқи Мавлоно дарак медиҳад:

*Ки аз он дам, ки ту сафар кардӣ,
Аз ҳаловат ҷудо шудем чу мум.
Ҳама шаб ҳамчу шамъ месӯзем,
З-оташаи ҷуфту з-ангубин маҳрум.
Бе ҳузурат самоъ нест ҳалол,
Ҳамчу шайтони тараб шуда марҷум.
Як газал бе ту ҳеч гуфта нашуд,
То рамид он маишафаи мафҳум.
Шоми мо аз ту субҳи равиан бод!
Эй ба ту фаҳри шому арману рум!*

Мухотаби шуморе аз номаҳои мавлоно занон ҳастанд – занони муҳтарам, ки мавлоно онҳоро хеле ҳурмат мекунад. Аз ҷумлаи ин занон бонӯе аст, ки Мавлоно ӯро бо лақаби “фаҳрулҳавотин” ва бо авсофи “хубахлоқ”, “фариштасифот”, “зиндадил”, “равшанзамир”, “фаҳрулуббод”, “зайнуззуҳод”, “худойшинос”, “оқибатбин”, “муинулфуқаро”, “олиҳиммат”, “хайргустар”, “некном”, “подшоҳнаҷод”, “худовандзода” ёд мекунад (10).

Дар мактубот донишу назари мавлоно, ҳақоқиқи илоҳӣ ва нуктаҳои маънавиву ирфонӣ инъикос ёфтааст. Ду унсури мутаолии ишқу имон ҳатто дар соддатарин ва

оддитарин номаҳои ӯ дида мешавад. Дар бисёр номаҳо бо мақсади панду андарз гоҳо дасти мухотабро мегирад ва ӯро ба мадади зеҳну забони хунарманду нерӯманди худ ба сӯи боғҳои пургулу райҳони олами ғайб, ки ҳамонро руҳи одамӣ аст, хидоят мекунад. дар ин ҳангом мазмуну муҳтавои номаҳои ӯ ба мӯҳтавои “Ғиҳи мо ғиҳи” шабеҳ аст бо он тамоюз, ки аз он самимонатару чаззобтар ба хонанда гардидааст.

Боғи садранги насри Мавлоно танҳо аз худогоҳиву фикру андешаи Мавлоно барнахостааст ва агар танҳо ҳамин буд, ин ҳама дилрабоӣ мумкин набуд, балки бештари он ҳосили таҷриботи шахсии Мавлоно ва мукошифоти дарунӣ ва илҳому қазаботе аст, ки мутаваҷҷеҳи ӯ шудааст.

Дар маҷмӯъ, баррасии вижагиҳои осори мансури Мавлоно собит месозад, ки ин орифи номвар ва суҳанвари мумтоз дар канори эҷоди осори гаронмоёи манзум ба офаридани осони пурбори насри муваффақ шудааст. Намунаи барҷастаи ин осор дар сурати чанд китоби пурмуҳтавои мансур ифодаи тамом ёфтааст. Албатта, дар мавриди осори мансури Мавлоно ҳам мисли таълифоти манзуми вай мулоҳизоту андешаҳо зиёд аст ва худ қавли Мавлоно аст, ки посухгӯ ба ин назару андешаҳо:

*Гар бирезӣ баҳрро дар кезае
Чанд гунҷад? қисмати якрезае.*

Адабиёт:

1. Мактубот ва Маҷолиси сабъа. Асари Ҷалолуддин Муҳаммади Балхӣ (Мавлавӣ) бо

муқаддимаи Ҷавод Салмосизода. Техрон: Иқбол, 1379., с. 3.

2. Мактубот ва Маҷолиси сабъа, с.12 .

3. Мактубот ва Маҷолиси сабъа, с. 33.

4. Мактубот ва Маҷолиси сабъа, с. 73.

5. Мактубот ва Маҷолиси сабъа, номаи 65.

6. Мактубот ва Маҷолиси сабъа, номаи 56.

7. Мактубот ва Маҷолиси сабъа, номаи 3.

8. Номаи 8.

9. Номаи 56.

10. Номаҳои 46, 128

ҒАФҒОРОВА УМЕДА

Дар мақола суҳан дар бораи хусусиятҳои ғояви ва услубии осори мансури Мавлоно Ҷалолуддини Румии Балхӣ меравад.

Калидвожаҳо: Румӣ, услуб, асарҳо, Мавлоно ...

МАСЪАЛАИ ОЗОДӢ ВА ИХТИЁРИ ИНСОН ДАР ТАЪЛИМОТИ НОСИРИ ХУСРАВ ВА ҶАЛОЛУДДИНИ РУМӢ

КАРАМХУДОЕВ Ш.Х.,
ДДЗТ ба номи С. Улуғзода

Яке аз масъалаҳое, ки мавриди баррасии таълимоти Носири Хусрав ва Ҷалолуддинӣ Румӣ қарор гирифтааст, ин миёнҷии ҳайвону фаришта будани инсон аст. Азбаски ба ақидаи ҳар ду донишманд ҷисми инсон мабдаъи ҳайвонӣ ва руҳи ӯ мабдаъи фариштагист аз ин рӯ мақоми инсон дар таълимоти онҳо дар миёни сутуру фаришта қарор дорад. Яъне инсон ҳам ҷанбаи ҳайвонӣ дорад ва ҳам ҷанбаи фариштагӣ. Ба ҳар тарафе, ки майли инсон бештар бошад, хусусияти он тараф (ҳайвонӣ ё фариштагӣ) дар ӯ бештар зоҳир мегардад. Бинобар ин инсон соҳибихтиёр аст, ё продаи озод дорад, ки майл ба сӯи сутурӣ ё фариштагӣ кунад. Яъне, роҳи худро худ инсон муайян мекунад. Аммо аз дигар рӯй инсон маҷбур аст, зеро мақоми ӯ на аз тарафи ӯ, балки зотан чунин муайян шудааст. Носири Хусрав дар китоби «Кушоиш ва раҳоиш» хангоми баррасии масъалаи маҷбур ё мухтор будани инсон суханони Имом Ҷаъфари Содикро овардааст: « корест миёни ду қор, на маҷбур асту на мухтор» Носири Хусрав ин гуфтаҳои имомро чунин таъвил кардааст, ки инсон миёнҷист- миёни сутуру фаришта. Зеро ӯ ҳам нафси шаҳвонӣ ва ҳам нафси оқила дорад, ки яқумӣ аз ҳайвон ва дувумӣ аз фаришта аст. Қори фаришта, ки чун ба ҳадди феъл расида бошад, фақат ибодат буда, аз ӯ гуноҳе содир намешавад. Фаришта аз ибодати худ савоб намеёбад ва ҳайвон аз бетоатӣ ва маъсияти худ ҷазо намебинад. Вале мақоми инсон, ки байни сутуру фаришта қарор дорад «ӯро ба тоат савоб ва дар маъсият иқоб» [4.185]. Румӣ низ фариштаро аз ақлу илму ҷуд баҳраманд медонад, ки қори ӯ танҳо ибодат буда, дар унсураш ҳирсу ҳавво нест, ӯ ба ишқи Худо зинда аст. Ҳайвон бошад аз дониш бенасиб аст, қораш фақат хурдан буда, аз ишқи шараф бебаҳра аст. Аммо инсон, ки ба андешаи Румӣ низ миёнҷии ҳайвону фаришта аст, нимаи ҳайвонӣ ӯро ба пастӣ ва нимаи фариштагӣ ӯро ба олами ақл мутамоил месозад (4.1503-1504).

Аз андешаҳои Носири Хусрав ва Румӣ бар меояд, ки фаришта ва ҳайвон ба такмил ва худсозӣ эҳтиёҷ надоранд, зеро онҳо мавҷуди тайёранд. Аммо инсон, ки байни онҳо мақом дорад, нотамо аст. Яъне на хосияти ҳайвонӣ дар ӯ ба таври қомил аст ва на хосияти фариштагӣ. Бинобар ин инсон бояд, ба андешаи ҳар ду мутафаккир, худсозӣ кунад, то ба ҳадди қамол расад. И. Кант, ки бешубҳа андешаҳои ӯ дар мавриди мақоми инсон низ аз фалсафаи Шарқ сарчашма гирифтанд, чунин андеша дорад, ки агар инсон ба таври пурра тамоми мебуд, пас вай ё ҳайвон ва ё фаришта мешуд. Аммо ӯ на фаришта ва на ҳайвон аст, балки чун миёнҷӣ ним ҳайвон ва ним фаришта аст. Ин нима будан, ба андешаи Кант инсонро ба мавҷудоти нотамои дохил мекунад. Тақсимишавии инсон ба сутуру фаришта аз рӯи ақидаи Кант боиси зиддият ва душманӣ мегардад [7]. Ин андешаи ӯ бо мазмуни ин байти Румӣ мувофиқ аст:

*Он ду қавм осуда аз ҷангу ҳироб,
В- ин башар бо ду мухалиф дар азоб (4.1505).*

Инсон дар худ ба андешаи Носири Хусрав ва Мавлоно ба таври имманентӣ хосияти ҳайвонӣ ва фариштагӣ дорад. Аммо дар мавриди интиҳоби ин хосиятҳо ӯ соҳибихтиёр аст. Яъне чун андешаи ӯ ба қадом тараф бештар моил шавад, хосияти ҳамон тараф дар вучодаш нақши бештар мегузорад. Ба ҳамин сабаб Носири Хусрав пули сиротро чун пайвандгари ҷанбаи ҳайвонӣ ва фариштагии инсон меҳисобад: «Пас гӯем: ин сирот манзалати мардум аст, ки миёни сутурӣ ва фариштагист ва мардумро бар ӯ рост бибояд рафт» [4.181]. Ҳар ду мутафаккир инсонро огоҳ мекунанд, ки бояд аз олами ҳайвонӣ майл ба олами фариштагӣ намояд. Зеро мақсди Худо аз офариниши инсон ин такмил додани ҷанбаи фариштагии ӯст, на ҷанбаи ҳайвонӣ. Ҷанба ё хусусияти ҳайвонӣ дар инсон танҳо барои такмилёбии хусусияти фариштагии ӯ хизмат мекунад. Инсон бояд ҳамеша кӯшиш намояд, ки аз хосияти ҳайвонӣ худро озод намуда, ба озолии руҳонӣ ноил гардад.

Озодии иҷтимоии инсон яке аз масъалаҳост, ки дар таълимоти Носири Хусрав ва Румӣ борҳо мавриди барассии қарор ёфтааст. Қайд кардан зарур аст, ки дар таълимоти мутафаккирон озодии иҷтимоӣ ва маънавӣ бо ҳам тавъам мебошанд.

Ба ақидаи мо он чизеро, ки дар эҷодиёти худ Носири Хусрав ва Румӣ ба дигарон таълим медиҳанд ва дар ақидаи худ устувории қатъиро нишон медиҳанд, ин бар он асос дорад, ки онҳо худ ин марҳиларо, ки барои дигарон тай намудани онро лозим ва ҳатмӣ меҳисобанд, тай кардаанд. Дар ин маврид Носири Хусрав чунин мефармояд:

*В-аз ман бишунав нек, ки ман ҳам чу ту будам.
Андар раҳи дин оҷизу бе тӯшаву раҳбар...
Озод шуд аз бандагии оз маро ҷон,
Озод шав аз озу бизӣ шоду тавонгар [3.218].*

Бинобар ин ҳар кас, ки ба умқи андешаи онҳо фуруъ равад ин ҳақиқатро пайдо мекунад, ки инсон чун як фарди иҷтимоӣ, иборат аз ҷисму руҳ ҳар чанд майли бештаре сӯи олами руҳ кунад, ҳамон қадар озодии иҷтимоиро касб мекунад. Дар таълимоти Носири Хусрав ва Румӣ инсон худро ғолибан вобастаи пешвои руҳонии худ (имом ё пир) медонад. Ба ғайр аз раҳнамоӣ ва таълимоти имом ё пир ӯ дигар ба шахсе ва ё ақидаи ғайр тобеъ намешавад. Имом ё пир аз нуқтаи назари мутафаккирони номбурда дар зиндагии инсон (мурид) мақоми ҳалқунанда дорад. Бидуни ҳастии ӯ ҳастии мурид номумкин аст. Зеро имом ё пир дар таълимоти донишмандони мазкур дар зиндагӣ ягона воситае аст, ки инсонро ба Худо пайванд медиҳад. Яъне имом дар таълимоти Носири Хусрав ва пир дар таълимоти Румӣ дар миёни инсон ва Худо қарор дорад. Инсон тавассути шинохти имому пир ба шинохти Худо мерасад. Бинобар ин Носири Хусрав чунин меғӯяд: «...аз роҳи валии Худой ба Худой тавон расидан»[6.132]. Румӣ низ дидори пирро дидори Худо ва хидмату ҳамди ӯро хидмату ҳамди Худо ҳисобида ақида дорад, ки Ҳақ аз пир ҷудо нест, зеро пир нури Худо дар байни башар аст (2. 2253-55).

Ба андешаи ҳар ду мутафаккир пайванд бо раҳбари руҳонӣ ин расидан ба озодӣ аст:

*Биандеш, ки мардум ҳама банда ба ҷӣ рӯй аст.
То Мавло бишиносию озоду мудаббар[3.218].*

Ба андешаи Румӣ низ мавло озодибарҳи инсон аст:

*Кист Мавло? Он ки озодат кунад,
Банди риққият зи поят барканад.(6.4554)*

Х.М. Зиёев низ чунин ақида дорад, ки маънии мавло дар таълимоти Румӣ озодкунанда аст[1.128].

Аз таълимоти ҳар ду мутафаккир ва инчунин аз таҷрибаи зиндагии шахсии онҳо бармеояд, ки ин озодӣ ҳам ҷанбаи моддӣ ва ҳам дунявӣ дорад. Зеро ҳар ду мутафаккир баъд аз пайваст бо имом (Носири Хусрав) ва пир (Румӣ) худро ҳам аз лиҳози маънавӣ ва ҳам моддӣ озод ҳис мекарданд. Дигар ба ғайр аз васф ва даъват ба сӯи раҳнамои руҳонии худ каси дигареро мадҳу сано накардаанд. Бинобар ин руҳияи озодипарастӣ дар таълимоти онҳо ба ду тарз баён шудааст. Яке бо роҳи озодии руҳонӣ расидан ба озодии иҷтимоӣ, яъне вақте инсон ба озодии маънавӣ мерасад ӯ дигар худро ба раҳбари дигаре ниёзманд намедонад. Дигаре бо роҳи мубориза ва танқиди роҳбарони сиёсӣ шинохти маддоҳ ва ғайра. Дар таълимоти Румӣ мо роҳи якуми озодипарестиро мебинем. Зеро ӯ аз ҳар ҷиҳат нисбат ба Носири Хусрав ҳангоми баёни ақоиди худ эҳтиёткорона рафтор карда, ақидаи худро зери парда нигоҳ медорад. Дар таълимоти Носири Хусрав бошад, мо ҳар ду роҳи озодипарестиро мебинем. Ҳақими номбурда ҳам бо роҳи истиқлолияти руҳонӣ инсонро ба озодипарастӣ даъват мекунад ва ҳам бо роҳи нишон додани мақоми иҷтимоии инсон. Маҳз масъалаи озодии инсон ин ду мутафаккирро ба баррасии масъалаи ҷабр ва ихтиёр водор намудааст.

Масъалаи мазкур яке аз масъалаҳои печида ва баҳсталаби фалсафа мебошад. Асоси ихтилофоти олами ислом низ бештар аз ин масъала сарчашма гирифтаанд. Баҳс оиди ин мавзӯ дар илми муосир низ ба ҳамон печидагӣ идома дорад. Ба қавли Мавлавӣ:

*Ҳамчунин баҳс аст то ҳашири башар,
Дар миёни ҷабриву аҳли қадар[5.8].*

Масъалаи ҷабр ва ихтиёр дар таълимоти Носири Хусрав ва Румӣ низ ба як муаммои сарбастае мемонад, ки дар мадди аввал, бо як иттилои сатҳӣ аз таълимоти ҳар ду мутафаккир пай бурдани мақсади аслии онҳо дар баёни масъалаи мазкур душвор аст. Зеро дар таълимоти онҳо агар дар як ҷой ҷабр инкор ва ихтиёри инсон эътироф шавад, дар ҷои дигаре баръакс- ихтиёр инкор ва ҷабр эътироф мешавад. Ё худ агар дар ҷое барои инсон мақоми миёнаро байни ҷабр ва ихтиёр қоил шаванд, ҷои дигар на ҷабр ва на ихтиёрро эътироф мекунад. Чунин ба назар мерасад, ки онҳо дар баёни масъалаи мазкур мавқеи ягона надошта, ҳар дам мавқеи худро дигар мекунад. Ин гуна андешаҳои мухталиф ва таҳлили гуногун дар мавриди баёни як масъала, ба ақидаи мо, ба сабабҳои зерин вобаста аст:

1. Масъалаи ҷабр ва ихтиёр марбут ба мароҳили такмил ва таҳаввули инсон- аз ҳадди нутфа то инсонии воқеӣ ва аз инсонии воқеӣ то инсонии комил буда, дар ин марҳалаҳо инсон бонавбат гоҳе ба ҷабр ва гоҳе ба ихтиёр дучор мешавад.

2. Муносибати Носири Хусрав ва Румӣ ба муҳити иҷтимоии давр муносибати онҳоро ба масъалаи ҷабр ва ихтиёр низ дигар мекунад. Яъне дар баъзе маврид масъалаи мазкурро на чун ифодакунандаи ақидаҳои мазҳабӣ – фалсафии онҳо бояд донист, балки чун як эътироз нисбат ба муҳити беадолати замонашон бояд ҳисоб кард. Ба андешаи мо ин гуна ашъори ҳар ду мутафаккир, ки ҳовии масъалаи ҷабру ихтиёр аст хангоми ноумедӣ ва маъюсӣ гуфта шудаанд.

Таъсироти ҷабр ва ихтиёрро дар ҳаёт ва рафтори инсон аз рӯи таълимоти Носири Хусрав ва Румӣ ба ду намуд чудо намудан мумкин аст: 1) биологӣ 2) ахлоқӣ-психологӣ. Ҷиҳати биологӣ раванди инкишофи ҷисмонии инсонро зери қонунҳои диалектикӣ аз ҳадди қувва (чун нутфа дар пушти мард), то ба ҳадди феъл (дар шиками модар, таваллуд ва то дами марг) дар бар мегирад. Дар ин марҳилаи инкишоф инсон ба ҷабр ва ихтиёр бонавбат дучор мегардад. Андешаи Носири Хусрав дар инмавзӯй чунин аст: нутфае, ки дар пушти мард, буд ўро феъл набуд, на маҷбур буд, на мухтор, аммо чун дар шиками мода афтод, коркун гашт яъне маҷбур шуд, то инкишоф ёбад. Мисли донае, ки агар дар ҷои хушк бошад, ба ў ҷабру ихтиёр таъсир надорад, аммо чун даруни хоки нам афтод, дигар маҷбур мешвад, ки инкишоф кунад. Инсон чун аз шиками модар берун шавад ва қувваҳои ҳисси ба ў пайваст гарданд, мухтор мегардад. Дар ин марҳила инсон корҳое анҷом медиҳад, ки дар иҷрои онҳо ихтиёр дорад: агар хоҳад сухан мегӯяд, агар на-хомӯш мешинад, агар хоҳад роҳ меравад, агар нахоҳад-меистад. Яъне инсон аз маҷбурӣ ба мухторӣ мерасад. Аммо Носири Хусрав мухторро низ нотамому заиф меҳисобад. Зеро ба андешаи мутафаккир мухтор он аст, ки агар хоҳад кореро анҷом медиҳад, агар нахоҳад, анҷом намедиҳад. Хостану нахостани ў дар анҷом додани як кор ба андешаи донишманди мазкур, далели заифию очизӣ ва нотамомии ўст. Ба андешаи Носири Хусрав мухтор аз маҷбур шарифтар аст, аммо тавоно нест, зеро агар тавоно мебуд, на мухтор, балки аз ихтиёр бениёз мешуд[4.320-21]. Аммо зеро мафҳуми тавоноӣ ё камол дар таълимоти Носири Хусрав на чанбаи ҷисмонӣ, балки чанбаи руҳонии инсон дар назар дошта мешавад. Мутафаккир дар баёни ин мавзӯй ба чунин натиҷа мерасад: «Ва чун мардум, ки аз дараҷаи нафси номия ба дараҷаи ҳисси омад ва аз ҷабр ба ихтиёр расад, лозим ояд аз ҳикмати қиёс, ки чун аз дараҷаи ҳисс, ба дараҷаи ақл расад қодири мутлақ гардад. Ва ин он вақт бошад, ки андар кор бастанӣ нафси нотиқа ва парвариши ў бар ҳақ ва кор бастанӣ амал ва шинохтани илм тақсире наюфтад, то аз дараҷаи ихтиёр ба дараҷаи қудрат расад»[4.321].

Аз андешаҳои Носири Хусрав бармеояд, ки инсон дар сайри эволюсионии худ чор даъфа бо ҷабр ва ихтиёр рӯ ба рӯ мешавад.

1. Инсон берун аз ҷабр ва ихтиёр аст.
2. Инсон маҷбур аст.
3. Инсон мухтор аст.
4. Инсон бениёз аз ҷабр ва ихтиёр ё дараҷаи қудрат.

Аммо қобили зикр аст, ки ин тартиб на ҳама вақт риоя мешавад, зеро инсон ба ақидаи мутафаккир, мухтори комил буда наметавонад. Ба андешаи Румӣ инсон ба озолии мутлақ танҳо пас аз озод шудан аз ҷисм мерасад. Аммо ин озолии маъноӣ тарк

кардани рух чисмро надошта, балки озодӣ аз хоҳишҳои чисмонӣ дорад. Маҳмадҷонова дар ин маврид қайд мекунад: «Озодии мутлақ фақат дар мавриди раҳиҳои комил аз қайди чисм имкон дорад. Ба андешаи Румӣ инсонии комил дар мавриде ба чунин ҳолат ноил мегардад, ки аз чисм қатъи назар кунаду аз асорати ӯ наҷот ёфта, озоди мутлақ гардад»[2.148].

Ба андешаи Носири Хусрав инсонии комил (қодири мутлақ) аз дараҷаи ҷабру ихтиёр берун аст, яъне инсон бо парвариш намудани нафси нотиқаи худ ба воситаи илму амал, ҳатто аз дараҷаи ихтиёр, ки аз дараҷаи ҷабр шарифтар аст, ба дараҷаи қудрат мерасад ва қодири мутлақ мешавад.

Ҷалолуддини Румӣ низ дараҷаи баландтар аз ихтиёрро, ки инсон пас аз пушаймонӣ аз гуноҳ ва ба воситаи тоату ибодат ба он ноил мегардад, чунин тасвир мекунад:

*Оташе хуш барфурӯзед аз карам,
То намонад ҷурму зиллат бешу кам.
Оташе, к-аз шӯълааш камтар шарор,
Мебисӯзад ҷурму ҷабру ихтиёр.
Шӯъла дар бунгоҳи инсонӣ занем,
Хокро гулзори руҳонӣ кунем.
Мо фиристодем аз ҷарҳи нуҳум,
Кимиё юслиҳ лакум аъмолакум.
Худ чи бошад пеши нури мустақар,
Кару фарри ихтиёри Булбаашар (5.1850-54).*

Аз андешаҳои Ҷалолуддини Румӣ низ маълум мешавад, ки чун инсон ба ҳадди камоли руҳонӣ расад, аз қайди ҷабру ихтиёр озод мешавад. Андешаҳои Носири Хусрав ва Румӣ дар ин маврид хело наздиканд. Зеро ба ақидаи ҳар ду мутафаккир ҷабр ва ихтиёр ба чисми инсон ва ба руҳе, ки дар марҳалаи тақомул - аз ҳадди нуқс ба ҳадди камол бошад, таъсир мерасонад. Аммо чун руҳ ба ҳадди камол расад, аз доираи ҷабру ихтиёр озод мешавад.

Дар китоби «Хон- ул- ихвон» Носири Хусрав чунин ақидаро пешниҳод намудааст, ки инсон аз ҷиҳати ҳолати чисмонӣ маҷбур аст, зеро ҳеч ҳолате аз ҳолати чисмонӣ ба хости инсон нест: «Ҳоли мардум аз аввали будиш то ба охири будиш ҳеч ба муроди ӯ набошад, аз баҳри он ки аз шиками модар берун овард ба вақте беҳости ӯ бад-он далел, ки чун берун овардандаш бихурӯшид ва он хурӯш аз кӯдак нишони ноқомии ӯ буд, ба омадан андар ин олам. Ва чун бузург шуд, хост, ки ҳамчунон ҷавон бимонад, натавонист ҳамчунон мондан ва чун пир гашт, хоҳад, ки андар ин олам бимонад ва натавонад мондан. Ва чун омадану рафтани мардум ба муроди ӯ набувад, ночор ба муроди офаридагори ӯ бувад. Аз баҳри он ки чора нест, ки ӯ ё худ офаридагори ҳеш аст ва ё дигаре офаридагори ӯст»[4.315].

Аз ин гуфтаҳои Носири Хусрав маълум мешавад, ки чун инсон офаридагори чисми худ нест, дар давоми умр ҳамаи тағйироти ҳолатҳои чисмонии бе хости ӯ сурат мегиранд. Яъне дар ин қисмате аз зиндагӣ ӯ мухтор нест, балки маҷбур аст. Аммо инсон офаридагори сурати руҳонии худ аст ва дар ин чода ӯ ихтиёр дорад, ки сурати руҳонии худро тағйир диҳад. Бино бар ин Носири Хусрав чунин ақидаронӣ мекунад, ки гавҳари нафс гавҳарест, ки ҳам сурати нек ва ҳам сурати зиштро мепазирад. Вақте нафс сурати некро қабул кунад, сурати зишт нест мешавад. Чун инсон аз гуноҳи худ пушаймон шаваду тавба кунад, сурати зишти ӯ ба сурати нек табдил меёбад[4.243].

Андешаи Румӣ низ чунин аст, ки вақте инсон аз бадии худ пушаймон шавад, пас ин далолат бар соҳиб ихтиёр будани ӯ мекунад:

*В-он пушаймонӣ, ки хӯрди з-он бадӣ,
З-ихтиёри ҳеш гаитӣ мӯҳтадӣ (5.3027).*

Ба андешаи Носири Хусрав қалами «тақдир» дар дасти ҳуди инсон буда, ӯ метавонад, ки дар «номаи аъмоли» худ ҳарфи хуб ё бадро сабт намояд. Аммо мутафаккир таълим медиҳад, ки ба ҷуз ҳарфи нек дар нома чизи дигарро набояд сабт кард.

*Туро ҷонат нома асту кирдор хат,
Ба ҷон бар макан ҷуз ба некӣ рақам.
Ба нома дарун ҷумла некӣ навис,
Ки дар дастӣ туст эй бародар қалам [3.310].*

Румӣ низ ин нома, яъне руҳи инсониро, ки нигорҳои зишту зеборо пазируфтааст, дар назар дошта, чунин қайд мекунад, ки ин нома дар ин ҷо (яъне то даме, ки руҳ дар бадан аст), ниҳон мебошад. Аммо дар он ҷо (яъне пас аз тарк намудани руҳ ҷисро) ошкор мегардад. Ба андешаи ӯ ҳамаи кирдори инсон то зинда буданаш дар ҳадди қувва аст, танҳо пас аз тарки қолбад он ба ҳадди феъл меояд.

Андешаҳои Носири Хусрав ва Румӣ оиди инсон ҳам хусусияти динӣ ва ҳам дунявӣ доранд, зеро инсон ба андешаи донишмандони номбурда аз ҷисм ва руҳ иборат буда, руҳи ӯ аз дин ва ҷисми ӯ аз дунё манша мегирад. Ба ҳамин сабаб ин ду чиз аз ҳам вобастагии зиёд дошта, ҳамдигарро такмил медиҳанд. Чун ҷисм барои ба ҳадди камол расонидани руҳ хизмат кунад, руҳи комилӣ инсон барои ободии дунё ва ахлоқи волои ҷомеа талош менамояд.

Адабиёт:

1. Зиёев Х.М. Мавлавия ва таърихи таҳаввули он.– Душанбе, 2004. –С. 128.
2. Махмадҷонова М. Этические взгляды Джалолуддина Руми.–Душанбе, 2001.–С. 148.
3. Носири Хусрав. Девон. – Техрон, 1384.-С. 310.
4. Носири Хусрав. Куллиёт. –Ҷ.3.-Душанбе, 2003-С. 315.
5. Пуҳандуи Саиднурулҳақи Ковиш. Дидгоҳи Носири Хусрав дар масъалаи ҷабр ва ихтиёр.- Конуни фарҳангии Ҳақим Носири Хусрав, 1371.-с. 8.
6. Носири Хусрав. Ваҷҳи дин.– Душанбе, 2002.-С. 132.
7. www.hrono.ru

ВОПРОС СВОБОДЫ И ВЫБОР ЧЕЛОВЕКА В ТВОРЧЕСТВЕ НОСИР ХУСРАВА И ДЖАЛОЛИДДИНА РУМИ

КАРАМХУДОЕВ Ш.Х.

В статье рассматриваются вопросы, волнующие учёных и мыслителей мира, а также религиозно-философские взгляды Носира Хусрава и Джалолиддина Руми о различиях между человеком и животным. Автор подчёркивает мнения видных учёных, об особенностях тела и душа человека, душа человека обогащается из религии, а его тела из вселенной.

Ключевые слова: проблема, свобода человека, ангел, идеи учёных, совершенствование, Всевышний, Ислам, религиозные мысли.

QUESTION OF FREEDOM AND RIGHTS IN WORKS OF CHOICE NASIR KHUSRAW AND JALOLIDDIN RUMI

KARAMKHUDOEV W. X.

This article discusses the concerns of scientists and thinkers of the world, as well as religious and philosophical views of Nasir Khusraw and Jaloliddin Rumi about the differences between man and animal. The author emphasizes the opinion of prominent scientists, about the features of the body and the soul of man, the human soul is enriched from religion, and his body of the universe.

Keywords: problem, the freedom of man, the angel, the ideas of scientists, improvement, the Almighty, Islam, religious thought.

ДУ ОБРАЗИ МАЪМУЛ ДАР АШЪОРИ ҶАЛОЛИДДИНИ БАЛҲӢ

КУРБОНҲОНОВА Н.,

*ходими илмии шуъбаи фолклор ва
адабиёти Бадахшони ИИГ
ба номи Б. Исқандаров*

«Маснавии маънавӣ»-и Ҷалолӣдин Муҳаммади Румӣ дар байни аҳли илму адаб бо ибораи «Қуръон дар забони паҳлавӣ» низ шӯҳрат дорад. Сабабаш ин аст, ки сарчашмаи асосии ин шоҳасари бузург оятҳои Қуръони маҷид ва ҳадисҳои пайғамбар мебошанд. Дар баробари ин, шоири бузург, ҳамчун як олим, файласуфи тавоно дар таълифи як қисми муҳими қиссаҳои «Маснавии маънавӣ» ба устураву ривоятҳои мардумӣ, ки маншаи ҳиссаи онҳо ҳам китобҳои муқаддаси халқҳои гуногунтоифа мебошанд, бо камали маҳорати суҳанофаринӣ мурочиҳат намудааст. Чунин рӯҷи шоири шаҳир ба осори адабиёти хаттӣ ва шифоҳии мардумӣ аз ашъори ӯ низ барҷаста манзур мегардад. Вале мазмун ва мӯҳтавои асотирӣ ривоятҳо асосан обарзҳои бадеӣ дар сурати тамсил, ё худ, санъати суҳани талмеҳ мавриди истифода қарор гирифтаанд. Дар исботи ин мулоҳиза дар мақолаи мазкур танҳо ба ду образи бадеӣ, ки ҳам дар адабиёти хаттӣ ва ҳам дар адабиёти шифоҳӣ маъмул ва машҳур мебошанд, рӯҷӯ мекунам, ки онҳо дар ифодаи қардани андешаву ақида, нияту матлабҳои гуногуни шоири бузурги тасаввуф ва файласуф маҳсусан мавқеи муҳим пайдо кардаанд.

Хӯҷаи Хизр ва Сулаймон пайғамбар аз ин образҳои маъруфи бадеӣ буда, онҳоро шоир ҳам дар шакли муфрад ва ҳам ба сурати ибораҳои гуногуни «ҷашмаи Хизр», «оби ҳайвон», «оби Хизр», «нигини Сулаймон» ё «Ҳотаи Сулаймон», «ҳашари мӯрон», «пои малах» ва ғайра истифода намудааст. Ин ифодаҳои образҳои бадеиро шоир, пеш аз ҳама барои таъкиди авзоъ ва кайфияти рӯҳии қаҳрамони лирикӣ зерин назар гирифтааст. Мувофиқи ривояте пайғамбар Хӯҷаи Хизр дар ҷустуҷӯи оби ҳаёт воридаи кишвари зулмот гашт, онро дар он ҷо пайдо кард, аз он нӯшид ва умри абадӣ ёфт. Шоир дар байти зерин мазмуни ҳамин ривоятро маҳз ба асос гирифта, вазъи ҳоли ногувори қаҳрамони лирикиашро, ки аз «оби ҳаёт» бенасиб буданаширо бо эҳсосоти пуртуғён изҳор доштааст, таъкид намудааст:

*Андар зулмот аст Хизр дар талаби об,
К-он оби ҳаёти хуши фаввораи мо ку!? (1:91)*

Баъд аз он, ки «оби ҳаёт» аз ҷониби Хӯҷаи Хизр кашф шуд, ба номаш тавъам гашт, он хусусияти рамзӣ низ пайдо кард. Ҳамин тобиши рамзии он дар байти фавқ низ ба назар мерасад. Дар байти зерини шоир бошад, вижагии рамзиаш барҷаста намоён аст:

*Чу хосу ом оби Хизр нӯшад,
Дигар кас саҳрои мотам набинад (1:172).*

Маънии рамзӣ пайдо қардани «оби ҳаёт» дар адабиёт, ба вижа дар ашъори Мавлоно Ҷалолӣдини Балхӣ аз ин байти шоир низ ҳувайдо мегардад.

*Оби ҳаёти ту гар аз ин банда тира шуд,
Туркӣ макун, ба куштанам, эй турки туркхӯ (1:12).*

Мазмуни ривояти фавқулзикр ва ибораҳои образҳои талмеҳи ба он алоқамандро шоир барои ифодаи намудан ва баён қардани андешаҳои гуногуни хеш истифода бурдааст. Чунончи дар байти поин омадааст:

*Хизир диле, ки зи оби ҳаёти шиқ чашид,
Касод шуд ба он кас зулоли машрабҳо (1: 39).*

Дар байти дигар шоир оби ҳаётро ба ҳайси таъкиди назокати зебоии ҷамоли ёр истифода бурдааст:

*Ҷамолат дар назар оби ҳаёт аст,
Ки ҳар соат ба ҷӯе мехиромӣ (1: 113).*

Як байти шоир, ки бунёди он ҳамин ибора ва образҳои дигари бадеӣ мебошанд, хатто хусусияти пандомӯзиро касб намудааст:

*Хизир нестӣ оби ҳайвон маҷӯӣ,
Сикандар най шевоӣ макун (1: 54).*

Байти зерини шоир ҳам тавассути «оби ҳаёт» ҳикмате дар замир дорад:

*Гар беҳи дилам нест дар он об,
Эй боғ чунин тозаву пурбор чароӣ (1: 281).*

Аён аст, ки шоир ин образи ибораҳои рамзӣ бадеиро дар кадом маврид ва кадом маънӣ истифода бурда бошад, қаблан, мазмуни ривояту асотири мардумиро зерини назар доштааст:

Чунонки ишора рафт, Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ дар баробари образи Хизр дар бисёр маврид ба унвони Сулаймон пайғамбар, чун образи бадеӣ рӯчӯ кардааст. Ҳангоме ки байти зерини шоир мутоила мешавад:

*Имрӯз Сулаймонам, к-ангуштаринам додӣ,
В-он тоҷи мулукона бар фарқи сарам омад (1:115)*

Мазмуни ривояте ба лавҳи хотир меояд: замоне Сулаймон пайғамбар ба тахти подшоҳӣ нишаст ва ангуштарини салтанат бар ангушт ва тоҷи давлат бар сар ниҳод, тамоми инсу ҷинс, ашӯву ҳаводиси табиат дар фармону хизмати ӯ гирд омаданд (2: 245-247).

Дар ривояте омадааст, ки боре худхуд ба Сулаймон пайғамбар гуфта бошад, ки ҳаргиз ба зани бедину диёнат издивоҷ накунад, лекин ӯ ба гуфти худхуд эътибор надода, зани кофиреро ба никоҳи худ даровардааст. Он зан бошад, ангуштарини Сулаймон, ки дар он Исми Аъзам навишта буданд, пинҳон кардааст. Сулаймон муддате бе тахту тоҷ монда, оқибат он ангуштарини тавассути гурба ба соҳибаш баргардонда мешавад. Дар ривояте, ки дар китоби «Қассас-ул-анбиё» дарҷ ёфтааст, гуфта мешавад, ки гӯё ҳазрати Сулаймон рӯзе ҳангоми ба ҳаммом рафтани ангуштаринро ба яке аз ходимаҳо медиҳад. Деве худро ба сурати Сулаймон дароварда, ангуштаринро ба даст оварда, соҳиби тахту тоҷ мегардад. Сулаймон муддате бо сайёдон рӯзгори сангин ба сар мебарад. Бо шарофати Осаф ном марди бузург ва чихил тан тавротхонон дев аз тахт ронда мешавад, лекин вай ангуштаринро ба қаҳри дарё меандозад. Сайёдон моҳиро медоранд, ки аз шикамаш он ангуштарин берун меояд. Сулаймон аз нав соҳиби тахту тоҷ мегардад (2: 259-261).

Мазмуни ин ду қаринаи ривоятро байти зайли шоир ба ин тарз ифода кардааст:

*Чун ба тахт ояд Сулаймони бақо,
Сад ҳазорон бўса бар хотам занем (1: 341).*

Дар бисёр маврид дар ашӯри лирикии Мавлоно Балхӣ дар радифи унвони Сулаймонпайғамбар мӯр низ ёдовар мешавад. Ба мисли байти зайл:

*Ҷонам фидои он Сулаймон,
К-ӯ ҷониби мӯр мехиромад (1: 154).*

Ё ки:

*Охир на Сулаймонам бишнуда гами мӯре,
Охир ту Сулаймонӣ, ангор, ки мани мӯрам (1: 228).*

Ва боз байте, ки ҳикмате дар худ низ дорад:

*Ҷумлағӣ мулки Сулаймон ба яке мӯр бубухшад,
Бидиҳад ҳар ду ҷаҳонрову дилеро нарамонад (1: 86).*

Яке аз он ривоятҳое, ки дар заминаи он шоир абёти фаровон гуфтааст, ин аст: Сулаймон бо лашкараш ворида водии Намл (мӯрчагон) мегардад. Сардори мӯрчагон хитоб мекунад, ки ҳама ба манзили худ дохил гарданд, то ки Сулаймон бо лашкараш онҳоро зеро по накунад. Бод сухани хучаини мӯрчагонро ба гӯши Сулаймон расонд. Байни Сулаймон ва мӯрча мулоқоти тӯлонӣ сураг мегирад. Дар интиҳои мулоқот мӯрча барои лашкари Сулаймон аз як пой малах зиёфат ораста кард, ки аз он ҳама сер шуданд ва боз боқӣ монд (2:248-250). Шоир ин нуқтаи охири ривоятро зимни санъати талмеҳ ба ин тарз баён намудааст:

*Пой малах, ки чон аст, чун мӯр пеши он бар,
Дар пеши он Сулаймон, ба ҳар раҳе ҳашар кун (1: 11).*

Аз ин чанд намунаҳои зеро назар гирифташуда, ки дар асоси ду образи бадеии адабиёти шифоҳӣ ва хаттӣ, ё худ, санъати талмеҳ бунёд ёфтаанд, бараъло дарк мешавад, ки маншаи қисми муҳими ашъори лирики шоири бузурги асри XI-XII-и Шарқ Мавлоно Ҷалололдин Балхӣ осори бадеӣ ва фарҳанги мардумӣ мебошад.

Адабиёт:

1. Ҷалололдин Румӣ. Девони қабир. Дар ду ҷилд. Ҳозиркунадагони чоп Қутбӣ Киром ва Ҳайрат Шанбезода. Душанбе: Адиб.1991.

2. Қассас-ул-анбиё. Таҳияи Саидбеги Муҳаммадуллоҳ, Аъламиён Маҳдуми Абдусаттор ва диг. Душанбе: Ориёно.1991.

Аннотатсияҳо нест**

МАСЪАЛАИ ИШҚ ДАР ОСОРИ МАВЛОНО ЧАЛОЛУДДИНИ БАЛХӢ

АЗИЗМУРОДОВ М.Р.

аспиранти ДДЗТ ба номи С. Улугзода

*Аз садои сухани ишқ надидам хуштар,
Ёдгоре, ки дар ин гунбади даввор бимонд.*

(Ҳофизи Шерозӣ)

Ишқ дар ирфон, адабиёт ва андешаҳои башарият аз замонҳои қадим ҷойгоҳи баланд доштааст ва то кунун низ ҳамон мақоми баланди худро нигоҳ медорад. Тақрибан аксари мутафаккирон ва умуман ҳамаи орифон, новобаста аз таалуқашон ба ин ё он тариқату мактаб дар масъалаи ишқ андешаҳои худро баён кардаанд ва вобаста ба ҷаҳонбинии худ онро тавсифу таъриф кардаанд.

Дар бораи ишқ дар адабиёти гуногуни фалсафӣ суҳаноне гуфтаанд, ки ҳар кадоме вобаста ба нуқтаи назар ва мактабу машраби нависанда мебошанд. Дар фаҳангномаҳои фалсафӣ низ ишқро аз нигоҳи идеалогоия ҳоким шарҳу тафсир додаанд (хусусан дар фарҳангҳои фалсафӣ, ки дар даврони ҳокимияти Шӯравӣ нашр шудаанд)[7;8]. Ишқ ҳиссиёти шадиди нисбати шахси дигар, гуӯҳи одамон ва ё ғоя ва амсоли инҳо мебошад. Аҳаммият ва душвории падидаи ишқро ин муайян мекунад, ки дар он ҷанбаҳои ба ҳам зидди биологию руҳонӣ, фардию иҷтимоӣ, маҳрамонаю омм аз ҳамдигар убур карда мегузаранд.

Аз тарафи дигар мо мафҳумҳое монанди «ишқ ба Ватан», «ишқ ба миллат», «ишқи зиндагӣ» ва ҷун инҳоро дорем, ки ҳар кадомашон мавриди баҳси алоҳида мебошанд ва омӯзиши мавзӯро басо мушкил мегардонанд. Аммо мафҳуми «ишқ» дар алоҳидагӣ во моҳияти онро файласуфон шарҳҳои ҷолибе додаанд ва ё ин мафҳум дар системаи фалсафаи онҳо мақоме доштааст. Аз замонҳои қадим, аз фалсафаи Юнонӣ Қадим сар карда, ишқро бо мафҳумҳои гуногун ифода мекарданд ва аксар вақт бо назардошти маъноӣ луғавии истилоҳ онро шарҳ додаанд. Масалан истилоҳи «Эрос» – ин фидокорӣ шадид ва азхудгузаштагӣ нисбати маъшук, ки ба хостаҳои ҷисмонӣ ё нафсонӣ нигаронида шудааст, мебошад, аммо дар ин маврид ошиқ ба шахси худ «аз пойин» нигоҳ мекунад. «Филиа» бошад, дӯстӣ, наздикӣ, меҳрро мефаҳмонад. «Сторгэ» ишқи ҳассос, аниқтараш пурэхсос аст, ки асосан ишқи байни ошиқу маъшукро дар доираи оила ва муносибатҳои маҳрамона мефаҳмонад. «Агапэ» ишқ ба наздикон ё рафоқату дӯстӣ мебошад, аммо дар ин маврид азхудгузаштагӣ ва фидокорӣ унсурҳои асосӣ мебошанд. «Эрос», ки аз устураҳои Гесиод оғоз меёбад, қувваи осмоние мебошад, ки аз раббуннавъ Эрос маншаъ гирифта сабаби ҳаракати коинот мегардад. Ҳатто Арасту дар ҳаракати ҷирмҳои осмонӣ як навъ «ишқи кайҳонӣ»-ро мебинад, ки монанди ишқи Данте дар «Мазҳакаи Илоҳӣ» аст, ки мегӯяд: «Ишқ аст, ки Офтобу ситорагонро мегардонад». Аммо самти дигари ишқ дар фалсафаи антиқа аз Афлотун оғоз мешавад. Ӯ дар «Зиёфат» эҳсоси ошиқии ҳиссиётӣ ва завқ аз бадани зеборо шарҳ дода, онҳоро зинаи пасти нардбони камолоти рӯҳӣ ба сӯи ишқи маҳз медонад, ки ҳадафи он нақӯии мутлақ ва зебоии мутлақ мебошад, ки таъбири машҳури «ишқи Афлотун» аз ҳамин ҷост. Дар фалсафаи Ҳинди Қадим бошад «бҳакти» баробар бо лаззатҳои гедонизми «Кама сутра» мебошад. Мувофиқи таъкиди машҳури Ф. Энгельс «... барои шоири антиқа, ки ишқро месарояд, ишқи Анакренти пирро месарояд, ишқи чинсӣ, он тавре ки мо мефаҳмем, он қадар аҳаммият надошт, барои ӯ ҳатто чинси маъшук фарке намекард [Маркс К. и Энгельс Ф., Сочинения, 2 издание, том 21, с. 79].

Фақат дар давраи Эҳё дар Аврупо назарияи афлотунии ишқ аз нав авҷ мегирад. Барои Спиноза мафҳуми марказии ахлоқӣ аст, ки ишқи тафаккур ба умқи ҳастии ҷаҳон мебошад, ки бар ивази худ ҷавоб намехоҳад, яъне ишқи яктарафа мебошад, ки фақат аз ошиқ мебарояд ва парвои ишқи ҷавобии маъшукро надорад ва дошта ҳам наметавонад, зеро он ишқ ба ҳастӣ ва ба офариниш аст. Баъд дар сентиментализм, ҷунбише ки аз Ж.Ж.Руссо сар мезанад, ишқ қувваи созанда аст, бар зидди вайронкорӣ. Дар романтизм

(Ф. Шлегел) ва идеализми классикии Олмон (И. Г. Фихте, Ф. В. Шеллинг, Хегели чавон) фаҳмиши афлотунии ишқро аз нав зинда карда, онро ҳамчун принципи ягонагии метафизикӣ маънидод кардаанд. Баъд ишқ дар романтизми Аврупо дар байни амморализм ва вачд (экзалтатсия) калаванда мешавад ва «байронизм»ро пайдо мекунад. Барои Ф. Нитсше ишқ кувваест, ки бо қудрати ирода пайваст шуда, инсонро аз пояи инсонӣ ба абаринсонӣ (Уберменш) мебардорад. Барои А.Шопенҳавер бошад ишқ фиреби ҳаёлоту таваҳҳум аст, ки ба воситаи он иродаи ҷаҳон одамонро ба кӯр-кӯрона давом додани насл маҷбур мекунад. З. Фрейд ақидаи Афлотунро сарнишеб мекунад. Барои ӯ ишқ натиҷаи шаҳавоти ҷинсӣ аст, ки бо баланд шудани дараҷаи либидо (хостори шаҳвонӣ) алоқаманд аст. Барои Л.Н. Толстой ишқи ҳар кас аз ишқи каси дигар фарқ мекунад: «... агар чанд каллае бошад, ҳамон қадар ақл ҳаст, пас чӣ қадаре дил бошад ҳамон қадар ишқ ҳаст [6,148]». Дар фалсафаи марксистӣ ишқ аз нуқтаи назари диалектикую материалистӣ тафсир мешавад.

Дар адабиёти ирфонии мо ин гавҳари дарёи маърифатро орифону соҳибназарони бузург ва ҳар як аз бузургони соҳибмаърифат бар ҳасби дарку завқу салиқаи худ, ба мизони сайру сулуке, ки дар ин водии пурҳавлу хатар доштаанд, суфтаанд. Ҳаким Саной, Фаридуддини Аттор, Фаҳриддини Ироқӣ, Шайх Саъдии Шерозӣ, Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ, Аҳмади Ғаззоӣ, Ҳофизи Шерозӣ ва дигарон ишқро мафҳуме дуруст баробари ҳаракат, талош, тақоӣ, кӯшиш ва зиндагӣ доништаанд ва аз ҳамин нуқтаи назар онро «оби ҳаёт»-у «ҷашмаи бақо» номидаанд. Оташи ишқро ҷовидона ва дили аз ин оташ гармигирифтаро ҳамеша гарм доништаанд:

*Диле к-аз ишқ гардад гарм афсурдан намедонад,
Ҷарогеро, ки ин оташ бувад мурдан намедонад.*

(Ваҳшии Бофиқӣ)

Ё Соиби Табрзӣ ғайр аз гавҳари ишқ дигар ҳама чизро нопойдор мешуморад ва мегӯяд:

*Ғайр аз гуҳари ишқ, ки пояндаву боқист,
Боқӣ ҳама чун мавҷ зи дарё гузарон аст.*

Соҳибназари жарфандешу баланднигоҳе чун Ҳофизи Шерозӣ ишқро куввае фарогири ҳама ҷо доништа, мефармояд:

*Ҳама кас толиби ёранд, чӣ ҳушёру чӣ маст,
Ҳама ҷо хонаи ишқ аст, чӣ масҷид, чӣ қуништ.*

Мавлоно Ҷалолуддин Балхӣ бузургтарин ошиқи ҳар даври замон барҳақ тавонотарин шоири ошиқи орифест, ки кам касе чун ӯ сухани ишқ гуфтааст ва дурри ишқ суфта. Агарчӣ дар ин раҳ гоҳ-гоҳе хоксорӣ карда, худро дар ишқу ошиқӣ камтар аз Санойу Аттор медонад, ва мефармояд:

*Агар Аттор ошиқ буд, Саной шоҳи фоиқ буд,
На инам ман, на онам ман, ки гум кардам сару поро.*

Аммо ҳамин «сару по гум кардан» худ камоли ошиқист, гарку маҳв шудан дар дарёи ишқ аст, ки мақсади ошиқ низ худ ҳамин дар паҳнои баҳри бекарони ишқ беному нишон рафта аст:

*Баҳрест баҳри ишқ, ки ҳечаш канора нест,
Он ҷо, ҷуз он ки ҷон бисупорнад, ҷора нест.*

Мавлоно дар «Девони Кабир» аз аввалин ғазалҳо ба тавсифи ишқ, мепардозад ва онро бо таъбирҳои баланду орифонае чун «растаҳези ногаҳон, раҳмати бемунтаҳо, оташи афрӯхта дар бешаи андешаҳо, мифтоҳи зиндон, баҳшишу фазли Худо, ҳоҷиби хуршед, воҷиби умед, матлабу толиб, ҳам мубтадо ва ҳам мунтаҳо» тавсиф карда аст. Ҳамин шӯри ишқсароии Мавлоно то охири шеърҳои «Девони Кабир» ба таври хомӯшнашаванда давом мекунад. Ростӣ бояд эътироф кард, ки дар «Девони Кабир»

якчан ишқ, ё аниқтараш қабатҳои гуногуни ишқ он чунон бо ҳам омехта мебошанд, ки чудо кардану таҳлил кардани онҳо саҳт душвор аст. Дар он аз як тараф ишқи Худо ё ишқи Илоҳӣ, аз тарафи дигар ишқ ҳамчун қувваи муҳарриқи коинот ва аҷзoi ҳастӣ, аз ҷониби дигар ишқи Шамс чун ишқи «инсонии комил» (ё ишқ ба инсонии комил), дар ин миён боз ишқ ҳамчун воситаи маърифат ва паҳлӯҳои дигари шинохтаю ношинохтаи ишқ баён гардидаанд, ки ташреҳу таснифи онҳо ҷои кори алоҳида аст.

Мавлоно Ҳақро аз фарти шиддати зуҳур ва ҷараён дар коинот ба «ҳастии нестранг» таъбир мекунад ва ишқро ҷузъе аз он, ба ибораи худаш «дуд»-е аз он медонад:

*Дар гайб ҳаст уде, к-ин ишқ аз ўст дуде,
Як ҳастии нестранге, қаз ўст ҳар вучуде.*

Дар ин маврид ишқ ҷузъе аз Ҳақ аст ва дар зуҳуроти гуногуни худ ҳар лаҳза ҷилваю нақше дорад. Ин ишқ муҳарриқи коинот аст ва дар ҳамаи аҷзoi ҳастӣ ҷорист:

*Агар ин осмон ошиқ набудӣ,
Набудӣ синаи ўро сафое.
Агар хуршед ҳам ошиқ набудӣ,
Набудӣ дар ҷамоли ў сафое.
Замину кўҳ агар наошиқандӣ,
Нарустӣ аз дили ҳарду гиёе.*

Мавлоно ҳама чизро «ишқнок» медонад, аммо инсонро дар ошиқӣ «нодира» медонад:

*Ҷумлаи аҷзoi хок ҳаст чу мо ишқнок,
Лек туй рўҳи пок, нодиратар ошиқӣ.*

Ишқи Мавлоно гаҳе созанда ва гаҳе сўзанда аст. Гоҳе мурдаро зинда мекунад (Мурда будам зинда шудам, гиря будам ханда шудам, Давлати ишқ омаду ман, давлати поянда шудам) ва гоҳе парешону вайрон мекунад:

*Ошиқӣ бар ман парешонат кунам,
Кам иморат кун ки вайронат кунам.
Гар ту сад хона кунӣ занбўрвор,
Чун магас бехонаву монат кунам.*

Ё:

*Эй ишқ пеши ҳар касе ному лақаб дорӣ басе,
Ман дўш номи дигарат додам, ки «дарди бедаво».*

Дар марҳилаи дигар ишқ барои Мавлоно ҳамчун воситаи шинохти Худо ва ҳақиқат хидмат мекунад:

*Ишқаст бар осмон паридан,
Сад парда ба ҳар нафас даридан.*

Ё дар «Маснавии Маънавӣ» аз он чунин ёд мекунад:

*Иллоти ошиқ зи иллатҳо ҷудост,
Ишқ устурлоби асрори Худост.*

Хулоса ишқ дар осори Мавлоно Ҷалолуддин Муҳаммади Балхӣ мақоми марказӣ дорад ва он паҳлӯҳои гуногун дорад. Ишқ дар як замон «ҳам толибу ҳам матлуб» аст ва дар айни замон роҳу тариқат (ба ибораи Муҳаммад Иқболи Лоҳурӣ «манзили мо дар раҳи мо музмар аст») ва воситаю асбоби (ба ибораи худи Мавлоно «устурлоб» аст) расидан ба асрори Худост.

Карим Замонӣ зимни тафсири байти 10-уми дафтари аввали Маснавӣ (Оташи ишқаст, к-андар най фитод...) дар ҳама аҷзoi ҷаҳон ҷорӣ будани ишқро баён мекунад ва ин байтро мубтанӣ аш ишқроки Афлотунӣ медонад, ки мувофиқи он ишқ дар ҷамии коинот ҷорӣ ва сорӣ аст[3.58].

Аммо бояд иқроор шуд, ки ишқ, хусусан ишқе, ки Мавлоно дар назар дорад, дар ҳақиқат тафсиринопазир аст ва дар баёни ин матлаб низ беҳтар аз суханони худи Мавлоно кучо сухане пайдо мешавад:

*Ҳарчи гӯям ишқро шарҳу баён,
Чун ба ишқ оям хиҷил бошам зи он.
Ҳарчи тафсири забон рӯшангар аст,
Лек ишқи безабон рӯшантар аст.
Чун қалам андар навиштан мешитофт,
Чун ба ишқ омад қалам бар худ шикофт.*

Ё:

*Шарҳи ишқ ар ман бигӯям бардавом,
Сад қиёмат бигзарад в-он нотамом.*

Адабиёт:

1. Афқохӣ С.А. Машқи ишқ (Зеботарин тавсифоти ишқ, ошиқ, маъшук дар шеър ва ирфони Форсӣ), Техрон: «Дебо», 1372 - 225с.
2. Ғиёсӣ Р., Атой О. Ирфони ошиқона, Машҳад: «Нашри Пож», 1384-336с.
3. Замонӣ К. Шарҳи ҷомеи Маснавии Маънавӣ, дафтари аввал, Техрон, «Иттилоот», 1391, 1140с.
4. Краткий философский словарь, под.ред. М. Розенталя и П. Юдина. - 4-ое изд. М.: Государственное издательство полит-литературы, 1955 - 568с.
5. Мавлоно Ҷалолуддини Румӣ, Матни комили Маснавии Маънавӣ мутобиқи нусхаи Р.Николсон, Техрон: «Паймон», 1385-1263с.
6. Толстой Л. Н., Собрание сочинений, 1952, том 8.
7. Философская Энциклопедия/ гл. ред. Ф.В. Константинов. М.: «Советская энциклопедия», 1960-1972.
8. Философский энциклопедический словарь/ Редкол.: С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф.Ильичёв и др. - 2-е изд. М.: Сов. Энциклопедия, 1989 - 815с.

ПРОБЛЕМА ЛЮБВИ В ТВОРЧЕСТВЕ МАВЛОНО ДЖАЛОЛИДДИНА БАЛХИ

AZIZMURODOV M.P.

В статье рассматривается тема любви – одна из центральных тем мистического учения Мавлоно Джалолуддина Руми, автор, после краткого обзора проблемы любви в истории философии, постарался проанализировать место проблемы любви в произведениях и мистическом учении этого великого мыслителя. Показано, что любовь для Мавлоно многогранна и у каждой из этих граней своя роль.

Ключевые слова: *Мавлоно Джалолуддин Руми, любовь, история философии, мистическое учение, суфизм.*

THE PROBLEM OF LOVE IN THE WORKS OF MAWLANA JALALUDDIN BALKHI

AZIZMURODOV M.R.

The article considers the problem of love, as one of the pivotal problems of Mawlana Jalaluddin Rumi's mystical teachings. And the author, after a short review of the problem through the history of philosophy, does try to describe the place and the role of the problem of love in the works and mystical teaching of the great mystic and thinker Jalaluddin Rumi. Also it is shown that love for Mawlana has several sides and levels which it has different roles in each of its appearance.

Keywords: *Mawlana Jalaluddin Rumi, love, history of philosophy, tasawwuf (Islamic mysticism), mystical teachings.*

ТАЪСИРИ АФКОРИ ИРФОНИИ ЧАЛОЛИДДИНИ БАЛХӢ БА АШЪОРИ МУБОРАКИ ВАХОНӢ

ГУЛҲАСАН МИРҲАСАН

*унвонҷӯи институти фалсафа,
сиёсатиносии ва ҳуқуқи АИҶТ*

Таъсири афкори орифонаи як мутафаккиро ба афкори чомае ё мутафаккирони дигар аз роҳҳои гуногун метавон мавриди баррасӣ қарор дод. Аммо дар ин мақола таваҷҷӯҳи худро пеш аз ҳама ба афкори орифонаи Чалолиддини Балхӣ мекунем ва ба василаи он таъсирашро ба мутафаккирони баъдин нишон дода тавонем. Вобаста ба зикри ин матлаб ҳадафи асосии мақоларо бояд пешакӣ муайян кунем, ки он чунин аст. Нақши таъсири афкори орифонаи Чалолиддини Балхӣ ба мутафаккирони баъдии худ ва мақоми шаклири афкори Мубораки Вахонӣ баҳс мекунад.

Мавзӯе, ки мо дар ин мақола баррасӣ хоҳем кард, ин аввалин кӯшиш аз тариқи муқоисаи афкори ин дуто аз мутафаккирин дар қарнҳои мухталиф зиндагӣ намуданд ва имкон намешавад, ки тамоми ҷанбаҳои ин мавзӯро ҳаллу фасл намоем.

Бинобар, ин мекӯшем ба як пурсиши асосӣ, ки он дар бораи мактаби тариқии Румӣ ва таъбири ва истилоҳоти хос ва ноби ирфонӣ истифода намудани Муборак ҷавоб гӯям.

Тадқиқотҳо нишон медиҳанд, ки Чалолиддини Балхӣ чи аз ҷиҳати илмӣ ва чи аз ҷиҳати иҷтимоӣ шахсияти оламшумул ва дар баробари раҳнамоии маслаки худ буда, аз ин ҷо савол ба миён меояд, ки оё ин ориф ба мутафаккирони баъди худ чӣ таъсире расонда буд?

Бояд тазаққур дод, ки мутассифона роҷеъ ба афкори Мубораки Вахонӣ дар ин самт пажӯҳиши дақиқ гузаронида нашудааст. Вале аз аҳбори донишмандони замони шӯравӣ[1;2] ва тадқиқоти баъзе олимони ҷавон[4] ва маълумотҳои мо дар он замоне, ки осори ӯро таҳлил намудем, ба ин натиҷа расидем, ки Мубораки Вахонӣ бо фалсафаи орифонаи худ дар пайравӣ аз мутафаккирини пешин беназир аст. Пас ин дарё, ки дар зохир ором ва дар ботин мавҷҳо ва тӯфонҳо дар худ ниҳон дорад, аз кучо сарчашма мегирад? Агар бихоҳем, ки ба аҳамият ва силсилаи афкори Мубораки Вахонӣ беш аз пеш шинос шавем, бояд ин афкор ва ақоидро дар осори қабл аз худаш ва атрофаш ҷустуҷӯ кунем. Шояд бадин васила ба баъзе рамзҳо ва асрори сӯфиёнаи вай ошно шавем. Таҳлили илмии осори Муборак нишон дод, ки мазмуни ашъорашро динӣ-фалсафӣ ҳисоб кардан мумкин аст. Ба маврид аст, ки шарҳи файласуфи олмониро агар истифода кунем. Ӯ мегӯяд: «Мазмуни фалсафа, талаботаш ва манфиаташ ба дин комилан умумианд. Ҳадафи ниҳой ҳақиқат Худо мебошад. Фалсафа танҳо худро баён месозад, замоне, ки динро баён месозад, худро баён сохта, вай динро баён месозад. Ҳамин тариқ фалсафа ва дин як чиз ба назар мерасанд. Фалсафа як роҳи хидмат ба Худо мебошад. Аммо ҳар ду ҳам дин ва ҳам фалсафа моҳиятан тарзи хидмати Худовандро ба ҷо меоранд. Ҳар дуи онҳо ба ин хусусият хидматгори Худо мебошанд ва мушқилот ҳам дар ҳамин аст ва ба баъзан ба назар мерасад, ки якҷошавии онҳо ғайри имкон аст»[5.191-192].

Осори Мубораки Вахонӣ пурра аз истиороти ва таъвили ирфонӣ иборат буда, шева, услуб, интиҳоби шакл қолаби адабӣ ва шеърӣ, ки барои баёни афкораш интиҳоб намудааст, сӯфиёне ва ба қавлу ва завқи «маснавӣ» аст. Ин шабоҳат ба он аст, ки Саноиӣ Ғазнавӣ, Шайх Фарадуддин Аттор, Чалолиддин Муҳаммади Балхӣ ва охириин насли сулолаи мутасаввифин Нуриддин Абдурахмони Ҷомӣ ва дигарон низ барои баёни афкори ирфонӣ анъанавӣ аз қолаби «маснавӣ» истифода бурдаанд.

Аз таҳлили китоби афкори, ки Мубораки Вахонӣ бар меояд, ки вай аз ду маъҳази муҳим нахуст, ба Қуръони азим-уш-шаън, тафсири оёти мутаборак моҳирона ва бочуръат буд ва ба чуръат метавон гуфт, ки Мубораки Вахонӣ яке аз муфассирини Қуръон истифода намудааст. Манбаи дигари «Маснавии Маънавӣ»-и Румӣ такъя

намудааст. Ин хусусияти тамоми мутафаккирони Шарқ хаст. Ва Абдурахмони Ҷомӣ ба ин хотир «Қуръон» ба забони паҳлавист хондааст:

*Ман намегӯям, ки он олиҷаноб,
Нест пайгамбар вале дорад китоб.
Маснави маънави Мавлавӣ,
Ҳаст Қуръон дар забони паҳлавӣ[13.83]*

Ба ақидаи мо Мубораки Вахонӣ, аз ҷумлаи орифони пайрави мактаби тариқаи Ҷалололидини Балхӣ, бештари иродатмандиро аз ӯ дар ашъори чун илҳом гирифтааст, осори ин мутафаккир зиёд аз таобир ва истилоҳоти хос ва ноби ирфонӣ иборат аст. Калима аз номи китобхояш «Кашф-ул-салавот» ва истилоҳоти кашф, мақошифа аз истилоҳоти суфия «Толиб-ул-матлуб»«Қатрат-ал-бахр» оғоз гирифтааст. «Қатрат-ул-бахр» мафҳуми хоси пантеизм ё ваҳдат-ул-вучуд аст ва гӯё рӯи инсонӣ бахше аз рӯи Худост, ки дар қафаси танг асир ва шоиқ аст ва дубора ба аслихеш бар мегардад. Ҳамон гуна, ки қатра аз дарё ҷудогуна иштиёқ ба асли хеш дорад. Ин ҳамон қиссаи дафтари аввали «Маснави» «...Бишнава аз най чун ҳикоят мекунад»[12.6] ... мебошад. Аз ҳамаи ин истидлол маълум мешавад, ки Мубораки Вахонӣ ориф будааст.

Истилоҳот ва таобире чун ориф, ирфон, ҳақ, муҳик, восил, манозил бахшҳои китоби намоз, никоҳ ва гиряву зорӣ дар намоз, намоз бо ҳузӯ ва хушӯ, (яъне намоз ба ҳузӯи қалб дар ҳоли хоксорӣ ва фурӯтанӣ) сабр, шукр, амали солеҳ ва рӯза ба мафҳуми лаб фурӯ бастан, ҳамд ва ситоиши Худованд ва амсоли ин зиёд дар осори ин хирадманд дучор меояд.

Дар мавриди «иштиёқи чузъ ба кулл ва қатра ба дарё ва нур ба асли худ», дар қиссаи меъроҷи Пайгамбар гуфта шудааст, ки чун нур аз Хотам-ул-Мурсалин ва нури ваҳдонияти Худовандӣ муштақ гардида буд, нури он ҳазрат ба асли худ мӯҳтоҷ гардид. Ва иштиёқи дидори асли худ дошт. Дар ин ҳол Худованд Ҷабраилро бо Буроқ барои пазироии ӯ фиристод. Ва он Ҳазрат дар шабе аз Масҷид-ул-Ҳаром ба Масҷид-ул-Ақсом ва аз он ҷо ба қурби қоби қавсайн авҳадно шуд. Мубораки Вахонӣ ин матлабро ҳамон гуна ки соири суфия гуфтаанд, чунин баён доштааст:

*Нур бар асли хеш шуд мӯҳтоҷ,
Хостаи кирдигор бар меъроҷ.
Ҷабраилаи фирист эзиди пок,
Рав ҳабибам хурон бар афлок [8.246].*

Дар «Кашф-ул-салавот» Муборак нахуст дар воқеаи Меъроҷ назаре ба «Маснави Маънави»-и Ҷалололидин Муҳаммади Балхӣ доштааст.

Як нуқтаи назарро бояд ташреҳ дод, ки истилоҳоти динӣ-мазҳабии исмоилия ва ҷараёни суфия хеле наздик ҳастанд, чун ҳар ду тариқаи ботинӣ ҳастанд ва ин шояд як аз далел бошад бар ин, ки калимаи «Мавло» камтар касе ҷуз Румӣ дигарон камтар истеъмол кардаанд:

Дар «Кашф-ул-салавот» Муборак нахуст дар воқеаи Меъроҷ назаре ба «Маснави Маънави»-и Ҷалололидин Муҳаммади Балхӣ доштааст.

*Алвидоъ, ё ҳабиб кун парвоз,
На ки маҳрам кунӣ зи хотир боз.
Чун расад бар мақоми авҳадно,
Узри ман хоҳ аз дари мавло[7.419]*

Ҷалололидини Балхӣ калимаи Мавлоро дар маънии зер чунин ба кор гирифтааст:

*З-он сабаб Пайгамбари бо иҷтиҳод,
Номи худро он Алӣ Мавло ниҳод.
Гуфт ҳар к-ӯро манам мавлои дӯст,
Ибни ами ман Алӣ мавлои ӯст.
Кист мавло он ки озодат кунад,
Банди рақият зи поят во кунад[11.419].*

Истилоҳи дигар ба мисли «валӣ», яъне соҳиби вилоят ва зиёд ба мазмунҳои гуногун дар таъолими мазҳабии исмоилия дучор меояд. Мавлавӣ низ онро зиёд истифода кардааст:

*Пас ба ҳар давре Валии қоим аст,
Озмоиши то қиёмат доим аст.
Пас Имоми ҳайӣи қоим он Алист,
Хоҳ аз насли Умар хоҳ аз Алист[11.419].*

Дар партави ҳамин баҳрабардорӣ аз раҳнамоии тариқати орифин Мубораки Ваҳонӣ калимоти валӣ, набӣ ва аҳли яқинро чунин баён дошта:

*Ба Аливу Набӣ ва аҳли яқин,
Баҳри ҷумла салот шуд яқин[7.418].*

Калимаи «валӣ» айна мафҳум ва маъноро дорад, ки дар назди Ҷалолиддини Балхӣ аст. Соҳиби вилоят ва сарпараст ва манзур аз Алии Муртазо алайҳиссалом аст. Ва истилоҳи «яқин» ва «аҳли яқин» аз истилоҳоти хоси орифона буда, «яқин» ба мазмуни эътиқод ва росихе аст, ки дар он бояд ҳеҷ шаке вучуд нашошта бошад. «Яқинро ба мафҳуми яқини ом ва яқини хос таъбир ва тафсир кардаанд. Аз ҷумла яқини хосро ба мафҳуми партави нури кибриёи доништаанд, ки аз зоти ҳақ бар ҷони орифон ва ошиқони Аллоҳ мутаҷҷалӣ шуда бошад. Ва яқини онро русуҳи дарахти имон дар дил кардаанд. Аз ҷумла яқини хосро ба мафҳуми партави нури кибриёи доништаанд, ки аз зоти ҳақ бар ҷони орифон ва ошиқони Аллоҳ мутаҷҷалӣ шуда бошад. Ва яқини онро русуҳи дарахти имон дар дил доништаанд»[9.425].

Консепсияи дигари фалсафаи Мубораки Ваҳонӣ ин майл ба пантеизм доштани он аст. Дар китоби «Кашф-ул-салавот» масъалаи ваҳдат-ул-вучуд исботи ин даъвоест ва бояд иқрор шуд, ки проблемаи «ваҳдату касрат», қадим будани олам ҳама вақт пурбаҳс мемонад. Аз назари ақоиди исломӣ зарурат ба таҳқиқи илмӣ исботи баҳс нест, чунки ҳеҷ гоҳ имкони расидан нахоҳад пайдо шуд. Вале мактабҳои тариқаи ботинӣ мӯътақиданд, ки бо нерӯи ақлу хирад кас метавонад дар кашфи чунин асрор ва дарёфти ҳақиқат моил гардад. «Агар {удо мабдаи фаъолу эҷодкоре шинохта шуда бошад, пас Ё илллати худ ва илллати соири мавҷудот аст, модда, олам ба сурати вучуди мунфаил, яъне имкон-ул-вучуд эътироф шудааст, ки ҷараёни аз имкон ба феъл гузаштани он ба мабдаи фаъол вобаста аст. Агарчӣ Ибни Сино фақат дар замон аз ҷиҳати ибтидо нашоштан онҳоро азалию қадим донанд ҳам, зотан муқаддам будани Худоро аз олам мункир нест»[3.24].

Таълимоти консепсияи мутафаккирони пешини мо аз ҷаҳонбинии Арастуӣ, ки бо назарияи навафлотунӣ омехта гардида буд, таъя мекунанд. Мутасаввифин ба ин ақида эътиқоди лозим ва маҳкам доштаанд, аммо он дар осор ва афкори Ҷалолиддин Муҳаммади Балхӣ нисбат ба дигарон ошқортар аст. Мусаллам аст, ки ирфон пешрави тариқаҳои исломӣ аст. Ваҳдати вучуд, ишқ ба зоҳири олам чун мазоҳири Худованд, хор шудани ҷаҳон ва ҷисм, сӯи мучоҳидат дар ошӣ додани шариат ва тариқат, эътиқод ба воҳид будани ҷавҳари ҳастӣ, аз категорияҳои фалсафӣ ирфонии он аст:

*Ай қавми ба ҳаҷ рафта кучоед, кучоед,
Маъшуқ ҳимин ҷост биёед, биёед.
Маъшуқи ту ҳамсоия девор ба девор,
Дар бодия саргашта шумо дар чи ҳавоед[12.294].*

Дар ирфони Румӣ яке аз мушаххасоти умда, ин хор шумурдани ин ҷаҳон моддӣ ва ҷисм аст. Мубораки Ваҳонӣ шахди ирфонии Мавлавиро дар афқору андешаи хеш чунин ҷо додааст:

*Он бикӯши андар ин ҷаҳони хароб,
То зи рӯзи насин раҳӣ зи азоб.*

*Хокдони ту ҷисро бараво,
Кай равой як даме ба Худо[7.57].*

Ў инсонро огоҳ мекунад, ки ҷойгоҳат хокдон аст ва оқибат кафи хок боқӣ хоҳӣ монд:

*Хокдоне ту гар равгане сози,
К-аз маконат кунанд анбозӣ.
Хок ҷуз ҳосилат ба каф н-ояд,
Пас бар он кӯш к-ӯ туро шояд[7.57].*

Мутафаккир мефармояд, ки ҷисми худро фақат ба дониш қурбон кун ва айшу нуши зиндагиро бароят талх гардон, то ки ширинии ўро дар охират бигирӣ:

*Ҷисм андар алим қурбон кун,
Хок андар даҳон кирмон кун.
Талх кун коми айш ки битвонӣ,
Чарбу ширин дар охират гардонӣ[7.58].*

Ё овардааст, ки ин ҷаҳон дунёи якрӯза ва чун ҷомаи фарсудаест ва инсон бояд бикӯшад то ба макони аслии худ, вале қабои олиро пӯшидаст.

Чунончӣ:

*Ин ҷаҳон аст сарои якрӯза,
Дар ҳақиқат қабои фарсуда.
Метавон бар макони асли кӯш,
Саъй кун з-он қубои олий пӯш[7.58].*

Мубораки Вахонӣ асли пайдоиши ҳамаи мавҷудоту ашё ва мабдаи офаринишро аз як амр ва як ирода, ки муттасаввифа онро «кун» меҳисобанд. Манбаи хилқати ҳамаи ашё ва падидаро маҳсули килки ҷуди аёзи Холиқи Мутлақ медонад:

*Килки ҷудаиш чу баркашид рақам,
Омад андар падид лавҳу қалам.
Зеру боло зи кофу нун паймуд,
Ҷумла омад падид «кун» фармуд[7.1].*

Гуногунии ашё аз назари ў ҳама намоёнгари қудрати сунъи солеҳи ҳақим бехтарин суратгар ва мусаввири чирадасте аст:

*Сибгатоллоҳ, ки нест ҷуз зотаиш,
Аҳсани сибгати улумотаиш[7.76].*

Дар чамъбаст чунин хулоса бояд кард, ки хеле ки иҷмолан ашъори орифонаи Ҷалолиддини Балхӣро дидем, ба чунин хулоса меоем, ки ў дар тасаввуф як мактабе аст, ки аз замони худ то ба қарни ХХI ба тамоми башарият таъсир расондааст. Ва донишмандони Шарқ дар пайрави ҳам аз маслаки тасаввуф ва ҳам аз эҷоди сабки маснавӣ истифода намудаанд. Маҳорат ва эҷодкори бузарг ҳамонест, ки ашъори он раҳнамои зиндагии мардум аст.

Делелҳои боло исбот мекунанд, ки Муборак дар тасаввуф зери таъсири Ҷалолиддини Балхӣ будааст. Масъалаҳое, ки роҷеъ ба онҳо Муборак дар партави афкори Румӣ изҳори назар кардааст, афкори орифона ҳисоб мешаванд. Афкори орифонаи Муборак аз воқеияти иҷтимоию сиёсии замонаш дур набуд ва онро бо тамоми мураккабию зиддиятҳои инъикос мекард.

Дар замони мо аз арзишҳои ахлоқии афкори орифонаи ин мутафаккирин насли муосири мо, ки дар даврони ҷаҳоншавӣ қарор дорад, бояд истифода намояд. Чун ин арзишу аҳамияти иҷтимоию ахлоқӣ ва сиёсию фарҳангии хешро маҳфуз дошта метавонад.

Адабиёт:

1. Абибов.А.Аз таърихи адабиёти тоҷик дар Бадахшон. Душанбе.1971.
2. Бертельс.А.Э. Находка рукописей в Таджикистане. Проблемы востоковедения.1956.№6.
3. Диноршоев. М.Матолиби фалсафаи Ибни Сино. Душанбе, 2011.
4. Poliev. A.The Ismaili Sufi Sage of Pamir: Muboraki Wakhani in the Esoteric Tradition of the Pamiri Muslim. Cambria Press. New York. 2008.
5. Овсянников М.Ф. Гегель. Масква. Мысль.1971. стр 223.
6. Махмадҷонова М.Т. Философия Джалолуддина Руми. Душанбе. Дониш. 2007
7. Муборак. В. Кашф-ул-салавот.1314\1896. (нусхаи асл).
8. Муборак. В. Тафсири ояти калом дар ҳақиқати мучодилаи Иблис ва Одам.1310\1892. (нусхаи асл).
9. Тусӣ. Н. Равзат-ул-таслим. (дастхат).
10. Ҷалолиддини. Б. Маснавии маънавӣ. Мураттиб. Шамсиддин Нуриддинов. Душанбе. 2007.
11. Ҷалолиддини. Б. Девони Шамси Табрэзӣ. Ба зери таҳрири Алӣ Даштӣ. Техрон. 1362.
12. Ҷалолиддини Б. Маснавии маънавӣ. Мураттиб Мирзо Юсуф. Бомбай, матбааи Носир.1315.
13. Ҷомӣ Абдурахмон. Осор. ҷилди якум. Душанбе. Ирфон.1985.

ВОЗДЕЙСТВИЕ МИСТИЧЕСКИХ МНЕНИЙ ДЖАЛОЛИДДИНА БАЛХИ НА ПОЭЗИЮ МУБОРАК ВАХОНИ

МИРХАСАН ГУЛХАСАН

В статье говорится о воздействии мистических мнений Джалалиддина Руми на поэзию, творчество мыслителей, которые жили после него. Автором приводятся факты из научного исследования о творчестве Муборак Вахони, содержание творчества которого можно считать религиозно-философским.

Ключевые слова: *Коран, мысли, выдающаяся личность, точное исследование, мыслитель, терминология, философия Муборак Вахони.*

THE IMPACT OF THE MYSTICAL OPINIONS JALOLIDDIN BALKHI POETRY MUBORAK VAKHONI

GULHASAN MIRHASAN

The article refers to the impact of the mystical opinions Jalaliddin Rumi's poetry, creative thinkers who came after him. The author gives the facts of scientific research on the work of Muborak Vakhoni content of creativity which can be regarded as religious and philosophical.

Keywords: *Quran, thoughts, outstanding personality, accurate investigation, thinker, terminology, philosophy Muborak Vakhoni.*

«ВАХДАТИ ВУДЖУД» В РЕЛИГИОЗНО-ФИЛОСОФСКОЙ КОНЦЕПЦИИ ДЖАЛОЛУДИНА РУМИ

АБДУЛЛОЕВ АБДУССАЛОМ,
аспирант АИЧТ

*Мо ошику саргаштаву шайдои Димшикем
Чондодаву дилбастаи савдои Димшикем.
О мы влюблены и сведены с ума Дамаском
Отдали жизнь свою и сердце любви Дамаску (Мавлоно)*

Трудно переоценить значение вклада и наследия Ибн Араби- Великого Андалузского Шейха в развитие суфийской теории и практики. Его агиографы отмечают, что где бы он не был, зажигал пламя суфийских размышлений и многие авторитеты суфийского пути были очарованы его обаянием и пребывали под воздействием его учения.

Как полагают некоторые исследователи наследия Ибн Араби, он является автором сложной системы воззрений, вобравших в себя не только ортодоксальную теологию, но и представления всех еретических движений типа мутазилитов, караматиан и исмаилитов. Он также является автором сложного символично аллегорического изложения, который очень трудно понять без комментария. Основа его философии-теория вахдати вуджуд- единство бытия- повлияла на представления большинства мыслителей суфизма.

Сущность бытия определяется в суфизме как религиозно-философская система, в которой самой стройной концепцией является идея единства бытия – «вахдати вучуд». В ней прослеживаются следы влияния древнегреческих и древнеиндийских философий. Терминологически данное понятие было введено Ибн Таймия в его критике Ибн Араби за ереси в его философии. Но суфийская концепция «вахдат ал вучуд»- единство бытия- сформулированная Ибн Араби в его произведениях «Фусус ал хикам» и «Футухат ул-Маккия», а в дальнейшем развитая его последователями и комментаторами Садриддином Кунави-его пасынком, адаптировавшем это учение в ортодоксальные дисциплины и преподававшим в медресе, Джалалудином Руми, Абдалкаримом Джили, Нуриддином Джами, Шабистари и т.д., стала основой перехода суфизма от практической философии - хикмати амали, к ее теории- хикмати назари.

Абубакр Мухаммад бин Али Мухииддин ибн Араби родился 1165 г. в городе Мурсия в Испании, входившей в то время в состав арабского халифата. Сын богатых родителей, он получил блестящее образование. Первые представления о теории и практике суфизма он заимствовал от своих дядей- видных религиозных деятелей и авторитетных суфиев. Вскоре и его самого стали посещать «озарения». Он приобрел огромный авторитет и известность среди суфиев, много путешествовал, встречался со знаменитыми людьми-учеными, философами, суфиями, что ему позволило ознакомиться со всеми существовавшими философскими доктринами. Философское переосмысление суфийского учения становится основополагающим мотивом творчества и единственной темой более чем 150 произведений «Великого шейха», как его прозвали современники. Он создал многоплановую, сложную и вместе с тем достаточно гармоничную философскую концепцию суфизма, имевшую большое влияние как на его современников и последователей, но также и на европейских средневековых философов- Д. Скотта, Р. Бекона, Р. Луллия и т.д. Умер Ибн Араби в 1240 году в возрасте 76 лет в Дамаске, где над его могилой воздвигнут мавзолей. К числу основных его произведений относят Мекканские откровения- Футухот ул Маккия-Мекаанские откровения и Фусус-ал-хикам- Геммы мудрости, которую называют квинтэссенцией философии Великого шейха. В ней изложены вопросы онтологии, гносеологии и этики Ибн Араби.

Основой учения Ибн ал Араби является теория «вахдати вуджуд» или Единства сущего. Данная теория стала основой суфийской метафизики. Бог представляется в свете данной теории и имманентным и трансценденстным. Бог находится одновременно и в непосредственной близости со своими созданиями. Он находится вне пределов всякой формы мысли и явления. Бог это абсолютное Бытие и единственный источник существования. Только в Боге бытие и существование неразделимы. Это единство противоположностей можно познать лишь Разумом или Духом. Суфий начинает постижение с помощью ума, свет которого по сравнению с Разумом подобен соотношению свечения солнца и свечи. Между тем, свеча нужна в темноте или в невежестве- то есть на первых ступенях познания. Далее, как говорит Джалолуддин Руми- акл рахбар аст, валек до дари ўй- Разум является повадырем, но только до Его дверей. Далее нужно Солнце, чтобы убрать темноту и озарить все светом Абсолютного Разума.

Ибн Араби полагает, что вселенная обладает относительным бытием. Она существует либо фактически, либо потенциально. Оба вида бытия могут существовать как вечно, так и временно. Бытие связанное со знанием Бога является вечным, а бытие внешнее по отношению к Богу считается внешним бытием. Это объясняется тем, что трансцендентальность и имманентность Бога представляют собой два фундаментальных аспекта реальности, подобно соотношения «хакк» и «халк» творца и творения. «Хакк» в данном контексте представляет собой реальность существования того, о чьей трансцендентальности говорится. Вместе с тем, оно является тем же самым, что и халк-создания того, чья имманентность подразумевается. Хотя по логике Создатель должен отделяться от созданного и не быть одним и тем же.

Отделенное от Бога бытие существует по божей воле и действует согласно законам справедливости, которые справедливы для всего, что существует таким образом. В качестве агентов Бога выступают Имена Бога, или универсальные понятия. Имена Бога представляют собой мерилы, качества, свойства, которыми должен обладать человек, созданный Богом для созерцания своего Создателя. Человек создается Богом для того, чтобы он мог познав себя- частичку божественного величия и могущества, познать своего творца. Из всех творений Бога такой способностью обладает лишь человек, которого Бог одарил многими средствами познания- разум, чувства. Однако совершеннейшим из средств познания для Ибн Араби и его последователей является сердце- орган, более совершенный чем разум, ибо оно способно озаряться любовью к Богу.

У Бытия есть две стороны- вочиб ул вучуд- возмозносушее и хаюло-материальность. В объяснении сущности единства бытия существует множество версий и течений. Внутри исламской философии существует несколько мнений по этому поводу, среди которых различают приверженцев материи- ахли хаюло. Довуд Кайсари и Садруддин Шерози считали, что есть Единство Бытия и множество творений, а также полагали, что бытие единственно, а творения являются проявлениями сияния божественного бытия. Бытие является бескрайним океаном, а творения- его безчисленными волнами. Таким образом, волны сами по себе являют собой то же самое, что и океан. Или же волны есть океан и в то же самое время- не есть океан.

В определении термина «вахдати вучуд» - можно догадаться, что он означает единственное бытие истины, бытие же вещей по данной теории не означает ничего, оно ничто не более чем тачалли-переливания, блеск божественного, проявляющегося в виде вещей, чье существование актуализируется множеством возвращений. Как сказал по этому поводу Мирзо Хасан Ансори:

*То ки дар дарёи вахдат чориву сори шудам,
Аз таайинхои имкони хама ори шудам
Он вучудам ман, ки дар нури хакикат фониям,
Он араз хастам, ки дар чавхар ба кул тори шудам.*

*С тех пор как я стал плыть по реке единства
Освободился я от проявлений понтенциальности
Я то сущее, что растворяюсь в Свете Истины
Я та акциденция, исчезнувшая полностью в субстанции.*

Единственность (вохид) считается истиной и источником всех возвращений бытия, оно вбирает в себя истину, а все остальное есть ни что иное, как блики света единственности, ее истекающей милости.

В проявлении бытия велика роль света, как чего-то, присущего Богу. Свет является одним из форм проявления Бога. Свет также сложен и необнозначен, подобно Богу. Ему присущи все свойства Бога. В таком случае бытие уподобляется свету по той причине, что свет также является истиной, которая проявляется в ряду напряженности, слабости и недостатков, множественности различных степеней. Так, противоречие возвращений бытия подобно противоречию степеней и возвращений света. По этому поводу Малоно пишет:

*Хамчу он як нури хуршеди само,
Сад бувад нисбат ба сахни хонахо
Лек як бошад хама анвори шумо
Чун ки баргири ту девор аз миён
Нури хар ду чаим натвон фарк кард
Чун ту бар нураш назар андоз-т мард
Дах чарог ар хозир ори дар макон, чу то
Хар яке бошад ба сурат гайри он
Фарк натвон кард нури хар яке
Чун ба нураш руи ори бешаке
Подобно отдельному лучу небесного светила
Ораженному сотней на поверхности домов
Он сам по себе один и тот же ваш свет
Ибо если уберешь перегородку
Не возможно ощутить различие света обеих очей
Как бы не старался, о муж, увидеть их различие.
Если принесешь ты в жилище десять светильников, то
Они будут различны друг от друга каждый
Лишь не сможешь увидеть различие в их свете
Как бы не исследовал ты его бессомнений.*

По мнению Ибн Араби единство бытия выражается одним предложением, звучащим следующим образом: единство бытия представляет собой мнение о том, что оно сделало явным вещи, в то время как оно есть сама вещь. Таким образом, по мнению Ибн Араби, бытие в своей субстанции и акциденции (чавхару араз) ни что иное как истина, которая в своей множественности является именами и качествами, значениями и преувеличениями, оно нечто изначальное и вечное и неизменное, хотя изменчивы ее внешние, бытийные формы.

В своих произведениях Ибн Араби обосновывает монистический принцип концепции бытия в двух планах- космическом и феноменальном, первый их которых более актуален для исследователей проблемы. Этот аспект теории можно лучше познать, если обратиться к произведению Нуриддина Абдурахмана Джами «Нафахот ул унс», который наиболее доступно излагает концепцию Единства Бытия Ибн Араби.

Во времена Ибн Араби существовало две самых знаменитых школы суфизма: одно направление связанное с ваджд, завк, шур и хол-восторгом, страстью и состояниями-которых считают последователями Боязида Бистами, Халладжа и Абусаида Абулхайра, или «суфизм влюбленных» и другая школа, проповедующая ниёиш - поклонение, аврод - молитву и зикр – поминание.

По Ибн Араби Единство Бытия проявляется на трех уровнях: на уровнях абсолюта, имен и феноменального мира: «Знай, что все существующее составляет три уровня и дополнительного к ним уровня Бытия нет. Я утверждаю, что из этих трех уровней первый тот, что содержит существование само по себе. Существование не может проистекать из не-Бытия, напротив, оно есть абсолютное Бытие, не имеющее иного источника, кроме самого себя... Другими словами, это абсолютное Бытие без ограничений и условий. Слава Ему! Он-Аллах, Живой, Вечный, Всемогуший...»

Бытие первого уровня Ибн Араби называет Абсолютом, Богом, Истиной. Мир же он называет «тенью Бога», возникший по воле Бога, в сосдании которого Бог стремился проявить себя и таким образом, избавившись от «печали одиночества». Таким образом, Бог удовлетворил свое желание стать «известным» тем, что подтолкнул человека к познанию своего творения. Божественный акт творения по вуджудия- это проявление творца через сотворенный мир, являющийся переходом от состояния потенции в состояние проявленности, реализации необходимости какой является божественное бытие.

Ибн Араби выделяет два уровня богоявления (ал-таджалли): раскрытие божественного бытия в именах и раскрытие божественного бытия в конкретных формах чувственного мира. Имена выражают какую либо сторону, грань единого, поэтому остаются ограниченными и принадлежат обязательно к множеству. Они промежуточная сфера между абсолютным бытием – вуджуд мутлак и ограниченным вуджуд мукайд, отождествляемым с материальным миром. Люди, по мнению Ибн Араби, являются плодом безусловного божественного великодушия в отношении Божественных имен.

Общее и единичное Ибн Араби объясняет сложно, где Божественные имена не только теологические категории, фиксирующие божественные атрибуты, но и философские универсалии (ал-умур ал куллия).

Божественные имена- богоявление в «мире скрытого» (алам ал- гайб), тогда как феноменальный мир- манифестация божественного бытия в «мире свидетельств» алам- ал-шахада. Истинное, абсолютное бытие есть лишь бог-сущность, проявлением которой выступает мир. Вахдат-ал-вуджуд означает одновременно трансцендентность бытия по отношению к феноменальному миру и имманентность ему: « Экозотерист, который настаивает только на божественной тансцендентности... оскорбляет Бога и его посланников... ибо признает лишь одну часть божественного откровения и отрицает другую».

Подобно Ибн Араби, Мавлоно Руми трактует Единство Бытия как бытие идентичное единству. То есть единство- суть Истина, имеющая два аспекта- итлок- раскрытие(?) и такайюд-быть в путях, быть во власти. Бытие в аспекте итлок является контролирующим истину и в аспекте такаййд- является контролирующим творения. Бытие в своем оргинале не имеет никакой определенности, но как только оно проявляется в одеянии из имен и качеств, в нем проявляются формы множественности. Мавлоно Руми для объяснения этого использует символы солнца, освещающего решетки: подобно солнцу, проникающему сквозь решетки и отбрасывающему тени, бытие единственное, распадается на мириады различных в своем едстве лучей. Лучи – есть суть солнечные свет, имеющий другую форму, но единое с солнцем содержание. Другими словами, понятие бытие не имеет никакой истинности, пока эта истина не проявляется в цветных формах сущности и не выглядит множественной. Таким образом, бытие есть единство, но данное единство не из категории видового, количественного и вещественного, а есть единство истинное.

Мавлоно принадлежит к вуджудитам, что очевидно из его пояснения единства бытия, предложенного им и никто не приблизился к его объяснению. В объяснении вахдати вуджуд Мавлоно придерживается сдержанной позиции и не подобен тем, кто в позиции единства бытия допустили излишества и перешел грань хулула- единения и вахдати мавчуд- единства творения. Несколько примеров из его наследия иллюстрируют его позицию:

*Мунбасит будему як чавхар хама,
Бесару бепо будем он сар хама
Як гухар будем хамчун офтоб
Бегирах будему софе хамчу об.
Чун ба сурат омад он нури сара
Шуд адад чун сояхои кунгура
Кунгура вайрон кунед аз манчаник
То равад фарк аз миёни ин фарик.*

(дафтари 1, 484-489)

*Мы были разрознены но одной субстанции
Без тел и конечностей- лишь та голова
Были одной драгоценностью подобно солнцу
Были просты и чисты подобно воде
Как только проявился в форме тот величайший свет
Получил он множественность, подобно теням решетки
Разрушайте решетки катапульты
Чтобы уничтожить различия.*

Мавлоно считает, что даже имеющие разногласия по сути своей едины, ибо говоря о множестве, они все равно подразумевают единство. Ибо как только будет преодолено косоглазие, двояковидение, даже произнося два и три, все будут одинаковы:

*Он ки ду гуфту се гуфту беш аз ин
Муътафик бошанд дар вохид якин
Ахвали чун дафъ шуд, яксон шаванд
Ду се гуен хам, яке гуен шаванд.*

(дафтари 2, 311-312)

*Тот, кто сказал два и три и больше того,
Все же объединены в едином
Как только будет преодолено косоглазие,
Произносящие два и три станут говорящими о едином.*

Мавлоно Руми считает Единого полностью лишенным всего многообразия, ибо любое многообразие есть ничто иное, как различные формы-проявления единого:

*Бахри вухдон аст, чуфту завч нест,
Гавхару мохиш гайри мавч нест
Эй мухолу эй мухол широки у
Дур аз он дарёву мавчи поки у
Нест андар бахр, ширку печ печ,
Лек бо ахвол чи гуям? Хеч, хеч,
Чунки чуфти ахвалонем эй шаман,
Лозим ояд муширикона дум задан.
Он яки з-онсуи васф асту хол
Чун дуи н-ояд ба майдони макол
Ё чу ахвал, ин дуиро нуш кун,
Ё дахон бардузу хуш хомуш кун.*

(дафтари 6, 2030-2035)

Будучи единым и лишенным разнообразия, Бог сотворил мир в полноте красок, во всем многообразии, тем самым демонстрируя свою мощь, вкус, непостижимую свою красоту, отраженную в сотворенном им мире. При этом красота и многообразие мира есть ни что иное, как отражение божественной красоты, подобное отражению в зеркале мира и его красок. То есть, этот мир не имеет ничего общего с божественной сущностью в то же время являясь ею. Само существование данного противоречия иллюстрирует единство мира и Бога, тем самым отражая самую непознаваемую тайну Бога и мира.

Он всячески призывает стремится к преодолению различий и многообразия и познать сущность единства в своей духовной сущности. Он призывает, что для преодоления множественности люди познавали души друг друга и тем самым осознали бы единство противоречия своей души, души другого и Бога.

*Тафрика бархезаду ширку дуи
Вахдат аст андар вучуди маънави
Чун шиносад чони ман чони туро
Ёд оранд иттиходи мочаро*

(дафтари чахорум, 3829-3830)

*Преодолеется противоречие, подозрения и двойственность
В едином бытии присутствует единство
Как только познает моя душа твою душу
Они вспомнят единство противоречия*

*

*Маснави мо дукони вахдат аст
Гайри вохид харчи бини он бут аст.*

(дафтари 6, 1528)

*Маснави и есть тот дуکان единства
Все, что видишь ты кроме Единого, все это идола*

*

*Хамчун он як нури хуршеди само
Сад бувад нисбат ба сахни хонахо
Лек як бошад хамаи анворшон
Чун ки баргири ту девор аз миён*

*

*Подобно тому единственному лучу небесного светила
Распадающегося на сотни на полу жилищ
Которые все же есть один и тот же луч
Сливающиеся воедино, если падет стена*

(дафтари 4, 414-417)

*Мо адамхоему хастихои мо,
Ту вучуди мутлаки фони намо.*

*Мы есть ничто иное как преходящее, тогда как наше существование
Должно быть сделано Тобой растворяющейся абсолютной сущностью,*

(дафтари 1, 602)

*Авалло бишнава, ки халки мухталиф
Мухталифчонанд аз ё то алиф.
Дар хуруфи мухталиф, шуру шакист,
Гарчи аз як ру зи сар то по якист
Аз яки рав зидду як ру муттахид
Аз яки рав хазлу аз як руи чид.*

*

*Во первых знай, что различные народы
Имеют различные души все без исключения
В различных буквах существует ересь и восторг
Тогда как поголовно с ног до головы они- единство
Стремись от единства к единению
Стремись всепръез и без шуток (?)*

(дафтари 1, 2914-2916)

*

*3-он суи хисе олами тавхид дон
Гар яке хохи, бадон чониб бирон,*

Амри «кун» як феъл буду нуну коф

Дар сухан афтоду маъни буд соф.

(дафтари 1, 3099-3100)

Имей ввиду, что по ту сторону чувств присутствует единение

Если желаешь единства, поворачивай в данную сторону

Повеление «кун» (будь) состояло из нун и коф

Соединенных в слово, выразивших чистый смысл.

(маснави, аз байти 3056)

*

Часто исследователи выражают противоположение мысли и мнения по поводу того, влияло-ли учение Ибн Араби на Джалолуддина Руми. Задаваясь данным вопросом и рассмотрев большинство из мнений, а также обратившись к их наследию, можно констатировать следующее:

- Будучи видным ученым и суфием практиком, Джалолуддин Руми несомненно был знаком и знал теорию Ибн Араби.
- Джалолуддин Руми однозначно был последователем вахдати вуджуд, причем, развил данную теорию, привнес в нее ясность и развил на ее основе суфийскую диалектическую концепцию бытия
- Учение Руми стало мостом и источником развития теории вахдати вучуд в более поздних школах суфизма в последующие века, обогатив ее многими новыми символами и понятиями.

Исследователи наследия Ибн Араби спорят по поводу принадлежности его к маламатийцам. В его высказываниях, линии жизни, некоторых биографических фактах можно проследить следы данного способа суфийского самовыражения. Ибо известно, что в течении своей жизни Ибн Араби был гоним из за своих произведений и особенностей практики. Таким образом, в этом смысле можно согласиться с тем, что маламатийские представления о мире и этике ему не чужды. То же самое можно сказать и о Джалолуддине Руми.

Хотя при этом необходимо подчеркнуть, что будучи видными шейхами и безусловно, развивая собственную теоретико-практическую линию в исламской суфийской традиции, они не были сторонниками радикализма и не проповедовали крайний маламатизм, ограничиваясь выбором линии относительной свободой души, так необходимой для их творческих, возвышенных натур. Вместе с тем, необходимо подчеркнуть, что данная позиция обеспечила возможности создания своеобразных теоретических и практических Школ суфизма- школы Ибн Араби и школы Мавлоно Джалолуддина Руми, которым в частности присуща одна общая черта- они были проповедниками динамичного, диалектического, либерального к ортодоксии и тем, самым, обеспечивающего развитие кроме философских-культурно-эстетических форм направления суфийской мысли. Думается, именно данная особенность послужила тому, что простой мусульманин и экзальтированный суфий, а также многие последователи и непоследователи религий на протяжении веков продолжают обращаться к их наследию, черпая все новые и новые перлы из бездонного родника мысли Ибн Араби и Джалолуддина Руми.

Адабиёт:

1. Дж. Арберри. „Суфизм. Мистики ислама. М. 202.-С. 163.
2. Степанянц. М.С. Философские аспекты суфизма. М. 1987. –С. 14.
3. Рейнольд Никольсон. Ирфон ва орифони мусалмон. Техрон. –С. 82
4. Тасаввуфи исломи ва робитаи инсон ва худо,-С 144.
5. Атоулло Тадайюн. Чилвахои тасаввуф ва ирфон дар Эрон ва чохон. Техрон. 1374, -С.252 -С 253.
6. Цит. По Степанянц. М.Т. Философские аспекты суфизма. М., 1987.-С. 15.
7. Атоулло Тадайюн. Чилвахои тасаввуф ва ирфон дар Эрон ва чохон. Техрон. 1374,

РЕЛИГИОЗНО-ФИЛОСОФСКИЕ ВОЗЗРЕНИЯ АБДУРРАХМАНА ДЖАМИ

САДЫКОВ Р.Г.,

*д.ф.н., профессор филиала «Московского
государственного университета технологий
и управления им. К.Г. Разумовского»,
г. Мелеуз, Башкортостан*

1. Произведения Джами, в которых изложены его религиозно-философские взгляды: «Дуновение дружбы из вершин святости» (Нафахат аль-унс мин хазарат аль-кудс), «Золотая цепь» (Сильсилят аз-захаб), «Чётки праведников» (Субхат аль-абрар), «Книга мудрости Искандера» (Хирадномаи Искандари), «Дар благородным» (Тухфат аль-ахрар), «Весенний сад» (Бахористан), Философские касыды: «Бездна тайн» (Луджжат аль-асрар), «Полировка духа» (Джила ар-рух), «Доказательства пророчества», «Сорок хадисов», «Трактат об условиях радения», «Трактат об условиях паломничества», «Комментарий на «Геммы премудрости», «Трактат о бытии», «Уточнение философских систем»; незаконченные произведения: «Комментарий к Корану», «Комментарий к «Ключу тайн».

2. Идеи предшественники Джами: Ибн ал-Араби, Баязид Бистами, Бахауддин Накшбанди, верховный шейх Ходжа Ахрар – глава братства «Накшбандия». А). Ибн Араби разработал учение о единстве бытия (вахдат ал-вуджуд), отрицающее различия Бога и мира. Его критики видели в этом учении пантеизм, сторонники – истинный монотеизм (таухид). Отстаивал концепцию совершенного человека (Аль-инсан аль-камиль). Б). Баязид Бистами советовал ученикам полностью предать себя Богу, раствориться в нём (фана) и осознать вахдат ал-вуджуд. Его учение состоит из пяти отличительных черт: соблюдать предписания Корана и Сунны, всегда говорить правду, быть свободным от ненависти, избегать запрещённой пищи и сторониться нововведений. В). Бахауддин Накшбанди отверг практику громких зикров, уединений (хальвы), странствий дервишей, публичных собраний с музыкой и песнями (самоъ). Стремление к Богу должно выполняться посредством тихих зикров, в том числе и коллективных. Благодать (барака) не передается от тарикатского шейха, а даруется суфию Богом. Проповедовал идеи добровольной бедности и отказа от материальных ценностей. Придавал особое значение состоянию духовной близости ученика с учителем (рабита).

3. Основу учения ордена Накшбандия составляют 11 принципов. 1.«Вукуф-и замани» – дорожить временем и рассчитывать каждый свой миг; 2.«Вукуф-и адади» – концентрация на произнесении зикра, на их качестве; 3.«Вукуф-и кальби» – сконцентрированность сердца и помыслов на произнесении зикра; 4.«Хуш дар-дам» – ощущение близости Аллаха; 5.«Назар дар-кадам» – избегание взгляда на запретное; 6.«Сафар дар-ватан» – отдаление от людей и приближение к Богу; 7.«Халват дар-анджуман» – занятие мирскими делами с обращенным к Богу сердцем; 8.«Ёд-кард» – поминание Аллаха языком вместе с сердцем; 9.«Боз-гашт» – чтение зикра с мыслями только об Аллахе; 10.«Нигах-дашт» – защита сердца от вторжения посторонних ощущений; 11.«Ёд-дашт» – защита достигнутого состояния возврата к Богу.

4. Последователи суфизма признавали как незыблемую реальность Божественного начала. Мир, познаваемый в опыте, это есть лишь эманация Бога. Изначальная формула единобожия, приведённая в Коране: «Нет Бога, кроме Бога», согласно суфийскому учению, получила формулировку: «Нет ничего, кроме Бога». Обожествляя природу, они стремились постичь сущность Бога путём духовного и телесного самоочищения, нравственного самосовершенствования, в мистическом слиянии своего «я» с Всевышним. Учение имело социальную направленность: суфии отрицали богатство и власть, утверждая отказ от земных благ во имя служения Богу, выступали за равенство людей на земле. Отвергая любую светскую иерархию между людьми,

признавали, что любой человек в равной степени есть частица Божественной субстанции.

5. Согласно Джами, суть учения суфизма состоит в том, что Творец и творение рассматриваются как взаимно связанные проявления абсолютного бытия. Человек соединяет в себе форму Бога и форму вселенной. Люди, суть те атрибуты, посредством которых мы описываем Бога; наше существование – опредмечивание Божественного существования. Мы нуждаемся в Боге для нашего собственного существования, Бог нуждается в нашем существовании для того, чтобы проявить свою сущность.

6. Существующая сущность – это либо абсолютное чистое бытие – Бог, либо бытие, связанное с небытием – творение. Абсолютное, или чистое, бытие – это сущность сама по себе, без своего проявления в именах, атрибутах или отношениях. Процесс проявления обозначает утрату этой своей непосредственности, проходящую через три ступени: 1) монистическую; 2) объективную и 3) субъективную. При прохождении через эти три ступени проявляются имена и атрибуты, через посредство которых познается сущность. Они опосредствуются через мистическое озарение.

7. Совершенный человек представляет собою эманацию (истечение) абсолютного бытия и возвращение к самому себе. Он движется вперед через ряд озарений до тех пор, пока он не восходит к сущности. На первой ступени озарения, то есть появления Имени, наличествует абсолютное, монистическое бытие, бытие в самом себе; оно уничтожается сиянием Имени, в котором открывается Бог. Когда мы произносим Имя Божье, на него отзывается человек, которым овладело Имя. На второй ступени озарения, то есть проявления атрибутов – когда наличествует объективное бытие, они воспринимаются суфием в меру своей восприимчивости, постигающей силы разума, твердости и решимости. Одним Бог открывается атрибутом жизни, другим – атрибутом знания, третьим – атрибутом власти. Кто-то воспринимает слово Божье всем своим существом, другие – получают его из человеческих уст как глас Божий, третьи – познают и будущее. На третьей ступени озарения, то есть проявления сущности – ступени субъективного бытия, оно накладывает свой отпечаток божественности на совершенного человека. Совершенный человек становится полюсом вселенной, становится всемогущим, ничто больше не остается для него тайной.

8. Учение о совершенном человеке – основа теории совершенного общества, изложенного Джами в «Книге мудрости Искандера».

9. Параллели между гуманистическим учением европейского Возрождения и гуманизмом Джами: сходство и различия.

Источники:

1. Абдуррахман Джами. Весенний сад. Душанбе: Ирфон, 1964, - 250 с.
2. Абдуррахман Джами. Избранные произведения. М.: Сов. писатель, 1978, - 656 с.
3. Али-заде, А. А. Накшбандиты (архив) // Исламский энциклопедический словарь. М.: Ансар, 2007. - 400 с.
4. Афсахзод А. Тахаввули афкори Абдурахмони Чоми /Мухаррири масъул М.Р. Рачабов. Душанбе: Дониш, 1981. – 158 с.
5. Брагинский И. С. Двенадцать миниатюр: От Рудаки до Джами. 2-е издание доп. М.: Худ.лит-ра, 1976, - 304 стр.
6. Мухаммадхочаев А. Накшбандия ва Хоча Ахрор. Душанбе: Дониш, 2007, 264 с.
7. Содиков А.У. Аз таърихи афкори ахлокии мутафаккирони Шарк. Китоби 1,. Душанбе: 1999. 180 с.
8. Содиков А.У. Аз таърихи афкори ахлокии мутафаккирони Шарк. Китоби 2,. Душанбе: 1999. 176 с.
9. Степанянц М. Т. Философские аспекты суфизма. М.: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1987. - 192 с.

АННОТАЦИЯХО**

МЕТОДИКАИ ТАЪЛИМ ВА ШЕВАИ ШАРҲУ ТАФСИРИ КАЛОМИ МАВЗУН ДАР МУАССИСАҲОИ ТАЪЛИМӢ

ИСРОФИЛНИЁ Ш.Р.,

доктори улуми филологӣ, профессор
СУЛТОНМАМАДОВА М.

унвонҷӯи ПРМ АТТ

Яке аз масъалаи муҳиме, ки дар таълими адабиёт дар мактаби миёна ва ҳамчунин дар факултаҳои суханшиносии донишқадаву донишгоҳҳо барои устодон пеш меояд, дониستاني шеваи таҳлилу тафсир ва шарҳи калом бадеъ, алалхусус шеър аст. Агар муаллими адабиёт аз шеваи таҳлили калом бадеъ огоҳ набошад наметавонад шогирдонашро ба дарки сухани адиб ҳидоят намояд ва дарсаш низ самарай хуб дода наметавонад. Дар ин навишта саъй намудем, то шеваи таҳлили шеърро бо мисолҳо ба забони сода пешкаши устодони адабиёт гардонем. Аз сӯи дигар, аз он ҷо ки мо – тоҷикон беш аз ҳар миллате ба адабиёт алоқаманд ҳастем, ҳар ҳаводори шеъри ноби форсии тоҷикӣ метавонад аз ин навишта барои худ суд бардорад.

Нахуст, устод бояд диққат диҳад, то хонандагон шеърро дуруст кироат кунанд, зеро барои шинохти шеър ва дарёфти маънии мақсуди шоир аввал бояд онро дуруст кироат кард. Қироати саҳеҳи шеър ба дарёфти дурусти вазну қофияву радиф ва маънии шеър мусоидат мекунад.

Муайян намудани вазни шеър ва дарёфтани калимоти қофия, радиф ва ҳарфи рави низ дар дарки маънӣ ва таъйини ҳунари шоир нақши муҳим дорад. Барои хонандаи мактаби миёна дониستاني ҳичоҳи арӯзӣ, қофияву радиф ва дарёфтани ҳарфи рави кофист. Баррасии ҳелҳои қофия, таъйини вазни шеър ва дигар масоили поэтикаи шеър барои донишҷӯёни риштаи суханшиносӣ ва муҳаққии ин соҳа тавсия мешавад.

Сониян, бояд калимаҳоро шинохт ва маъноии онҳо дарёфт. Масалан, дар ин байти Шайх Саъдӣ вожаи «аҳрас» комилан камистеъмол буда, ба маънии лол, гунг ба кор рафтааст ва бори маънии байт низ ба дӯши ҳамин калима аст:

*Ман дар ҳама қавлҳо фасеҳам,
Дар васфи шамоили ту аҳрас.*

Шоир мегӯяд: Ман дар ҳама гуфторҳову масъалаҳо забони фасеҳ дорам, аммо дар васфи чехраи зебои ту забонам лолу гунг аст, яъне наметавонам ҷамоли туро, чуноне ки шоиста ҳаст, тасвир созам.

Ва ё дар ин байти Масъуди Саъдӣ Салмон қироати дуруст ва шинохтани маънии калимаи «ганг»(ҳамида, қач) хонандаро ба дарёфти маънӣ ҳидоят мекунад:

*Бори миннат нишафта бар сари ҷуд,
3-ин сабаб ҳаст ҳар се ҳарфаи ганг.*

Яъне, ҳар се ҳарфи калимаи «ҷуд» (саховат) («чим», «вов» ва «дол») шакли қач, ҳамида доранд.

Севум, бояд истилоҳоту таъбироти шоиронаро дуруст дарёфт ва дастурмандии шеърро риоят кард. Устод бояд дар ин масъала ба шогирдон мадад расонад. Масалан, дар мисраи аввали байти зерин Саъдӣ истилоҳи «шаҳрво» (пуле, ки арзиши ҳақиқии он камтар аз арзиши расмӣ он аст, зари ноҳолис) муайян нагардад, дарки мақсади шоир аз имкон берун аст, зеро агар ҳичоҳи «во» аз «шаҳр» ҷудо талаффуз шавад, маънии дигар ба зеҳн меояд:

*Бузургзодани нодон ба шаҳрво монад,
Ки дар диёри ғарибӣ ба ҳеч настонанд.*

Чаҳорум, дарёфтани корбурди санъатҳои бадеӣ, тасвироти шоирона ё худ сувари ҳаёл дар шеър аст. Ҳаёлангезӣ, бино ба гуфтаи суханшиносон, асл ва ҷавҳари шеър аст Тахайюл пайвандест миёни табиат ва авотифу эҳсосоти шоир. Маҳз ҳамин сувари ҳаёл аст, ки ба шеър зебӣ мебахшад ва ҳунари шоир низ дар тасвири шоирона

таҷассум мегардад. Масалан, дар байти зерини устод Рӯдакӣ чанд санъат ба кор рафта ва зебоии шеър низ дар қорбурди устодонаи санъатҳои шеъриву тасвири шоирона аст:

*Бихандад лола дар сахро, ба сони чехраи Лайло,
Бигиряд абр бар гардун, ба сони дидаи Мачнун.*

«Хандидани лола» ва «гиристани абр» санъати ташхис аст. Шоир ба «лола»-ву «абр» шахсият дода, онҳоро дар шакли инсоне дар тасаввур оварда, ки механдаду мегиряд. Аз сӯи дигар, ҳамин «хандидани лола», ки киноя аз шукуфтани он аст, ба чехари Лайлӣ ташбеҳ шудааст. Ваҷҳи ташбеҳ сурхии гулбаргҳои лолаву рухсорай Лайлӣ аст. Ва «гиристани абр», ки киноя аз боридани борон аст, ба дидаи Мачнун, ки дар фироқи Лайлӣ ҳамеша гирёнаст, монанд шудааст. Зикр Лайливу Мачнун санъати талмеҳ аст. Яъне шоир барои баёни андешааш ба қиссаи Лайливу Мачнунро талмеҳ намудааст. Илова бар ин, дар ин байт санъати муруоти назир, таносуб ва инсичоми калимот низ ба назар мерасад.

Мисоли дигар, дар ин байти Ҳаким Низомӣ қорбуди санъатҳои ташбеҳ ва истиора имкон дода, ки шоир маъниро шоирона ва хеле зебо пешкаши хонанда кунад:

*Кашида қомате чун нахли симин,
Ду зангӣ бар сари нахлаш рутабчин.*

Ин байт аз достони «Хураву Ширин» аст. Агар дар мисраи аввал қадди Ширин ба нахл (дар баъзе нусхаҳо сарв) ташбеҳ шуда бошад, дар мисраи дуввум «ду зангӣ» истиора аз ду зулф ва «нахл» истиора аз қадди ӯст.

Ва ё дар байти дигар аз достони «Хураву Ширин»:

*Зи бодомӣ тар оби гул барангехт,
Гулобе бар гули бодом мерехт.*

«Бодомӣ тар» истиора аз чашм, «оби гул» ва «гулоб» истиора аз ашк ва «гули бодом» истиора аз рӯи Ширин аст. Яъне Ширин мегирист ва ашк аз дидагонаш ба рӯяш мешорид.

Панҷум, донишгани ҷаҳонбинии шоир, зеро омили аз ҳама муассир дар маънии шеър ҷаҳонбинии шоир аст. Масалан, бидуни донишгани ирфони ошиқона дарки шеъри шоирони ориф, монанди Аттору Мавлавӣ ва ё Саъдию Ҳофиз аз имкон берун аст. Муаллим бояд сараввал шогирдонро бо тасаввуф ва ирфони адабиёти форсии тоҷикӣ ошно созад. Мо ба тариқи фишурда моҳияти ирфони ошиқонаро баён мекунем. Бояд зикр кард, ки орифон эътиқоддоранд, ки мабдаъ ва холиқи ҳастӣ Худованди мутаъол аст, яъне тамоми мавҷудот тавассуди ӯ офарида шуда ва дар ҳамаи онҳо заррае аз нури ӯ мавҷуд аст. Агар дар ҷамодот камтар, дар наботот бештар аст ва нисбат аз наботот дар ҳайвонот бештар ва дар инсоният аз ҳама беш аст. Дар байни инсонҳо низ нури худовандӣ яқсон нест, ашхосе, ки зеботаранд, хусни худовандиро бештар инъикос мекунанд, новобаста аз он ки кофаранд ё мусалмон, бутпарастанд ё насоро, зананд ё мард. Албатта, на ҳама урафо ба ин ақида мувофиқанд. Орифон ҳастиро бар ду навъ мефонанд: олами рӯҳонӣ ва олами моддӣ. Ин ду олам дар мактабу мазҳабҳо ва ҷараёнҳои ирфонӣ фалсафӣ бо номҳои мухталиф ёд шудааст. Масалан, мутақаллимин онҳоро олами маъқулот ва олами маҳсусот ё олами амру олами халқ, аҳли фалсафа олами метафизик ва олами физик ё олами мовароуттабиаву олами табиат, ишроқӣён олами нуру олами зулмот ва бархе олами улвию олами сифлӣ ва амсоли инҳо номидаанд. Вобаста ба ин орифон бар онанд, ки вучуди ҳақиқии инсонро рӯҳ ташкил медиҳад ва рӯҳи инсон партаве аз рӯҳи Худованд аст. Рӯҳи инсон пеш аз он ки ба ин дунёи модию хокӣ ояд, дар олами рӯҳонӣ будааст. Ин рӯҳи инсон ё зурроти бани Одам дар рӯзи азал, ки бо унвони «аҳди аласт», «рӯзи азал» ва мисоқи олами зур ёд мешавад ва ишора ба пеш аз оғози офариниш дорад, бо мушоҳида ҷамоли маъшуқи азали ба ӯ ошиқ мешавад ва Худованд низ ба офаридаи худ ошиқ мегардад. Ишқе, ки орифон аз он ёд мекунанд, реша ба рӯзи азал дорад ва дучониба аст, ҳам ошиқ ба маъшук ошиқ асту ҳам маъшук ба ошиқ илтифот дорад. Ба таъбири дигар, дар рӯзи

мисоқ рӯҳи инсон бо мушоҳидаи ҷамоли Худованд ба Ё ошиқ шуд ва Худованд низ ба Одам муштоқ гардид. Чунончӣ, Ҳофиз мегӯяд:

*Соия маъшуқ агар уфтод бар ошиқ чӣ шуд,
Мо ба ё мӯҳтоҷ будем, ё ба мо муштоқ буд.*

Орифон ин аҳдро аҳди азал ё аҳди аласт номидаанд ва така ба Қуръон доранд, ки Худованд бар ваҳдонияти худ аз бани Одам бар худашон гувоҳ гирифтааст ва он дар Сураи «Аъроф» ояи 172 ёд шудааст: « Ва Парвардгори ту аз пушти бани Одам фарзандонашро бурун овард. Ва ононро бар худашон гувоҳ гирифт ва пурсид: «Оё ман парвардгоратон нестам?» Гуфтанд: «Оре, гувоҳӣ медиҳем», то дар рӯзи қиёмат нагӯед, ки мо аз он беҳабар будем». Ин маъниро Шайх Аттор хеле зебо баён мекунад:

*Мо зи хароботи шиқ масту аласт омадем,
Номи «бало» чун барем чун ҳама маст омадем.
Пеш зи мо ҷони мо хӯрда шароби аласт,
Мо ҳама з-он як шароб масту аласт омадем...*

Ҳамчунин бино ба ақидаи эшон, рӯҳи инсон дар як замони мушаххас аз ватани аслии хеш, яъне олами рӯҳонӣ (ба қавли Мавлоно «найистон») чудо шуда, воридаи дунёи моддӣ мегардад. Ин ҷо ҳамон қиссаи машҳури Одаму Ҳаво ва аз ҷаннат ронда шудани онҳо дар назар аст. Рӯҳи инсон дар оғоз сайри нузулӣ мекунад ва дар ин дунёи моддӣ асир мегардад ва аз он маҳдудтар побанди қафаси ҷисм мегардад. Рӯҳи инсон ҳамон вақт комил мегардад, ки бояд сайри суудӣ кунад ва худро аз банди нафсу шахвоти нафсонӣ ва аз қайди дунёву тааллуқоти дунявӣ озод созад дубора ба ватани аслии худ – олами рӯҳонӣ, ё ба таъбири соддатар расидан ба Худо низ орифон дар як ақида нестанд. Баъзе аз онҳо, монанди Ҳоча Абдуллоҳи Ансорӣ мӯътақиданд, ки солики роҳи тариқат, ки меҳодад ба висоли маъшуқ ва маъбудӣ худ бирасад, бояд аз сад майдон гузар созад. Гурӯҳи дигар, аз ҷумла ишроқиён, монанди Шихобиддин Яҳёи Сӯҳравардӣ бар онанд, ки толиби маъшуқ бояд аз ёздаҳ кӯҳ убур кунад. Файласуфи бузурге монади Ибни Сино, ки дар охири умр ба тасаввуф гаравид, ҳашт кӯҳ ё мақомро пешниҳод кардааст. Аммо аксари орифону сӯфиён монанди Шайх Аттору Мавлои Рум мӯътақиданд, ки барои расидан ба камол ва мушоҳидаи ҳазрати улуҳият бояд аз ҳафт водӣ гузар кард, ки он водихо ба тариқи зайланд: 1) талаб, 2) ишқ, 3) маърифат, 4) истиғно, 5) тавҳид, 6) ҳайрат ва 7) фано. Шайх Аттор дар «Мантикутгайр» ин водихоро аз забони Ҳудхуд чунин тафсир додааст:

*Гуфт: Моро ҳафт водӣ дар раҳ аст,
Чун гузашти ҳафт водӣ, даргаҳ аст.
Ҳаст водии талаб огози кор,
Водии шиқ аст аз он пас, беканор.
Пас сеюм водист он маърифат,
Пас чаҳорум водии истиғно сифат.
Ҳаст панҷум водии тавҳиди пок,
Пас шашум водии ҳайрат саъбнок.
Ҳафтумин водии фақр аст фано,
Баъд аз ин рӯю равиш набвад туро.*

Аз сӯи дигар, барои дарёфтани ҳунари шоир бояд байтро аз нигоҳи нақди сохторгаро (Formalism) баррасӣ кард, ки он низ вобаста ба инсиҷоми аҷзо ё худ таносуби калом аст. Инсиҷоми аҷзо, яъне ҳеҷ ҷузвё қобили ҳазф шудан нест. Масалан, газали Ҳофиз аз он рӯ зебост, ки инсиҷоми аҷзо дорад. Мо ба тариқи намуна байте аз Ҳофизро аз ин дидгоҳ баррасӣ мекунем:

*Хезу дар косаи зар оби тарабнок андоз,
Пештар з-он ки шавад косаи сар хок, андоз.*

Дар ин байти Ҳофиз ҳама калимот ба ҳамдигар таносуби маъноӣ доранд. Масалан, «касаи зар» бо «оби тарабнок», «касаи сар», «хок», «андоз» ва ҳатто бо «хез» низ таносубу ҳамохангӣ дорад. «Касаи зар» бо «касаи сар» илова бар он ки таҷнис шуда, иртиботи маъноӣ низ дорад: Аз касаи сар низ коса, чоми шаробнӯшӣ месохтаанд. Шоҳон аз касаи сари душманонашон баъд аз голиб омадан чоми шаробнӯшӣ месохтаанд ва аҷибтар он аст, ки касаи сари душмани кушташударо бо зар (тилло) рӯпӯш мекардаанд. Коса бо хок низ иртиботи бевосита дорад: а) Косаро аз хок (гил) месохтанд, б) Коса баъд аз шикастану аз байн рафтан ба хок мубаддал мегардад. Ҳамин гуна таносуб «каса» бо «хез»(феъли амр) дорад: а) Шаробро аз чой бархоста (хеста) ба қадаҳ ё коса ва ё чом мерезанд, б) Яке аз ойини боданӯшӣ чунин буда, ки агар ба саломатии бузургворе (масалан, шоҳ ё амир ва ё пир) шароб нӯшиданӣ шаванд, барои эҳтироми ӯ ҳатман аз чой бархоста менӯшиданд. Чунин таносуби маъноӣ байни дигар калимоти ин байт низ вучуд дорад. Масалан, феъли амри «андоз» (ба маънии рез, масалан, чой андоз, об андоз, ки дар шеваи водии Зарафшони Тоҷикистон хеле маъмул аст, аммо дар Эрони имрӯза ба маънии қасд ва майли ҳамла кардан, андоза, микёс ба кор меравад) бо «хез» (аз чой бархоста андохтан(рехтан), бо «каса» (ба коса андохтан(рехтан), бо «хок» (хок андохтан (рехтан), бо «оби тарабнок-бо истиора шароб» (шароб андохтан), бо «сар» (ба сар хок андохтан(рехтан) таносуби маъноӣ дорад. Дар байти Ҳофиз наметавон калимае бечо ё ҳазф кард ва ба чояш калимаи дигар гузошт. Агар ин кор сураат гирад, шояд маънӣ ва вазн халал наёбад, аммо нақҳати байт ва ин вусъати маъноӣ аз байн меравад.

Аз сӯи дигар, дар ин байт такрори ҳарфи «з» дар калимоти «хез», «зар», «андоз», «з-он» ва боз «андоз» оҳангнокии байтро таъмин намудаанд.

Муаллимони адабиёт ҳангоми таҳлили шеър бояд ба ин нуктаҳо, ки дар боло ишора шуд, тавачҷӯҳ дошта бошанд ва шогирдонашонро ба дарки дурусти шеър раҳнамун бошанд. Танҳо бо ин шева метавон ҳунари шоирро шиноخت ва маънии мақсудро дарёфту адабиётро ба ҳайси як санъату ҳунар таълим дод.

Адабиёт:

1. Девони Шайх Фаридадин Муҳаммад Аттори Нишопурӣ. Ба эҳтимом ва тасхеҳи Тақии Тафаззулӣ, Техрон, 1342.-924с.
2. Девони Ҳофиз, Хоча Шамсуддин Муҳаммад. Ба тасхеҳу тавзеҳи Парвиз Нотили Хонларӣ, -Техрон, 1362.
3. Низомии Ганҷавӣ. Куллиёт. -Душанбе: Ирфон, дар 5 ҷилд, 1983-1984.
4. Рӯдакӣ. Девон. Таҳия, тасхеҳ ва сарсухану хавошии Қодири Рустам. - Олмотӣ, 2007. -254 с.
5. Саъдии Шерозӣ. Куллиёти Саъдӣ. Ба тасхеҳи Муҳаммадалии Фурӯғӣ, -Техрон, 1385.
6. Исрофилниё Ш.Р. Сухани аҳли дил. -Душанбе: Дониш, 2007.
7. Мирсодиқӣ М. Вожаномаи ҳунари шоирӣ.- Техрон, 1383.

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ И СПОСОБЫ ОБЪЯСНЕНИЯ И АНАЛИЗА СТИХОТВОРЕНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

***Ш. Р. ИСРОФИЛНИЁ
М. СУЛТОНМАМАДОВА***

В статье речь идёт о методике преподавания литературы и способы объяснения, анализа стихотворения в учебных заведениях. Авторы объяснили научными фактами и анализами примеры из творчество поэтов эпохи классической литературы методику преподавания лирического стихотворения.

Шесть вопросов, которые представители авторы статьи для анализа стихотворения имеют научную основу.

Они направляют читателя к восприятию цели поэта и к более глубокому проникновению в поэтическую ткань лирического стихотворения.

Ключевые слова: *стихотворные произведения, стихотворение, методика, литературное искусство, мастерство.*

METHODS OF TEACHING AND METHODS OF EXPLANATION AND ANALYSIS OF THE POEM IN THE EDUCATIONAL INSTITUTIONS

***SH.R. ISROFILNIO
M. SULTONMAMADOVA***

In this article we are talking about the methods of teaching literature and methods of explanation, the analysis of the poem in educational institutions. The authors explain with scientific facts and the analysis of the examples of creative poets of classical literature teaching methods lyric poem.

Six issues that representatives of the authors for the analysis of the poem have a scientific basis.

They direct the reader to the perception of the purpose of the poet and deeper penetration into tissue poetic lyric poem.

Keywords: *poetry poem, a technique, literary arts, skill.*

ЛЕКСИКАИ ОСОРИ АБДУРАҲМОНИ ҶОМӢ ВА МУНОСИБАТИ ОН БО ЗАБОНИ ГУФТОРӢ

МАҲМАДҶОНОВ О.,

доктори илми филология, профессор

Мусаллам аст, ки забони осори гаронбаҳои мутафаккири бузурги асри XV Нуриддин Абдурраҳмони Ҷомӣ то имрӯз аз ҷониби забоншиносон ба таври ҳаматарафа мавриди тадқиқу баррасӣ қарор нагирифтааст. Ҳатто ба таври иҷмолӣ аз назар гузаронидани забони осори ӯ касро ба хулосае меорад, ки таҳлилу таҳқиқ ва омӯзиши ҷанбаҳои забоншиносии онҳо барои омӯхтани таърихи рушду инкишофи забонҳои эронӣ ва хосан забонҳои тоҷикиву дарӣ дар асри XV дорои аҳамияти муҳим мебошад.

Дуруст аст, ки Абдурраҳмони Ҷомӣ аз сарвати гаронбаҳои забони модарӣ ба хубӣ бархурдор буда, ганҷинаи сухани ниёғони худро бо як маҳорати баланди забондонӣ ва санъати олии сухандонию сухансанҷӣ дар офариниши осори пурэҷозии худ истифода намудааст. Забон ва услуби осори Ҷомӣ басо дастрасу мардумӣ буда, ба забони оммафаҳми мардумони тоҷику форс наздику марбут мебошад. Ӯ дар истифодаи калимаю иборот ва таъбирҳои мардумӣ устои моҳири замони худ буда, услуби содабаёнии гузаштагонашро то андозае идома додааст.

Чи тавре ки таҳлили маводи гирдомада нишон медиҳад, аксари калимаҳои истифоданамудаи шоири ширинкалом имрӯз ҳам дар гуфтори мардумони тоҷику даризабонон, алалхусус дар гуфтори мардуми ноҳияҳои ҷанубӣ, ҷануби шарқии Тоҷикистону даризабонони Афғонистони муосир маъмулу машҳуранд, аз **ҷумла: наси пушт** - қафо, пас (Л. М., 39), **манзил гирифтани** - ҷой гирифтани (Ҷ. I., 178), **ба дард омадан** - дарднок шудан (Ҷ. I., 178), **хӯ гирифтани** - одат кардан (Ҷ. II., 10), **чаши андохтани** - нигоҳ кардан (Ю. З., 201), **хуш омадан** - маъқул шудан (Ҷ. I., 335), **дил гирифтани** - дилтанг шудан (Ҷ. I., 355, 147), **мазмун гирифтани** - озмудан, **даст додан** - рӯй додан (Ҷ. II., 143), **рафтани** - рехтани (оид ба мӯй) (Л. М., 209), **ёристан** - тавонистани (Ҷ. I., 129, Ҷ. II., 20), **боз кардан** - кушодани (Ю. З., 42), **во кардан** - кушодани (Ҷ. II., 270), **уфтодани** - афтодани (Л. М., 98), **оруг задани** (Ҷ. III., 200), **гаши кардан** - ба шӯр омадан, **бетоқат шудани** (Ҷ. II., 45), **ба сари касе омадан** - даъво карда омадан (208), **соз кардан** - дуруст кардан (Л. М., 83), **рост кардан** - дуруст кардан (Ҷ. II., 187), **сар овардани** - расидани **ҷароҳат**, **кафидани** **варами ситам карда** (Ҷ. II., 206), **дам задани** - гуфтани (Ҷ. II., 179), **ба ҷои будани** - дар азоб будани (Ҷ. I., 189), **қадам задани** - рафтани (Л. М., 33), **соз кардан** - дуруст кардан (Л. М., 83), **ҳилидани** - гузоштани, **бахшидани**, **озод кардан** (Ҷ. II., 268), **задани** - хӯрдани (Ҷ. III., 200):

*Нони худ бо тараву дӯғ занӣ,
Бех, ки аз хони шах оруг занӣ.*

*Боз кардан - кушодани. Чун монда зи ҳайрат ҳамаро боз даҳонҳо (Ҷ. I., 16),
во кардан - кушодани (Ҷ. II., 270), бад кардан:*

*Ҷуз он ки меҳри туро ҷо ба ҷони х(в)ад кардаем,
Ту худ бигӯ, ба ҷои ту мо чӣ бад кардаем? (Ҷ. II., 142),*

бе чиз набудани - **бесабаб набудани ҳодисае, беасос набудани.**

Мисол: Нест бе чизе, ки булбул шуд чунин шайдои гул (Ҷ. II., 28).

Шеб - нишеб (Л. М., 213), *дад* - ҷонвар, ҳайвон (Л. М., 213), *ниҳеб* - фиғон (Л. М., 213), *бадра* - ҳамён (Ю. З., 180), *барг* - тӯша, *ризқу рӯзӣ* (Л. М., 97), *миёнҷӣ* - миёнарав (Л. М., 146), *Худованд* - соҳиб, *хӯҷаин* (Л. М., 119), *бад- ин дастон* - ин гуна, *ҳамин тавр* (Ҷ. II., 146), *божгун* - сарозер, *чаппа* (Л. М., 52), *бор додан* - иҷозат додан, *роҳ додан* (Ҷ. I., 19) ва *гайра*.

Шумораи чунин навъи калимаю ифодаҳои гирдовардаи мо мувофиқи маводи куллиёти 5 – ҷилдаи шоир ба 20 адад мерасад, ки қисми зиёди онҳо ҳам барои хонандаи имрӯза фаҳмоанд. Мисолҳо:

Гар бор диҳад ба хотири х(в)аиш, сӯи худам он нигори маҳваиш (Л. М., 64).

Баъзе калимаю иборот ва таъбирҳо низ ба мушоҳида мерасанд, ки имрӯзҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва дарӣ тағйири маънӣ кардаанд, вале онҳо микдоран он қадар зиёд нестанд. Ин қабил калимаҳо ба тағйири маъноӣ луғавӣ ва грамматикӣ дучор шудаанд. Чунончӣ, феълҳои *донистан - тавонистан (Л. М., 142)*, *печидан* ба маъноӣ феъли гузаранда – *печонидан (Л. М., 176)*, *андовидан – андова кардан (Қ. I, 45)*, *баромадан - гузаистан (Қ. I, 45)*, *гардид – гаист (Л. М., 38)* аз чунин қабил калимаҳо ба шумор мераванд.

Абдурахмони Ҷомӣ дар баробари он, ки луғати забони адабии замони худро корбаст намудааст, ба забони зиндаи мардум низ рӯ оварда, аз он бо камали суҳандонию суҳансанҷӣ гуҳари маънидори калимоту ибороти ғӯишҳои даврони худро сара карда, забони адабиро бою ганӣ гардонидаст. Калимаю ибораҳои мардумӣ барои пуробуранг ва барҷаста баромадани фикру андешаи шоир воситаи асосии тасвир гаштаанд. Чунончӣ, *захра - чуръат, часорат (Қ. I, 333)*, *шӯша - шоха - шоха ях бастанӣ оби новадонҳо дар зимистон, ки дар «Лайлӣ ва Маҷнун» - и Ҷомӣ ба маъноӣ маҷозӣ истифода шудааст (Л. М., 164)*, *бор - қисм, тану бадан: Дар бораи ту тан ниҳода доим (Л. М., 32)*, *гаронбор - вазнин (Ю. З., 101)*, *сад раҳ - сад бор (Л. М., 152)*, *як раҳ - як бор (Қ. I, 381)*, *боре ба маъноӣ ҳиссаҳои «охир» ва ё пайвандаки «вале» (Қ. I, 43)*, *(дар шеваҳои ҷанубии муосир дар шакли «воре» мавриди истифода мебошад)*, *кореву боре - кору бор (Қ. II, 319)*, *дов - навбат, маротиба, дафъа (Қ. II, 312)* *(дар ғӯишҳои минтақаи Раит ва Кӯлоб дар шакли «аввали дов» истифодаи фаровон дорад)*, *ҷангол (чангал) (Л. М., 166)*, *кемухт - чиркин, қарқбаста (Л. М., 98)*, *дар - дамзуд, дарҳол (Қ. I, 174)*, *бар - ҳосил (Қ. II, 169)*, *навола - луқма (Л. М., 149)*, *дар ғӯишҳои мардумони деҳоти Кӯлоб ва Раит дар шакли «нола, навола» истифода мешавад*, *риштатоб - ниҳояти логарӣ, харобӣ (Л. М., 163)*, *коло - молу чиз, аиёи рӯзгор (Л. М., 175)*, *арбада - хархашаву ҷанҷол (Х. И., 247, 287)* *дар ғӯишҳои атрофи Бухоро ва деҳоти Нурато дар ҳамин маъно ҳоло ҳам маъмулу машҳур аст. Бобо - падар (С. З., 47)*, *нафир - садои мусиқӣ (С. З., 50)*, *ганҷур - хазина (Л. М., 48)*, *бонӣ - нигоҳубин (Л. М., 169)*, *таф - гармӣ (Л. М., 139)*, *тор (ак) (Х. И., 283)*, *(Ю. З., 63)*, *ваид - ваъда (С. З., 80)*, *миод - ҷои ваъдагӣ (Қ. I, 95)*, *дегдон - оташдон (С. З., 18)*, *фан - фиреб (Қ. I, 312)*, *миқроз - қайчӣ (Қ. I, 405)*, *ба ҷои - дар ҳаққи, нисбат ба (Қ. II, 142)*, *якборагӣ - дарҳол (Қ. II, 165)*, *харпушта - хонаи бомаиш дунӯш, хайма (Х. И., 320)*, *омӯрзиш - раҳмат, бахшиши гуноҳ (Ю. З., 227)*, *лахте – поре, қисме (Л. М., 139)*, *бахри - барои (Қ. I, 232, Қ. II, 58)*, *дами сур - рӯзи ҷазо (Қ. I, 352)*, *доғу дурӯш - гарму тарош (Л. М., 119)*, *дидасахт - беҳаё ва беор (Х. И., 308)*, *табхола - табхол (Қ. I, 317)*, *девлох - чарогоҳи мавсимӣ (Л. М., 317)*, *чалд - ҷусту чолок (Л. М., 192)*, *дилталхӣ - ношодӣ, гамгинӣ (Қ. I, 312)*, *бахш - қисм, ҳисса (С. З., 18)* *тамуз - гармои тобистон (Л. М., 207)*, *рӯсахтӣ - беҳаёӣ, дуруитгуфторӣ (Ю. З., 155)*, *изо - ҳаё, шарм (С. З., 29)*, *аъҷуба - чизи тааҷубовар (Л. М., 151)*, *оташкада - ниҳояти гармӣ (Қ. I, 137) ва гайра.*

Чанд мисолро аз осори Ҷомӣ меоварем, ки дар гуфтори имрӯзаи аксари мардумони минтақаҳои ҷанубии Тоҷикистон маҳфуз мондаанд:

Боре: 1. Гар ёр ба даст нест боре,
Гирам нишони ӯ қароре (Л. М., 142).

2. Хушҳол ту дар гамам, ки боре
Гуфтан донӣ ба гамгусоре (Л. М., 142).

Ба ҷои – барои: Ҷуз он, ки меҳри туро ҷо ба ҷони хвад кардаем,
Ту худ бигӯ, ба ҷои ту мо чӣ бад кардаем? (Қ. II, 142).

Риштабоб – логар: Ҳарҷо бинанд риштабобе,
Бар гарданашон бувад танобе (Л. М., 8).

Чалд – чаққон, чолок: Бас рӯбаҳи чалди кордида,
К- аи захми ту нӯстиндарида (Л. М., 192).

Девлох – чарогоҳ: *Шавад одамиро дар ин девлох,
Зи омӯрзиш асбоби рӯзи фарох (Х. И., 317).*

Дам назадан – хомӯш будан:
*Чомӣ, он шӯх ба хунрези ту гар тег кашид,
Адаб он аст, ки гардан ниҳиву дам назанӣ (Ҷ. II., 335).*

Як раҳ – як маротиба, як дафъа:
*То рухи пургарди худ соем бар хоки дараи,
Як раҳаи дидему ақлу дину дил барбод шуд.
Вой чони мо, агар бинем бори дигараи (Ҷ. I., 381).*

Гаронбор – вазнин:
*Зи фарбеҳ, думбаҳо яксар гаронбор,
Ба роҳ азбас гаронӣ нармрафтор (Ю. З., 101).*

Коло – чизу ашӣ:
*Раҳна кардӣ дил ба қасди чон мани девонаро,
Дузд, оре, баҳри коло мешикофад хонаро (Ҷ. I., 36)*

Ҷомии бузург на танҳо аз унсурҳои луғавии тайёр, калимот ва ибороти мавҷудаи забон бо маҳорати забондонӣ истифода бурдааст, балки зимни қолабу воситаҳои калимасозии забони модарӣ воҳидҳои луғавии нав офарида таркиби луғавии забони модариаширо беш аз пеш такмилу инкишоф додааст, аз ҷумла:

<i>Пешванду исм</i>	<i>Пешоянду исм</i>	<i>Сифату пасванди - тар - ак</i>	<i>Исму пасванди - ваи</i>
бе - ваид бе - барг	дар дам - зуд ба ҷои - барои	пур - тар - ак	фарход - ваш ғунча - ваш
<i>исм ва пасванди - а</i>	<i>асоси замони ҳозира ва пасванди - ӣ</i>	<i>исм ва пасванди - гоҳ</i>	
навол - а тоб - а	бон - ӣ	хайма - гоҳ	
<i>исму пасванди —ол</i>	<i>преф. исму пасванди - ӣ</i>		
чанг – ол	бе – қимат- ӣ		
<i>сифат ва пасванди – вор</i>	<i>асоси зам. гуз. пасванди – иш</i>	<i>исм ва пасванди – нок</i>	<i>исму пасванди – ак</i>
бегона – вор	гард – иш	дард – нок	тор – ак
	<i>исму пасванди - ӣ</i>	<i>исм, сифат ва пасванди - ӣ</i>	<i>исму пасванди – дон</i>
	қир - ӣ	дил – талх – ӣ	дег - дон

Дар осори Абдурраҳмони Ҷомӣ исмҳои мураккаби бо навъи тобеи сифату исм сохташудаи *бадхӯ, хушкдору, хушоҳанг, дурустпаймон, табларза, гаронбор*, аз исму сифат сохташудаи *гамобод, дидасахтӣ, рӯсахт, торақбаланд*, аз исму сифати сохташудаи *сафар карда, оташкада* ва аз исму исм сохташудаи *хамирмоя, шикоркор*, инчунин аз исму асоси замони ҳозираю пасвандис – *ин* сохташудаи *обгир, дилкаш, хунрез, чонофарин, деворнишин, шавқпардоз, сарандоз*, аз сифату замони гузаштаи феъл сохташудаи *божгунагард*, аз исму замони гузашта сохташудаи *обовард, риштатоб*, аз сифату асоси замони ҳозира сохташудаи *вайронанишин, навхез* ва аз исми мураккабу пасванди – *ӣ* сохташудаи *дилталхӣ* ба таври фаровон мавриди истифода қарор гирифтанд.

Исмҳои мураккаби навъи пайвасти бо роҳи такрори реша: *шоҳ – шоҳ, пушта – пушта, хор – хор* аз такрори решаи пешоянд сохташудаи *фарсанг дар фарсанг*, аз исму садонокӣ - *у* ва исм сохташудаи *тоҷику турк, миоду маош, кореву боре*, навъи омехтаи *беқиматӣ*, инчунин аз такрори решаи садонокӣ - *о* сохташудаи *саросар* ва аз такрори решаи суффикси *-а* сохташудаи *кӯҳ – кӯҳа* низ хеле маъмул ва серистифода мебошанд.

Корбурди калимаҳои зидмаъно забони асарҳои Ҷомиро ҷозибу рангин намуда, барои барҷаста ифода намудани фикр ёри расонидаанд. Масалан, *басомадан* ва *баснаомадан*, *шаб ва рӯз*, *дидаи рост* ва *чо рост кардан* ва ғайра дар ифодаи маънӣ як зебой, мӯъҷазӣ ва хушоҳангиеро ба амал овардаанд:

1. *Ҷомӣ, макун бас аз меҳри хубон,
Чун бо дили худ бас менаоӣ. (Ҷ. II., 349)*
2. *Худованди борит, ки шаб мебарад,
Чу шаб мебарад, рӯз меоварад. (X. II., 324)*
3. *Дидаи рост сазад ҷои хироми чу тӯе
Ранҷа фармо қадам, эй сарв, ки кардам ҷо рост. (Ҷ. I., 188)*
4. *Дил пур аст аз захми шамшери бало рӯзи фироқ,
Ҳамчун он пурдил, ки захм андар шабе хун мехӯрад. (Ҷ. I., 338)*
5. *Аз фусунҳо шуд фузун сӯзи ман аз дамҳо, ки ӯ,
Бар дили ман медамад, гӯӣ, дар ахтар медамад. (Ҷ. I., 334)*

Дар ашъори Абдуррахмони Ҷомӣ идиома, мақол ва зарбулмасалҳои пурҳикматеро дучор омадан мумкин аст, ки далели аз сарчашмаи саршори эҷодиёти шифоҳии мардум аз забони зинда сероб гардидани забони осори Ҷомӣ мебошад. Чанде аз онҳоро ба ҳамчун намунамисол метавонем зикр намоем, масалан:

1. *Тоқати меҳмон надошт,
Хона ба меҳмон гузошт (Ҷ. I., 194).*
2. *Магасе афтадаш ба коса дарун,
Номакида наяфганад берун (С. З., 23).*
3. *Шохи бемева кашад сар ба қиём,
Шохи пурмева шавад ҳам ба салом (С. А., 208).*

Идиомаҳо:

1. *Гар бехудие кунам, чӣ чора,
Ман одамиям, на санги хора! (Л. М., 43).*
2. *Кас ҳамнафасам набод бе ту
Парвои касам набод бе ту (Л. М., 46).*
3. *Гар умр бувад дигар биёям,
Бо по равамӯ ба сар биёям (Л. М., 66).*
4. *Ҷомӣ, агар на ошиқӣ, дар раҳи некувон чаро,
Дил ба ду ним мондаӣ, дида чаҳор кардаӣ (Ҷ. II., 276).*

Бояд зикр намуд, ки дар баробари калимаҳои хоси забони тоҷикӣ – дарӣ як гурӯҳ калимаҳо ва луғатҳои дар осори зери кори мо ба ҷашм расид, ки онҳо хоси забони форсии имрӯза ба шумор мераванд ва онҳо дар имрӯз ҳам дар гуфтори мардуми водии Ҳироти Афғонистон мавриди истифода қарор доранд, аз қабилӣ таркиби *ту ба ту – таг ба таг*, калимаи *улогхар*: *либоси ту ба ту пӯшид дар бар* (Ю. З., 126).

Муқоиса ва муқобалаи маводи гирдомада нишон дод, ки баъзе аз воҳидҳои луғавии дар осори Абдуррахмони Ҷомӣ мустаъмал аз «Фарҳанги осори Ҷомӣ» (Душанбе, 1983) берун мондаанд, ба монанди калимаи «*дилталхӣ*» ба маънои *андӯхгинӣ*, таркиби «*дар дам*» ба маънои *зуд*, *дарҳол* ва ғайра, ки дар шеваи чанубӣ, чануби шарқии муосир бо маъноҳои мазкур то кунун дар истифода мебошанд.

Ҳамин тариқ, омӯзишу таҳқиқи ҳамачонибаи забони осори Абдуррахмони Ҷомӣ барои омӯхтани таърихи инкишофи лексикаи забони адабиёти классикӣ ва диалектологияи таърихӣ забони тоҷикӣ аҳамияти бағоят бузург дорад ва ин кори оянда хоҳад буд.

Адабиёт:

1. Ҷомӣ Абдурахмон. Осор. – Душанбе: Адиб, 1964.-Ҷ.-1-5 (дар қавсайн номи асарҳо дар шакли ихтисор («Саломон ва Абсол» дар шакли С. А., «Лайлӣ ва Маҷнун» чун Л. М., ва ғ. ишорат шудааст).
2. Ҷомӣ Абдурахмон. Осор. – Душанбе: Адиб, 1988.-Ҷ.-1- 4.
3. Фарҳанги осори Ҷомӣ/мураттиб Амон Нуров. - Душанбе, 1983.

Аннотатсия нест**

РОҲКОРИҲОИ НАВИН ДАР ТАҲҚИҚИ АҲКОРИ ПЕДАГОГИИ АБДУРРАҲМОНИ ҶОМӢ

РАҶАБОВ М.

Пажӯҳишигоҳи рушди маорифи АТТ

Дар даврони истиқлол бинобар ниёзҳо ва манфиатҳои ҳаётии мардум ва кишвар соҳаҳо ва самтҳои нави афзалиятнок зухур намуда тадриҷан рушд меёбанд ва масъалаи таҳқиқи таърих, назарияи педагогикаи халқи тоҷик яке аз самтҳои афзалиятноки таҳқиқот дар соҳаи илмҳои ҷомеашиносӣ ва инсоншиносӣ, аз ҷумла, илми педагогика мебошад, ки дар Барномаи «Тадбирҳои дастгирии тараққиёти илмҳои ҷамъиятшиносӣ ва инсоншиносӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009-2015»(3) ин самт муайян гардидааст.

Тибқи Барномаи мазкур, бояд таҳқиқи педагогикаи халқи тоҷик аз дидгоҳи нави илмӣ, аз ҷумла: пажӯҳиши интиқодии педагогикаи даврони шӯравии тоҷик ва таҳияи таърихӣ педагогикаи халқи тоҷик, пажӯҳиши педагогикаи давраи истиқлол ва масъалаҳои мубрами технологияи таълиму тарбия, таҳқиқи робитаҳои педагогикаи халқи тоҷик бо педагогикаи кишварҳои хориҷӣ, таҳқиқи ҳамаҷонибаи педагогикаи мардумӣ ва дигар паҳлӯҳои мубрами илми педагогикаи халқи тоҷик сурат гирад.

Ба ақидаи олимони педагогикаи тоҷик Ф.Шарифзода, И.Каримова ва С.Сулаймонӣ: «Стратегияи пажӯҳишҳои педагогӣ инъикоси объективона, ҳамаҷониба, мақсадноки имкониятҳои воқеӣ ва нерӯи мавҷудаи ҷомеаи муосир, манфиатҳои таълиму тарбия ва ниёзҳои кулли табақоти аҳоли, равобити мантиқии байниҳамдигарии назария ва амалия, таъсир ва вобастагии байниҳамдигарии равияҳо, навъ ва шаклҳои фаъолияти омӯзишу парвариш ба кулли соҳаҳои иҷтимоӣ- иқтисодии замони муосир мебошад» (4,448).

Аз ҳамин рӯ, таҳқиқ ва омӯзиши афкори педагогикаи халқи тоҷик, аз ҷумла афкори педагогии Абдурраҳмони Ҷомӣ дар даврони истиқлолияти миллӣ аз дидгоҳи нави илмӣ тақозои илми педагогикаи тоҷик мебошад, зеро ба ақидаи Х.Афзалов ва Б.Раҳимов: «Имрӯз, ки имконияти омӯзиши мероси педагогии гузаштаамон даст додааст, мо бояд аз ин воқеоти таърихӣ истифода бурда, омӯзиш ва таълими афкори педагогии халқи тоҷикро ҷорӣ намоем» (1,3).

Қайд кардан ба маврид аст, ки ҳадафҳои роҳкорӣҳои навин дар таҳқиқи афкори педагогии Абдурраҳмони Ҷомӣ ва амалисозии ғояи тарбиявӣ дар низоми муосири таҳсилот ин пеш аз ҳама анъанаву суннатҳои ниёгони шарафмандамонро дар роҳи баланд бардоштани сатҳи донишу маърифати мардум, тавсеаи худшиносиву ҳудогоҳии ҷавонон ва умуман пешрафти миллат ва таҳкими давлатдорӣ миллӣ ба таври шоиста идома додан аст, аммо бо диди нав ва бо талаботҳои ҷомеаи соҳибистиклол дар доираи андешаи миллӣ, зеро яке аз омилҳои муҳими густариши андешаи миллӣ рушд додани мавқеи устувори шахрвандӣ ва рӯҳияи ифтихор аз Ватан ва давлати соҳибихтиёр дар байни наврасону ҷавонон аст. Дар ин самт истифодаи васеъ аз зарфияти зеҳнии олимони педагогика бисёр муҳим аст, зеро таҳқиқи проблемаҳои таълиму тарбия ба онҳо воғузур гардидааст, аз ҷумла таҳқиқи афкори педагогии Абдурраҳмони Ҷомӣ.

Афкори тарбиявии Абдурраҳмони Ҷомӣ ба дарди ҳама замонҳо меҳӯрад ва дар тарбияи наслҳои ҳама давру замон ба кор меояд. Президенти мамлакат дар мулоқот бо зиёиёни кишвар таъкид намуданд, ки: «Бисёр андешаҳои инсондӯстонае, ки Абдурраҳмони Ҷомӣ дар мавзӯи нигоҳ доштани ифтихору шарафи инсонӣ ва аҳамияти озодиву соҳибихтиёрӣ дар ҳаёти инсонҳо баён кардааст, ҳамоҳанги сиёсати имрӯзаи давлати соҳибистиклоламон мебошад» (2).

Масалан, мубориза алайҳи нашъамандӣ ва тарбияи насли ҷавон дар рӯҳияи ахлоқи ҳамида ҳамеша дар маркази диққати ҷомеа қарор дорад. Абдурраҳмони Ҷомӣ ҳанӯз 600 сол муқаддам сари ин мавзӯъ андешаронӣ намуда буд.

Ин ақидаи ўро Фаҳриддин Алиӣ Сафӣ чунин тасвир намудааст: «Мефармуданд, ки мардум чизҳои аҷиб меҳӯранд, мисли ҳамр ва банг, аз барои он, ки эшонро кайфияти

хуше ҳосил шавад. Касе, ки ҳамр хӯрда аз доираи ислом берун рафта ва халқи Худой аз вай дар ташвишанд ва оне, ки банг хӯрда, харе ё гове шуда, ки ғайри шахват рондану чизе хӯрдан, ҳеч намедонад. Ва ин ҳолро ҳузур ва кайфият ном кардаанд. Ҳеч кайфияте хуштар аз хушёрӣ нест, ки аз ҳоли худ огоҳ бувад» (5).

Аммо, қайд намудан бо маврид аст, ки дар доираи ҷашни Абдурраҳмони Ҷомӣ ва соли Мавлоно Ҷомӣ дар солҳои 1964 (550-солағӣ), 1989 (575-солағӣ) муҳаққиқони тоҷик дар риштаи ҷомеашиносӣ таҳқиқотҳои арзишмандеро анҷом дода бошанд, аммо тамоми паҳлӯҳои аҳволу осори ин шоиру мутафаккири бузург ба таври шоистагӣ мавриди таҳқиқ қарор нагирифта ва дар байни мардум андешаҳои пурқимати ахлоқиву башардӯстонаи ӯ бо пуррагӣ тарғиб нагардидааст,

Ҷашни 600 – солагии ин мутафаккири барҷаста дар соли 2014, ки бо қарори созмони бонуфузи фарҳангии ЮНЕСКО, мулоқоти Президенти кишвар бо зиёиён, ки баҳши аъзами суҳанронии Президенти кишвар ба бузургдошти Абдурраҳмони Ҷомӣ баҳшида гардида буд, дар қатори ҷомеашиносон аз олимон ва муҳаққиқони педагогикаи тоҷик низ тақозо гардид, ки дар соли бузургдошти Абдурраҳмони Ҷомӣ дар таҳқиқи паҳлӯҳои камомӯхтаи аҳволу осори ин шоиру мутафаккири бузург ва дар байни мардум тарғиб намудани андешаҳои пурқимати ахлоқиву башардӯстонаи ӯ беш аз пеш фаъол бошанд.

Аз ин ҷиҳат, таҳқиқи афкори педагогии Абдурраҳмони Ҷомӣ аз диди нав, дар замони Истиклолияти давлатӣ барои равшан кардани самтҳои асосии рушди тарбияи миллӣ ва сабақи даркорӣ бардоштани насли наврас ва ҷавонон аз онҳо дар рӯзгори соҳибистиклолии мо низ амри воҷиб мебошад, яъне дар роҳкориҳои навин дар таҳқиқи афкори педагогии Абдурраҳмони Ҷомӣ ва амалисозии ғояи тарбиявӣ дар низоми муосири таҳсилот.

Таҳқиқи таърихи афкори педагогикаи халқи тоҷик аз ибтидои нимаи авали солҳои 60 то ибтидои солҳои 90-и асри ХХ ҳамчун падидаи нав мавриди таҳқиқи олимони педагогикаи тоҷик гардид, як заминаеро барои таҳқиқи минбаъдаи афкори педагогикаи ниёгон кушод.

Аммо, таҳқиқоти илмие, ки то имрӯз дар атрофи афкори педагогии Абдурраҳмони Ҷомӣ анҷом дода шудааст, ин маънии онро надорад, ки осор ва афкори Абдурраҳмони Ҷомӣ аз лиҳози педагогӣ пурра мавриди таҳқиқ қарор гирифта шудааст. Ҳанӯз ҳам ҳаматарафа ва мукамал масъалаҳои тарбия, ки ба осори ӯ ҳамбастагӣ дорад, дар алоҳидагӣ дар асоси маводҳои асарҳои ҷудоғонаи ин мутафаккири барҷаста омӯхта нашудааст.

Дар замони шӯравӣ дар илми педагогикаи тоҷик дар мавзӯи «Ақидаҳои педагогии Абдурраҳмони Ҷомӣ» қори таҳқиқотӣ сурат гирифта бошад, он ба таври умум сурат гирифтааст, ки таҳқиқоти мазкур фароғи тамоми осори фалсафӣ-педагогии Абдурраҳмони Ҷомиро дар бар нагирифтааст. Ин дар мавридест, ки Абдурраҳмони Ҷомӣ бо қудрати суҳан, ҳикмату дониши комил ва маҳорату хунари шоирии худ тавонист дар рушди тарбия дар замони хеш ва то имрӯз нақши муборизеро бозад.

Коргоҳи эҷодии Абдурраҳмони Ҷомӣ бисёр рангин буда, ӯ аҳли башарро ба сулҳу дӯстӣ, парастии хираду дониш, неқномиву хайру саҳо ва муҳимтар аз ҳама, ба ҳудогоҳиву худшиносӣ ва ҳувияти миллӣ ҳидоят менамояд, ки таҳқиқи ҳамингуна масъалаҳои тарбиявӣ, ки ба ҳудогоҳиву худшиносӣ ва ҳувияти миллӣ ҳидоят менамояд зарурате беше дар замони истиқлоли миллӣ дорад.

Мероси педагогӣ, яъне осори ахлоқию тарбиявии Абдурраҳмони Ҷомӣ на танҳо дар мактабу мадрасаҳои тоҷикию эронӣ, балки дар мактабу мадрасаҳои ўзбекӣ, туркӣ, озарӣ, хиндӣ мавриди истифода қарор доштанд ва асрҳо боз ҳамчун китоби дарсӣ, дастурҳои тарбиявӣ хидмат карда истодаанд.

Масалан, масъалаи тарбияи фарзанд дар таълимоти педагогии Абдурраҳмони Ҷомӣ ҷойгоҳи махсусро бо худ касб кардааст, яъне мо бояд ба афкори тарбиявии Абдурраҳмони Ҷомӣ оид ба тарбияи фарзанд боис мешавад, ки то ба таълиму тарбияти фарзанд аз дидгоҳи амиқ муносибат намоем.

Мероси тарбиявии Абдурраҳмони Ҷомиро бо ранги модерн ва постмодернизм матраҳ кард ва вориди тарбияи замони муосир намоем ва ба василаи он хати маши

тарбияи фарзандро дар заминаи осори ниёгон мушаххас намоем. Зеро осори педагогии Абдуррахмони Ҷомӣ метавонад, дар илми педагогикаи миллӣ ва муосир ҷойгоҳи махсусро ишғол намуда он бо назария ва нишондодҳои тозаву муассири педагогӣ нақш гузошта ба мазмун ва мундариҷаи педагогикаи миллӣ ва ҷаҳонӣ таъсири амиқе мебахшад.

Ба ақидаи муҳаққиқони таърихи педагогикаи халқи тоҷик Х.Афзалов, Б.Раҳимов: «Ақидаҳои педагогии Абдуррахмони Ҷомӣ дар асоси факту далелҳои ҳаёти ташкил ёфта, ба қисми пешқадами ҷаҳонбинии ӯ- ҳақиқатпарварӣ мустаҳкам вобаста аст. Қимати ин ақидаҳо то ҳол ҳам арзиши таълиму тарбиявии худро гум накардааст» (1,103).

Дар осори педагогии Абдуррахмони Ҷомӣ масъалаҳои тарбияи фарзанд, хунаромӯзӣ, донишандузӣ, инсондӯстӣ, ташвиқи далериву ҷавонмардӣ, меҳр варзидан ба инсонҳо, муҳаббат ба кишоварзону хунармандон, кӯшиши қору фаъолияти судманд, саховату некӣ, шафқату мурувват ба дармондагону муҳтоҷон ҷои муҳимро ишғол мекунанд.

Афкори тарбиявии Абдуррахмони Ҷомӣ ҳанӯз дар давраи барҳаёт буданаш дар тазкираҳо, баъдан дар осори адабӣ, фалсафӣ, таърихӣ ҳамчун сарчашма мавриди қорбаст ва таҳқиқ қарор гирифтааст. Таълимоти педагогии Абдуррахмони Ҷомӣ ба таври алоҳидагӣ дар илми педагогика дар рисолату мақолоти Х.Афзалов, А.Мирзоев, М.Орифӣ, А.Содиқов, Э. Сангинов., Б.Раҳимов Б. ва дигарон мавриди таҳқиқ қарор гирифта аст.

Аммо ҳаматарафа ва мукамал таҳқиқи масъалаҳои тарбия, дар асоси маводҳои дostonҳои фалсафӣю ирфонӣ-ин мутафаккири барҷаста мавриди таҳқиқ қарор дода нашудааст ва бо назари нав вобаста бо меъёрҳои замони истиқлоли миллӣ таҳқиқи масъалаҳои тарбия дар осори Абдуррахмони Ҷомӣ роҳкорихои навинеро тақозо менамояд.

Дар раванди таҳқиқот вобаста ба афкори педагогии Абдуррахмони Ҷомӣ пеш аз ҳама таҳлилҳои фалсафӣ-педагогӣ, таърихӣ-педагогӣ, адабиётшиносӣ ва шарқшиносӣ то замони Истиқлолияти давлатӣ анҷомгирифта, бо пуррагӣ мавриди омӯзиш қарор диҳем, то паҳлӯҳои таҳқиқ нагардидаи осори ин мутафаккиро муайян карда тавонем.

Таҳлил, муқоиса ва баҳогузорӣ ба афкори педагогии Абдуррахмони Ҷомиро танҳо дар фазои арзишҳои илмӣю муосир, оғӣ аз ҳамагуна таъсиргароии синфӣ ҳаст ба роҳ монем, яъне манзури мо ин аст, ки таҳлил, муқоиса ва баҳогузорӣ ба афкори педагогии Абдуррахмони Ҷомӣ то замони Истиқлолияти давлатӣ дар доираи сиёсати ҳизб ба илм сурат гирифта буд.

Аз манзари мо дар доираи талаботҳои илми педагогикаи муосир дар самти таҳқиқоти афкори педагогии Абдуррахмони Ҷомӣ роҳкорихои зеринро бояд роҳандозӣ намуд:

- муайяннамои омилҳои таърихӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, адабӣ ва сарчашмаҳои педагогӣ ба афкори тарбиявии Абдуррахмони Ҷомӣ;

- баҳогузори илмӣ-педагогӣ ба афкори тарбиявии Абдуррахмони Ҷомӣ ва муайянсозии ҷойгоҳи ӯ дар илми педагогикаи муосири тоҷик;

- ҷустуҷӯ ва татбиқи роҳҳои амалӣ намудани таълимоти педагогии Абдуррахмони Ҷомӣ дар раванди таълиму тарбия дар амалисозии гояҳои тарбиявӣ дар низомии муосири таҳсилот:

- таҳия ва пешниҳоди дастурҳои тарбиявӣ дар пояи осор ва афкори педагогии Абдуррахмони Ҷомӣ вобаста ба низомии муосири таҳсилот.

Аз тарафи дигар мо бояд воқеияти қорбасти таълимоти педагогии Абдуррахмони Ҷомиро дар қорҳои таълимию тарбиявӣ, қорбасти таълимоти педагогии ӯро ҳангоми таҳияи Консепсияҳои тарбия дар равандҳои демократикунории ҷомеа ва ҷаҳонишавӣ ба назар гирем.

Бо таъкиди Президенти кишвар пеш аз ҳама аз бузургоне чун Абдуррахмони Ҷомӣ дарси ибрат гирем, сабақ омӯзем ва шабу рӯз кушиш намоем, то ҳамеша бо халқ

ва дар хизмати халқ бошем. Маъние, ки аз эҷодиёти Мавлоно бардоштем,- гайд менамояд, Президент Эмомалӣ Раҳмон,- бори дигар мо ворисони ӯро водор месозад, ки чун шамъ сӯхтаву барои ватан ва миллати худ созем, то роҳи наслҳои ояндаи ин миллати соҳибтамаддун ҳамеша нурафшон бошад(6).

Ҳамин тавр, хулоса намуд, ки имрӯз ба хогири пешгирӣ кардани косташавии маънавиёт ва тарғиби ахлоқи ҳамида дар байни мардум, бахусус наврасону ҷавонон зарур аст, ки дар доираи роҳкорӣҳои навин афкори педагогии Абдураҳмони Ҷомӣро ва дигар гузаштагони бузургамонро ҳарчи бештар таҳқиқ намоем, зеро бисёре аз андешаҳои онҳо дар мавзӯи нигоҳ доштани ифтихору шарафи инсонӣ ва аҳамияти озодиву соҳибхотӣ дар ҳаёти инсонҳо баён кардааст, ҳамоҳанги сиёсати имрӯзаи давлати соҳибистиклоламон мебошанд.

Адабиёт:

1. Авзалов Х., Раҳимов Б. Таърихи педагогикаи халқи тоҷик. Душанбе, Маориф, 1994.-190 саҳ.

2. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқоти наврӯзӣ бо зиёиёни кишвар, Душанбе, 2014.

3. Тадбирҳои дастгирии тараққиёти илмҳои ҷамъиятшиносӣ ва инсоншиносӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009-2015.

4. Шарифзода Ф., Каримова И., Сулаймонӣ С., Булбулов Ҷ. Педагогикаи ибтикорӣ / Академияи таҳсилоти Тоҷикистон.- Душанбе: Ирфон, 2013.-544 саҳ.

5. Ҷумҳурият, 25.09.2014, №187.

6. Суханронии Эмомалӣ Раҳмон бахшида ба 600-солагии Абдураҳмони Ҷомӣ.

www.Khovar.tj.

Аннотатсия**

Вожаҳои калидӣ: *Абдураҳмони Ҷомӣ, роҳкорӣҳои навин, таҳқиқ, афкори педагогӣ, таълим, тарбия.*

ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВИИ БАЪЗЕ АНДЕШАҶОИ МАВЛОНО РУМӢ ВА РОБИНДРАНАТ ТАКУР

САМАДОВ АБДУРАШИД,
дотсенти ДДЗТ

Мавлоно Чалолиддини Руми аз зумраи адибу мутафаккиронест, ки дар инкишофи ашъори орифона ва чараъни фалсафии тасаввуф нақши арзандае гузоштаанд. Роҷеъ ба аҳволу осор ва шарҳи ашъори ӯ муҳаққиқони зиёде ибрази ақида намудаанд ва ин раванд дар замони муосир низ идома дорад, ки барои ин тадқиқотҳои сершумори олимону донишмандони Шарқу Ғарб ба тариқи мисол овардан мумкин аст. Ва агар яке мероси Мавлоно Румиро аз нигоҳи тасаввуф ва фалсафаи асримиёнагии Шарқ тадқиқ намояд, дуҷумъ ба баррасии ғазалиёту "Маснавии маънавӣ"-и шоир аз диди адабиётшинос даст зада, сеюмӣ бошад нақши мусиқиро дар офаридани ғазалҳои Румӣ муайян карданӣ шудааст ва амсоли инҳо. Бо назардошти гуфтаҳои боло метавон ибраз дошт, ки мероси Чалолуддини Румӣ чӣ аз нигоҳи шакл ва чӣ аз нигоҳи мазмун бою рангоранг буда, бисёр масъалаҳои ба илмҳои мухталиф иртиботдоштаро дарбар мегирад. Ва табиист, ки осору ақидаҳои ӯ ба адибону мутафаккирони манбаъд бетаъсир намонд. Чи навъе ки Анна Мария Шиммел меорад, ҳеҷ орифу шоире аз дунёи ислом ба андозаи Мавлавӣ дар Ғарб машҳур нест. Бисёр аз осораш ба забонҳои ғарбӣ, аз англисӣ то свидӣ ва итолиёвӣ тарҷума шудааст. Бале, дар ҳақиқат имрӯз кам шахсе пайдо мешавад, ки аз Мавлоно Румӣ тасаввуроте надошта бошад. Ва ҳатто ба ақидае Чалолуддини Румӣ дар Амрико яке аз серхондатарин муаллифон ба шумор мерафтааст.

Маълум ки роҷеъ ба консепсияи фалсафии Мавлоно Румӣ муҳаққиқони бисёри Шарқу Ғарб ибрази ақида намудаанд, ки ба такрори ҳулосаҳои онҳо зарурате нест. Пас, саволе ба миён меояд, ки чавҳари асосии фалсафаи Мавлоно Румӣ дар чист? Ӯ ибраз медорад, ки дар роҳи доништани худо дину миллат фарқе надорад ва роҳи ягонаи дарёфти ҳақиқат – ишқи илоҳӣ мебошад. Инсон ҳарчанд дар байни мардум аст, вале ботинан танҳо бояд бошад:

*Гоҳ бо Ширин чу Хусрав хуш бошанд,
Гоҳ зи ҳаҷраиш кӯҳкан Фарҳод бош
Гоҳ нишотангез ҳамчу гулшанаиш,
Гоҳ чу булбул нолу хушфарёд бош.
Ҳосил ин аст, эй бародар чун фалак,
Дар чаҳони кӯҳна навбунёд бош.*

(1,492)

Ва дигар аз масъалаҳои муҳиме ки Мавлоно Румӣ ба он эътибори ҷиддӣ медиҳад, ин таҳаммулпазирии динию мазҳабӣ мебошад. Бидуни муболиға гуфтан мумкин аст, ки дар тамоми эҷодиёти шоир мавзӯи дӯстии халқҳо новобаста ба ранги пӯсту дину мазҳаб бо хати сурх баён ёфтааст.

Роҳе, ки ҷиҳати дарки ҳақиқат Мавлоно Румӣ интиҳоб намудааст, роҳи универсалӣ мебошад, зеро ботинан дарк намудани ҳақиқат, яъне ишқи илоҳӣ дар буддоиву насронӣ ва ислом низ якранг аст. Ва ин фалсафаи тасаввуфро дар қарнҳои мобаъд дар Ҳиндустон, хосатан дар музофоти Банғола мушоҳида кардан мумкин аст.

Умуман, дар нимқорайи Ҳинд вуруди исломро яке аз воқеаҳои азимтарини таърихӣ шуморидан мумкин аст. Ва дар ин ҳусус яке аз донишмандони маъруфи Ҳинд дар қарни гузашта бо номи Кишти Муҳан Син, ки аз дӯстони Робиндронат Такур буд, дар китобаш "Ҳиндуизм" (Hinduism, England, 1961) таври муфассал сухан рондааст.

Дар қарнҳои гузашта риҷолоне чун Саид Алӣ Ҳаҷвири Ғазнавӣ (қарни XI), Хоҷа Мӯйиддин Чиштии Хуросонӣ (қарни XI), Низомиддин Султони Авлиё (қарнҳои XI-XII), Амир Хусрави Дехлавӣ (қарнҳои XI-XII) ва дигарон дар паҳн намудани тасаввуфи исломӣ хизмати зиёде ба харҷ додаанд ва бисёре аз ҳиндувон дилбаста ва мухлисони эшон гардидаанд. Бояд гуфт ки Амир Хусрави Дехлавӣ дар талқини

мусиқии Хуросону Ҳинд ҳиммат намуда дар пешрафти мусиқии самоъ ба тарзи ҳиндӣ (яъне, "қаволӣ" –А.С.) кӯшиши зиёде ба харҷ дод, ки "имрӯз он мусиқӣ матлуби ҳама удёни Ҳинд аст", ва ҳама он соҳибдилон мавриди муҳаббати Такур қарор гирифта, осори онҳоро пайваста мутолиа мекард, меомӯхт. Аз гуфтаҳои боло чунин натиҷа гирифтани мумкин аст, ки муҳити онвақта ба Р. Такур аз ду ҷиҳат таъсири худро гузошта буд, яъне: а. Таъсир бар муҳити фарҳангии Такур, яъне аз роҳи таҳаввули фикрии донишмандон ва орифони ҳинду (хосатан дар Банғола). Бояд тазаққур дод, ки дар Банғола ҳиндувону мусулмонон аз як хат истифода намуда, осори якдигарро мутолиа мекарданд, ки ин имрӯз ҳам идома дорад. б. Аз роҳи зуҳури дарвешони банғолӣ бо номи "ювал", ки сӯҳбати онҳо ба Такур таъсири мӯъҷизаосое овард.

Чуноне ки Равон Фарҳодӣ қайд мекунад, қиблагоҳи Такур –Дерандронатх Такур забони форсиро медонист ва бештари афкори худро аз рӯи ғазалиёти Ҳоҷа Ҳофиз шарҳ меод. (2, 18)

Ҳамин тариқ, Робиндронат Такур тавассути падари худ нисбат ба фарҳанги Шарқ як таваҷҷӯху муҳаббати хосае пайдо намуда, "халосӣ аз таассуб ва ихлос ба сӯфиёни мусулмонро омӯхт". Онҳо мегуфтанд, ки ҳиндуи ҳақиқӣ фақат ҳинду бошад ва танҳо ҳиндуи ҳолис. Он мутаассибон мазҳаби худро муқобили ислом ва масеҳият гузошта, худ дар қатори душманони афкори Махатма Ганди ва Робиндронат Такур қарор гирифтанд. Ва яке аз ҳамин гуна мутаассибон соли 1948 Махатма Гандиро ба қатл расонида буд. Вале набояд фаромӯш кард, ки дар Ҳиндустон ҷуз афкори Ганди ва шеъри Такур чизи дигаре ғалаба накард.

Соли 1932 Такур ба Ирон мусофират кард ва мардуми Ирон ўро бо меҳру муҳаббат пазиروي намуд. Ин сафари ў аз Бўшаҳр оғоз гардида, дар Шерозу Исфаҳон ва Техрон идома ёфт. Он ҷо дар ҳузури 1300 нафар дар мақоми олии фарҳанги мардумони Осиё сухан гуфт. Чӣ навъе ки аз мақолаи "Такур бар оромгоҳи Ҳофиз", ки дар шумораи авали маҷаллаи "Ҳинди нав" соли 1961 ба ҷоп расид, бармеояд, Такур дар марқади Ҳофиз фоле дар девони Ҳофиз дид, ки ба он байти зерин шомил буд:

*Шакаршикан шаванд ҳама тўтиёни Ҳинд
3-ин қанди порсӣ, ки ба Банғола меравад.*

Ақидае ҳаст, ки дар фоли Такур ин ғазали Ҳофиз низ омадааст. Матлаъ:

*Ғуломи наргиси масти ту тоҷдоронанд,
Ҳароби бодаи лаъли ту ҳушёронанд.*

Ва ниҳоят вақте ки Такур аз вазъи сиёсии Ҳинд огоҳ шудан хосту ояндаи онро аз ғазали Ҳофиз ҷуст, ғазали зер омад, матлаъ:

*Юсуфи гумгашта боз ояд ба Канъон гам махўр,
Кулбаи эҳзон шавад рўзе гулистон гам махўр.*

Бояд гуфт ки алоқамандии мусулмонони ҷаҳон ба ирфони соҳибдилони Ҳинд чун Такур сухани тозае нест. Носири Хусравро ба ёд орем, ки ў дар "Зод-ул-мусофирин" иброз дошта буд, ки доноёни Ҳинд саҳт парҳезгор ҳастанд, дурўғ намеғўянд ва савганди дурўғ намеғўранд ва китобе доранд, китоби худоёст". (2, 38)

Р. Такур дилбастагии бузурге ба тамоми умури башарияти ҷаҳонӣ дошта, зимнан ба гузаштаи кишвари худ решаи чуқур ва устуворе дошт. Р. Такур натавон аз фарҳанги бостонии кишвари худ, балки аз осори адибону мутафаккирони Ғарб низ самар бардоштааст.

Ҳақ ба ҷониби яке аз риҷолони барҷастаи мусулмони Ҳинд Ҳумоюни Кабир аст, ки ў дар мукқаддимаи китоби Р. Такур бо номи "Як саду як" навишта буд: "Ишқи Такур ба одамиён, хоҳ махоҳ ва бедареғ шомили ишқ ба офаридгор шуд. Дар нигоҳи ў ибодати ишқ ба офаридгор буд. Назди ў ишқи модар ба кўдакаш, ишқи дилдода ба дилдор, ҳама таҷаллии ишқи ҳақиқӣ аст. Дар нигоҳи Такур ишқ натавон бар ниёиши мухлисони парвардигор, балки бар зиндагонии ҳаррузаи махлуқ ва ҳама одамиён мусаллат аст. Шаке нест, ки Такур зери таъсири шеъри дўстдорони Вишну ва аҳли

тасаввуфи Ҳинд буд. Назди вай ишқи табиат ва ишқи одамӣ-нохудогоҳона ба ишқи ҳақ восил мешавад". (2, 46).

Дар ҳақиқат, метавон гуфт, ки Р. Такур ба тамоми башарият ва табиат як дилбастагии ҳосе дошт.

Аз ашъори Мавлоно Румӣ ба саволҳои дилдор кист, дилдода кист, одамӣ дар қайди замону зиндагӣ дар чӣ ҳол аст, поени зиндагии ӯ чӣ маънӣ дорад ва амсоли инҳо ҷавоб меёбад.

Ва акнун ба муқоранаҳои ашъори Мавлоно Румӣ ва Р. Такур назар меафганем.

"Суруди №62 Гитанчали" мехонем:

*Дар рагу хунам бирақсад зиндагонӣ ончунон,
К-он бирақсад рӯзу шаб, андар раги хуни ҷаҳон.
Зиндагониро нигар к-аз хок мерӯяд чӣ сон,
Бо ҳазорону ҳазорон сабзаву гул ҳар замон.
Хуш бичӯшад зиндагонӣ, бар руҳи гулшан нигар,
Паҳнаи ҷангал шуда саршори хушнудӣ аз он,
Меҳурӯшад уқёнус он ки маҳди зиндагист.
Чун бимирад мавҷ, мавҷи дигаре гардад аён,
Сарбаланду шод гардад, чун навозад зиндагӣ,
Ҷисму ҷони ӯ бувад андар рагу хунам равон. (1,154)*

Шарҳ:

Табиату зиндагӣ, гулу гулзор, оби дарёҳо, ки лутфи яздонӣ аст, дили маро меафрӯзад. Суруду сози фарҳангезу тароватбахши ту дар вучуди ман фармонравой мекунад ва меҳри бақарони ту дар рагу хуни ман мерақсад. Мазмуни болоро дар ғазали зерини мавлоно пай бурдан мумкин аст, ки пораашро меорем:

*Имрӯз хандонему хуш, к-он баҳти хандон мерасад,
Султони султонони мо аз сӯи майдон мерасад.
Имрӯз тавба бишканам, парҳезро барҳам занам,
К-он Юсуфи хубони ман аз шаҳри Канъон мерасад.
Масту хиромон меравам, нӯшида чун ҷон меравам,
Пурсону ҷӯён меравам он сӯ, ки султон мерасад....*

(1, 236)

Ё худ Р. Такур дар суруди 23 "Гитанчали" аз забони зани ҳичрони ҳинду умеди висолро баён намуда мегӯяд, ки дилдори ман тӯфону торикӣ, ҷангалу дарёхоро гузаштаву паси сар намуда ба дидорам хоҳад омад. (бояд тазаккур дод, ки агар моҳи июл, шаби торик дар Ҳиндустон тӯфон хезад, ин нишонаи фироқ аст) .

*Дар шаби тӯфонӣ инсон меравад,
Зор чун маҳҷур нолад осмон
Аз кучоҳо роҳи худ эй меҳрубон
Сӯи ин дилдодааст пайдо кунӣ?!
Аз кадомин тираҷангал бигзарӣ?
Аз кадомин тиразулмат? Тирарӯз?
Роҳи худро аз кучо, дилдори ман,
Сӯи ин дилдодаат пайдо кунӣ?! (2, 92)*

Ва ин мазмун дар як ғазали Мавлоно Румӣ ба назар мерасад, ки матлааш чуни наст:

*Эй ту ҷони сад гулистон аз суман пинҳон шудӣ,
Эй ту ҷони ҷони ҷонам чун зи ман пинҳон шудӣ
(2, 1037)*

Дар суруди 63 "Гитанчали" Р. Такур месарояд.

*Ошнои ман бикардӣ, ҳар қуҷо бегона буд,
Шуд қушода рӯ ба рӯям, дарғаҳи ҳар хона буд
Он ки аз ман дур будӣ ёру ёвар гаштааст,
Аҷнабӣ, аз лутфи ту, бо ман бародар гаштааст!... (2, 147)*

Шоир гуфтанист, ки маҳз бо латофати ту мардум маро ҳар ҷо чун ошно ва хешованд мепазирад ва гиромӣ медорад. Чун ҳама алоқаҳо аз баракати муҳаббати туст, пас мағзор, ки дар гирудорҳо аз навозиши ту маҳрум шавам. Ва ин мазмунро дар яке аз ҳикоятҳои "Маснави" баръало мушоҳида кардан мумкин аст, ки он порчаи байни хонандагони имрӯз низ маълуму машҳур гаштааст:

*Аз муҳаббат талхҳо ширин шавад,
Аз муҳаббат мисҳо зарин шавад.
Аз муҳаббат санг равган мешавад,
Бе муҳаббат мум оҳан мешавад.
Аз муҳаббат мурда зинда мешавад,
В-аз муҳаббат шох банда мешавад. (3,95)*

Суруди 77 "Гитанчалӣ" низ аз нигоҳи мазмун ва усули баёни ишқи илоҳӣ бо тамоми паҳлуҳояш ниҳоят ҷолиб мебошад. Як хусусияти суруди 77 "Гитанчалӣ" ва ғазали зерини Мавлоно Румӣ он аст, ки дар ҳар ду ҳам унсурҳои хати сюжет ба назар мерасанд, ки ин дар ашъори шоирони қарнҳои XI – XII бештар ба назар мерасанд. Ба сурудаҳои Р. Такур таваҷҷӯҳ менамоем:

Чун ҳамегуфтам, ки ҳастӣ сарвари волои ман,
Ҳурматат кардам нарафтам дар найи девори ту.

*Менаҷустам он ки аз наздик бишносам туро,
Менакӯшидам, ки бошам маҳрами асрори ту.
Саҷда дар поят намудам чун туро гуфтам падар,
Ҳеҷгоҳ нағрифтаам дастат ба сони ёри ту.
Гарчи пеши ман нишастӣ, то маро ҳамдам шавӣ,
Дар барат нағрифтаам ман беҳабар аз кори ту.
Дар ҷаҳон қадри бародарро надонистам ҳаме,
Ғофил афтадам зи рафтори бародарвори ту.
Кош мекардам бародарро шарики музди худ,
То шудӣ ин созу баргам садқаву эсори ту*

Р. Такур таъкид мекунад, ки туро (мувофиқи таълимоти руҳониёни зоҳирбини хинду) ҳамчун оллоҳ медонам, аммо азони хеш намешуморам. Ба ту наздик намешавам. Туро ҳамчу падар мешиносам, пеши пой ту ҳам мешавам, магар дарег, ки дасти туро монанди дасти дӯстат намегирам. Маро мебойд ба ту чунон бингарам, ки дилдода ба дилдор менигарад. Эй вой, ки ба ту ингуна нигаристаам. Ту дар миёни бародарони ман як бародарӣ. (2, 163)

Ва ба ҳамин монанд мазмунро дар ғазали поении Мавлоно Румӣ пай бурдан мумкин аст, ки ӯ мегӯяд:

*Биё, биё, ки ту аз нодироти аёмӣ,
Бародарӣ, падарӣ, модарӣ, дилромӣ
Ба номи хуби ту мурда зи гӯр бархезад
Газоф нест бародар, чунин накӯномӣ. (1, 1138)*

Ва гуфтан мумкин аст, ки тамоми мазмуни шеъри номбурдаи Такур дар ду байти болоии ғазали Мавлоно Румӣ зикр ёфтааст.

Дар суруди №75 бошад Р.Такур боз ҳам қудрати илоҳиро васф карда, иброз медорад, ки агар ҳар касе ба худованд меҳр дошта бошад, ягон қору амали ӯ беҳуда намегузарад.

*Созу барги зиндагонӣ, ҷумла аз ту мерасад,
 Ҳар чӣ бошад, лек охир, боз сӯят меравад.
 Қаряҳоро рудхона обёрӣ мекунад,
 Мавҷи он охир ҳаме сарро ба поят мениҳад.
 Гул ҳар он чӣ атрафишонӣ ба дунё мекунад
 То ки бӯсад гардани худ, дар ҳамоил мешавад.
 Ҳар касе к-ӯ бастаи меҳри ту бошад дар ҷаҳон
 Ҳеч кори ӯ абас набвад, на нуқсонаи расад.
 Ҳар касе аз шеъри шоир маъниши дигар бичуст,
 Нағмаи ихлоси шоир, хоси меҳри ту бувад. (2, 161)*

Худованд ҳама чизро офаридааст, яъне ҳам одаму табиат ва ҳам коинотро. Ва ҳар неқӯие, ки аз коиноту табиат ва одамӣ сар занад, ҳама ба сӯи ӯ бармегардад. Шоир ҳам агар мухлиси илоҳӣ бошад, пас ҳар суруди ӯ ситоишгари парвардигор аст ва ҳар шеъраш нағмаи ихлосест баҳри ӯ.

Муқоранаи шеъри болоро бо мисраҳои дафтари савӯми "Маснавӣ" мушоҳида кардан мумкин аст.

*Гуфт Баҳдул он яке дарवेशро:
 "Чунӣ, эй дарвеш? Воқиф кун маро"
 Гуфт: Чун бошад касе, ки ҷовидон.
 Бар муроди ӯ равад кори ҷаҳон?
 Селу ҷӯҳо бар муроди ӯ раванд,
 Ахтарон з-он сон, ки хоҳанд, он шаванд. (4,263)*

Аз муқоисаи порчаҳои боло бармеояд, ки ҳама зебоии манзараҳои табиат, ҳар зухуроти мусбат ва ҳар натиҷаи кори хубе, ки ба даст мерасад, ҳама бо шарофати ишқи парвардигор ба вуқӯъ мепайвандад.

*Вой бар ман, ки умри ман бигзашт,
 Баҳри осудагии тан бигзашт
 Ба сар вақти ман расидӣ лек
 Ҳар дам зиндагӣ бипарвардӣ!
 Отилу ноумеду хуфта будем,
 Гофил аз он, ки ту намехобӣ
 Бомдодон чу дида бикшудам.
 Фарқи гул боги ман, ту карда будӣ!
 (2, 170)*

Яъне: борҳо мултафит гардидам, ки рӯзи ман беҳуда гузашт ва аз ту бенасиб набудаам. Магар ту аз рӯи меҳри ҳар лаҳза зиндагонии маро ба каф гирифтӣ. Ту ҳатто бар гофилон меҳрубонӣ, бо файзи субҳгоҳии ту, дар боғи хотири ман, гулҳои ихлос шукуфт ва саршори муҳаббати ту шудам. Дар дафтари якӯми "Маснавӣ" – и Румӣ мисраҳои зеро мехонем, ки онҳо муқаранаи шеъри боло мебошад:

*Ҳар нафас нав мешавад дунёву мо,
 Беҳабар аз нав шудан андар бақо
 Умр ҳамчунин ҷӯи нав нав мерасад,
 Мустамирӣ менамояд дар ҷасад.
 (2, 170)*

Бояд гуфт ки ин гуна мисолҳоро аз "Гитанчали" – и Р. Такур зиёд пайдо кардан мумкин аст, вале мо бо ҳамин иктифо намуда қайд карданием, ки Р. Такур аз тасаввуфи исломӣ зоҳиран истифода набурда, онро тавассути муҳити хонаводагӣ ва муҳити маънавии ш. Банғолаи Ҳинд, ки дар боло зикраш рафт, дарк намудааст.

Аз ҷониби дигар сафари ӯ ба Эрон, сӯхбатҳояш бо хушдилони маърифатнок ва донишмандону адибони ин сарзамин, дарки маънаҳои назми сӯфиёнаи форсӣ сабаб шудаанд, ки дар шеърҳои ӯ як муқорана ва ё пайвастиагӣ бо ашъори шоирони форсу тоҷик, қабл аз ҳама бо Мавлоно Румӣ, Хоҷа Ҳофиз, Абдурахмони Ҷомӣ, Мирзо

Абдулқодири Бедил ба назар расад. Умуман, метавон гуфт, ки таъсири тасаввуфи исломӣ ва хосатан назми онро (дар мисоли ашъори Мавлоно Румӣ) натанҳо дар эҷодиёти Р. Такур, балки дигар адибони халқу миллатҳои гуногуни дунё мушоҳида кардан мумкин аст.

Девони Шамси Табрзӣ як китоби хосаеро менамояд ва ҳақ бар ҷониби устод Алӣ Даштист, ки онро девони ишқ менамояд. Ишқ ба зебӣ, ишқ ба вучуди мучаррад, ҷаҳиш ба тарафи камоли мутлақ, парвоз ба тарафи номаҳдудӣ ва лойатаноҳӣ (беохир), мусиқии саросар ва амсоли инҳо ҷавҳари девони Мавлоно Румиро ташкил медиҳанд.

Чӣ навъе ки Х. Зиёев ибраз меорад, хизмати асосии Мавлоно Румӣ он аст, ки ӯ "маърифати ақлонӣ ва ирфониро бо ҳам омезиш дода", барои ҷӯяндагони Ҳақиқат ҳам дар Шарқу ҳам дар Ғарб таҷрибаи фалсафӣ ва ирфонии то замони худро баррасию ҷамъбаст намуда таълимоти худро ба вучуд оварад, ки ба ин гуфтаҳои худ Мавлоно Румӣ шаҳодат медиҳанд:

*Аз ҳурӯсонам кашидӣ то бари юнониён,
То даромезам бад-ишон, то кунам хуш мазҳабе.*

Ва маҳз ҳамин таълимоти Мавлоно буд, ки пайравони ӯ ба саволҳои бешумори худ роҷеъ ба ҳастишиносиву маърифат, ахлоку иҷтимоӣ, зебошиносиву сиёсат ва амсоли инҳо ҷавобҳои қонеҷунанда ёфтаанд. (5,196)

Чӣ навъе ки аз баррасӣ ва муқоисаи ашъори Мавлоно Румӣ Рабиндранат Такур бармеояд, ҳар ду ҳам ҷиҳати дарёфти Ҳақиқат ҷустуҷӯӣҳои зиёде намуда, зимни он фикру ақида ва андешаҳои ирфонии худро баён намудаанд.

Ҳар ду ҳам тавассути меҳру муҳаббат ва дилбастагии худ нисбат одамони гугноғунмазҳабу ранги пушашон ҳархела ишқи илоҳиро сурудаанд. Ва дар осори ҳар дуи онҳо ҳам масъалаҳои баён гардидаанд, ки онҳо имрӯз ҳам моҳияти амалии худро аз даст наводаанд, аз қабилӣ дӯстии халқҳо, гуфтугӯи тамаддунҳо, таҳаммулпазирӣ ва амсоли инҳо. Ин падидаҳо, ки аз воситаҳои асосии ҳамзистии осоиштагии мардумони рӯи замин аст дар замони қунунӣ ҳам диққати аҳли илму ҳунарро ба худ ҷалб намудааст. Яке аз сабабҳои асосии муноқишаву ҷанҷолҳои дохилии баъзе мамлакатҳоро, гуфтан мумкин аст, ки таҳаммулнопазирии динию мазҳабӣ ташкил медиҳанд. (Ҳиндустон, Ироқ, Изроилу Фаластин...) Ва бузургоне чун Мавлоно Румӣ Рабиндранат Такур орзу мекарданд, ки ин ҷанҷолҳо хотима ёбанду мардумон дар оромиву осоиштагӣ зиндагӣ намоянд. Ва имрӯз баҳри ин бояд мубориза барем.

Адабиёт:

1. Куллиёти девони Шамси Табрзӣ. Техрон, 1351
2. Суруди ниёиш. Гитанҷалӣ. Асари Рабиндранат Такур, тарҷумаи дуктур Абдулғаффар Равон Фарҳодӣ. Кобул, 1354
3. Ҷалолуддин Румӣ. Ҳикоятҳои халқии "Маснавӣ", Душанбе, 1963
4. Маснавии маънавӣ. Мавлоно Ҷалолуддин Муҳаммади Балхӣ, Техрон, 2001
5. Зиёев Х.М.. Мавлавия ва таърихи таҳаввули он. Душанбе, "Ирфон", 2004

Муаллиф дар мақола таҳлили муқоисавии баъзе андешаҳои Мавлоно Румӣ ва Рабиндранат Такурро мавриди баҳсу баррасӣ қарор додааст.

КОРБУРДИ ИСТИЛОҲОТИ МАНСУБ БА НОМИ МУАССИСОТИ ДАВЛАТӢ, РАМЗҲО ВА АСНОД ДАР «БАҲОРИСТОН»-И АБДУРРАҲМОНИ ҶОМӢ

КАМОЛОВ Х.М.,

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Тоҷикон аз қадимулайём соҳиби тахту тоҷ будаанд. Дар таърихномаҳои гуногун ба ин нукта бавосита ё бевосита ишораҳо кардаанд ва касе онро инкор ҳам карда наметавонад. Осори хаттии фаровоне, ки аз замони қадим бо забонҳои гуногун дар шакли катибаҳо ё худ сангнавиштаҳо то замони мо боқӣ мондаанд, далели ин гуфтаҳои онҳо. Катибаи Бесутун, ки бо фармони шоҳи ҳахоманишӣ Дориюш ханӯз дар садаҳои 5-4 пеш аз милод ҳаққоқӣ шудааст, дорои маълумоти гаронбаҳои таърихӣ дар мавриди салтанату шоҳигарии мардуми эронинаҷод аст. Дар Катибаи Бесутун зикр гардидааст, ки бисту се кишвари дунё, ба монанди Бобул, Ошур, Араб, Миср, Спарта, Юнон, Мод, Армания, Хоразм, Бохтар, Суғд ва ғайраҳо тобеи сулолаи Ҳахоманишиён буда, ба онҳо боҷ месупориданд. Яъне мардуми эронинаҷод, аз ҷумла тоҷикон, таҷрибаи қонини давлатдорӣ доштаанд. Ин ҳолат боис гардидааст, ки як қабати таркиби луғавии забони тоҷикиро истилоҳоти фаровони мансуб ба олами сиёсат ташкил диҳад. Чунин истилоҳот ҳам дар катибаҳои забони порсии бостон, ҳам дар осори хаттии мансуб ба забони порсии миёна фаровон ба назар мерасад ва дар ин маврид пажӯҳишҳои низ анҷом дода шудаанд.

Дар осори таърихиву бадеии адибону нависандагони адабиёти классикии мо дар мавзӯи сиёсат, давлату давлатдорӣ қайду ишораҳои зиёд вучуд доранд, ки ин низ як далели бо олами сиёсат робитаи қавӣ доштани гузаштагонамон маҳсуб мешавад. Тарҷумаи асарҳои машҳури таърихӣ, ба мисли “Таърихи Табарӣ”, таълифи осори бебаҳо, ба монанди “Шоҳнома”-и Ҳаким Абулқосим Фирдавӣ, ки аз таърихи давлатдорӣ мардуми эронинаҷод қисса мекунад, навишта шудани дастурҳои махсуси давлатдорӣ, аз қабали “Сиёсатнома”-и Низомулмулк, ки худ вазири дарбор буд, дар нишон додани мавқеи ин мардум дар олами сиёсат саҳми беназир доранд. Баъди заволи давлати Сомониён қарнҳои зиёд тоҷикон аз сари қудрат дур гардиданд. Бо вучуди ин, адибони мо аз мавзӯи сиёсат даст нақашиданд. Абдурраҳмони Ҷомӣ, ки дар қарни XV умр ба сар бурдааст, яке аз онҳост.

“Баҳористон”-и Абдурраҳмони Ҷомӣ шоҳасарест, ки аз замони таълифаш то имрӯз маъруф боқӣ мондааст. “Баҳористон” ҳарчанд асари ахлоқӣ аст, як боби он махсус ба мавзӯи сиёсату давлатдорӣ бахшида шудааст.

Истилоҳоти мансуб ба соҳаи сиёсату давлатдорӣ дар “Баҳористон” бо сабаби дахл ба мавзӯи сиёсат фаровон ба назар мерасад. Истилоҳоти мазкурро метавон ба зергурӯҳҳо ҷудо кард.

1. Истилоҳоти мансуб ба унвони муассисоти давлатӣ

Бешак, муассисоти давлатӣ дар идораи мамлакат нақши бориз доранд. Тамоми муассисот дорои нишона ва вазифаҳои мушаххасанд. Бояд гуфт, ки дар таърихи башар дар замони гуногун ва дар макони гуногун номи муассисоти давлатӣ гуногун буда, он, пеш аз ҳама, ба сохти давлату давлатдорӣ мансуб будааст.

Мардуми тоҷик низ дар муддати ҳастии худ шоҳиди сохторҳои гуногуни давлатдорӣ гардидааст, ки дар қаламрави кишвараш роиҷ буд. Маъмултарин шакли давлатдорӣ, ки тоҷикон аз сар гузаронидаанд, низоми шоҳигарӣ аст. Вобаста ба ин дар осори адабони классикии мо, аз ҷумла дар осори Абдурраҳмони Ҷомӣ истилоҳоти мансуб ба соҳаи маъмурият давлатдорӣ қорбаст гардидаанд, ки як қисми онҳо вожаҳои иқтибосӣ ва гурӯҳи дигар вожаҳои аслан тоҷикӣ мебошанд.

Айвон. Ин вожаи арабӣ дар адабиёти классикӣ ба ду маъно роиҷ буд: 1. кӯшк, қаср, кох; 2. пеши хона, даҳлез. (12, 49). Муаллифи «Ғиёс-ул-луғот» вожаи айвонро бо ивон ҳамгун медонад ва дар шарҳи он мафармояд: «Ивон ايوان нишастгоҳи баланд, ки бар он сақф бошад ва кӯшк ва долони бузург; ва ин муарраби айвон (билфатҳ; аз шурӯҳи «Нисоб» ва «Баҳори Аҷам» ва «Канз»); ва дар «Мунтахаб» навишта, ки ивон

(билкаср) сафҳаи бузург, ки зоҳиран муарраби айвон аст, ки дар форсӣ ба фатх мустаъмал мешавад» (3, 105). Муҳаммад Ғиёсуддин ҷойи дигар менависад: «Ивон اوان ба маънии айвон ва кӯшк» (3, 105). Барои муайян кардани ифодаи маъноии вожаи мазкур матн нақши муҳим дорад.

Вожаи айвон дар «Баҳористон»-и Абдуррахмони Ҷомӣ ба маънои кӯшк ё худ қаср истифода шудааст, аммо дар асари мазкур он серистеъмол нест. Ҷомӣ дар доираи як ҳикоят ин калимаро се бор ба кор бурдааст. Мисол:

*Бувад айвони қурби шоҳ воло,
Ба ин айвон марав бисёр боло,
Ки тарсам, чун аз он айвон дарафтӣ,
Зи ҳар афтодае маҳкамтар афтӣ [(47)*

Абдуррахмони Ҷомӣ. Баҳористон. –Душанбе: Адиб, 1987. -158с. Минбаъд дар қавсайн ба саҳифаҳои асари мазкур ишора мегардад].

Ҳамнишинии вожаи «айвон» бо вожаи «шоҳ» дар матни зерин далолат бар он мекунад, ки мақсуд аз «айвон» ҳамон кӯшк ё худ қаср аст.

Тахтгоҳ аз чихати сохт вожаи сохта аст, аз решаи тахт ва пасванди «-гоҳ», ки ишора ба макон мекунад, таркиб ёфтааст. Тахт “ҷойи нишасти подшоҳ дар маросимҳои расмӣ, сарир, авранг” (11,343) буда, бо илова гардидани пасванди “-гоҳ” ба маънии “пойтахт, ҷойи исти подшоҳ, шаҳр” (11, 344) меояд. Ба маънии мазкур Абдуррахмони Ҷомӣ мегӯяд:

Ба қасди тазаллум рӯ ба Ғазнин, ки тахтгоҳи Султон Маҳмуд буд, овард (107).

Аз осори таърихӣ маълум аст, ки дар ҳақиқат Ғазнин пойтахти сулолаи Ғазнивиён будааст. Пас, вожаи тахтгоҳ дар ҷумлаи овардашуда ба маънии пойтахт омадааст. Абдуррахмони Ҷомӣ тахтгоҳро танҳо як маротиба зикр мекунад.

Хиргах. Вожаи дигаре, ки дар «Баҳористон» корбурд дорад, хиргах аст. Вожаи мазкур аслан маънои «манзил, хайма, чодир» (11, 464)-ро дорад. Дар «Баҳористон» дар як матн вобаста ба иштироки калимаҳои дигар, аз ҷумла вожаи султон вожаи хиргахро ба зергурӯҳи мазкур шомил доништан имконпазир аст, зеро хиргоҳро хангоми ба шикор рафтани шоҳону амалдорон дар саҳро муваққатан рост мекарданд. Ҷомӣ мегӯяд:

Ва сабаби вафоти вай он буд, ки рӯзе султон аз даруни хиргоҳ тир меандохт ва ӯ беруни хиргоҳ истода буд (110).

Давлат. Вожаи давлат дар забони тоҷикӣ, аз ҷумла дар адабиёти классикӣ ва ҳам дар «Баҳористон»-и Ҷомӣ ба маънои «молу мулк, бойигарӣ, дорой, сарват» (21, 411) корбаст гардидааст. Аммо маънии дигари вожаи мазкур тобиши сиёсӣ дорад ва онро чунин шарҳ додаанд: «Давлат – ташкилоти сиёсии як ҷомеа, ки созмонхояш умури онро идора менамояд; мамлакате, ки ба чунин ташкилот соҳиб аст» (12, 411).

Абдуррахмони Ҷомӣ мефармояд:

Вай низ аз мутақаддимон аст ва дар айёми давлати Сомониён будааст... (105). Ва гӯянд, ки се кас аз шуаро дар се давлат иқболҳо диданду қабулҳо ёфтанд, ки кас наёфт... (110). Аркони давлатро хотири Бухорову қусур ва басотини он мекашид (104).

*Давот, э писар, олати давлат аст,
Бад-ӯ давлати тундро ром кун (112).*

Дар ҷумлаҳои мазкур ҳамнишинии вожаҳо мусоидат намудааст, то давлат ба маънии созмони сиёсӣ фаҳмида шавад. Дар «Баҳористон»-и Абдуррахмони Ҷомӣ дар 7 маврид ин калима маънои созмони сиёсӣ ё худ ҳукумату салтанатро ифода кардааст.

Хизона. Аз вожаҳои дигаре, ки мансуб ба олами сиёсат аст, хизона махсуб мешавад. Дар асл шакли ин калима ҳазина буда, баромади арабӣ дорад.

Ҳазина «ҷойи нигоҳ доштани пул ва ҷавоҳирот; сандуқи давлатӣ; ганчина» (13, 433) будааст. Ин вожа дар «Баҳористон»-и Ҷомӣ дар шакли хазона зикр гардидааст. Дар шакли хизона ё хазона навишта шудани вожаи хазина ба салоҳияти нафаре низ вобаста аст, ки матнро аз ҳарфҳои арабиасос ба кириллӣ баргардонидаст. Ба сабаби кӯтоҳ будани садоноки «и» дар ҳиҷои аввали калима онро дар шакли хазона низ хондаву

навиштаанд. Дар «Баҳористон» вожаи мазкур 4 маротиба корбаст шудааст ва ба ҳамон байтулмол ё худ ганҷинаи шоҳӣ ишора мекунад. Ҷомӣ мегӯяд:

Ин мӯҳри хазонаи ман аст (66).

*Беистар 3-он бувад, ки шоҳи ҷаҳон
Бидиҳад нима аз хазонаи хеш (67).*

Дар як маврид Ҷомӣ вожаи мазкурро дар шакли хазина истифода кардааст, аммо он ҷо ишора на ба хазинаи давлатӣ, балки ба хазинаи яке аз сарлашкарони араб аст:

Маъни Зоида... фармуд, ки дар зиммаи ман чандон карам буд, ки вайро чандон ато диҳам, ки дар хазинаи ман як динору як дирам намонад, аммо ўро хавсалаи он набуд (68).

Дар замони муосир низ вожаи хазина ҳамчун истилоҳи соҳаи сиёсат корбаст мегардад. Аз ҷумла яке аз муассисаҳои бонуфузи байналмилалӣ «Хазинаи байналмилалӣ асър» унвон дорад ва вожаи хазина дар ин ном расман ба маънии ганҷинае омадааст, ки ба захираҳои хусусии ашхоси алоҳида рабте надорад.

Байтулмол. Муродифи дигари хазина вожаи арабии байтулмол аст, ки дар «Баҳористон» вомахӯрад. Он ба маънии хазинаи давлатӣ омадааст. Баромади арабии вожаи мазкурро ба назар гирифта, онро чунин шарҳ додаанд: «Байтулмол хазинаи давлатӣ дар кишварҳои исломӣ барои нигоҳ доштани пул ва мол» (12,129). Ҷомӣ мефармояд:

Абдуллоҳи Ҷаъфарро дар аҳди Муовия аз хазонаи байтулмол ҳар сол ҳазор дирам медоданд (62).

Дар ин ҷумла вожаи байтулмол ба маънои хазинаи давлатӣ ва вожаи хазона ба маънои ганҷ, сарват, бойигарӣ омадааст.

Сарой. Яке аз маъноҳои вожаи сарой, ки дар фарҳангҳо оварда шудааст, чунин аст: «қаср, дарбор, ҷойи нишастии шоҳон» (13, 220). Албатта барои ифодаи маъноии ин калима матн мусоидат мекунад.

Абдурраҳмони Ҷомӣ вожаи саройро дар як ҳикояти «Баҳористон» ду бор истифода бурдааст, ки ишора ба кохи яке аз халифаҳои араб аст:

...ман беруни Куфа, бар боми сароӣ, ки ба саҳро мушриф буд, нишаста будам (63).
Ба дари сароӣ бузург расидам, даромадам (63).

Ҳисор. Вожаи ҳисор арабӣ буда, ба маънои «ҷойи мустаҳкам, қалъа; девори даври қалъа» (11, 748) дар «Баҳористон» корбурд дорад.

Вожаи фавқуззикрро Абдурраҳмони Ҷомӣ дар «Баҳористон» ду маротиба корбаст намудааст, ки маънои қалъаро ифода мекунад:

Искандари Румӣ дар овони ҷаҳонگیری бо ҳилаи тамом ҳисореро бидушод ва ба вайрон кардани он фармон дод (33). Чун Искандар гӯши хеш аз он ҷавоҳири ҳикмат пур ёфт, даҳонашро чун гӯши худ пур ҷавоҳир кард ва инон аз харобии он ҳисор бартофт (35).

Зиндон. Таҳти мафҳуми зиндон «бандихона, ҳабсхона, маҳбас» (12, 545) фаҳмида мешавад, ки маъмулан бо фармоиши ҳукуматдорон сохта мешуд ва онро барои нигоҳ доштани ҷинояткорон, гунаҳкорон истифода мебуданд. Вожаи зиндон аслан тоҷикӣ аст.

Бояд гуфт, ки аз вожаи зиндон Абдурраҳмони Ҷомӣ дар «Баҳористон» чандон зиёд истифода набурдааст. Дар ин асар вожаи мазкур се маротиба корбаст гардидааст, ки ҳамон маънои бандихона ё худ маҳбасро ифода мекунад. Ҷомӣ мегӯяд:

*Гарчи зиндон аст бар соҳибдилон,
Ҳар кучо бӯйе зи васли ёр нест,
Ҳеч зиндон ошиқи муштоқро
Тангтар аз сӯҳбати агёр нест (32).*

Чунон аз вучуди худ дар тангноест афтада, ки зиндон дар ҷанби он базмгоҳест кушода (Б.34).

Харам. Дар шарҳи вожаи мазкур, ки аз забони арабӣ иқтибос шудааст, муаллифи «Ғиёс-ул-луғот» мегӯяд: «махалсарой; ва ба маънии манкуҳа ... низ оранд» (3, 273). Маънии аслии ҳарам «манъ кардашуда, ҷойе, ки даромадан ба он ва кардани баъзе корҳо дар он ҷо манъ бошад» (10, 732). Дар баробари ин вожаи ҳарам ба маънои «хавлии дарун, саройи подшоҳон ва ашрофу боён» (10, 732) шарҳ ёфтааст.

Дар «Баҳористон»-и Абдуррахмони Ҷомӣ ин вожа се маротиба корбаст гардидааст. Мисол:

Яздичурд писари худ Баҳромро дар мавзее дид аз ҳарами худ, ки муносиб набуд вайро (52). Маро ба манзили худ дароварду дар хучрае, ки наздик ба ҳарами ӯ буд, бинишонд (63).

Дар байте вобаста ба вазни шеър вожаи ҳарам бар вазни «фаъил» дар шакли ҳарим низ корбурд дорад. Чунончи:

*Ҳифзи шах бояд чунон, к-аз остони ӯ убур
Дар замири бандаву озод натвонад гузаит.
Дар ҳарими ҳурмати иззаи, ки ситри давлат аст,
Боз натвонад париду бод натвонад гузаит (52).*

Пардасаро. Вожаи мазкур мураккаб аз ҷузъҳои «парда» ва «сарой» аст. Ин вожаро муфассирин чунин шарҳ додаанд: «пардасаро(й) – хайма, чодир, саропарда; чодирӣ шох» (11, 34). Дар «Баҳористон» вожаи пардасаро ҳамчун муродифи вожаи ҳарам истифода мешавад. Дар як ҳикоят муаллиф барои ифодаи як мавзеве гоҳе аз вожаи ҳарам ва гоҳе аз вожаи пардасаро истифода мекунад. Мисол:

Баъд аз он рӯзе ба дари пардасаро омаду хост, ки дарояд (52). Фармуд, ки берун раву хоҷибро сӣ тозиёна бизану аз дари пардасаро дур кун... (52).

2. Истилоҳоти мансуб ба рамзҳои давлатдорӣ

Дар олами сиёсат, хосса дар ойини кишвардорӣ рамзҳои давлатӣ аз унсурҳои муҳимтарин махсуб мешаванд. Бояд гуфт, ки чунин рамзҳо, ки дар ниҳон аз ин ё он хусусияти кишваре ё давлате дарак медиҳанд, то имрӯз хеле муҳим ҳисобида мешаванд. Истилоҳоте, ки номи рамзҳои давлатдориро ифода мекунад, дар «Баҳористон» зиёд нест.

Тоҷ. Дар ойини подшоҳӣ тоҷ яке аз рамзҳои асосӣ ва муҳимтарин махсуб мешавад. Вожаи мазкур аслан тоҷикӣ аст. Чун дар «Баҳористон» суҳан аз давлату давлатдорӣ низ меравад, мусаллам аст, ки зикри вожаи мазкур ногузир мегардад. Тоҷ «кулоҳи бо ҷавоҳирот зинатдодашудае, ки шоҳу амирон дар маросимҳои расмӣ ба сар мегузоштанд» (13, 369). Вожаи тоҷ дар асари Ҷомӣ серистеъмол нест. Вақте ки Ҷомӣ дар равзаи ҳафтуми «Баҳористон» дар бораи Фирдавсӣ маълумот медиҳад, аз ҳаҷвияи Фирдавсӣ, ки ба Султон Маҳмуд бахшида шуда буд, порчаеро намуна овардааст ва дар он порча вожаи тоҷ зикр мегардад. Чунончи:

*Агар шоҳро шоҳ будӣ падар,
Ба сар барниҳодӣ маро тоҷи зар (108).*

Алам. Рамзи дигаре, ки дар ойини давлатдорӣ хеле муҳим аст, мавҷудияти парчам ё худ алам аст. Аз даврони қадим дар ойини мамлакатдорӣ ба мавҷудияти алам ё худ дурафш аҳамияти хоса меодаанд. Ҳамон гуна ки аз «Шоҳнома»-и безаволи Фирдавсии Тӯсӣ бармеояд, Ҳанӯз Коваи оҳангар баҳри сарчамъ овардани ҳаммаслакони хеш дар мубориза бар зидди Заҳҳок аз пешдомани чармиаш дурафше сохта буд, ки дар заминаи он баъдан ибораи «Дурафши қовиёнӣ» маъруф гашт. Бояд гуфт, ки ин рамзи давлатдорӣ дар замони муосир низ аҳамияти хеле муҳим касб кардааст. Вожаи алам, ки дар «Баҳористон» корбурд дорад, аслан арабӣ аст. Муаллифи «Ғиёс-ул-луғот» онро «роят ва нишони лашкар...» (4, 74) маънидод мекунад. Дар фарҳанги дигар вожаи алам чунин шарҳ дода шудааст: «байрақ, роят, ливо, дурафш» (10, 54). Вожаи алам ба маънии ливо дар «Баҳористон» як маротиба ба назар мерасад:

Дидам, ки аламҳои сиёҳ аз Куфа берун омад (Б.63).

Мухр. Дар ҳама давру замонҳо муҳр рамз ё нишони салтанат будааст. Шохону амирон ба амру фармон ё мактубҳои расмӣ худ бо пахш кардани муҳр ҳукми қонунӣ медоданд. Мухр аслан «олати филизӣ, ки ба рӯи он исми шахс ё ҷойе канда шудааст ва рӯи қоғаз, мактуб ва фармонҳо ба ҷойи имзо пахш карда мешудааст, хотам» (10,813). Ин калима аз забони арабӣ иқтибос шудааст ва дар «Баҳористон» ду бор қорбурд дорад. Чунончи:

На бар он муҳр заду на тугро кард (53). Ин муҳри хазонаи ман аст (66).

3. Истилоҳоти мансуб ба санаду ҳуҷҷатҳо

Санаду ҳуҷҷатҳо дар соҳаи сиёсат, ба хусус давлату давлатдорӣ хеле муҳим арзёбӣ мегарданд. Бинобар ин ҳар гоҳ ки сухан аз сиёсату давлатдорӣ ва ҳукумату ҳукмронӣ меравад, ҳатман аз санаду ҳуҷҷатҳои муҳимми соҳа ёдоварӣ мегардад.

Фармон. Вожаи фармон аслан тоҷикӣ аст. Фармон ба қатори санаду ҳуҷҷатҳо дохил мешавад, ки ба гурӯҳи истилоҳоти маъмуриву давлатдорӣ мансуб аст. Вожаи мазкур дар Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ баври зерин шарҳ дода шудааст: «амр, ҳукм; ҳукме, ки аз тарафи идораи олий ё шахси воломақома содир мешавад» (13, 401).

Абдурраҳмони Ҷомӣ аз феълҳои таркибии ҷузъи номиашон фармон зиёд истифода мекунад (амсоли «фармон додан»), аммо танҳо дар як маврид вожаи мазкур ҳамчун унвони ҳуҷҷати расмӣ омадааст. Мисол:

*В-ин турфа, ки бар бисоти фармон
Муҳра зи ман асту ҳуққа гардон (116).*

Тугро. Вожаи дигаре, ки мансуб ба номи санаду ҳуҷҷатҳо, **тугро** мебошад. Вожаи тугро аз забонҳои туркӣ ба забони классикии тоҷикӣ ворид гардидааст, имрӯз истифода намегардад. Он нишони махсусе дар ҳуҷҷатҳои расмӣ давлатдорӣ аст. Шарҳи вожаи мазкур дар фарҳангнома ба таври зер аст: «гулхате, ки аз ҳарфҳои аввали ном ва лақаби шох дар сари фармонҳои шохон навишта мешуд; маҷ. фармони шох» (13, 381). Дар «Баҳористон» дар як ҷумла вожаи тугро истифода гардидааст:

На бар он муҳр заду на тугро кард (53).

Ҳамин тарик, муҳимтарин истилоҳоти мансуб ба номи муассисаҳои давлатӣ, рамзҳои давлатдорӣ, санаду ҳуҷҷатҳо дар «Баҳористон» қорбаст гардидаанд. Бештари истилоҳоти мансуб ба соҳаи мазкур вожаҳои иқтибосӣ аз забони арабиянд, дар баробари ин истилоҳоти аслан тоҷикӣ низ дар асар мавқеи устувор доранд. Як истилоҳ (тугро) иқтибос аз забонҳои туркист.

Адабиёт:

1. Анварӣ Ҳ. Фарҳанги фишурдаи сухан. Ҷ. 1 / Ҳ. Анварӣ. – Техрон : Сухан, 1382х. – 1233 с.
2. Анварӣ Ҳ. Фарҳанги фишурдаи сухан. Ҷ. 2 / Ҳ. Анварӣ. – Техрон : Сухан, 1382х. – 2704 с.
3. Ғиёсуддин Муҳаммад. Ғиёс-ул-луғот. Ҷ.1 / М. Ғиёсуддин. – Душанбе : Адиб, 1987. – 480 с.
4. Ғиёсуддин Муҳаммад. Ғиёс-ул-луғот. Ҷ.2 / М. Ғиёсуддин. – Душанбе : Адиб, 1988. – 416 с.
5. Қосимова М.Н. Истилоҳоти қадимаи тоҷикӣ / М. Қосимова. – Душанбе, 2007. – 172с.
6. Мирзо Ҳасани Султон. Ташаккул ва тақомули истилоҳоти илмии форсӣ-тоҷикӣ / М.Ҳ. Султон. – Душанбе: Дониш, 2008. – 334 с.
7. Назарзода С. Ташаккули истилоҳоти иҷтимоӣ-сиёсии забони тоҷикӣ дар садаи XX / С. Назарзода. – Душанбе: Дониш, 2004. – 302 с.

8. Пейсиков Л.С. Лексикология современного персидского языка / Л.С. Пейсиков. – М., 1975. – 206 с
9. Саймиддинов Д. Вожашиносии забони форсии миёна / Д. Саймиддинов. – Душанбе, 2001. – 310 с.
10. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ.1 / зери таҳрири М.Шукуров ва диг. – М.: СЭ, 1969. – 951 с.
11. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ.2 / зери таҳрири М.Шукуров ва диг. – М.: СЭ, 1969. – 947 с.
12. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ.1 / зери таҳрири С. Назарзода. – Душанбе, 2008. – 950 с.
13. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ.2 / зери таҳрири С. Назарзода. – Душанбе, 2008. – 945 с.

ИМЕНА ГОСУЧРЕЖДЕНИЙ, ГОСУДАРСТВЕННЫЕ СИМВОЛЫ И ДОКУМЕНТАЦИИ В «БАХОРИСТОН» АБДУРРАХМАНА ДЖАМИ

КАМОЛОВ Х.

«Бахористон» Абдурахмана Джами является одним из величайших памятников таджикско-персидской литературы XV века, который стал популярен еще при жизни его автора. Оно охватывает разные темы и соответственно в нем наблюдается различные терминологии. В данной статье рассматривается ряд терминов, относящихся к политической сфере, такие как название государственных учреждений, государственные символы и документация.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *Бахористон, терминология, политика, государственные учреждения, государственные символы, документы.*

THE NAME OF STATE INSTITUTIONS, SYMBOLS OF GOVERNMENT AND NAME OF DOCUMENTS IN “BAHORISTON” ABDURRAHMON JOMI

KAMOLOV KH.

“Bahoriston” of Abdurahmon Jomi is one of the most popular works of Tajik literature on XV century. It includes different subjects; so many terminologies are used on it. This article discusses the administrative terminologies, as a name of State Institutions, Symbols of Government, and name of documents. Some terminologies are age-old Tajik words and could be use today.

Keywords: *Bahoriston, terminology, political, State Institutions, symbols of Government, documents.*

НАЗАРИ АХЛОҚИ- ТАРБИЯВИИ АБДУРРАҲМОНИ ҶОМӢ

**МАХКАМОВ Д.
ҲАЗРАТҚУЛОВА Н.,**

Пажӯҳишигоҳи рушди маорифи АТТ

Абдурахмони Ҷомӣ ҳамчун шахси барҷастаи замони хеш ва устои ахлоқи писандидаи башарӣ шинохта шудааст. Ӯ дар пайравии намояндагони пешгузаштаи адабиёти форсу тоҷик наслҳоро ба накукорӣ, меҳнатдӯстӣ, адлу инсоф, сулҳу сафо, илму фарҳанг, дӯстиву бародарӣ, иттифоку иттиҳод, сидку вафо ва дигар амалҳои неки инсонӣ даъват менамуд. Ӯ дар рафтор ва амали одамоне аз ҳама бештар сифатҳои саховатмандӣ, эҳсонӣ карам, шарму ҳаё, фурутанӣ, хоксорӣ, пурсабрӣ, часуру нотарсӣ ва сиру асрори инсонҳоро паноҳ нигоҳ доштанро меписандид.

Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ дар тамоми ғаъолияти илмӣ- адабии хеш ба ахлоқи разила ба сифати маҳкумкунанда ва фошкунанда баромад менамуд. Ӯ зулму ҷабр, нифоқу низо, хиёнатӣ чиноят, мансабпарастӣ, молпарастӣ, пастию сифлагӣ, шахвату айш, кибру ғурур, худписандию мағрурӣ, мардумозорӣ ва дигар рафторҳои разилонаю ноҷавонмардоноро ниҳоят бад меид. Онҳоро чун сарчашмаҳои бадӣ ва ваҳшонияти нобаробарии иҷтимоӣ ошкортар сохта бо роҳи насиҳат ва суҳанони ибратбахш мехост аз байн барад, ё ҳеч набошад кӯмаке расонад.

Дар ин кори начиб ӯ давомдиҳандаи анъанаҳои инсондӯстонаи Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Сино, Носири Хусрав, Низомӣ, Саъдӣ, Ҷалолиддини Румӣ буд. Ҷомӣ ба воситаи пайдо намудан ва парваридани сифатҳои нек ва барҳам додани хислатҳои бад мехост, ки инсонии комилро ба воя расонад.

Дар «Сабҳат-ул-аброр» ҳикояе оварда мешавад, ки дар он бо меҳнати ҳақу ҳалоли худ тӯймаи ночизе ба даст оварда рӯз гузаронидан ва дар айни замон озод будану аз касе миннат нақашидан аз хизмати шоҳро қардану дар зери нангу ор мондан боло гузошта шудааст, ки мисоли равшани он ин аст:

*Ҷомӣ ба мулку мол чу ҳар сифла дил мабанд,
Кунҷи фароғу ганҷи қаноат туро бас аст.*

Ё:

*Ҷомӣ зи хони ризқ чу ноне кифоя аст,
Озори бори миннати дунон чаро қашам? /1/*

Дар ин мисраҳо шоир баҳои асосиро дар баланд гардидани обрӯ ва арзиши инсон ба ду мафҳум равона намудааст. Ба мафҳуми ганҷи қаноат ва миннати дунон, ки барҳақ дуруст мебошад. Ба ақидаи Ҷомӣ инсонии дорои ганҷи қаноат ба ҳар мартаба ва ҷое мерасад. Вале дар ҳолати риоя нанамудан ба қаноат ва сабру қарор инсон гирифтори таънаю маломат мегардад.

Шиблии Нӯъмонӣ дар ҷилди V-уми китоби худ «Шеър-ул-аҷам» чунин нақро меорад, ки фикри дар бораи озодии шахс рондаи моро тақвият медиҳад: «Ҷомӣ ҳикоят мекунад, ки – менависад Шиблии Нӯъмонӣ,- пире хезум мешикаст ва Худоро муттасил шуқр мекард, ки вайро азизу гиромӣ доштааст. Шаҳсе, ки дар он ҷо ҳузур дошт, ба пир эрод гирифта, гуфт: Ин чӣ иззатест, ки Худо ба ту додааст? Пир дар ҷавоб гуфт: Қадом иззат болотар аз ин мешавад, ки ман мулозим ва ходими касе нестам». Дар ин гуфтаҳо бинед суҳан дар бораи озод будан ва бо меҳнати ҳалоли рӯз гузаронидан меравад. /2/.

Абдурахмони Ҷомӣ дар роҳи фурутанӣ хоксорӣ бузургтарин намунаи ибрат буд, ки ин аз боби «Рӯзгори Ҷомӣ» ба ҳамагон маълум мебошад. Ӯ бо маблағи меҳнатии худ мадрасаву қорвонсаройҳо сохта, чандин касро бо дороии хеш хонадор ва барои пешрафти илму эҷодашон кӯмак мекард.

Абдурахмони Ҷомӣ аз рӯи омӯзиши ҳуҷҷатҳои таърихӣ маълум мешавад, ки баҳри ҳимояи бечорагону бенавоён ба сардорони давлат мактубҳо навишта, аз маҳбасу камбағалӣ раҳо додани онҳоро дархост менамуд. Баъзан Ҷомӣ роҷеъ ба як масъала дусе бор ба амалдорон муроҷиат карда, то масъаларо ҳал намекад, ором намегирифт. Ба

хамин тариқ, Абдурахмони Қомӣ ғаму ранчи халқро дарк карда, ба онҳо дасти ёрию мадад дароз карданро яке аз бузургтарин саодати инсонӣ меҳисобид.

Тарғиби некӣ ва накукорӣ, ки Қомӣ онро бо завқу шавқӣ баланд ташвиқ мекард, дар адабиёти форсу тоҷик суннатҳои қадимӣ дошта, нақши онро дар эҷодиёти тамоми намоёндагони адабиёти классикӣ пайдо намудан мумкин аст. Қомӣ дар ин роҳ давомдиҳандаи суннатҳои беҳтарини он худовандони сухан мебошад ва тавонистааст, онро боз ҳам гуворотару гӯшнавозтар гардонад.

Панду ҳикматҳои Қомӣ танҳо ба омма не, балки ба подшоҳон низ дахл доштанд, ки фармудааст:

*Эй, ки дар тоҷу нигин дорӣ рӯй,
То ба кай тоҷу нигин хоҳад монд?!
Мулки ҳастӣ ҳама тай хоҳад шуд,
На замону на замин хоҳад монд.
То тавонӣ, ба ҷаҳон некӣ кун,
К-аз ҷаҳон бо ту ҳамин хоҳад монд! /3/*

Вале новобаста аз гуманизми хеш, Қомӣ нисбати золимон раво донистани зулму дастгирӣ менамояд, ки ин аз мавқеи ғайбӣ дар адабиёт ишғол намудани ӯ дарак медиҳад. Мисоли равшани ин гуфтаҳо ин аст:

*Ба аҳли ҷафо вафо раво нест,
Подоши ҷафо ба ҷуз ҷафо нест. /4/*

Ё

*Туруширӯ бош бо бадхӯ, на ширинлаб, ки сафрӯй,
Беҳ аз себи сифоҳонӣ бувад норинҷи Гелонаш. /5/*

Баҳри номи накуро соҳиб шудан ба кас ғайр аз доштани хунару дониш, боз касбу қор, ростӣ, адаб, покӣ, сидқ ва амсоли инҳо лозим аст. Қомӣ дар осори безаволи хеш «Баҳористон» тани сикат, хоҳири ҷамъ, ризқи фароҳ, дӯсти меҳрубон ва фароғатро омили зиндагии хуш ишора намудааст: «Панҷ чиз аст, ки ба ҳар кас доданд ва касеро аз он маҳрум насохтаанд, зимомии зиндагонии хуш дар дасти ӯ ниҳоданд: аввал- сикати бадан, дуюм- эминӣ, сеюм -вусъати ризқ, чаҳорум- рафиқи шафик, панҷум- фароғат. Ҳар киро аз ин маҳрум карданд, дари зиндагонии хуш бар рӯи ӯ бастанд».

Чун дар ин ҷо сухан аз рафоқату ёр рафт, таъкид кардан зарур аст, ки Қомӣ аз бузургтарин ва ғайбӣтарин тағрибкунандагони рафоқат ва дӯстии самимӣ буда, дар эҷодиёташ ба ин мавзӯ ҷои хосаеро додааст. Ӯ дӯстиро рӯшноӣ номида, аз бародарӣ боло мегузорад ва дар «Саломон ва Абсол» чунин ҳикоятро меорад:

*Гуфт бо донишваре он соддамард,
К-эй ба дониш назди ҳар озода фард!
Боз кун 3-ин нуқтаи нӯшида нӯст,
Ки бародар беҳ бувад ё ёру дӯст?
Гуфт: набвад пеши доно ҳеч чиз,
3-он бародар беҳ, ки бошад ёр низ. /6/*

Мутаассифона Қомӣ ёреро меписандад, ки на танҳо ҳангоми роҳату осоиш ҳамроҳи кас аст, балки онеро меписандад ва талқин менамояд, ки дар лаҳзаҳои мушкилу хатарнок инсонро яққаю танҳо намегузорад.

Баробари талқини сифатҳои неки инсонӣ Қомӣ аз ҷаҳл, ҳасад, ҳашму кина, таъмаъ, хирс, риё, ғурур, мардумозорӣ, худписандӣ, пурхӯрию серхобӣ ва ғафлат дур буданро тағриб мекард.

Панду насиҳатҳои Абдурахмони Қомӣро аз рӯи мақсаду маромашон ба се қисм метавон тақсим кард: 1. Андарзҳои, ки Қомӣ ба подшоҳону сарварон медиҳад; 2. Насиҳатҳои шоир ба писараш Зиёуддин Юсуф; 3. Пандҳои олии умумии инсонии ӯ.

Ҷомӣ аз ҳама бештар душмани ашаддии насабпарастӣ буда, ба муқобили онҳое хуруҷ мекард, ки мағрури аслу насаби худ шуда, аз донишу ҳунар дурӣ меҷустанд, ки мисоли равшани ин гуфтаҳо ин аст:

*Зад харе лоф бар харони дигар,
Ки маро раҳиш Рустам аст падар.
Дод аз онҳо яке ҷавобаш боз,
Ки гувоҳи ту бас ду гӯиш дароз. /7/*

Яке аз ҳамзамонони Ҷомӣ Зайниддини Восифӣ дар «Бадоеъ-ул-вақоеъ» нақлро меорад, ки мувофиқи он вазири Султон Ҳусейни Бойқаро Низомулмулуки Ҳавофӣ шаҷаре тартиб дода худро аз Аббосиён амакзодаи пайғамбар муаррифӣ менамояд. Рӯҳониёни зиёде ин даъворо тасдиқ намуда мӯҳр мегузоранд. Вазир шаҷараи авлодиро назди Ҷомӣ ҳам барои имзо мефиристонанд, вале Ҷомӣ ба он имзо намегузорад. Пас вазир худаш маҷбур мешавад, ки барои имзо пеши Ҷомӣ равад. Ҷомӣ ғайр аз он, ки рӯбинӣ накарда имзо намегузорад, аз рӯи зарофат чунин рӯбоиро дар болои шаҷараи вазир менависад:

*Онро, ки бувад нури набӣ дар башара,
Ҳоҷат набувад ба тӯлу арзи шаҷара.
В-онро, ки зи рух натобад ин нури сара,
Шаҷра надихад ба гайри лаънат самара. /8/*

Ҷомӣ дар бисёр навиштаҳои илму донишро ҳамчун калиди маърифати инсонӣ қайд намуда, илмро бо ҷаҳолат ва олимро бо ҷоҳил муқобил гузошта таносуб менамуд. Илмро тоҷи сари ҷумла ҳунарҳо ва қулқушои ҳама дарҳо ва шарафи одамӣ номида, мардумро ба азхудкунии он даъват менамуд.

Мувофиқи таълимоти Ҷомӣ тамоми корхоро инсон бояд аз рӯи дониш ва мувофиқи маслиҳати донишмандон ба анҷом расонад. Агар инсон хеш донишманд набошад, бояд дар паноҳи донишманде ҷой гирад. Ҷомӣ дуруст мефаҳмид, ки илм дарёи беканор аст ва фаро гирифтани тамоми илмҳо аз имкон берун аст. Бинобар ин, инсон бояд илми заруртаринро омӯхта, онро ба амал пайвандад.

Ҷомӣ дар тамоми фаъолиятҳои китобро чун ёри ғамгусор ва устои беминнат ситоиш намояд ҳам, ба муқобили онҳое, ки китоб ҷамъ мекунанду аз он баҳрае намебаранд дар ҷанг буд. Абдурахмони Ҷомӣ дар масъалаи тарбия ва таъсири он ба инсон ба ихтилофи фикр роҳ медиҳад. Ӯ дар баъзе асарҳои бефойда будани тарбияи одамони бадниҳод, аслу насаби паст, сифларо, ки аксар онҳоро ноқобил, нокас, ноаҳл меномиданд, тасдиқ менамояд ва фикрашро бо мисраҳои зерин тасдиқ менамояд:

*Ҳеч суде накунад тарбияи ноқобил,
Гарчи бартар ниҳӣ аз халқи ҷаҳон миқдориш.
Сабзу хуррам нашавад аз нами борон ҳаргиз,
Хори хушике, ки нишонӣ ба сари девораиш.*

Доир ба афкор ва осори А.Ҷомӣ, хусусан арзишҳои ғоявии он беш аз 600 сол баҳс меравад ва ин баҳс боварӣ дорад, ки дар шинохти аслии Ҷомӣ боз солиёни дарозе давом хоҳад ёфт. Ҷиҳатҳои пешқадами афкори инсонпарваронаи Ҷомӣ ҷовидонист ва дар ягон давра замон арзишу қимати худро гум нахоҳад кард.

Адабиёт:

1. Абдурахмони Ҷомӣ. Баҳористон. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2008. -С.15-47.
2. Шиблии Нӯъмон. Шеър- ул- аҷам,чилди панҷум, Техрон, 1337, саҳ 172.
3. Абдурахмони Ҷомӣ. Девони дуввум, Воситат-ул- иқд,
4. Абдурахмони Ҷомӣ Лайлӣ ва Мачнун, «Дониш»,шӯъбаи адабиёти Ховар, 1974.
5. Абдурахмони Ҷомӣ , аввал, Фотиҳат- уш- шубоб, «Дониш», 1978.

6. Абдурраҳмони Ҷомӣ. Баҳористон, Душанбе, «Дониш», 1972.
7. Восифӣ Зайниддин. Бадоеъ- ул- вақоеъ. Техрон, 1550, ҷ.2, саҳ.322.
8. Восифӣ Зайниддин. Бадоеъ- ул- вақоеъ. Техрон, 1550, ҷ.2, саҳ.326.

Дар мақола суҳан дар бораи назари ахлоқӣ- тарбиявӣ Абдурраҳмони Ҷомӣ
меравад. Муаллифон кӯшидаанд, то

**МАХКАМОВ Д.
ҲАЗРАТҚУЛОВА Н.,**

**АҚИДАҲОИ ПЕДАГОГИИ
АБДУРРАҲМОНИ ҶОМӢ ДАР «БАҲОРИСТОН»**

ДАВЛАТШОЕВ И.,

Паҷӯҳишигоҳи рушди маорифи АТТ

***Тоҷи сари Ҳама дарҳост илм,
Қуфлушои Ҳама дарҳост илм.***

Шоири ширинкалом ва олими машхури асримиёнагӣ Абдурахмони Ҷомӣ «Баҳористон»-ро дар пайравии «Бустон»-у «Гулистон»-и Саъдии Шерозӣ таҳия намуда. онро ба тарбияи фарзандаш Зиёуддин Юсуф бахшид, ки дорои фикрҳои баланди педагогии пандуахлоқӣ мебошад. Азбаски аз чор нафар писараш, ки дар айёмӣ тифлӣ се писараш нобуд шуданд, тамоми маҳорати маърифатии хешро баҳри беолоиш ба камол расидани Юсуф сарф мекард. Пеш аз Ҳама талқини касбу ҳунар ва илму донишҳои замонаро барои писари худ қуфлушои Ҳамаи мушқилот меҳисобад.

*Чу нодонон на дар банди падар бош,
Падар бигзору фарзанди ҳунар бош.*

Дар интиҳоби илму дониш ҳамеша нуктадону хирадманд буданро Ҷомӣ ба писараш такид мекунад ва тавсия мекунад, илми омӯхтаро бояд инсон дар амал чорӣ карда тавонад:

*Илме, ки ногузири ту бошад, бад-он гирой,
В-онро, к-аз он гузир бувад, ҷустуҷӯ макун.
В-он дам, ки ҳосили ту шавад илми ногузир,
Ғайр аз амал ба мӯҷиби он орзу макун.*

Таълимоти олими бузург нисбати тарбияи фарзанд чунин аст. ки:

*Ҳар писар к-ӯ аз падарлофад, на аз фазлу ҳунар,
Филмасал гар дидаро мардум бувад, номардум аст.
Шохи бебар арчи бошад аз дарахти мевадор,
Чун наорад мева бар, андар шумори ҳезум аст!*

Кирдори шоиста, дӯстию рафоқат, хайру саховат. қумаки эҳтиёҷмандон ва хизмати халқ мавзуҳои педагогии мебошанд, ки дар баробари «Баҳористон» қариб дар Ҳамаи асарҳои таҷассум гардидаанд. Ба андешаи Ҷомӣ хайру саховат омили асосии дӯстию рафоқат ва файзу баракати инсон аст:

*Хуррам он кас, ки бар ин дафтари пок аз Ҳама ҳарф
Рақами хайр кашиду асари хайр гузошт.*

Дар баробари хоксорию фурутанӣ инчунин олими нуктасанҷ фарзандашро аз зарари кибру ғурур, молу пулпарастӣ, бухлу ҳасад, коҳиливу танбалӣ, чахолату мардумозорӣ, ҷоҳу мансабталашӣ, тамаллуку хушомадгӯӣ ва адлу инсоф огоҳ мекунад:

*Мағрур машав ба мол чун беҳабарон,
Зеро ки бувад мол чу абри гузарон.
Абри гузарон агарчи гавҳар борад,
Хотир наниҳад марди хирадманд бар он.*

Адлу инсоф дар ашъори Абдурахмони Ҷомӣ ва мисраҳои насри «Баҳористон»-и ӯ бо тарғиби афкори педагогии фазлу қарам саршор гардидааст. Чунончи, у дар ҳикояте аз «Баҳористон» овардааст:

Подшоҳе аз ҳакиме талаби насихат кард. Ҳаким гуфт: «Аз ту масъалае бипурсам, бе нифоқ ҷавоб гӯӣ: зарро дӯсттар медорӣ ё хасмро?» Гуфт: «Зарро». Гуфт: «Чу наст, ки онро дӯсттар медорӣ, яъне зарро ин ҷо меғузурӣ ва он тчи дӯст намедорӣ, яъне хасмро

бо худ мебарӣ?». Подшоҳ бигиристу гуфт: «Неку панде додӣ, ки ҳама пандҳо дар ин дарҷ аст». Пас баҳри тақвияти андешаи хеш Қомӣ қитъаеро илова мекунад, ки фармудааст:

*Ҳазор гуна хусумат кунӣ ба халқи ҷаҳон,
Зи бас ки дар ҳаваси симу орзуи зарӣ.
Турост дӯст зару сим, хасм соҳиби он,
Ки гирӣ аз қафаш онро ба зулму ҳилагарӣ,
На муқтазои хирад бошаду натиҷаи ақл,
Кӣ дӯстро бигузорию хасро бибарӣ.*

Олими нуктасанҷ дар чои дигари асараш ҳикматеро бар ин панд зам намуда, таъкид намудааст, ки:

Ҳакимон гуфтаанд, ки ҳамчунон ки ба адл ҷаҳон ободон гардад, ба ҷавр вайрон шавад. Адл аз нӯҳияти хеш ба ҳазор фарсанг рӯшноӣ бахшад ва ҷавр аз ҷойи худ ба ҳазор фарсанг торикӣ диҳад. Ва дар қитъаи пандомӯзи оянда андешаи хешро чунин баён кардааст:

*Ба адл кӯш, ки чун субҳи он тулӯъ кунад,
Фурӯғи он биравад то ҳазор фарсангӣ,
Заломи зулм чу зоҳир шавад, барояд бар
Ҷаҳон зи тирагию талхайшию тангӣ.*

Шоирӣ маорифпарвари асримиёнагӣ ҷавонмардиро шартӣ зарурии бартарарф намудани сифатҳои манфии одамон доништааст, ки чунин таъкид мекунад:

*Ҷавонмардо, ҷавонмардӣ биомӯз,
Зӣ мардони ҷаҳон мардӣ биёмӯз!
Дарун аз кини кинҷӯён ниғаҳ дор,
Забон аз таъни бадгӯён ниғаҳ дор.
Накӯйи кун ба он, к –ӯ бо ту бад кард,
К-аз он бад раҳна дар иқболи х(в)ад кард:
Чу ойини наққорӣ кунӣ соз,
Нагардад ҷуз ба ту он некӯйӣ боз.*

Таваччуҳ намоед, ки дар ҳақиқат бадӣ дар кутоҳтарин лаҳза сар заданаш мумкин, вале наққорӣ танҳо кори оқилону ҳиматбаландон аст, ки шоир дар ҳар як банди асари пандомӯзи хеш ибраз меорад.

Хулласи калом, ба қавли донишманди маъруфи тоҷик А. Афсаҳзод «Баҳористон» асари бадеиест, ки дар он ба тарзи хоса ҳам аз зиндагонии ибратомӯзи шайхону орифон, ҳам аз дурдонаҳои андешаю афкор ва ҳикмати донишмандони бузург, ҳам аз аъмоли хайри ҳокимону мансабдорон, ҳам аз ривояти хайру саховати муболиғаомези афроди таърихӣ ва ҳикмату наққорӣ шаҳсони афсонавӣ, ҳам аз тасвири гудози ишқ ва дӯстию вафодорӣ дилбохтагон, ҳам аз латифаю мӯтоибаҳои халқӣ, ҳам аз рафтори шуъро, ҳам аз ҳикоёти пандомӯзи тамсилӣ роҷеъ ба ҳайвонот натиҷаҳои ахлоқӣ гирифта мешавад»(4).

Ба ҳамин тариқ, «Баҳористон»-и Қомӣ (1) ба андешаи санъаткоронаи олим гулистони маънавиеро менамояд, ки пурбори меваҳои ширини афкори пурҳикмати педагогӣ ва нақҳати гулу раёҳини ахлоқӣ аст:

*Гузаре кун дар ин баҳористон,
То бубинӣ дар ӯ гулистонҳо!
В-аз латоиф ба ҳар гулистоне
Раста гулҳо, рамида райҳонҳо!*

Адабиёт:

1. Абдуллаҳомони Ҷомӣ. Баҳористон .-Душанбе : Адиб, 1987.-157 с.
2. Абдуллоҷон Юнусов .Осори қалами Ҷомӣ. –Душанбе: Дунёи китоб, 2013.
3. Аминов С. Истифодаи баъзе ҳикоятҳои Ҷомӣ дар дарсҳои забон. Маҷал .: Мактаби советӣ, №11, 1989.
4. Афсаҳзод А. Абдуллаҳомони Ҷомӣ.- Душанбе: Маориф, 1978. -189 с.
5. Афсаҳзод А. Таҳаввули афкори Абдуллаҳомони Ҷомӣ. -Душанбе: Дониш, 1981. - 156 с.
6. Афсаҳзод А. Андешаҳои ахлоқи Ҷомӣ. Маҷал.: Мактаби советӣ, №9, 1989.
7. Тоиров У. Тавзеҳе ба рисолаҳои адиб. –Ҳафт.: Омӯзгор,№ 31, 1.08.2014.
8. Ҳочӣ Қурбон. Омӯзиши ду шеъри Ҷомӣ дар мактаб. –Маҷал.: Мактаби советӣ, №11,1989.

Аннотатсияҳо нест**

КАТЕГОРИЯИ ГРАММАТИКИИ ШУМОРА ДАР НОМАҲОИ АБДУРРАҲМОНИ ҶОМӢ

*БОБОМУРОДОВ ШУҲРАТ,
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон*

Дар шуури одамон мафҳуми шумора бо шакли танҳо ва ҷамъи исм ва дигар ҳиссаҳои нутқ саҳт алоқаманд аст. Инсон ҳангоми ба дунёи воқеъ назар афкандан дар муҳите, ки ӯро ихота мекунад, мебинад, ки чизҳои алоҳида мавҷуданд. Дар айни замон ҳар як чизи маълум, сарфи назар аз баъзе хусусиятҳои ба он хос бо дигарон ҷиҳатҳои умумие дорад. Ҳар гурӯҳи предметҳои ҳамчунин бо таркиби худ айнан якхел нестанд. Ҳангоми ҷамъбандӣ хусусиятҳои на он қадар муҳимми предметҳои ҳамчунин ба эътибор гирифта нашуда, балки он чи ки барои муайян кардани ҷиҳати умумӣ ва муттаҳид намудани онҳо нақши муҳим дорад, ба назар гирифта мешавад [12, 62].

Таҳқиқи категорияи грамматикӣ шумора дар забони тоҷикӣ дар асоси асари бадеӣ, ки ба давраҳои мухталифи инкишофи забон ва адабиётмон тааллуқ доранд, дорои аҳамияти калоне мебошад, таъкид кардааст забоншинос С. Ҳалимов. Дар воқеъ, таҳқиқи ҳодисаҳои алоҳидаи дастурии забон дар асоси маводи мушаххас барои кушодани вижаҳои корбасти онҳо аҳамияти муҳим дорад.

Шумораи танҳо ва ҷамъ байни худ бо ҳам саҳт алоқаманданд. Яке бе дигаре вучуд надорад. Мақсади мо таҳқиқи пурраи ҷамъбандӣ набуда, нақши исмиҳои ҷамъ дар номаҳои Абдуллаҳмони Ҷомӣ мебошад. Маълум аст, ки чи асарҳои классикӣ ва чи асарҳои адибони муосир аз тарафи муҳаққиқон мавриди омӯзишу таҳқиқи лингвистӣ қарор гирифтаанд ва гирифта истодаанд, аммо забони нома ва номанигорӣ адибони классикӣ муосир ба ҷуз аз ишораҳои ҷузъӣ таҳқиқи лингвистӣ нашудааст. Ҳол он ки ба воситаи нома ва номанигорӣ мо бо мероси гузаштагонмон, рӯзгор ва, махсусан, бо забони хоси адибон шинос мешавем.

Барҳақ, аз шоири шаҳир ва донишманди беназир Мавлоно Абдуллаҳмони Ҷомӣ номаҳои зиёде ёдгорӣ мондаанд, ки алҳол анқариби ҷаҳорсаду ситои онҳо дастрасу маълуманд. Қисмати аз ин миқдори номаҳо дар таркиби «Рисолаи муншаот» ба «Куллиёт»-и осори Ҷомӣ ворид омада, борҳо ба дасти таъбу нашр расидааст. Қисмати дигари мактуботи ӯро номаҳои дастнавис (автограф) ташкил медиҳанд, ки шумораи онҳо ба 336 мерасад [1,301].

Номаҳои дастнависи Мавлоно Ҷомӣ кӯтоҳу муъҷазу фаҳмо ва дур аз такаллуфоту худнамоиҳо буда, аз шаҳру кишварҳои гуногун дар ҳини сафару гузарҳояш иншо ёфта, дар ҳамаи онҳо аз ибтидо то интиҳо эҳтироми тарафи дигар ба кулли риоят мешавад.

Адиби инсонпарвар дар номаҳои дилпазираш аз тамоми тоифаҳои аҳоли, ки ба онҳо зулму тааддӣ беадолатие рафтааст – қассобон, тоҷирон, фақирон, солахон, котибон, толибилмон, девониён, чилдосон, ходимон, хоҷагон, сипоҳиён, миршабон, мусофирон, хофизон, маризон, маҳбусон, калонтарон, даллолон, барзгарон, шоирон, олимон, посбонон ва ғайра пуштибониву ҷонибдорӣ карда, ба кӯмаки вазири доно «Мир Алишери олиғуҳар» ҳақро ба ҳақдорон мерасонад [1,302].

Номаҳои меросии Абдуллаҳмони Ҷомӣ ба кулли соҳаҳои ҳаёти мардуми ҷомеаи онрӯза дахл карда, дар ягонтои онҳо манфиати шахсии мусаннифшон пеш гузошта намешавад. Байту рӯбиҳои китъаҳои дар мактубот омада ҳам барои «зебу оро» набуда, ҳамагӣ маъниву мақсади муайянеро дар дӯш доранд [1,305].

Асаре, ки бевосита ба мавзӯи категорияи ҷамъ бахшида шудааст, «Категорияи ҷамъ ва баъзе масъалаҳои забони ҳозираи тоҷикӣ»-и О.Ҷ. Ҷалолов мебошад, ки ин рисола дар асоси маводи забони асарҳои насри бадеӣ, материалҳои шевагӣ, матбуоти даврӣ ва асарҳои аз русӣ тарҷумашуда навишта шудааст. Мақолаҳои С.Ҳалимов «Ҷамъбандӣ дар забони адабии тоҷикӣ», Б. Сиёев «Аз таърихи ҷамъбандии исмиҳо дар забони тоҷикӣ»¹¹ низ ба ҳамин мавзӯ бахшида шудааст.

Исм ҳиссаи номӣ ва густурдатарин буда, ба тамоми ашё – хоҳ моддӣ, хоҳ маънӣ, хоҳ ҷондору хоҳ бечон, хоҳ шахс ва хоҳ ғайришахс ном медиҳад. Хусусияти барҷастаи

исмҳои забони тоҷикӣ дар шакли танҳо ва чамъ омадани онҳост. Исмҳои танҳою чамъ дар номаҳои Абдурраҳмони Ҷомӣ зиёд ба кор рафта, нақши муҳимми грамматикиро адо кардаанд.

Ҳаминро бояд зикр намоем, ки мо дар асоси чилди ҳаштуми осори Мавлоно Ҷомӣ, ки аз тарафи Алӣ Муҳаммадиев ва Асрор Раҳмонов ба хати кириллӣ таҳия шудааст, 235 номаи Ҷомиро мавриди омӯзиш қарор додем.

Дар номаҳои Абдурраҳмони Ҷомӣ тарзҳои ифодаи категорияи шумораи исм аз рӯйи семантикаи худ гуногунанд.

Пасвандҳо воситаи асосии чамъ баста шудани исмҳоанд. Ҳангоми пасванди чамъбандӣ қабул кардани исмҳо маъно ва сохти исм дигар мешавад. Яъне, калимаҳо пасванди чамъбандӣ гирифта, мафҳуми на як предмет, балки маънои предметҳои зиёдеро дар бар мегиранд.

Дар номаҳои Ҷомӣ исмҳо ба монанди забони осори дигар адибон ба воситаи пасвандҳои **-он (-гон, -ён,)** ва **-ҳо** чамъ баста шудаанд.

Бар замири мунири **давлатҳоҳони** он ҳазрат, ки ойинаи савобнамои масолеҳи диниву дунявӣ ва мирёоти сураткушои мақосиди суриву маънавист... (1,307). Баъд аз арзу ниёз маъруз он, ки **дорандагон** мардуми ғарибу толибилму фақиранд (1, 319). Баъд аз арзи ниёз маъруз он ки заъифаи дорандаро дар вақти ғорати Бадахшон **лашқариёни** Амир Музайяд асир карда будаанду ҳоло ҳалос ёфтааст, аммо фарзанди вай ҳамчунон гирифтор аст (1, 347).

Бояд зикр намуд, қоидаҳое, ки дар мавриди чамъбандии исм дар дастурҳои забони тоҷикӣ нишон дода шудааст, адиб онҳоро пурра риоя кардааст. Масалан, агар калима бо ҳамсадо тамом шавад, пасванди чамъбандии **-он** ва **-ҳо** мегирад: Ҳақ субҳонаху таъоло авлиёи он ҳазратро рӯз ба рӯз **фатҳхovu нусратҳои** гуногун рӯзӣ кунад ва соат ба соат ба **давлатхovu саодатҳои** рӯзафзун бирасонад! (1, 384). Баъзе аз эшон чуста-чуста бад-ин қониб мутаваҷҷеҳ мешаванд, аммо баъзе аз аввону золимон ба васотати баъзе аз **даллолон**, ки пештар маҷҳур мебуданд (1, 310).

Агар исм бо садоноки **й** ва **ӯ** тамом шавад, шумораи он бо пасванди **-ён** чамъбаста мешавад.

Банда Ҷомиву дуъои ӯ, ки барнояд зи даст,

Хидмате з-ин беҳ дуъогӯёни хидматгорро (1, 382).

... чун пораи такаллуф дар мурасалот даъби **муншиёну** дабирон аст, на шеваи шикастагону фақирон... (с. 400).

Агар исм бо садоноки **а** тамом шавад, шумораи чамъи он бо пасванди **-гон** анҷом меёбад. Агар чунончи иноят намуда, ишорат равад, ки вайро аз ҳабс берун оранд ва дар силки сойири **бандагон** инхирот ёбад, аз муқтазои авотифи подшоҳона дур намонанд (с. 337).

Корбурди пасванди –он

Дар забони адабии муосири тоҷикӣ доираи корбурди пасванди **-он** нисбат ба пасванди **-ҳо** маҳдудтар аст. Аммо дар номаҳои Абдурраҳмони Ҷомӣ пасванди **-он** нисбат ба пасванди **-ҳо** бештар истифода шудааст.

1. Дар номаҳо ҳамаи калимаҳое, ки ба маънои инсон далолат мекунанд, бо ёрии пасванди **-он (-гон, -ён)** чамъ баста шудаанд: **Мунтазирони** зовияи ихлосу **умедворони** қошонаи ихтисосро мураввеҳи рӯху муфаттеҳи абвоби футӯҳ омад... (1, 313). Таваққуъ чунон мебуд, ки **мухлисонро** пайваста ба навиштае ёд фармоянд, иншооллоҳ, ки монёи фаромӯшӣ буда бошад (1, 315). Чунин ки ёри маро хӯи хубу рӯи нақӯст, Аҷаб мадор, ки гарданд **душманон** ҳама дӯст (1, 317). Баъд аз арзу ниёз маъруз он, ки **дорандагон** мардуми ғарибу толибилму фақиранд (1, 319).

Эй лутфи ту шоди дили ғамзадагон,

Чамъияти вақти вақтбарҳамзадагон.

Мотамзадагони ин диёрему нақард,

Ғайр аз ту касе нурсиши мотамзадагон (1, 332).

Иноятномаи ҳумоюни ба анвои иноёти машхун дар ашрафи соёту атяби **авқот** хоксорони водии вифоку **бодпаймоёни** баводии иштиёкро... (1, 308). Баъд аз арзи ниёз маъруз он ки заъифаи дорандаро дар вақти ғорати Бадахшон **лашқариёни** Амир Музайяд асир карда будаанду ҳоло халос ёфтааст, аммо фарзанди вай ҳамчунон гирифтгор аст (1, 347).

2. Шумораи чамъи паррандагон;

*Килкат, ки ба коми дӯстон ком ниҳод,
Бар гурраи субҳ турраи шом ниҳод.
Не, не, ки зи чаъди ҳур бар сафҳаи нур,
Мурғони улочнаҳаро дом ниҳод (1, 400).*

3. Шумораи чамъи ҳайвонот;

*Ёрҷӯён Қомиву таъни рафиқон аз қафо,
Дарбадар дарवेशу гавғои сагон дунболӣ ӯ (1, 312).*

4. Шумораи чамъи баъзе исмҳои маънӣ бо ёрии пасванди **-он** сохта шудааст: Баъд аз арзи ниёз маъруз он, ки чунин истимоъ афтод, ки баъзе мардум нисбат ба хидмати Мавлоно Сонеъӣ **суханон** мегӯянд (1, 349).

5. Сифатҳои исмгардида, ки пасванди **-он-ро** қабул кардаанд, бештар ба одамон далолат мекунад:

Тавотири ахбори мақдами шарифи эшон ба рӯҳи **фақирону дарवेशон** чандон лаззату ҳузур ва беҳчату сурур расонида, ки гунҷойии шадойиди фироқу маҷоли басти навоири ашвоқ намондааст (1,309). Иноятномаи ҳумоюни ба анвои иноёти машхун дар ашрафи соёту атяби авқот **хоксорони** водии вифоку бодпаймоёни баводии иштиёкро (1,308).

6. Сифатҳои феълии замони ҳозира ва гузашта одамнро далолат кунанд, шумораи онҳо бо пасванди **-гон** сохта шудааст: Баъд аз арзу ниёз маъруз он, ки **дорандагон** мардуми ғарибу толибилму фақиранд (1, 319). ... чун пораи такаллуф дар мурасалот даъби муншиёну дабирон аст, на шеваи **шикастагону** фақирон... (1, 400).

Дар номаҳои Абдурраҳмони Қомӣ дар ҳолати чида шудани аъзоҳои ҷумла ҳар як калима алоҳида пасванди **-он** қабул мекунад: Тавотири ахбори мақдами шарифи эшон ба рӯҳи **фақирону дарवेशон** чандон лаззату ҳузур ва беҳчату сурур расонида, ки гунҷойии шадойиди фироқу маҷоли басти навоири ашвоқ намондааст (1, 309).

Агар исмҳо ба вазифаи яке аз аъзоҳои ҷумла чида шуда омада, вале аз чиҳати ҷой, ё бо қонуни ҷойивазкунӣ бо мақсади пурқувват кардани фасохат ва муассирии нутқ, ё худ бо тақозои услуби нависанда сохта шудаанд, гуногун бошанд ҳам, ҳамаашон дар шумораи чамъ омадаанд: Саҳифаи аз фатҳаи «сод» **содиконро** гулҳои фатҳ кушода ва аз касраи «ҳо» **ҳосидонро хорҳои** қаср ниҳода, баъд аз тамодии айёми интизору таволии оломи истибор аз ҷониби чаноби Амир Алишери олиғуҳар... (1, 312).

Корбурди пасванди -ҳо

Пасванди чамъбандии **-ҳо** мисли пасвандҳои чамъбандии **-он** (**-гон**, **-ён**) дар номаҳои Абдурраҳмони Қомӣ барои чамъ бастанӣ калимаҳо хизмат мекунад.

Дар номаҳо чун анъана бештар исмҳои ғайришаҳс ба воситаи пасвани **-ҳо** чамъ баста шудаанд.

1. Шумораи чамъи ҳамаи исмҳои бечони конкрет бо ёрии пасванди **-ҳо** чамъ баста шудааст: ... ба чиҳати забти ҳосили мавқуфоти он ва аҳзу ирсоли он ба мустаҳақон ба ин диёр ташриф овардаанду **санадҳо** ҳамроҳ доранд ва шавоҳиду осори сидқ бар эшон зоҳир аст (1, 328). Баъд аз арзи ниёз маъруз он ки музореъони Басокӯҳ тазаллум менамоянд, ки **корезҳои** эшон хушк шудаасту дар маҳсули эшон нуқсонӣ бисёр воқеъ шудааст (1,343).

2. Шумораи растаниҳо бо пасванди **-ҳо** чамъ баста шудаанд: Саҳифаи аз фатҳаи «сод» **содиконро** гулҳои фатҳ кушода ва аз касраи «ҳо» **ҳосидонро хорҳои** қаср ниҳода, баъд аз тамодии айёми интизору таволии оломи истибор аз ҷониби чаноби Амир Алишери олиғуҳар... (1,312).

3. Шумораи масофа бо пасванди **-ҳо** чамъ баста шудааст:

*Гар ба қасди ҷон фириштад қосид аз мақсуди дил,
Дил кунад **фарсангҳо** ҷон бар каф истиқболи ӯ (1, 312).*

4. Шумораи исмҳои маънӣ бо пасванди **-хо** чамъ баста шудаанд:

Баъд аз арзи ниёзмандиву шикастагӣ арза дошт он, ки дер гоҳ аст, ки хидмати Амир Ҳайдар ба чихати баъзе **густохиҳо**, ки воситаи ҳамсухбатони бад аз вай содир шуда буд... (1, 337). Баъд аз арзи ниёз маъруз он, ки Қанбаралӣ ном шахсест дар байни даллолон, ки бисёре аз тоҷирони мақбулулқавл ба шарорату баднафсии ӯ ихбор кардаанду ин фақир низ аз баъзе **тухматҳо**, ки дар ҳаққи мусулмонон кардааст, вукуф дорад (1, 341). **Иноятҳои** тозаву **навозишҳои** беандоза, ки аз мулозимони ҳазрати хилофатпаноҳӣ, ки мазҳари авсофи илоҳӣ ва масдари алтофи номуғаноҳианд ... (1, 384). Ҳақ субҳонаҳу таъоло авлиёи он ҳазратро рӯз ба рӯз **фатҳову нусратҳои** гуногун рӯзӣ кунад ва соат ба соат ба **давлатову саодатҳои** рӯзафзун бирасонад! (1, 384).

Мусаллам аст, ки дар асарҳои адибони классик чамъбандии арабӣ бештар дида мешавад. Аз мисолҳои чамъоварда маълум шуд, ки дар номаҳои Абдурраҳмони Ҷомӣ низ, чамъбандии арабӣ бештар истифода шудааст. Аз сабаби он ки ҳаҷми мақола барои пурра таҳқиқ кардани чамъбандии арабӣ даст намедихад, бинобар ин мо мисолҳое, ки бо шакли чамъбандии арабӣ чамъ баста шудаанд, чунин гурӯҳбандӣ намудем:

1. Калимаҳои арабие, ки ба воситаи пасвандҳои чамъбандии тоҷикӣ чамъ баста шудаанд: баъзе аз эшон чуста-чуста бад-ин ҷониб мутаваҷҷеҳ мешаванд, аммо баъзе аз авнону **золимон** ба васотати баъзе аз **даллолон**, ки пештар маҳчур мебуданд (1, 310). Баъд аз арзи ниёз маъруз он, ки Қанбаралӣ ном шахсест дар байни даллолон, ки бисёре аз **тоҷирони** мақбулулқавл ба шарорату баднафсии ӯ ихбор кардаанду ин фақир низ аз баъзе **тухматҳо**, ки дар ҳаққи **мусулмонон** кардааст, вукуф дорад (1, 341).

2. Калимаҳое, ки ҳам бо чамъбандии тоҷикӣ ва ҳам бо чамъбандии арабӣ чамъ баста шудаанд: Маъруз он, ки чамъе **фукарову** масокини адаму арбайнилмоъи ваттин дар қарияи Неъматобод, ки аз заводи неъмат эмин бод (1,421). Тавотири ахбори мақдами шарифи эшон ба рӯҳи **фақирону** дарвешон чандон лаззату ҳузур ва бехчату сурур расонида, ки гунҷойии шадойиди фироку маҷоли басти навоири ашвоқ намондааст (1, 309).

3. Калимаҳое, ки бо пасванди **-от**, **-ёт** чамъ баста шудаанд: Иноятномаи ҳумоюни ба анвои **иноъти** машхун дар ашрафи соъоту атяби авқот хоксорони водии вифоку бодпаймоъи баводии иштиёкро (1, 308). ...кавсавия илтимоси он медоранд, ки Сайид Мирон дар миёни эшон калонтар бошад ва қатъи **муҳиммоту** дафъи музиррот бикунад (1, 320); Илтимос он, ки ҳасбалмақдур дар кифояти он саъйи чамил маблӯз доранд, ки бешак василаи наҷоту рафъи **дарачот** хоҳад буд (1, 366).

4. Абдурраҳмони Ҷомӣ дар номаҳои аз чамъбандии арабӣ шакли чамъбандии шикастаро бештар истифода кардааст: Баъд аз арзи ниёз маъруз аз он ки **маҳодими** узом, ки **худдоми** ҳарामी шарифи ҳазрати рисолатанд, ... ба чихати забти ҳосили мавқуфоти он ва аҳзу ирсоли он ба мустаҳақон ба ин диёр ташриф овардаанду санадҳо ҳамроҳ доранд ва **шавоҳиду осори** сидқ бар эшон зоҳир аст (1, 328). Баъд аз арзи ниёз маъруз он ки хидмати сайидзода нишони **салотини** собиқ дорад, ки **обову аҷдоди** эшон аз мосиву молу лашкар муъоф буданд (1, 358). Лочарам инони баён аз он савб маътуф дошта, маъруз мегардад, ки ба авни инояти беғояти ҳазрати иззат иллату иззату аҳволи **фукарое**, ки **руфақои** сафару чуласои бадару ҳазаранд... (1, 311). Тавотири **ахбори** мақдами шарифи эшон ба рӯҳи фақирону дарвешон чандон лаззату ҳузур ва бехчату сурур расонида, ки гунҷойии шадойиди фироку маҷоли басти навоири **ашвоқ** намондааст (1,309).

Дар номаҳо чамъбандии арабии дугона низ истифода шудааст: Ин рӯҳаи тазарру ибтиҳол мунтасифи шавволу дар ҳини иртиҳол аз Бағдод ба ҷониби ҳарамайн шарифайн, зодухумуллоҳ **шарафайн** таҳрир ёфт (1, 311).

Хулоса, номаҳо ба он шаҳодат медиҳанд, ки Абдурраҳмони Ҷомӣ донандаи хуби дастури забони форсӣ-тоҷикӣ буда, дар ифодаи фикру андешаҳо чирадастӣ нишон додааст, ки аз ин чихат низ намунаи ибрати адибон бояд бошад. Номаҳо далолат бар он медиҳанд, ки дар миёни шахсияти адибу навиштаҳои ӯ пайванди қавии ботинӣ ҷой дошта, гуфтораш мутобики шабеҳи рафтораш будааст.

Аз маводи зерин назари мо маълум шуд, ки дар номаҳо бештар пасванди чамъбандии **-он** истифода шудааст, ки ин бесабаб нест, чунки ин пасванд бештар бо исмҳои шахс истифода шудааст. Ҳарчанд дар забони адабии муосири тоҷикӣ пасванди

чамъбандии **-хо** ҳам бо исмҳои шахс ва ҳам бо исмҳои ғайришахс меояд, аммо дар номаҳо ин пасванд кам истифода шудааст. Аз чамъбандии арабӣ бошад, дар номаҳо бештар чамъбандии шакли шикаста истифода шудааст. Ҳаминро бояд зикр намуд, ки дар номаҳо ҳарчанд калимаҳои иқтибосӣ аз ҷумла, калимаҳои арабӣ фаровон истифода шуда бошанд ҳам, бештарашон пасвандҳои чамъбандии тоҷикиро қабул кардаанд. Агар ҳам пасванди чамъбандии тоҷикӣ ва ҳам шакли чамъи арабиро аз рӯи басомад дар номаҳо дида бароем, бештар шакли чамъбандии арабӣ истифода шудааст.

Адабиёти истифодашуда

1. Абдурахмони Ҷомӣ. Осор. Ҷ. 8 / А.Ҷомӣ. – Душанбе, 1990. – 494 с.
2. Ализода С. Сарфу наҳви забони тоҷикӣ / С. Ализода. – Душанбе, 2005. – 185 с.
3. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Ҷилди 1. Фонетика ва морфология / зери таҳрири Ш.Рустамов ва Р.Ғаффоров. – Душанбе : Дониш. 1985. – 352 с.
4. Гулназарова Ж. Таснифоти маъноии феъл дар «Баҳористон»-и Абдурахмони Ҷомӣ / Ж. Гулназарова. – Душанбе, 2011. –167 с.
5. Давлатбеки Хоҷа. Ташаккул ва таҳаввули илми забоншиносии форсу тоҷик дар асрҳои миёна / Д. Хоҷа. – Душанбе, 1998. –151 с.
6. Қосимова М.Н. Таърихи забони адабии ҳозираи тоҷик / М.Н. Қосимова. – Душанбе, 2003. – 492 с.
7. Мисбоҳиддини Нарзикул. Таърих ва назарияи номанигорӣ / М. Нарзикул. – Душанбе, 2009. – 136 с.
8. Ниёзӣ Ш. Исм ва сифат дар забони тоҷикӣ / Ш. Ниёзӣ. – Сталинобод, 1954. – 50 с.
9. Ниёзмухаммадов Б. Морфологияи забони тоҷикӣ / Б. Ниёзмухаммадов, Л. Бузургзода. – Сталинобод, 1941. – 68 с.
10. Рустамов Ш. Исм / Ш. Рустамов. – Душанбе, 1981. – 215 с.
11. Сиёев Б. Аз таърихи чамъбандии исмҳо дар забони тоҷикӣ / Б. Сиёев // Масъалаҳои забоншиносии тоҷик. – Душанбе, 1967. – С. 32-61.
12. Ҳалимов С. Чамъбандӣ дар забони адабии тоҷикӣ (дар «Гулистон»-и Саъдии Шерозӣ) / С. Ҳалимов // Маҷмӯаи илмӣ-и УДТ, XXVI, нашри 2, 1959. – С. 59-85.
13. Чалолов О.Ҷ. Категорияи чамъ ва баъзе масъалаҳои забони ҳозираи тоҷик / О.Ҷ. Чалолов. – Сталинобод, 1961. – 187 с.

ГРАММАТИЧЕСКОЕ КАТЕГОРИЯ МНОЖЕСТВЕННОГО ЧИСЛА В ПИСЬМАХ АБДУРРАХМАНА ДЖАМИ

БОБОМУРОДОВ Ш.

В данной статье рассматривается и анализируется способы выражения множественного числа имен существительных на примере писем Абдурахмана Джамии. Выявлено, что в письмах Джамии для выражения множественного числа в основном применяется суффикс «-хо», а также наблюдается использование некоторые другие таджикские и арабские суффиксы для этой цели. Применяется и арабский способ выражения множественного числа имен существительных – флексия.

Ключевые слова: суффикс, множественное число, аффиксы, флексия, Джамии.

EXPRESSION OF PLURAL IN "BAHORISTON" OF JOMI

BOBMURODOV SH.

This article discusses and analyzes the ways of expressing the plural of nouns by the example letters Abdurrahman Jami. Revealed that in the letters Jami for the expression plural mainly used the suffix "-ho" and observed using some other Tajik and Arabic suffixes for this purpose. Used also Arabic way of expressing the plural of nouns - inflexion.

Keywords: suffiks, plural, affixes, inflection, Jomi.

НАҚШИ КОНСТАНТИН ЧАЙКИН ДАР ТАРҶУМАИ ОСОРИ АБДУРРАҲМОНИ ҶОМӢ ДАР СОЛҲОИ 30-ЮМИ АСРИ ХХ

*СУБҲОНҚУЛОВА СУРАЙӢ
СУБҲОНҚУЛОВА НАРГИС*

*Донишгоҳи давлатии омӯзгори
Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни*

Аз замони қадим аҷдоди русҳо - славянҳо ва форсҳо-тоҷикон ягонагии фарҳангӣ ва забонӣ доштанд. Ҳамин ягонагӣ баъдан дар шаклирии адабиёти ин ду халқи бузург пайвандҳои адабиро ба миён овард, қуллаи баланди пайвандҳои адабии онҳо садаи ХХ мебошад. Муҳаққиқи адабиёти Фарбу Шарқ Н. Конрад дар ин андеша ҳаст, ки: «Ҷараёни пайвандҳои адабии як адабиёт ба адабиёти дигар дар садсолаи охир ба ин ё он дараҷа тамаддуни инсониятро фаро гирифт. Ин ҷараён аз рӯи микёс, суръат ва арзиши иҷтимоӣ бебозгашт аст» [1,320].

Тарҷума ва нашри осори мутафаккирони форсу тоҷик ба забони русӣ аслан ибтидои солҳои 20-30-уми садаи ХХ сурат гирифт, ҳарчанд дар Аврупо ин хеле бармаҳал оғоз гардида буд. Яъне англису фаронсаविҳо ва олмониҳо қабл аз русҳо таваҷҷӯҳи бештаре ба адабиёти классики форсу тоҷик пайдо намуда буданд ва адибони рус Пушкину Лермонтов ва Толстой маҳз тавассути тарҷумаҳои фаронсаवि ба адабиёти форсу тоҷик ошноӣ пайдо намуданд.

Абдураҳмони Ҷомӣ (1414- 1492) ҳамчун олим, мутафаккир ва шоири барҷаста на танҳо дар адабиёти классики форсу тоҷик мақоми барҷаста дорад, балки ҳанӯз соли 1856 дар Аврупои Фарбӣ тарҷумаи достони «Саломон ва Абсол» тавассути тарҷумаи шоири барҷастаи англис Эдвард Фитсджералд Малборо (Edward Marlborough FitzGerald (1809-1883), ки аввалин маротиба Умари Хайёмро низ дар Аврупо шиносонида буд, Абдураҳмони Ҷомиро машҳур кард. Баъдан достони «Саломон ва Абсол» -ро тарҷумони фаронсаवि Август Брикте тарҷума намуда, дар Фаронса тарҷума ва нашр намуд.

Дар шарқшиносии руси замони шӯравӣ ва доираи тарҷумонии ҳамон солҳо тарҷумаи осори Абдураҳмони Ҷомӣ ба забони русӣ дар қатори дигар осори классикони форсу тоҷик анъана гардида буд, аз ҷумла тарҷумонҳои насли калонсоли рус В. Жуковский, В. Державин, О. Румер, И. Селвинский, К. Липскеров, В. Левик, С. Шервинский ва тарҷума аз тарафи шоирони рус А. Адалис, Т. Стрешнева, Г. Регистон, Т. Спеиндарова, Д. Самойлов, А. Кочетков, Н. Гребнев, Ю. Нейман, В. Звягинцева, С. Северцев дар сатҳи хеле хуб ва қонуниятҳои тарҷума, осори Абдураҳмони Ҷомиро тарҷума карда ва шухрати Абдураҳмони Ҷомиро дар байни хонандагони рус машҳур гардонид.

Аммо дар шарқшиносии рус дар шинохти Абдураҳмони Ҷомӣ барои хонандагони сермиллати замони шӯравӣ нақши ироншинос, адабиётшинос ва забоншиноси барҷастаи рус Константин Чайкин (1889-1938) хеле калон мебошад. Соли 1935 ба ифтихори 3-юмин Конгресси байналмилалӣ ироншиносӣ доир ба санъату археология достони «Саломон ва Абсол» -и Абдураҳмони Ҷомиро тарҷума намуд, зеро дар эҷодиёти ин мутафаккир пурмуҳтавои худ моҳиятан тафаккури умумисайёравиро рӯи қор оварда ва ғояи башардӯстию ваҳдати халқҳои ҷаҳонро ба миён гузоштааст, маҳз ғояи башардӯстию ваҳдати халқҳои ҷаҳон меҳри Константин Чайкинро ба миён овард.

Шарқшиносии маъруфи рус, академик Николай Конрад дар асари маъруфи худ «Фарб ва Шарқ» маҳз ба ҳамин масъала ишора намуда, чунин таъкид сохтааст: «Гуманизм ё худ одамият аз лиҳози мазмунӣ ҷамъиятӣ бузургтарин ғояест, ки инсоният дар масири ҳазорҳо соли таърихи хеш эҷод намудааст» [2,87].

Баъди тарҷума ва нашри русии «Баҳористон» (1935) дар солҳои 1949 ва 1951 таҳти унвони «Антологияи назми тоҷик» ба муносибати Даҳаи адабиёти тоҷик дар Москва

як силсила асарҳои классикҳои адабиёти форсу тоҷик аз ҷумла Абдурахмони Ҷомӣ дар тарҷумаи Лапин ва Хацревин баъдтар аз тарафи В. Державин ба нашр расид.

Константин Чайкин хатмкардаи Донишкадаи тичоратии Маскав (1909), баъдан як сол дар факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи Маскав (1911) таҳсил намуда, тариқи гузариш дар Донишкадаи шарқшиносии Маскав ба номи Лазарев таҳсил намуда, дар ҳамин ҷо аз рӯи тарҷумаи осори Абдурахмони Ҷомӣ унвони илмӣ профессориро шарафӣ гардид. Солҳои 1919-1920 дар Академияи штабҳои генералӣ ба сифати омӯзгор фаъолият намудааст. Солҳои 1927-1929 ба сифати сафир-тарҷумон намоянди Русия дар Озорбойҷон, Гурҷистон ва Ирон фаъолият намудааст. Номзади илм, профессор [1935]. Муаллифи китоби дарсии «Адабиёти форси асри XX» ва муаллифи даҳҳо рисолаҳои илмӣ доир ба адабиёти классикии форсу тоҷик мебошад.

Мутаасифона имрӯз Константин Чайкин ба хонандаи тоҷик муаррифӣ нагардидааст. Соли 1913 дар нашри маҷмӯаи «Круговая чаша» ширкат варзида дар ҳамин маҷмӯа тарҷумаи шеърҳои алоҳидаи Ҷомиро ворид намудааст. Соли 1935 «Баҳористон»-и Абдурахмони Ҷомиро тарҷума намуда, ба нашр расонида, то замони ҳабс ва қатлаш (1938) осори Абдурахмони Ҷомиро мавриди тарғиб қарор додаст.

Константин Чайкин аз зумраи он шарқшиносон ва ироншиносони рус аст, ки аввалин мартаба осори Абдурахмони Ҷомиро аз ҷумла «Саломон ва Абсол»-ро бо пуррагӣ ва «Баҳористон»-ро низ ба забони русӣ тарҷума намуда дар соли 1935 мунташир сохт. Хусусиятҳои тарҷумаи Константин Чайкин аз дигар осори тарҷума намудаи В. Жуковский, В. Державин, О. Румер, И. Селвинский, К. Липскеров, В. Левик, С. Шервинский, А. Адалис, Т. Стрешнева, Г. Регистон, Т. Спеиндарова, Д. Самойлов, А. Кочетков, Н. Гребнев, Ю. Нейман, В. Звягинцева, С. Северцев ба он фарқ хоҳад кард, ки Константин Чайкин худ мутахассиси забони форсӣ ва муаллифи фарҳанги забони русӣ буд, ки намунаи тарҷумаҳо чунин аст:

*Когда бедняк, имеющий полхлеба,
Весь целиком даёт достаток свой.
Не больше ль то, что если царь вселенной,
Своей казной поделится с тобой?*

*О юноша, духа величию учись,
У опытных в жизни отличию учись.
От сердца злодейский совет отклоняй,
От уст своих речи клевет отклоняй.
Добром отвечай постоянно на зло,
Врагу оно пользу едва ль принесло.
Когда же ты доброе дело творишь,
К тебе возвратится то доброе лишь.*

Ин намунаи тарҷумаи Константин Чайкин гувоҳи он аст, ки махсусиятҳои осори назмии Абдурахмони Ҷомӣ ҳифз карда шудааст. Таҷрибаи тарҷумае, ки онро Константин Чайкин дорост, собит менамояд, ки тарҷумаи муваффақ ҳамон будааст, ки махсусиятҳои миллии ду халқро таҷассум карда тавонад. Зеро ба қавли О. Кундзич: «Асари тарҷумавӣ ин нусхаи асл нест: аввалан ба ин далел, ки ҷараёни нави адабие, ки он ба сурати тарҷума ворид шудааст, ба он аз фазилатҳои тоза хабар медиҳад: масалан он чи дар адабиёт суннат аст, дар забони дигар метавонад, назари нав бошад» [3,203].

Душвории тарҷума ғолибан дар он аст, ки ҳар як забон қоидаву қонунҳои махсус ва қолабҳои адабии барои худ муносиб дошта, тарзи тафаккури бадеии адибони миллатҳои гуногун аз ҳамин фарқ мекунад. Аз ин рӯ, ҳар тарҷумонро зарур аст, асари бадеиро тавре тарҷума намояд, ки ҳамаи он монеаҳоро аз миён бардошта бошад ҳам, лаззати аслии ва қиммати ҳақиқии онро ба забони дигар нигоҳ дошта бошад.

Хушбахтона, Константин Чайкин ҳамчун ироншинос, муаллиф ва мураттиби фарҳанги забони форсӣ-русӣ достони «Саломон ва Абсол»-и Абдурахмони Ҷомиро

дар сатҳи хеле баланд тарҷума намудааст. Ба андешаи В. Кожников: «Забони шеър хамчун ходиса (феномен) махсус дар паҳлӯи забони асли инкишоф меёбад [4, 249].

Ҳамин тавр, дар охир метавон қайд намуд, ки нашри дубораи мукаммали тарҷумаи русии «Баҳористон» - Абдурахмони Ҷомӣ, ки аз тарафи шарқшиноси маъруфи рус Константин Чайкин соли 1935 сурат гирифта буд, дар доираи чашни Абдурахмони Ҷомӣ ва тарғиби ҳаёт ва фаъолияти Константин Чайкин барои хонандаи тоҷик як кори хайре хоҳад буд.

Адабиёт:

1. Джамии. Бӯхарестан (Весенний сад). М.; Л., 1935.
2. Кондрад Н.И. Запад и Восток. - М.; 1972-495.
3. Кундзич О. Переводческий блокнот. - М.; Советский писатель. 1968.
4. Кожин В.В. Художественная речь как форма искусства. - «Теория литературы», М., 1965.

НАҚШИ КОНСТАНТИН ЧАЙКИН ДАР ТАРҶУМАИ ОСОРИ АБДУРРАҲМОНИ ҶОМӢ ДАР СОЛҲОИ 30-ЮМИ АСРИ XX

***СУРАЙЁ СУБҲОНҚУЛОВА
НАРГИС СУБҲОНҚУЛОВА***

Муаллифони мақола нақши Константин Чайкинро дар тарҷумаи осори Абдурахмони Ҷомӣ, ки дар солҳои 30-юми асри хх тарҷума намудааст, мавриди баҳсу баррасӣ қарор додаанд.

Вожаҳои калидӣ: тарҷума, адабиёти классики форсу тоҷик, пайвандҳои адабӣ, адабиёт, адабиёти русӣ ва тоҷикӣ, дoston, масъалаи тарҷума.

ЧАНБАҲОИ ПЕДАГОГӢ ДАР ОСОРИ АБДУРРАҲМОНИ ҶОМӢ

МИРБОБОЕВА БИБИВАХӢ,
Паҷӯҳишигоҳи рушди маорифи АТТ

Эҷодиёти Ҷомӣ қасри мухташамеро мемонад, ки бо қувваи тахайюл ва нерӯи тафаккур меъморӣ гардида, бардошт ва назари ӯро аз зиндагӣ дар қолаби бадеъ ва ибрази андешаҳои фалсафӣ ирфонӣ чамъбаст менамояд. Нуриддин Абдурраҳмони Ҷомӣ чун ахтари тобон ва устои қаламкашони мамолики Шарқ шинохта шуда, байни хоссу ом маълуму машхур гардидааст. Мактаби адабии Ҷомӣ дар таърихи адабиёти классикии Шарқ саҳифаи наву падидаҳои тозаеро ба рӯи оламиён боз намуд. Осори ин суханвари номӣ беш аз 500 сол аст, ки ба хурду бузург дарси одаму одамгарӣ, нафосат ва зебоӣ, хулқу атвори хучастаи инсониро пешкаш намуда, онҳоро ба шоҳроҳи ҳаёти ормонӣ ҳидоят мекунад. Тамоми осори Ҷомӣ мантиқан, мазмунан ва аз ҷиҳати ғоявӣ ба ҳамдигар зич вобастагӣ доранд.

Осори бою гуногунранги ин устои беҳамтои сухан дар ганҷинаи китобхонаю осорхонаҳои бузурги Осиёи Марказӣ ва кишварҳои мухталифи Ғарб хеле зиёд ба назар мерасанд ва эҳтиёткорона ниғаҳбонӣ мешаванд.

Аз Ҷомии бузург то ба замони мо 3 девони ғазалиёту рубоӣ ба мисли «Ҷотиҳат-ул-шубоб», «Васитат – ул – ақд» ва «Хотимат – ул- ҳаёт», асари насрии «Баҳористон» ва маснавиҳои ҳафтгонаи «Ҷафат авранг» аз қабилӣ «Юсуф ва Зулайхо», «Тӯҳфат- ул- аҳрор», «Силсилат- уз-заҳаб», «Лайлӣ ва Мачнун», «Сабҳат - ул- аброр», «Хирадномаи Искандарӣ», «Саломон ва Абсол» омада расидаанд.

Абдурраҳмони Ҷомӣ чун шахси пешқадам ва муаллими ахлоқи писандидаи замони худ дар пайрави инсондӯстони пешинаи адабиёти форсу тоҷик нақорӣ, меҳнат, адлу дод, илму фарҳанг, сулҳу сафо, дӯстиву бародарӣ, иттифоқу иттиҳод, покӣ, номи нек, сидқу вафо, ростӣ, олиҳиммати, ҷавонмардӣ, часорату мардонагӣ, эҳсону қарам, фурутанӣ, хоксорӣ, сабр, хомӯшӣ ва дигар падидаҳои ахлоқи ҳамидаро бо шавқу шӯр тарғиб намуда, ба муқобили зулму ҷавр, нифоқу низоъ, хиёнат қиноят, чизпарастӣ, сифлагӣ, ҳирсу тамаъ, ҷаҳлу нодонӣ, кибру гурур, худписандӣ, дурӯғу беҳудагӯӣ ва мардумозорӣ, ки чун сарчашмаҳои бадӣ ваҳшонияти нобаробарии иҷтимоиро ошкортар сохта, нуқси инсонро меафзуданд, баромад карда, бо роҳи насиҳат, тарғиби сифатҳои хуб ва мазаммати хислатҳои бад дар ривочи ахлоқи ҳамида ва решақан шудани ахлоқи разилаи одамон меҳодад қўмаке расонад. Ҷомӣ бо ин восита меҳодад, ки инсонии комилро ба воя расонад. Ӯ ҳамчун муаллими ахлоқ дар «Хирадномаи Искандарӣ», махсусан, аз шаш хислати бади зерин: ҳасад, кина, ҳирс, мумсикӣ, дурӯғ ва беадабӣ, ки дар замони ӯ ба дараҷаи баланд расида буд, дур буданро талқин мекунад. Чунин ақидаҳои Ҷомӣ, ки сиришти инсондӯстӣ доранд, то ҳанӯз аҳамияти худро гумма накардаанд. Андарзҳои Ҷомӣ аксар бо оҳанги хитобу нидо гуфта мешаванд, то ки таъсири бештаре дошта бошанд:

Зи оҳандилӣ бугсилу мум бош!
Паноҳи асирони мазлум бош!

Абдурраҳмони Ҷомӣ ба қувваи насиҳат ва гуфтори хеш боварии бузург дорад, аз ин рӯ, дар «Саломон ва Абсол» дар бораи мақоми насиҳат бо муболиға чунин менависанд:

Аз насиҳат ноқисон комил шаванд,
В-аз насиҳат мудбирон муқбил шаванд.
Аз насиҳат тоза гарданд ҳар диле,
В-аз насиҳат ҳал шавад ҳар мушкиле.

Панду андарзҳои Ҷомиро аз рӯи муҳотабинашон, яъне ба кӣҳо нигаронида шуданашон, метавон ба се гурӯҳ тақсим кард: 1. Андарзҳои, ки Ҷомӣ ба подшоҳон додааст. 2. Насиҳатҳои, ки Ҷомӣ ба писараш Зиёуддин Юсуф медиҳад. 3. Пандҳои олии ӯ, ки умумибашарианд. Вале ин ҳамаи гуфтори таълимӣ ва ҳикматомези ӯро чанбаҳои

умуминсонӣ ба ҳам муттаҳид менамоянд. Ў дар достони «Саломон ва Абсол» фарзандро беҳтарин неъмат ва нигоҳдори номи падар менамад:

***Ҳеч неъмат беҳтар аз фарзанд нест,
Ҷуз ба чон фарзандро пайванд нест.
Ҳосил аз фарзанд гардад коми мард,
Заинда аз фарзанд монад номи мард.***

Аммо Ҷомӣ фарзанди нохалафи бадсиголу бадсиришт, фарзанди зишткирдори бадрафтор, фарзанди пурғурури бадчаҳл, фарзанди бадҳаваси насабпараст, фарзанди безории аз падару модар гурезонро маҳкум ва ўро мазаммату нафрин мекунад, аз беилмӣ ва чаҳолати ў ба фиғон меояд. Ҷомӣ ба писари худ дар достони «Юсуф ва Зулайхо» панд медиҳад, ки

***Чу нодонон на дар банди падар бош
Падар бигзор фарзанди ҳунар бош.***

Дар девони нахустинаш фарзандони беилм, аз падар ва аслу насаб лофзанандаро номардум ва шохи бебарги дарахти мевадор менамад. Умуман, Ҷомӣ душмани ашаддӣ насабпарастӣ буда, ҳамеша ба муқобили онҳое баромадааст, ки мағрури аслу насаби худ шуда, аз чавҳари дониш ва ҳунар орӣ мемонанд. Ҷомӣ ҳусни маънавии инсонро дар исмату ифғат, заковат, дониш ва ҳунар мебинад. Бартарию камии олию дунро аз рӯи миқдори ҳунар ва ҳимати онҳо муайян намудааст, на аз рӯи миқдори зару симашон:

***Қимати мард на аз симу зар аст,
Қимати мард ба қадри ҳунар аст.
Эй басо банда, ки аз касби ҳунар
Қадраш аз хоҷа бисе бештар аст.
В-эй басо хоҷа, ки аз беҳунари
Дар раҳи банди худ пайсипар аст.***

Бояд тазаккур дод, ки Ҷомӣ дар бисёр навиштаҳояш аҳамияти бузурги илму донишро чун калиди маърифати ирфонӣ қайд намуда, на фақат илму чаҳл ва олимӯ чоҳилро ба ҳам муқобил мегузорад, балки илму тоҷи сари ҷумла ҳунарҳо, қуфлқушӯи ҳама дарҳо, низомдиҳандаи олам ва шарафи одамӣ номида, мардумро ба пардохтани илму дониш ҳидоят намудааст. Ба ҳамин муносибат Абдурраҳмони Ҷомӣ таъкид намудааст, ки дарёи илм бекарон буда, фаро гирифтани ҳамаи илмҳо аз имкон берун аст. Аз ин ҷост, ки кас бояд фақат илми заруртаринро омӯхта, илму бо амал ва донишро бо куниш, яъне назарияро бо амалия мустаҳкам гардонад, зеро илми беамал чун захри бенӯш, беҳосил ва ботил буда, танҳо таҷрибае, ки дар асоси назария ба кор бурда мешавад, илму пурқувват ва тавоно мегардонад:

***Илме, ки ногузири ту бошад, бад-он гирой,
В-онро, к-аз он гузир бувад, ҷустуҷӯ макун!
В-он дам, ки ҳосили ту шавад илми ногузир,
Ғайр аз амал ба мӯҷиби он орзу макун.***

Ба ақидаи Ҷомӣ, адаб ва донишу ҳунар барои инсон сифатҳои заруртарин буда, он сифатҳоро ба фарзандон дар ҷавони омӯзонидан лозим аст. Аз ин ҷиҳат қаҳрамонҳои асарҳои ў Саломон, Лайливу Мачнун ва махсусан Искандар бо сифатҳои зарурӣ дар ҷавонӣ хеле хуб пазируфта мешаванд. Худи Ҷомӣ ва бародараш ҳам дар бачагӣ ва ҷавонӣ аксари илмҳои замони худро фаро гирифта буданд. Аммо ба ақидаи Ҷомӣ толиби илм худ бояд бештар саъй кунад:

***Дар ҷавонӣ саъй кун, гар беҳалал хоҳӣ амал,
Мева бенуқсон бувад, чун аз дарахти навбар аст.***

Ҷомӣ, махсусан, ба тарбияи фарзанди худ Зиёуддин Юсуф аҳамияти махсус дода, барои ӯ «Баҳористон»-у «Фавоиди Зиёия» ва насихатномаҳо навишта, дар онҳо на танҳо ҳудуди зарурии фаро гирифтани донишҳои асосии замони худро муайян мекунад, балки ба ин васила як силсила афкори таълимии хешро низ ибраз намудааст. Аммо дар насихатномаи «Сабҳат- ул –аброр » сатрҳои, ки ба тавсифи ҳунар ва таъкиди фаро гирифтани он бахшида шудаанд, беш аз ҳама ҷолиби диққатанд. Шоир ба фарзанди худ панд медиҳад, ки аз ҳунари ҳасакӣ ва донишҳои рӯякӣ дур бошад ҳунари аслиро пеша намояд. Чунончӣ, ӯ фармудааст:

*Дар ҳунар кӯш, ки зар чизе нест,
Ганҷу зар пеши ҳунар чизе нест.
Ҳунаре не, ки диҳад ганҷу зарат,
Ҳунаре аз дилу ҷон ранҷбарат.
В-он ҳунар нест насиби ҳама кас,
Баҳри зиндадилон омаду бас.*

Возех аст, ки дар адабиёти асри XV равияи душворнависӣ ҳукмрон буд. Ба ин нигоҳ накарда Ҷомӣ шеваи содданависиро пешаи худ қарор додаст, ки забони осораш ба омма дастрас бошад ва аз ин лиҳоз то ҳадди имкон мақсади наҷибаш - содданигорию дар эҷодиёти хеш пиёда сохтааст.

Абдурахмони Ҷомӣ пайваста роҷеъ ба фазилати сухан ақида ронда, онро пардакушоӣ розҳо, маҳзани маъниҳо, қошифи асрори ҳақиқ шумурда, ашъорашро фарзанди худ медонад. Ӯ, махсусан, сухани мавзунро ситоиш намуда, онро арӯси маънӣ мегӯяд ва таъкид менамояд, ки ин арӯс агар зевари хос дошта бошад, дилработар аст. Ҷомӣ талаб мекунад, ки шеър ба фаҳми умум мувофиқ навишта шавад, зеро он падидаи ҷамъиятист.

Ҷолиби тавачҷӯҳӣ хос аст, ки Ҷомӣ нағзӣ, амиқмазмунӣ ва баландғоягии шеърро ба тинати ҳақиқии гӯянда вобаст медонад:

*Ношуда аз хуи бадат дил тухӣ,
Кай расад аз назми ту бӯи беҳӣ?
Ҳар чӣ ба дил аст зи поку палид,
Дар сухан ояд асари он пади.*

Ҷомӣ бар замми шоиру мутафаккири мумтоз будан ҳамчун забоншинос маъруфу машҳур аст, зеро асарҳои доир ба забоншиносӣ офаридааш далели ин иддаост. Ӯ тадқиқи хусусиятҳои грамматикӣ забони арабро анҷом дода, асаре бо номи «Фавоиди Зиёия» таълиф кардааст, ки то ҳол дар забоншиносии араб беҳтарин асар маҳсуб мегардад.

«Фавоиди Зиёия», ки бо номҳои «Шарҳи мулло», «Шарҳи Ҷомӣ», «Фавоиди Зиёия фи шарҳ- ил-Қофия» ва «Грамматикаи забони арабӣ» низ машҳур аст, яке аз асарҳои илмию таълимӣ Ҷомист, ки чор моҳ пеш аз вафоташ (1492) барои фарзандаш – Зиёуддин Юсуф таълиф кардааст. Худи Ҷомӣ менависад: «...Ин китобест барои ҳалли мушкилоти «Қофия» -и алломаи машҳур – Ибни Ҳочиб. Ин китобро бо ҳамон роҳу равише чун риштаи марворид барои фарзандам Зиёуддин Юсуф, Худо ӯро аз бадихо нигоҳ дорад, шарҳ додам ва номи онро- «Фавоиди Зиёия» ниҳодам». Чи тавре ки мебинем «Фавоиди Зиёия» дар асл шарҳи китоби донишманд ва забоншиноси асрҳои XII-XIII – Ибни Ҳочиб – «Ал – Қофия фин- нахв» мебошад. Ҷомӣ, ки, дар ҳақиқат, аз донишмандони забардасти замони худ буд, мебинад, ки фарзандаш Зиёуддин Юсуф ва толибилмони дигар дар омӯختани грамматикаи забони арабӣ азоб мекашанд, барои ҳамин, китоби «Фавоиди Зиёия» -ро менависад ва ҷойҳои душворфаҳми «Қофия»-ро бо ашъори арабию аҳодису оятҳои Қуръон шарҳу тавзеҳ медиҳад.

«Фавоиди Зиёия» дар мадрасаҳои Осиёи Миёна, Покистон, Ҳиндустон ва Аморати Бухоро то Инқилоби Октябр аз китобҳои ҳатмии дарсӣ буда, дар кишварҳои арабӣ (Миср ва Сурия) низ ханӯз чун китоби «Синтаксиси забони арабӣ» дар истифода аст.

Аз замони таълифи «Фавоиди Зиёия» то имрӯз доир ба вай 50 ҳошия навиштаанд. Донишманд ва орифи асри ХV Абдулғафури Лорӣ, ки худ аз шогирдони Мавлоно Ҷомӣ буд, бо хошиши Зиёуддин Юсуф бар «Нафаҳот – ул -унс» ва «Фавоиди Зиёия» шарҳу ҳошия навиштааст.

Қайд кардан ба маврид аст, ки «Фавоиди Зиёия» яке аз беҳтарин китобҳои таълимӣ буда, имрӯз ҳам қимати илмии худро гум накардааст.

Андешаҳои пешқадами таълимӣ ва панду ҳикматҳои Абдурраҳмонӣ Ҷомӣ дар ганҷинаи афкори дидактикӣ, ҷамъиятшиносӣ ва эстетикӣ халқи тоҷик дурдонаҳои раҳшонро ташкил карда, ҳанӯз ҳам дорои аҳамияти бузурги иҷтимоӣ буда, чун андешаҳои умуми инсонӣ ва дастури ахлоқи ҳамида барои тарбияи мардум, тараққиёти ҷамъият ва покии замири одамони замони мо кӯмак мерасонанд.

Адабиёт:

1. Абдурраҳмони Ҷомӣ. Баҳористон .-Душанбе : Адиб, 1987.-157 с.
2. Абдуллоҷон Юнусов .Осори қалами Ҷомӣ. –Душанбе: Дунёи китоб, 2013.
3. Аминов С. Истифодаи баъзе ҳикоятҳои Ҷомӣ дар дарсҳои забон. Маҷал .: Мактаби советӣ, №11, 1989.
4. Афсаҳзод А. Абдурраҳмони Ҷомӣ.- Душанбе: Маориф, 1978. -189 с.
5. Афсаҳзод А. Таҳаввули афкори Абдурраҳмони Ҷомӣ. -Душанбе: Дониш, 1981. - 156 с.
6. Афсаҳзод А. Андешаҳои ахлоқии Ҷомӣ. Маҷал.: Мактаби советӣ, №9, 1989.
7. Тоиров У. Тавзеҳ ба рисолаҳои адиб. –Ҳафт.: Омӯзгор, № 31, 1.08.2014.
8. Ҳочӣ Қурбон. Омӯзиши ду шеърӣ Ҷомӣ дар мактаб. –Маҷал.: Мактаби советӣ, №11, 1989.

Дар мақола ҷанбаҳои педагогии осори Ҷомӣ, ки ба хурду бузург дарси одаму одамгарӣ, нафосат ва зебӣ, хулқу атвори хуҷастаи инсониро таранум менамоянд, зикр гардидаанд.

Калидвожа: ҷанбаҳои педагогӣ, дарси одаму одамгарӣ, нафосат ва зебӣ, хулқу атвори хуҷастаи инсонӣ

МАВЛОНО АБДУРРАҲМОНИ ҶОМӢ АЗ МАНЗАРИ ПРЕЗИДЕНТ ЭМОМАЛӢ РАҲМОН

*РАУФОВА Т.,
аспиранти ДДОТ
ба номи Садриддин Айни*

Дар масири 23 соли Истиқлолияти давлатӣ бо ташаббуси бевоситаи Президенти кишвар, Эмомалӣ Раҳмон як силсила маърақаҳои муҳими илмиву адабӣ ва фарҳангиро бо иштироки донишмандон ва коршиносони маъруфи ватаниву хориҷӣ дар сатҳи баланди байналмилалӣ баргузор гардид. Зеро андешаҳои бузургони миллат дар ҳар давру замон, бахусус дар даврони ташаккули рӯҳи озодиву истиқлолхоҳӣ доираҳои васеи мардумро фаро гирифта, чавҳари худшиносӣ ва ҳудогоҳиро дар худ таҷассум менамоянд.

Муҳимтарин ҳадафи ин ҷашнҳои бузургдошти шахсиятҳои таърихӣ ва адабӣ ин пеш аз ҳама эҳёи асолати таърихиву фарҳангӣ, шукӯҳу азамати давлатдорӣ аҷдодӣ ва бунёди низоми адолатпеша буда, ин афкору ғояҳо тадричан ба нерӯи бонуфузи ғоявӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангиву маънавӣ табдил ёфтаанд.

Президент Эмомалӣ Раҳмон дар байни давлатмардони тоҷик баъди академик Бобоҷон Ғафуров ягона роҳбарест, ки рушди адабиёт ва санъати миллатро аз ҷумлаи вазифаҳои муҳим ва аввалиятдошта медонад ва адибонро ба ҳар роҳу васила дастгирию кӯмак ва роҳнамоӣ менамояд.

Таҷлили бошукӯҳи ҷашнҳои ҳазораи «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ, 680-солагии Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ, 675- солагии Шайх Камоли Хуҷандӣ, 1100- солагии таъсиси давлати Сомониён, 960-солагии Ҳаким Умари Ҳаём, 2700- солагии «Авасто», 1150-солагии устод Рӯдакӣ, бузургдошти Мавлоно Румӣ ва Нӯъмон ибни Собит, ба устодон Садриддин Айни, Мирзо Турсунзода ва Бобоҷон Ғафуров додани унвони ифтихории Қаҳрамони Тоҷикистон далели хидматҳои шоистаи Президенти кишвар на танҳо дар шинохти бузургони миллат, балки муаррифии онҳо дар арсаи байналмилалӣ мебошад.

Аз ин рӯ яке аз хидматҳои шоистаи Президенти кишвар ин таҷлили бузургдошти шахсиятҳои барҷастаи илму фарҳанги гузашта ва имрӯзаи миллати кӯҳанбунёди миллат мебошад, ки дар ин робита Президенти кишвар таъкид менамояд: «Ҳукумат ҳамеша ба гузаронидани конферонсҳо ва дигар чорабиниҳои муҳими илмӣ, бузургдошти шахсиятҳои илму адаб мусоидат мекунад. Вале таъкид кардан зарур аст, ки чунин маҳфилҳо бояд ба инкишофи соҳаҳои гуногуни илм ва тарғиби дастоварду шинохти шахсиятҳои илму адаб равона карда шаванд»[1].

Таҷлили ҷашни бошукӯҳи 600-солагии Мавлоно Абдураҳмони Ҷомӣ аз ҳамин қабил мебошад. Ба андешаи Президенти кишвар: «Чунин чорабиниҳо на танҳо мавриди бисёр муносиб барои шинохти амиқ ва таҳқиқу баррасии осори илмиву адабӣ мебошанд, балки воситаи муассири дар заминаи арзишҳои миллии гузашта ва муосир тарбия намудани насли ҷавон ва баланд бардоштани сатҳи худшиносии миллии маҳсуб меёбанд».

Аз тарафи дигар соли 2014-ро дар кишвар соли бузургдошти Абдураҳмони Ҷомӣ эълон намудани Президенти кишвар пеш аз ҳама дар ин муддат донишмандон, муҳаққиқон, аспирантону унвонҷӯён ба омӯхтан ва тарғибу ташвиқи ҳаёт ва эҷодиёти ӯ амиқтар машғул гардида истодаанд.

Бо қаноатмандӣ Президенти кишвар қайд намуданд, ки: «...то имрӯз ба муносибати ҷашни 600-солагии Абдураҳмони Ҷомӣ як қатор тадбирҳои заруриро анҷом додаанд ва бовар дорам, ки онҳо ин кори нек ва босамари ҳудро минбаъд низ идома медиҳанд. Зеро эҷодиёти Мавлоно Ҷомӣ басо пурвусъат ва пурғунҷоиш буда, сабақи доимӣ бардоштан ва таҳқиқу таҳлили пайвастаро тақозо мекунад. Муҳимтар аз ҳама, ҳуди мардум ба шахсият ва осору афкори Мавлоно иродат ва меҳри маҳсус доранд».

Дар мавриди ҳашнгирии солгарди шахсиятҳои саршиноси миллат Президенти кишвар, аз худ савол мекунад, ки бузургӣ ва маҳбубияти онҳо дар чист? Дар посух ин савол Президенти кишвар мегӯяд: «Бузургии олимону орифони маъруфу маҳбубе чун

Мавлоно Ҷомӣ, пеш аз ҳама, дар ҷовидонӣ будани офаридаҳои онҳост, зеро ҳар чӣ онҳо гуфтаанд, дар замири наслҳо маскан гирифтааст ва бегазанду ҷовидона боқӣ мондааст. Бахусус Абдурахмони Ҷомӣ, ки ба эътирофи ҳамзамононаш аз шахсиятҳои фавқулодаи адабӣ, илмӣ ва фарҳангӣ маҳсуб меёфт ва берун аз хоки Хуросону Мовароуннаҳр - аз Форс то Осиёи Сағир ва Ироку Ҳиндустон шуҳратёр буд. Маҳбубияти Мавлоно аз нигоҳи дигар дар он аст, ки муҳимтарин асарҳои адабӣ ва илмӣ ӯ ба бисёр забонҳои дунё, аз ҷумла англисӣ, франсавӣ, олмонӣ, лотинӣ, русӣ, арабӣ, туркӣ, ҳиндӣ, урду, арманӣ, озарӣ ва забонҳои дигар тарҷума шудаанд»[3].

Далели дигари маъруфияти Абдурахмони Ҷомӣ ба андешаи Президенти кишвар дар дар он аст, ки Абдурахмони Ҷомӣ на танҳо дар байни аҳли илму адаб ва алоқамандони осораи балки дар миёни ҳокимони давр шуҳрат ва обрӯву эътибори зиёд дошт. Шуҳрати оламшумулии Абдурахмони Ҷомиро Президенти кишвар дар се омил арзёбӣ намунадааст:

Омили якум: Зуҳури олим ва шоири нодире мисли Абдурахмони Ҷомӣ, бешубҳа, вобаста ба шахсияти фавқулодаи ӯ мебошад.

Омили дувум: Маъруфияти Мавлоно Ҷомӣ ба фаъолияти илмӣ ва адабии бағоят густурдаи ӯ дар соҳаҳои мухталифи илм, аз ҷумла забоншиносӣ, адабиётшиносӣ, мусиқӣ, ирфон, шарҳнависӣ ва навҳои гуногуни адабӣ алоқаманд мебошад.

Омили сеюм: Шуҳрати беандозаи Абдурахмони Ҷомӣ дар миёни хосу оми давр, аҳли илму адаб ва ирфони Хуросону Мовароуннаҳр аз он иборат аст, ки ӯ дар синни 40-солагиаш ба тариқати маъруфи Нақшбандия рӯ оварда, бо яке аз пешвоёни номдори он Хоҷа Аҳрори Валӣ қаробат пайдо мекунад ва орифи номӣ Саъдиддини Кошғариро муршиди худ интихоб менамояд.

Қаҳрамони асарҳои Ҷомӣ ба андешаи Президенти кишвар, Эмомалӣ Раҳмон илова ба нафърасони халқ будан шахси бомаърифат, бохирад, ҳунарманд, ҳимматбаланд, адолатпарвар, озодандеш ва ормонпарвар буда, китобро дар ҷаҳон беҳтарин ёру мунису ғамхор ва устои бе музду миннати худ медонад ва бовар дорад, ки агар омӯзгор набошад, ҷаҳон аз беҳирадон тира хоҳад гашт.

Бо таъкиди Президенти кишвар пеш аз ҳама аз бузургоне чун Ҷомӣ дарси ибрат гирем, сабақ омӯзем ва шабу рӯз кӯшиш намоем, то ҳамеша бо халқ ва дар хизмати халқ бошем. Маъние, ки аз эҷодиёти Мавлоно бардоштем,- қайд менамояд, Президент Эмомалӣ Раҳмон,- бори дигар мо ворисони ӯро водор месозад, ки чун шамъ сӯхтаву барои ватан ва миллати худ созем, то роҳи наслҳои ояндаи ин миллати соҳибтамаддун ҳамеша нурафшон бошад.

Ба андешаи Президенти кишвар, маҳз ба туфайли донишмандони маъруфи тоҷик, ба монанди устод Садриддин Айни, академик Абдулғанӣ Мирзоев ва Алоадин Баҳоваддинов, Мӯсо Раҷабов, Аълоҳон Афсаҳзод ва амсоли инҳо муҳимтарин асарҳои адабӣ ва илмӣ Абдурахмони Ҷомӣ ҳамчун сарчашмаҳои бозғам мод вориди илми муосир гардидаанд.

Президенти мамлакат дар мулоқот бо зиёиёни кишвар таъкид намуданд, ки: «Бисёр андешаҳои инсондӯстонае, ки Абдурахмони Ҷомӣ дар мавзӯи нигоҳ доштани ифтихору шарафи инсонӣ ва аҳамияти озодиву соҳибхушӣ дар ҳаёти инсонҳо баён кардааст, ҳамоҳанги сиёсати имрӯзаи давлати соҳибистиқлоламон мебошад»[4].

Дар ҳулосаи суханронии ҳеш, Президенти кишвар бахшида оид ба Абдурахмони Ҷомӣ қайд менамояд, ки «...фарҳанги ғании гузаштамон ва осору афкори олии инсондӯстонаи бузургоне, монанди Абдурахмони Ҷомӣ бароямон дар ин равандҳои ҳассосу пуртазод пуштибон ва мададгор мегарданд»[3].

Ҳамин тавр, бояд ҳулоса намуд, ки шинохти Абдурахмони Ҷомӣ аз манзари Президенти кишвар, ташаббусҳои Президенти кишвар оид ба таҷлили бузургдошти Абдурахмони Ҷомӣ ба Ҷомииносии тоҷик, дар тарғибу ташвиқи афкори илмӣ, адабӣ ва тарбиявии ин мутафаккири барҷаста дар ҷомеаи имрӯзаи тоҷикон як такони ҷиддие бахшид.

Адабиёт:

1. Раҳмонов Эмомалӣ. Тоҷикистон: даҳсоли истиглолият, ваҳдати миллӣ ва бунёдкорӣ. Ҷилди аввал.-Душанбе: Ирфон, 2001-512 с.

2. Ғаффорӣ Воҳид, Сайидзода Зафари Шералӣ. Эмомалӣ Раҳмон дар оинаи замон. – Душанбе: «ЭР-граф», 2012. – 372 с.

3. Суханронии Эмомалӣ Раҳмон бахшида ба 600-солагии Абдурахмони Ҷомӣ. [www/Khovar. Tj](http://www.Khovar.tj).

4. Суханрони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мулоқот бо зиёиёни кишвар. Душанбе, Шарқи Озод, 2014.

Муаллифи кӯшидааст, то дар мақола назари Президент Эмомалӣ Раҳмонро дар бораи Мавлоно Абдурраҳмони Ҷомӣ мавриди баррасӣ қарор диҳад.

***Вояҳои калидӣ:** Президент, Абдурраҳмони Ҷомӣ, хаши, манзар, андеша, шинохт, илму адаб.*

ТАРБИЯ АЗ НАЗАРИ МАВЛОНО ЧАЛОЛИДДИНИ БАЛХӢ

ГУРЕЗ САФАРЗОДА,

Пажӯҳишигоҳи

рушди маорифи АТТ

Осори гаронмои Мавлоно чун махзани гетифурӯз, макнуни замир ва хаёлхонаи баҳсу мучодалаи мазмунаи рафеъ барои кушодани масоили зиёди оламу инсон асрхо боз хидмати шоистае карда, то ба имрӯз чун роҳнамои фотир ва барозандае сахми боарзиши хешро гузоштааст. Ҳангоме ки кас ба мутолиаи таърих ва таълимоти бузургони олами фарҳангии халқи тоҷику форс ошно мегардад, ба дунёи шеърӣ ҳунари дар каламрави ахлоқу тарбия ва калому ҳикмат фарқ гардида, ӯро як эҳсоси ҳайратовари футӯҳ фаро мегирад. Бояд гуфт, ки дар масоили тарбия ҳаргиз набояд нақши таърих ва дигаргуниҳои иҷтинобпазирро, ки тайи замону макон дар пешрафти андешаҳо доранд, нодида гирифт. Шинохти чунин ҷаҳонбинӣ- мисли ҳар ҷаҳонбинии дигар- аз ҷӯянда навъе ҳамдилоро низ мутолиба мекунад ва бидуни ин андак мои ҳамдилӣ муҳаққиқ наметавонад дар қаронаҳои дурдасти ин омили инсонии фарҳангӣ нуфуз кунад ва бо он чи онро арзёбии «айнӣ»- и хеш мекунад, низ мутмаъин бошад.

Зиндагии Мавлоно, ки дар ишқу маърифат хулоса мешуд, барои мардум камолӣ матлубӣ ахлоқи пирони сӯфияро таҷассум меод. Бо ин ҳама, асарӣ бузурги яқто ва беҳамтои Мавлоно Чалолӣ Балхӣ «Маснавӣ», ки онро метавон забда ва ҳосили ҷамъӣ таҷорӣ ирфонӣ дунё дар тамоми қарнҳо муаррифӣ намуд, дар он идроку эҳсоси орифест, ки солҳо дар лобалои авроқи аҳли ҳол ва аз роҳи таълиму мутолиаи китоб бо он ҷӣ дар масъалаҳои матлубӣ аҳли назар унс ва ошноӣ ёфтааст.

Мавлоно чун муаллими ахлоқ, педагоги барҷаста меҳодад, ки мафҳумҳои башарӣ, ки бо истилоҳи «Одамият» ифода гардидааст, бо суҳанҳои фаҳмо, суфта, бо забони мулоими рӯҳнавоз ба мардуми замони худ ва пасин бифаҳмонад. Аз ин ҷост, ки осори ӯро дар ҳама замонҳо аз осори тамоми пешиниён мумтоз гардондааст.

Тарбия одамиро одам ва писандидаву арҷманди олам мегардонад. Тарбияи нек инсонро тадриҷан ба шоҳроҳи зиндагӣ ва оқибат ӯро ба манзили мурод хоҳад расонд. Зимнан, шахси гумроҳшудае, ки аз вақту гузашти дақиқаҳои умр беҳабар мемонад ва таассуфе ба дили ӯ падида меояд. В. А. Сухомлинский таъсири тарбияи оиларо ба қувваи пурасоре монанд карда буд, ки зебоҳои инсониро тавлид месозад. Аз ин ҷост, ки дар гузориши умр ва зиндагии одамай ба яке аз баргу навдаҳои ниҳоли сабзу пурборӣ тарбия эътибор дода нашавад ва нисбат ба ин амали нек беамалӣ зоҳир гардад, он навдаву барг пажмурда гардида ва ҳусну латофату зебоии таровати ӯ то андозае коста гардида, соҳибашро беҳол ва бемадор мегардонад. В. А. Сухомлинский навишта буд, ки падару модарон дар симои фарзандони худ, пеш аз ҳама, худашонро дида, диалектикаи инкишофи кӯдакро фаҳмида тавонанд. Беътиборӣ дар ин соҳа боиси рехтани сиришки ҳасрати одамай ва ҳолатҳои ногувор ва умедҳои аҳли ҷомеа хоҳад шуд. А. С. Макаренко гуфта буд, ки агар бача наздикони худ – падару модари худро дӯст надорад, пас вай дӯст доштанро наомӯхтааст. Ҳар гоҳ тарбияро ба як соати дақиқ ташбеҳ додан ҷоиз бошад, дар хотир нигоҳ бояд дошт, ки яке аз мурватҳои ӯ аз ҳаракат бозмонад, тамоми ҳастии соат низ аз гаштан бозмемонад ва соҳибашро ба қатори бесоатон вогузорад ва баъдан ӯ дигар гузашти вақтро муайян карда натавонад.

Оре, чунин аст ҳолати зиндагонии одамай. Чуноне ки К. Д. Ушинский гуфта буд: «Одам бинои ахлоқи ҳаёти худро хеле ва хеле баланд бунёд мекунад». Тарбияи неки инсон, лабони шакаррези пурмеҳри аҳли ҷомеа ба табассум хоҳад овард, бо тарбияи баду беътиной нисбат ба фарзанди одам зоҳиргардида, аз ҷашмони пурмеҳри он бузургворон оқибат, сиришки ғурбат ва ҳасрат хоҳад боронд. В. А. Сухомлинский навишта буд: «Қорҳое, ки хоҳишу кӯшишҳои неки шахсро барои идеали ахлоқӣ бедор мекунад, ҳар ҷӣ бисёртар бошад – ин аст яке аз қонуни асосии тарбияи наврас». Аз ин ҷост, ки бузургворони гузашта, ба хусус, адиби бузурги ҷаҳонӣ Мавлоно Чалолӣ Балхӣ ба тарбияи наслҳои оянда, мунтазам эътибор дода ва тақовари бахту иқболи

онҳоро ба манзили мурод расонидааст. Мавлоно чун педагоги бузург дар эҷодиёташ оид ба масъалаҳои муҳими рӯзгори инсонӣ- ҳамдилию ҳамраъӣи аҳли башар ва тарбияи он фикрҳои муфид гуфта, ба ёдгор мондааст. Осори Мавлоно чӣ дар наср ва чӣ дар назм бештар ба масъалаҳои ахлоқию тарбиявӣ бахшида шудаанд. Ин ҷанбаи эҷодиёти ӯ, махсусан, дар «Маснавӣ» мақоми арзанда дорад.

Дар ашъори Мавлоно ҷанбаи рӯхоният қавӣ бошад ҳам, моҳияти амиқи дунявӣ низ дар онҳо арзи ҳастӣ дорад. Дар онҳо шоир бисёр масъалаҳои мухталифи фалсафӣ, иҷтимоӣ, динӣ, ва педагогии замони хешро баррасӣ менамояд. Достону масалҳои ӯ ҳама ҷанбаи тарбиявӣ доранд, ҳатто чанде аз ҳикоеҳои зиштунораво, ки дар асар оварда шудаанд, низ ба ақидаи Абдулҳусайни Зарринқуб, аз аҳамияти тарбиявӣ ҳолӣ нестанд.

Гояҳои педагогии Ҷалололдини Балхӣ ба ақидаи донишмандон 969 қиссаю достонҳои халқӣ ба тариқи рамзу тамсил баён карда шуда, дар ҳамаи онҳо як фикри асосӣ – ваҳдату якдили мардуми олам ва ба хусус, тарбияи инсон ҷои муҳимро ишғол менамояд.

Масъалаҳои ахлоқиву тарбиявӣ осори Ҷалололдини Балхӣ ба қавли профессор Н. Одилов дар концепсияи умумифалсафӣ дар вобастагии зич бо озодии ирода ҳалли худро ёфтаанд. Шоир дар ашъори худ ба ҷанбаҳои худшиносӣ ва соҳибхитӣи инсон диққати махсус додааст. Тибқи маълумоти ӯ инсон дар зиндагӣ озод аст, ҳар як амали хайр ё рафтори бади шахс аз тинати худӣ ӯ вобаста аст:

*Бе гунаҳ лаънат кунӣ иблисро,
Ту набинӣ аз худ ин талбисро.
Нест аз иблис, аз туст, эй гавӣ,
Ки чу рӯбах сӯи дунба меравӣ.*

Мавлоно дар ашъори ахлоқиаш ҳамеша хонандаро ба ақлу идрок, андешаю машварат даъват карда ва бо маслиҳати ҳамдигар ҳал намудани масъалаҳои баҳсталабро зарур медонист:

*Машварат идроку ҳушёрӣ диҳад,
Ақлҳоро ақлҳо ёрӣ диҳад.*

Панду андарз ва ташвиқи одобу ахлоқ яке аз анъанаҳои хеле қадимии адабиёти тоҷику форс буда, ҳанӯз аз асрҳои х сарчашма гирифтааст.

Азбаски имрӯз давлати соҳибистиклоли, мо ба масъалаи худшиносии таърихӣ, аз худ намудани арзишҳои суннатию башарӣ ва дар ин замина ҳосил намудани малакаи расидан бар пояи анъанаҳои миллӣ ва фармудаҳои ахлоқию фарҳангӣ тавачҷӯҳи ҳоса зохир намудааст, ба омӯхтани панду андарзҳои бузургони гузаштаи худ ниёзмандем. Минҷумла, омӯхтани эҷодиёти яке аз бузургманишони барҷастаи адабиёти асри XIII Мавлоно Ҷалололдини Балхӣ қобили омӯзиш аст. Асарҳои машҳури ӯ «Маснави маънавӣ», «Девони қабир» бо дурдонаҳои қиматбаҳои бемисл бо шахомати худ ақлу ҳуши наслҳои чандин қарнҳоро рабудаст. Дар байти машҳур, ки яке аз шохкориҳои Муҳаммад Ҷалололдини Балхӣ аст, чунин арзёбӣ шудааст:

*Маснави маънави Мавлавӣ,
Ҳаст Қуръон дар забони паҳлавӣ.*

Маснавӣ дар забони паҳлавӣ «Қуръон» эътироф шуданаш бар чанд далелу асос таъки дорад. Аввал ин ки «Маснавӣ» тамоми масъалаҳоро нуктаҳои дунявӣ аз назари як олим, як файласуфи тавоно бо далелҳои мӯйшикофона таҳқиқ шудаанд ва метавон гуфт, ки хонанда ба ин васила ба маънову моҳияти Қуръон хубтар сарфаҳм меравад. Аз ҷониби дигар, чунон ки шоир ва донишманди Эрон Муҳаммадризо Шафиӣи Кадканӣ менависад: «Аз лиҳози оғозу анҷом ва доштани назми ҳосе, ки берун аз ҳама низомҳои таснифӣ аст ва ҳамчунин усули арзи матолиб ва роҳу русуми тамсил ба китобҳои муқаддас шабоҳат дорад». «Маснавӣ» беш аз сад маротиба дар Эрон Урупову Мисру Туркия нашр шудааст ва чандин аср инҷониб бар равону андешаи мардуми олам таъсири беҳамтое гузоштааст.

Чаро дар бисёр сарчашмаҳо Мавлавиро ба унвони «Ҳакимӣ» ёд кардаанд? Зеро, қаблан ҳаким, файласуф буда ва шеър барои ӯ як васила, як намуди изҳори панду ҳикмат будааст.

Мавзӯи инсон дар адабиёти ҷаҳон, чӣ Юнони қадиму Рум, ҳам дар назми форсу араб – зимнан, дар осори нобиғаҳои ҷаҳонӣ мавзӯи марказӣ маҳсуб меёбад ва Мавлавӣ низ истисно нест, балки яке аз мумтозони панду ахлоқ аст.

Зикр кардан бамаврид аст, ки дар осори панду ахлоқии Мавлоно Ҷалолоддин, пеш аз ҳама, тарбияи инсон ба дид меояд. Мавлоно мақому манзалати инсонро марказ ва мақсади аслии офариниши олам медонад. Хусусият ва ҷанбаи асосии таълимоти аҳолии Мавлоно аз мутамарказ сохтани диққати илми ахлоқ ба зоти инсон иборат мебошад. Аз ин рӯ, таълимоти ахлоқии ӯ саршори андешаҳои инсондӯстӣ буда, дар он талоши мӯшикофонаи инсон дар роҳи тақомули рӯҳии худ мақоми хос дорад:

*Гар зи пушти одамӣ в - аз салби ӯ,
Дар талаб мебош ҳам дар талби ӯ.*

Маънӣ: агар аз пушт, камар ва нутфаҳои одамӣ ҷудо шуда, ба дунёи ҳастӣ арзи вучуд карда бошӣ ва сипас, дар талаби номи неки одамӣ бош ва кӯшишу ғайрат ба харҷ деҳ, то сазовори таҳсину ифтихори насл, авлод, наҷод ва ирқи одамӣ гардӣ. Дар ин байт вожаи «Салб» ба маънии ҷудо кардани чизе аз чизе омада, «пушт» ба маънии камар, нутфаҳо омадааст:

*Пӯст бошад мағзи бадро айбпӯш,
Мағзи некӯро зи ғайрат айб пӯш.*

Маънӣ: ончунон ки пӯст норасоӣ, нуқсон ва камбудии мағзи иллатнокро мепӯшонад, инсон ҳам бояд бар он кӯшад, то айби мағзи некӯро бо кӯшишу ғайрати хеш пӯшонад. Вожаи «айб» дар байти мазкур ба маънии норасоӣ, камбудӣ омадааст. Шоир тавассути калимаҳои «айбпӯш» ва «айб пӯш» санъати таҷнисро истифода бурдааст. Мавлоно кӯшиш ба харҷ додааст, ки то мақому мартабаи инсонро баланд бардошта, бештар фазилатҳои ботинии инсон ва инкишофи маънавии вайро ба қалам диҳад:

*Он чи пурмағз аст, чун мушк аст пок,
В-он чи нӯсид (а) ст, набвад ғайри хок.
Он чи бомаънист, худ пайдо шавад,
Он чи бемаънист, худ расво шавад.
Рав ба маънӣ кӯш, эй суратпараст,
З-он ки маънӣ бар тани сурат пар аст.*

Б.1: Он каломе, ки пурнақшу нигор, зебо ва бо мантиқи қавӣ эҷод гардидааст, чун мушк пок ва фарогир аст. Баръакс, сухани пастмаҳак беқадру қимат гашта, ғайри хок чизи дигаре ба бар намеорад.

Б.2. Афкори рангину пурмазмун барқарор, устувор ва қоим хоҳад монд. Он каломе, ки аз маънӣ тижист, оқибат боиси беиззатӣ, маломатзадагӣ ва шармсории гӯянда хоҳад гашт.

Б. 3: Эӣ, суратпараст! Рав, бикӯш то маъниро ба даст оӣ, зеро маънӣ бар тани сурат мисли пар аст. Азизуддини Насафӣ (1230 – 40) низ дар ин мавзӯ фармудааст: «Суратро эътибор нест ва маънӣ эътибор дорад. Агар сурат ва маънӣ бошад, ҳар дуру эътибор ҳаст. Ҳар кӣ маънии ҳайвонӣ дорад, ҳайвон бошад. Доно ҳамаро мебинад, мешиносад ва ба ҳама месозад ва кори ӯ дар дунё андар наравад».

Мавлоно мефармояд: «Охир ин амал намозу рӯза нест ва он сурати амал аст. Амал маънӣ аст дар ботин. Охир, аз даври Одам то даври Мустафо намозу рӯза буд – он сурат набуд ва амал буд. Пас амал ин аст, ки халқ фаҳм накардаанд:

*Маънӣ он бошад, ки бистонад туро,
Бениёз аз нақш гардонад туро.*

*Маънӣ он набвад, ки кӯру кар кунад,
Мар туро бар нақш ошиқтар кунад.*

Б. 1 Маънӣ он аст, ки бояд туро тахсир ва тобеи хеш гардонад. Ба хусус, туро нисбати расму сурат ва тасвиrotи бечон беэҳтиёҷ мегардонад.

Б. 2. Маънӣ он аст, ки онро ҳар кӯру кар ба осонӣ фаҳм накунад ва касро бештар ба он расму сурат ошиқтар менамояд.

*Нақш бар девор мисли одам аст,
Бингар, аз сурат чӣ чиз ӯро кам аст.*

Маънӣ: Расм, сурат ва тасвире, ки бар девор овехта шудааст, ба одам моно аст. Пас назар кун ба сурати бар девор овехташуда, ки чӣ чиз вайро намерасад.

*То ғилоф андар бувад, боқимат аст,
Чун бурун шуд, сӯхтанро олат аст.
Теги чӯбинро мабар дар корзор,
Бингар аввал, то нагирад кор зор.
Гар бувад чӯбин, бирав дигар талаб,
В – ар бувад алмос, пеш о бо тараб.*

Б. 1. То даме, ки теғ дар ғилоф қарор дорад, олоти боқимат маҳсуб мешавад. Лаҳзае, ки аз ғилоф берун меояд, он ба олоти оламсӯз табдил хоҳад ёфт.

Б. 2. Теги чӯбинро зинҳор ба корзор мабар. Нахуст аз он андеша намо, то ҳангоми задухӯрд хор, парешон ва музтару нотавон нагардӣ.

Б.3. Теғ агар чӯбин аст, бирав дигар теғ дархост намо ва пас аз дарёфти теги алмос ба майдон ҳозир шав. Қони бемаънӣ дар бадан носозгор аст, он мисли теги чӯбинест, ки дар ғилоф қарор дорад ва аз ӯ кор гирифта нашоад. Ӯ ҳосидӣ ва бадкирдориҳои ашхоси бадтинатро мазаммат карда, онҳоро огоҳ намудааст, ки агар ба касе бадӣ мекунад, донед, ки ба хеш бадӣ кардаед ва баъдан ба гирдоби бадихои хеш фурӯ хоҳед рафт.

*Шоир ба ин маънӣ гуфтааст:
Ҳамла бар худ мекунӣ, эй содамард,
Ҳамчу он шере, ки бар худ ҳамла кард.
Чун ба қаъри хӯи худ андар расӣ,
Пас бидонӣ, к- аз ту буд он нокасӣ.
Ҳар ки дандони заифе меканад,
Кори он шеъри ғалатбин мекунад.*

Б. 1. М: Эй марди сода, ту мехоҳӣ касеро мавриди ҳамлаи хеш қарор диҳӣ. Пас бидон, ки ин ҳамларо на ба дигарон, балки бар хеш кардай, чун шеъри бадхашме, ки симои хешро дар об дида, худро нобуд сохта буд.

Б.2. Агар ба табиат, тинат ва қаъри феълу атвори хеш амиқтар сар фурӯ барӣ, иқрор хоҳӣ шуд, ки ин нокасӣ аз қониби худи ту ба вуқӯъ пайваस्ताаст.

Б.3. Ашхосе, ки ба дарвешону заифон шеваи ҷабру зулму раво мебинанд, бидонанд, ки кори он шери ғалатбинро бори дигар такрор кардан мехоҳанд.

Василаи дигаре, ки Мавлоно аз он дар мубориза бар зидди золимӣ ва ташвиқи хайрхоҳӣ истифода мебарад, андешаи мукофоти амал аст, ки бар асоси он сазои некӣ некист ва бадӣ – бадӣ. Мавлоно тибқи ин ғоя зулму золимиро дар «Маснавӣ» ба чунин лаҳну шева маҳкум менамояд:

*Чоҳи мазлум гашит зулми золимон,
Инчунин гуфтанд ҷумла олимон:
Ҳар ки золимтар – чоҳаш пурҳавлтар,
Адл фармудааст бадтарро батар.
Эй, ки ту аз зулм чоҳе меканӣ,
Аз барои хеш доме метанӣ.*

*Бар заифон гар ту зулме мекунӣ,
Дон,ки андар қаъри чоҳ пай мезанӣ.*

Б.1. Зулми золимон, одатан чоҳи мазлумон аст, ки олимон низ бар он ишораҳо доранд.

Б.2. Ҳар ки золиментар аст, гӯри ӯ пурхавлу даҳшатноктар хоҳад буд. Адлу дод варзидан ба бадон муодили бадӣ кардан аст, раҳм овардан бар бадон ситам аст, бар некон ва авф кардан бар золимон чабр аст бар мазлумон.

Б.3. Эй фарди золимпеша: Ту, ки барои зердастон чоҳе аз зулм кандан мехохӣ, дон, ки он чоҳро на баҳри дигарон, балки баҳри хеш омода кардаӣ.

Б.4: Бидон ва огоҳ бош! Агар дар сари роҳи заифон чоҳе кандан хоҳӣ, бидон ба қаъри он чоҳ, пеш аз ҳама, худат афтода нобуд хоҳӣ шуд.

Мавлоно некӣ ва баркирдориҳо ҳамчун аъмоли ихтиёрии ҳуди инсон шумурда, бадбинӣ, каҳру ғазаб, ҳасад, шӯҳратпарастӣ, иззатталабӣ барин сифатҳоро ба амали ҳуди инсон вобаста медонад. Аз ин рӯ, роҷеъ ба ин хислатҳои башарӣ Иблисро гунаҳгор доништан ҷоиз нест. Мавлоно таълим медиҳад, ки ҳар бадӣ ва ҳар бадкирдорие, ки аз инсон ба вуқӯъ мепайвандад, на аз амалиёти шайтон, балки аз амри нафси ҳуди инсон сар мезанад ва сабаби ҳамаи бадкирдориҳою бадкориҳо нафси ҳуди инсон доништа мешавад. Шоир ба ин маънӣ гуфтааст:

*Беғунаҳ лаънат кунӣ Иблисро,
Ту набинӣ аз худ ин талбисро...
Нест аз Иблис, аз туст, эй гавӣ,
Ки чу рубаҳ сӯи дунба меравӣ.*

Шоир нафсро омили ҳамаи бадихо маънидод намуда, онро асоси бадбахтиҳо ва пояи душмании байни одамон шуморидааст:

*Нафс куштӣ, бозрастӣ з – эътизор,
Кас туро душман намонад дар диёр.*

М: Агар ту нафси хешро бидуши, он гоҳ аз узрҳои узр талабӣ наҷот хоҳӣ ёфт. Пас туро дар ин сарзамин дигар душман нахоҳад монд.

Мавлоно ақлу хирадро ситоиш намуда, қайд мекунад, ки инсон аз дигар мавҷудот бо ақлу хиради хеш фарқ хоҳад кард. Ӯ чунон офарида шудааст, ки барои ҳаёт ва амалиёти мустақилонаи хеш қодир аст:

*Ин ки фардо ин қунам ё он қунам,
Ин далели ихтиёрист, эй санам.*

Дар байни масъалаҳои тарбиявие, ки дар «Маснавий» баррасӣ гардидаанд, тарғиби ростгӯиву некномӣ мақоми хосае дорад:

*Ростиро пешаи худ қун мудом,
То шавӣ дар ҳар ду олам некном.*

Мавлоно ҳусни ахлоқро дар одоби нек, кирдори шоиста, рафтори писандида ва иффату покдоманӣ мебинад. Ӯ мӯътақид аст, ки инсон тавассути тарбия, омӯзондану омӯхтан, машқ ва худтарбиякунӣ ахлоқи хешро дуруст ва комил гардонида метавонад:

*Ман надидам дар ҷаҳони ҷустуҷӯ,
Ҳеҷ аҳлият беҳ аз хӯи нақӯ.*

М: Ман дар ҷаҳони ҷустуҷӯи хеш ҳарчанд кӯшиш ба харҷ додам, вале ҳеҷ лаёқату истеъдодро беҳтар аз табиат, тинат ва хулқи нек пайдо карда натавонистам. Вожаи «аҳлият» дар мисраи дуом ба маънии лаёқат, истеъдод омада, вожаи хӯ (й) ба маънии табиат, тинат ва хулқу атвор истифода шудааст.

Мавлоно таълим медиҳад, ки айбу нуқсонҳои башарӣ тавассути забон тақрир меёбанд. Аз ин рӯ, ҳангоми баёни андеша эҳтиёт мебояд кард. Пеш аз оғози суҳан аввал

дуруст мулоҳиза намуда, суханро дар мизони ақл санчида, ба зарур будани он боварӣ намуда, баъдан ба забон овардан чоиз аст:

*Нуктае, к- он част ногаҳ аз забон,
Ҳамчу тире дон, ки част он аз камон.
Во нагардад аз роҳ он тир, эй писар,
Банд бояд кард селеро зи сар.
Чун гузаит аз сар ҷаҳонеро гирифт,
Гар ҷаҳон вайрон кунад, набвад шигифт.*

Ба қавли Мавлоно холиқи афъол ҳуди инсон аст ва ҳар феъл, ки аз \bar{u} содир мешавад, марбут ба ҳуди \bar{u} ст, яъне бавучудорандаи рафтору кирдори баду нек ҳуди инсон аст. аз ин ҷост, ки орифи бузург мефармояд:

*То ту торику малулу тирай,
Дон, ки бо деви лаин ҳамширай.
Чун зи луқма ту ҳасад бинӣ, давом,
Чаҳлу гафлат зояд, онро дон ҳаром.
Ҳеч гандум кориву ҷав бар диҳад?
Дидаи аспе, ки курраҳар диҳад.*

Б. 1. То даме, ки дилсиёҳ, тираақл, ҳасуд ва бадкирдор ҳастӣ, дон, ки бо деви лаин – Иблис ҳамтан, ҳамроҳ ва ҳамнишинӣ.

Б.2. Агар ту баҳри луқмае ҳасадхӯриро идома диҳӣ, пас, дониста бош, ки аз чаҳлу чаҳолат, беҳабарӣ, бепарвой ва бетадбирӣ барин хислатҳои ношоистаи башариро баҳри хеш пайдо кардаӣ.

Б.3. Оё ҳеч дидаӣ, ки гандуми ба замин кошташуда ҳосили ҷавро дода бошад? Оё ҳаргиз дидаӣ, ки аспе курраҳар зоидааст?

Муаллифи «Маснавӣ» дар бисёр мавридҳо масъалаҳои рӯзмарраи зиндагиро аз рӯи ҳикмати воло ҳаллу фасл намуда, чунин андеша меронад:

*Аблаҳон гуфтаанд марде беш нест,
Войи он, к – \bar{u} оқибатандеш нест.
Оқибат дидан бувад аз комилӣ,
Дур будан ҳар нафас аз ҷоҳилӣ.*

Б.1. Гуфтаанд, ки аблаҳон мардони ҳақиқӣ нестанд. Вой бар ҳоли онҳое, ки охири кор ва натиҷаи амалро насанчида, аз ояндаи хеш беҳабар мемонанд.

Б.2. Охири корро мулоҳиза карда тавонистан, дурандеш будан ва аз чаҳлу ҷоҳилӣ дар канор истодан аз фозилӣ, донишмандӣ ва соҳибхунарии шахс дарак медиҳад.

Ба ақидаи Мавлоно, агар шахс бо одамони баду авбош ва мурдадил ҳамнишаст шавад, ҳатман нанги бадномиро ба худ мегирад: «Ҳар кӣ бо бадон нишинад, агар низ табиати эшон дар \bar{u} асар накунад, ба тариқати эшон муттаҳам гардад». Мавлоно нуксонҳои маънавии инсониро маҳкум намуда, бо одамони мурдадил нишастанро маслиҳат намедиҳад:

*Войи он зинда, ки бо мурда нишаст,
Мурда гашту зиндагӣ аз вай бичаст.*

Дар тарбияву ташаккули хислатҳои шахс таъсири беҳамтои ҳамсӯҳбатони соҳибдилу доноро дарк намуда, Мавлоно таълим медиҳад, ки кас то тавонад аз одамони сифлатабӯ бадсиришт дур гашта, бо соҳибдилон ҳамсӯҳбат ва ҳамнишин гардад:

*Гар ту санги хораву мрамар бувӣ,
Чун ба соҳибдил расӣ, гавҳар шавӣ.
Меҳри покон дар миёни ҷон нишон,
Дил мадеҳ, илло ба меҳри дилхушон.*

Маҳз, ҳамин ҷанбаи ашъори Мавлоно, ки асрҳо боз ақлу хиради одамиёнро тасхир кардааст.

Адабиёт:

- 1.Чалолиддини Румӣ. Ҳикоятҳои халқии «Маснавӣ». Ба чоп тайёркунанда: Р. Ҳодизода.- Нашриёти давлатии Тоҷикистон, Душанбе- 1963- 276 с.
- 2.Чалолиддини Румӣ. «Девони кабир». Ҷилдҳои 1,2. Мураттибон: С. Сиддиқов ва М. Шаҳидӣ- Душанбе: «Адиб», 1993.- 447- 461 с.
- 3.Муҳаммадтақии Ҷаъфарӣ. Шарҳи «Маснавӣ», ҷилди 1.- Техрон: Паёми озодӣ,-367 с.
- 4.Халифа Абулҳаким. «Ирфони Мавлоно».- Техрон: Оина, 224 с.
- 5.Сируси Шамисо. «Баён ва маонӣ»,- Техрон: Фирдавс, 254 с.
- 6.Ҳодизода Р. «Тасаввуф дар адабиёти форс- тоҷик».- Душанбе: Адиб, 1999.- 188 с.

ТАРБИЯ АЗ НАЗАРИ МАВЛОНО ЧАЛОЛИДДИНИ БАЛҲӢ*

ГУРҶАЗ САҒАРЗОДА

В этой статье речь идет о высказываниях (изложение мысли) Мавлоно Джалололидина (Румӣ) Балхӣ на тему «Человек и его воспитание» оспаривает, высказывает свои мысли.

Автор в этой статье о пользе воспитания и изучения в науку в творчестве Джалололидина Балхи отмечает, что тема носит спорный характер.

Изучение его творчества в воспитании юного (молодого) поколения может сыграть великую роль.

ТАРБИЯ АЗ НАЗАРИ МАВЛОНО ЧАЛОЛИДДИНИ БАЛҲӢ *

This article tell us about the Maulono Jaloliddini Balkhi, but this article tell us about the man and his life. The writer speak at this article the characteristics of Jaloliddini Balkhi about the. Them of his story.

The teaching this novel tell us about mans and modern of pupils.

ЧОЙГОҲИ МУТОИБА ДАР «БАҲОРИСТОН»-И АБДУРРАҲМОНИ ЧОМӢ

АМОНОВА М.Н.

*устоди калони кафедраи
фарҳанги соҳибкорӣ ва забони тоҷикии ДСХ*

*Гузаре кун ба ин «Баҳористон»,
То бубинӣ дар ӯ гулистонҳо.
Дар латофат ба ҳар гулистоне,
Руста гулҳо, дамида райҳонҳо (1-3).*

Абдурахмони Чомӣ, барҳақ, дар фазои пахновари адаби форсу тоҷик ситорае дурахшон буда, бо афкори ирфонӣ, тарбиявӣ ва балоғату фасоҳати калом ва нерӯи офарандаи осораш сафи бузургону орифон ва нобиғагонеро чун Рудақӣ, Фирдавсӣ, Берунӣ, Сино, Умари Хайём, Саъдӣ пурра месозад. Мероси адабии Чомӣ саросар омӯзанда ва саршор аз назару ақидаҳои муаллиф дар ҳалли масоили зиндагиву тарбия аст.

Маҳбубият ва дилбастагии мардуми мо бо ин адиби барҷаста дар поест, ки суханонашро мутобиқ бар ҳама мавридҳои зиндагии пурфарозу пурнишеб, бо кайфияту роҳати хос ва дархӯри вазъият ба қор мебаранд, аз нури истеъдоди азали, файзу баракати таъби саршор, насими меҳрофари гулистони ирфон, андарзи беамсоли устоди фарзона ва насихатҳои нотакрору дилсӯзонаи падаронааш баҳра мегиранд ва файз меёбанд.

Мероси адабии Чомӣ саросар тарбият асту чомаи хос ба тан дорад ва дар нақшҳои он олами ботин ва ҷаҳони маънавии адиб хондаву эҳсос мегардад. Мо осори гаранбаҳоеро медонем, ки ҳар қадам дар мақоми хеш нотакрору беамсоланд ва бо ифтихори вижае аз «Калила ва Димна», «Ҳазору як шаб», «Шоҳнома», «Гулистон», «Хамса» ва мисли инҳо ёд мекунем. Зеро инҳо аз он шуморанд, ки чун сарчашмаи мактаби илму маърифат, мардонагӣ, ақлу заковат, ифтихору хувияти миллӣ ва парвариши инсонӣ нексиришт ва пӯёву комил барои аҳли башар хидмат кардаанд ва хоҳанд кард. Бешак «Баҳористон» низ ба ин гурӯҳ дохил мешавад, зеро он дар тури панҷсад соли ҳастии худ аз нусха ба нусха, аз сина ба сина ва аз забон ба забон гузашта, бо тароват ва нафосату назокати хосе ҷонҳоро гармию ҳаловат бахшида, ҷомеаро ба роҳи рост ва дарёфту интиҳоби ҳадафҳои олий, хусни тафоҳум, дӯстию рафоқат ва расидан ба армонҳои хеш хидоят менамояд. Онро Чомӣ баҳори соли 892- и ҳиҷрӣ, (1487-и мелодӣ) дар пайравии «Гулистон»-и Саъдӣ чун китоби дарсию тарбиявӣ барои ҷигарбанди худ Зиёуддин Юсуф, ки он вақт даҳсола буд, таълиф намудааст.

Чомӣ дар равзаи шашуми “Баҳористон” ҳикоёти ширину ҳазломез ва зарофатборро гирд овардааст, ки ки пас аз мутолиаи бобҳои пешин таъби хонандаро хуш намуда, барои дарки ҳадафи асли ва рамзҳои зиндагӣ ба андеша водор мекунад.

“...Чомӣ дар як силсила ҳикоятҳои “Баҳористон” бо шеваи мазҳакавӣ воқеияти мудҳиши замони хеш ва сиришти манфури аҳли зулм- подшоҳони ситамгар, вазирони бемурувват ва амалдорони ҷафокори замони феодалиро ҷилвагар менамояд.” (1– 13)

Танқиди разолатҳои замони феодалий, хулқу рафтори номақбули бархе аз намояндаҳои он, мазаммати танбаливу ҳасад, бахилию кинаварзӣ ва нодонию гурур мазмуни асосии ҳикоёти латифагунаи “Баҳористон”- ро ташкил медиҳанд.

Ҳикоят: Тавонгаре дар аҳди яке аз золимон бимурд. Вазири он золим писари вайро талаб карду пурсид:

– Падари ту чӣ гузоштааст?

– Аз молу манол чунину чунон ва аз ворисон вазири кабир ва ин фақири ҳақирро.

Вазир бихандиду фармуд, ки мероси вайро ба ду ним кунанд: нимеро барои вай гузошту нимеро барои подшоҳ бардошт.

*Зулмпеша вазир наиносад
Чуз ҳақи подшоҳ моли ятим.*

Адл донад, агар барад ба тамо,
Фазл донад, агар кунад ба ду ним. (1– 91)

Аз мазмуни ин ҳикоя ба хулосае меоём, ки подшоҳу вазири золим аз гирифтани моли бегона ва хӯрдани ҳақи ятиму бенаво ҳеч гоҳ ибто намеварзанд ва аъмоли разилонаи ҳешро адл доништа, андаке риояти инсофро фазл мешуморанд. Пас, Ҷомӣ мантиқан таъкид месозад, ки рабудани моли кас бидуни инсоф ва адл ҳаром аст ва он мӯчиби пӯсиш ва шикасти ҷомеа мегардад.

Иллати дигаре, ки боиси пастравии ҷомеа ва беобрӯ шудани инсонхост, ин майхорагӣ ва бадмастист, ки аз назари Ҷомӣ дар канор намондааст. Ин иллати ҷомеа дар замони адиб низ ҷой дошт ва боиси касофатиҳову харобихву найрангбозиҳо мегашт. “Яке аз иллатҳои қабҳтарини инсонӣ, ки дар байни афроди табақаҳои гуногуни нимаи дуими қарни XV паҳн гардида буд, майхорагӣ ва бадмастӣ буд. Ин одати зишт дар он замон дар байни табақаи боло-шоҳу дарбориёни ӯ, амалдорони олирутба, ҳатто рӯхониёну ходимони дин ва аз табақаи шаҳр дар байни лавандҳо (олуфтаҳои шаҳрӣ) бисе ривоч ёфта, фасоди ахлоқро бештар мекард.”(1–14)

Ҳикоят: Масте аз хона берун омаду дар миёни раҳ биафтод ва қай карда лабу даҳони худ биолуд. Саге омаду онро лесидан гирифт. Пиндошт, ки одамест онро пок мекунад. Дуо мекард, ки Худои таоло фарзандону фарзандони фарзандонатро хизматгори ту гардонад. Баъд он саг пой бардошту ба рӯи ӯ бавл кард.

Гуфт: – Боракаллоҳ, эй хочаи ман, ки оби гарм овардӣ, то рӯи маро бишӯй. (1–83)

“Мастӣ барад ба пастӣ”, чунин аст мақоли мардумӣ, ки дар ҳақиқат афшӯра ва полӯдаи тачрибаи зиёд ва ҳикмати бузурги башарист. Ҳикояте, ки манзур шуд, тасвири ҳолати мастест, ки бо вучуди мастии зиёд ҳануз сухан мегӯяд, то ба болои мастиву пастии худ аблаҳиашро низ ба намоиш гузоша, исбот намояд. Аз таровишоти мантиқӣ ва андешаҳои зеҳнӣ маълум мешавад, ки маст пеши саг ҳам қимате ҷуз андак (ва он ҳам бошад бо тақозои ниёзи сагона) надорад, ки чун хочаташ раво шуд, ба рӯяш бавл кард. Аммо маст, ки ақро раҳо намудааст, аз ин амали саг шод аст ва ба пиндори хеш, ки ӯро хайрхоҳе гумон кардааст, дар ҳақаш дуо мегӯяд. Ин ҳолат бо тасвири ошкоро иродаи шикаста, нафси бадхоҳ, ҷаҳолат ва бетамизии афроди алоҳидаеро намоиш медиҳад, ки ба ҷуз комхоҳӣ ва лаззатҷӯӣ дигар коре надоранд. Пас аз мутолиаи ҳикоят ва андеша рӯи тасвирҳо, таҳлили ҳолати инсон дар вазъияти аз даст рафтани ақлу ирода хонанда ҳатман чунин бардоште хоҳад дошт, ки инсон танҳо бо ақлу фаросат, дину мазҳаб, одобу рафтори нек ва пиндори шоиста метавонад дар баробари дигарон пазируфта гардад ва обрӯю эътибор ба даст биёрад.

Шаробхора чу бар хештан раво дорад,
Ки сиблат аз қайи нопоки май биёлояд.
Саг аз масона гар ибриқи оби гарм орад,
Ки гусли сиблати нопоки ӯ кунад, шояд. (1–83)

Одоби меҳмондорӣ ва мизбонӣ ҳам аз қадимулайём мавриди назари хоссу ом қарор дорад ва мову шумо низ дар ҳолатҳои гуногун ба фарзандону шогирдонамон омӯхтану риояти онро таъкид мекунем. Дар “Баҳористон” ҳам ҳикоёти кӯтоҳе ҷой дорад, ки дар онҳо меҳмон қадри худро медонад ва аз камтарин кӯтоҳие аз сӯйи мизбон малулу хаста ва озурдахотир мегардад.

Ҳикоят: Халифа бо аъробие аз моида таом меҳӯрд. Дар он асно назараш ба лукмаи вай афтод, мӯйе ба чашми вай дар омад.

Гуфт: – Эй аъробӣ, мӯйро аз лукмаи худ дур кун!

Аъробӣ гуфт: – Бар моидаи касе, ки чандон дар лукмаи хуранда нигарад, ки мӯйро бинад, таом натавон хӯрд! – даст бозкашид ва савганд хӯрд, ки дигар бар моидаи вай таом нахӯрад. (1–89)

Ҳикояти мазур дар назари аввал хеле сода менамояд ва гумон меравад, ки халифа кори хубе кардааст, ки аз будани мӯй дар лукмаи аъробӣ ӯро хабар медиҳад. Вале

одоби меҳмондорӣ ва пазирӣ тақозо медорад, ки мизбон баъди ба ҷо овардани эҳтироми меҳмон ва расмиёти маъмул ба хӯрок хӯрдани ӯ назар накунад, зеро ин мӯҷиби хичолат ва норухати табъи меҳмон мегардад. Назари мо бар ин аст, аъробӣ марди одиест ва сарвату савлати беш надорад, аммо ба қадри хеш ва неъмате, рӯйи хон қарор дорад, мерасад. Аз ин рӯ, бидуни сохтакорӣ ба қадри хоҳиши худ аз он истеъмол менамояд. Тазод ин ҷост, ки Халифа бо вучуди сарвату дороии беинтиҳо бо андешае, ки марде аз суфраи ӯ нон меҳӯрад сидқан созгор нест ва аз ин мавқеъ ба ҳар луқмаи ӯ назар меафканад. Саранҷом ин қор аъробиро хуш намеояд ва аз хони халифа даст кашида, ҳатто савганд меҳӯрад, ки дигар бо ӯ нахоҳад нишаст.

*Чу мизбон биниҳад хони макрамаат , он бех,
Ки аз мулоҳизаи меҳмон қанон қунад.
На он ки бар сари хон луқма-луқмаи ӯро
Ба зери чамм бубинад, ба дил шумор қунад. (1– 89)*

Назокати табъ ва иззати нафс дар ин ҳикоя ҳамчун ормонҳои иҷтимоӣ барои адиб хеле муҳим арзёбӣ мегарданд ва бо овардани намунаи як сахнаи зиндагии воқеӣ мақоми онҳоро нигоҳ медорад.

Ғайр аз ин дар “Баҳористон” ҳикоеҳои дигаре низ ҳастанд, ки зиракӣ, ҳозирҷавобӣ, кӯтаҳбаёнӣ, хушгӯӣ, хушзавқӣ ва зарофатро ҳамчун фазилатҳои инсонӣ рӯйнамоӣ мекунад, то хонандаи хушманд аз розҳои зиндагӣ огоҳ гашта, рӯзгори худро хубу шоиста сару сомон бахшад.

Бо бардошти ниҳой арз қарданием, ки ҳазлу мутоибот шеваи нигориш ва баёнӣ вижае маҳсуб мешавад, ки ҳам иллоти ҷомеаро ошқор мекунад ва ҳам дардҳои онро даво мебахшад, инчунин боиси хандаю хушҳолии дигарон мегардад.

Адабиёт:

1. Абдураҳмони Ҷомӣ. Баҳористон. Душанбе: Адиб, 1987. – 158с.
2. Абдураҳмони Ҷомӣ....Маҷмӯаи мақолоти ҷашни 550- солагии Ҷомӣ. Душанбе: Дониш, 1973.– 234 с.
3. Абдураҳмони Ҷомӣ. Гулчини панду андарзҳо. Душанбе: Сифат, 2014.-100 с. (Мурадтибон ва муаллифони сарсухан: Ҷ.Саидзода, С.Камолзода)

Муаллиф дар мақола кӯшиш намудааст, ки мавқеи мутоибаро дар рӯзгор ва зиндагии инсонҳо шарҳу тафсир намояд. Ин мазмун дар “Баҳористон”- и Ҷомӣ бо шеваи хос ва санъати оли сурат мегирад, ки хонандаи хушманд ҳам панд мегираду ҳам лаззат мебарад.

Калидвожа: мутоиба, аъробӣ, халифа, моида, меҳмон, мизбон, тавонгар, вазир, золим, мерос.

ХУСУСИЯТҲОИ МАЪНОИ АНТОНИМҲО ДАР «БАҲОРИСТОН» - И АБДУРРАҲМОНИ ҶОМӢ

*СУЛТОНЗОДА МУАТТАРҲОН,
Донишгоҳи давлатии
Хуҷанд ба номи академик Б.Ғафуров*

Нуриддин Абдураҳмони Ҷомӣ шоири баландистеъдод, ширинкалом, бо мероси пурмазмуну арзишманди худ шӯҳрати умумичахонӣ дорад ва дар таърихи адабиёт ва афкори фалсафии халқи тоҷик мақоми шоистаеро соҳиб аст.

Сарчашмае, ки дар вақти тадқиқ дар даст доштем ва истифода бурдем, ин «Баҳористон»-и Абдураҳмони Ҷомӣ буда, аз машхуртарин навиштаҳои у ба шумор меравад, ки соли 1487 таълиф гардидааст.

Забони «Баҳористон»-и Абдураҳмони Ҷомӣ содду раван ва фаҳмо буда, барои образнокӣ осори худ муродифҳо, омонимҳо, ибораю таъбирҳоро, аз ҷумла антонимҳо хело фаровон истифода намудааст.

Бояд қайд кард, ки дар адабиёти классикӣ ба истифодаи антонимҳо диққати махсус меоданд. Бесабаб нест, ки қор фармудани чунин калимаҳо ҳамчун санъати алоҳидаи бадеӣ шинохта шуда, дар тӯли асрҳо ривоч ёфт ва бо номи санъати тазод ё муқобила маъмул гашт.

Забоншиноси тоҷик, профессор Ҳ. Маҷидов перомуни аҳамияти антонимҳо андеша дорад, ки «системаи маъноӣ забон, инчунин инъикоскунандаи қонуни ягонагии олам ва мубориза ба ҳамзидҳо бидуни муттазод ҳамчун тарафи муҳими ҳодисаи антонимӣ шоистаи таваҷҷуҳ ва пайгирии илмист» (1, 45)

Бояд қарад, ки гурӯҳи антонимҳои забони тоҷикӣ бо ташаббуси олимаи шинохта Ҳ.Талбакова рӯи қор омадааст (2), ки зиёда аз 700 ҷуфти антонимиҳо дар бар гирифтааст.

Мақолаи мазкур таҷрибаи нахуст, ки дар он хусусиятҳои маъноӣ антонимҳо дар «Баҳористон» - и Абдураҳмони Ҷомӣ таҳлилу баррасӣ шуда истодааст, Муаллиф кӯшиш намудааст, ки аз ӯҳда вазифаи гузоштааш барояд.

Тадқиқоти илмӣ оиди хусусиятҳои маъноӣ антонимҳо дар «Баҳористон» - и Абдураҳмони Ҷомӣ нишон дод, ки антонимҳои дар асари мазкур қорбаст шудааст, нисбатан чунин гурӯҳбандӣ намоем беҳтар: ба антонимҳои луғавӣ, маъноӣ, таркибҳои ҷуфти антонимҳо.

А) Антонимҳои луғавӣ гурӯҳи асосии калимаҳои тазодро ташкил дода муносиботи одамон, рӯйдодҳои мутақобилаи табиат, ҳодисаю воқеаҳои зиндагии доманфарохро истифода менамоянд. Маълум аст, ки хусусияти барҷастаи ин антонимҳо дар шакли «мучаррад», берун аз матн, бидуни ҷумла ҳамеша зидмаъно будани онҳост. Маҳз ҳамин хусусияти онҳо ба нависанда имконияти фаровон медиҳад, ки андешаҳои беҳтари худро ба хонанда пешкаш намояд.

А. Ҷомӣ дар «Баҳористон»-и худ ҳам ин қабилӣ антонимҳоро бештар аз ҳама қор фармудааст. Масалан, антонимҳои дар поён қайд гардида, ки ҳамзамон *руйдодҳои мутақобилаи табиат* ва *миқдорро* ифода мекунад:

*Не шаб ниҳиям, на рӯз аз нолаву оҳ,
Хоҳӣ шаби ман дароз, хоҳӣ кӯтоҳ.*

Антонимҳое, ки ҳолати инсониро ифода мекунанд:

*Ҷар қас, ки аз хучуми муҳаббат мариз шуд,
Донад табиби хеш лиқои ҳабиро
Чун бар сараш табиби бихишӣ ниҳад қадам,
Бахшад шифо аз иллати ҳастӣ табиро.*

Антонимҳое, ки муносибати инсониро ифода мекунад:

*Он аст дӯстдор, ки ҳарчанд душманӣ
Бинад, зи дӯст, беш шавад дӯстдортар.*

Антонимҳое, ки узви инсонро ифода мекунад:

*Маро ба дасти чапу **рост** чун худо орошт,
Раво мадор ки монад **чапам** чудо аз **рост**.*

Антонимҳое, ки тағироти табиӣ ва дигар маъниҳоро ифода мекунад:

*Боре, ки **осмону замин** сар кашид аз он,
Мушқил тавон ба ёвари ҷисму ҷон кашид.*

Б) Хусусиятҳои маъноӣ антонимҳо дар асар.

Антонимҳои маъноӣ гурӯҳи дигари калимаҳои зидмаъноӣ «Баҳористон»-и Абдурахмони Ҷомӣ ташкил медиҳад. Дар забони адабии тоҷикӣ ин мафҳумҳои номбар шуда, ҳамчун антонимҳои номӣ ва семантикӣ қабул шудааст.

Абдурахмони Ҷомӣ дар «Баҳористон»-и худ баъзан чунин калимаҳои ҳамрешаи мухталифро кор фармудааст, ки аз ҷиҳати маъно мутақобили яқдигаранд ва барои мушаххасбаёнӣ афкор ёрӣ расонидаанд. Бояд қайд намуд, ки калимаҳои антонимии ҳамрешаро худӣ гӯянда ё нависанда мувофиқи таъбу завқи худ дар қолабу қоидаи забон месозад, зеро дар захираи лугавӣ танҳо решаи он калима мавҷуд аст. Абдурахмони Ҷомӣ хангоми антонимсозӣ асосан пешвандҳои **но-**, **не-**, **ба-**, **бо-**, **бе-** ва пасвандҳои **-она**, **-гон-**ро ба кор бурдааст.

*Чу нест пеши падар ин қадар яқин, ки писар
Зи хели беҳирадон аст ё хирадмандон,*

Дар мисоли боло тавассути пешванди калимасозии **бе** - ду сифат ба ҳам муқобил гузошта шуда, бо ҳамин роҳ муносибату нуқтаи назар ба ҳислати манфиву мусбати инсонӣ ифода намудааст.

*Таъни нобино мазан, эй дам зи биной зада,
З-он нобино ба кори хештан бино бувад.*

Дар ин байт Абдурахмони Ҷомӣ ду маротиба антонимҳои маъноӣ **нобино-биноро** моҳирона истифода намудааст, ки ба воситаи пешванди калимасозии **но** - сохта шудааст.

« - Э азиз мегузорӣ, ки ман хушу **покиза** бимирам ё мехохӣ, ки марги маро ба ҳар чӣ **нопокизатар** аз он нест, биёлой?!»

Дар ин ҷумла калимаи **покиза** антоними маъноӣ буда, ба воситаи пешванди калимасозии **но-** маъноӣ зидро ифода намудааст.

*Хуш он хасм ба **айбе**, ки таънаи ту занад,
Ба рағми вай зи ҷунон айб раста бинишӣ.
В-аз ин бе**айб** хуштар он бошад,
Ки мубтало шуда ёро ба **айби** худ бинӣ.*

В) Таркибҳои ҷуфти антонимҳо

Чӣ хеле ки дар боло қайд намудем, Абдурахмони Ҷомӣ маҳорати баланди фитриро доро буд, ки ин сабаби аз байн нарафтани номи **ӯ** то давраи муосир гардидааст.

Вобаста ба ҷаҳонбинии худ Абдурахмони Ҷомӣ антонимҳои ҷуфтиро низ моҳирона дар «Баҳористон»-и худ истифода намудааст, ки ин бештар оҳанги таъкидии баёну тасвириро қувват бахшидааст. Ин гурӯҳи антонимҳо ба яқдигар бо воситаи пайвандаки **-у** (**-ю**) пайваст шудаанд:

*Ҳазор ҳила тавон сохт в-аз ҳама он беҳ
Ки ҳам зи сулҳу ҳам аз **ҷангаш** эҳтироз кунӣ.*

«- Э нодон, **рӯзу шаб** пеши ту як сон аст ва **равшанию торикӣ** дар чашми ту баробар.»

*Чу рӯяш аз ҳама ҷо зишттар бувад, чӣ аҷаб
Ки рӯ бипӯшию ҷои дигар бараҳна кунҳ!*

«Муше чанд сол дар дуккони баққол аз нуқлҳои хушқу меваҳои тар молмомол ба сар мебурд... »

*Боре, ки осмону замин сар кашид аз он,
Мушқил тавон ба ёвари ҷисму ҷон кашид.*

Антонимҳо аз ҳодисаҳои ниҳоят инкишоф ёфтаи забони тоҷикӣ ба шумор меравад.

Ҳами тарик, таркибҳои антонимҳои ҷуфтӣ яке аз воситаҳои васеи баёни афкори зидмаъно ба ҳисоб меравад. Бояд қайд кард, ки Абдурахмони Ҷомӣ ин воситаро бо ҷанбаҳои гуногунаш устодона истифода намудааст ва арзиши асари худро дучанд гардонидааст.

Адабиёт:

1. Мачидов Ҳ. Антонимҳои луғавӣ. Маърифат, 1999, №1-2, с.44-49
2. Талбакова Х. Антонимҳои номӣ яке аз воситаҳои муҳими забони тасвир. Душанбе, - 2010, 89с.
3. Ҷомӣ, Абдурахмон Баҳористон / таҳриргари ҷоп, муаллифи сарсухан ва шорехи тавзеҳоту луғат ба қалами олими шинохтаи тоҷик Аълоҳон Афсаҳзод – Душанбе, 2008. –204 с.
4. Ҷураева С. Муродифот дар ашъори Абдурахмони Ҷомӣ, Хучанд, 2011, 172 с.
5. Шокиров Т. Адиб, забон ва услуб. Душанбе – 2001, 175с.

ОСОБЕННОСТИ ЗНАЧЕНИЯ АНТОНИМОВ В «БАХОРИСТОН» -А АБДУРРАХМАНА ДЖАМИ

СУЛТОНЗОДА МУАТТАРАХОН

Антонимы, являясь противоположными по значению слова, придают речи особый оттенок значения. Анализируя и изучив произведения Джами, автор в статье отводит особое место на особенности значения антонимов в них, на их стилистические значения.

Ключевые слова: мировая известность, история литературы, источник, образность произведений, классическая литература, семантические антонимы, суффиксы.

OF PARTICULAR IMPORTANCE ANTONYMS "BAHORISTON" –OF ABDURRAHMAN JAMI

SULTONZODA MUATTARHON,

Antonyms, being opposite in meaning of the word, give the speech a special connotation. Analyzed and studied the works of Jami, the author of the article devotes a special place on the particular values of antonyms in them, in their stylistic value.

Keywords:-famous literary history, source, imagery works of classical literature, semantic antonyms, prepositions.

АБДУРРАҲМОНИ ҶОМӢ МУТАФАККИРИ ИНСОНПАРВАР

ЗИЁЕВА З.И.,

*аспиранти институти
фалсафа, сиёсатишиносӣ ва ҳуқуқи
ба номи А.Баҳоваддинови АИҶТ*

Абдурраҳмони Ҷомӣ чун шахси пешқадам ва муаллими ахлоқи писандидаи замони худ дар пайравии инсондӯстони пешинаи адабиёти форсу тоҷик накӯкорӣ, меҳнат, адлу дод, илму фарҳанг, сулҳу сафо дӯстиву бародарӣ, покӣ, номи нек, сидку сафо, ростӣ, олиҳимматӣ ҷавонмардӣ, ҷасорату мардонагӣ, иффату ҳаё, шикебой, фурутани, хоксорӣ, сабр, хомӯшӣ ва дигар падидаҳои ахлоқи ҳамидаро бо шавку шӯр тарғиб намуда чун маҳкумкунандаи ахлоқи разила ва накӯхештари ба дил ва муқобили зулму ҷавр нифоку низоъ, хиёнату ҷиноят, ғазабу хашм, ҷаҳлу нодонӣ, кибру гурур, мардумозорӣ ва қабохатҳои дигари сохти синфӣ ва афроди башарӣ, ки чун сарчашмаҳои бадӣ ваҳшонияти нобаробарии иҷтимоиро ошкортар сохта нуқси инсонро меафзуданд, баромад карда бо роҳи насихат, тарғиби сифатҳои хуб ва мазамати хислатҳои бад дар ривочи ахлоқи ҳамида ва решақан шудани ахлоқи разилаи одамон меҳоҳад, ки кӯмаке расонад. Дар ин роҳ ӯ давомдиҳандаи анаҳои инсондӯстонаи Рӯдакӣ, Фирдавӣ, Ибни Сино, Носири Хусрав, Низомӣ, Саъдӣ ва Ҷалолиддини Румӣ буда аз тамоми эҷодиёти ӯ роҷеъ ба тамоми нуқтаҳои боло метавон мисолҳои барҷаста овард [“Таҳаввули афкори Абдураҳмони Ҷомӣ”, Аълоҳон Афсаҳзод С. 125].

Ҷомӣ ба василаи парвардани сифатҳои нек ва барҳам додани хислатҳои бад дар вучуди шахс меҳост, ки Инсонии Комилро ба воя расонад. Вай дар ин роҳ қабл аз ҳама озодии бошууроани шахсиятро зини саъю талоши пайваста ва таъя ба ақли солими хеш тарғиб мекунад, ки намунаи олии ин фикр дар қитъаи зерин (аз девони нахустин) дарҷ ёфтааст:

*Ба дандон раҳна дар пулод кардан,
Ба нохун роҳ дар хоро буридан,
Фуру рафта ба оташдон нагунсор,
Ба пилки дида оташпора чидан.*

Ҷомӣ бо гуфтор ва кирдор ба мардум наъф расонданро шартӣ муҳимии одамият мешуморад. Ӯ мегуяд, ки қадри инсон, шараф ва бузургии он ба миқдори қору амали он аст, заҳмату талошҳои, ки вай барои осоиши мардумон мекунад:

*Роҳату ранҷ чун бувад гузарон,
Ранҷи каш баҳри роҳати дигарон.
З-он бошад ба мазраи уммед,
Ранҷи ту тухми роҳати ҷовид.*

Ҷомӣ барои аз роҳи ҳалол ба даст овардани ризқу рузӣ даъват намуда ба мардуме, ки бо ранҷи даст ва арақи ҷабин ҳаёти худро таъмин мекунад, эҳтиром ва муҳаббати ҳосе дорад. Ӯ деҳқониро ҳалолтарин ва ба умум Ҷоиданоктарин қори замони худ мешуморад, меҳнати деҳқон ва маҳсули ба дастовардаи вайро асос ва моҳияти ҳаёт медонад:

*Қуввати қону тан зи деҳқон аст,
Қўти рӯҳу бадан зи деҳқон аст.
Гар наёбад ҷаҳон зи деҳқон баҳр,
Қаҳр хезад зи қорхонаи даҳр.*

Ҷомӣ ҳамчун як гуманист – инсонпарвар баландии қадру мартабаи инсон, бузургвории инсонии ранҷбари эҷодкорро васф мекард. Ба андешаи ӯ, инсонҳо бояд дастёр ва дастгири ҳамдигар бошанд, ҳамавақт ва дар ҳама ҷо бо якдигар ҳайрхоҳӣ ва ғамхорӣ намоянд, барои осудагӣ ва хушбахтии ҷамъият аз нафъи худ гузаранд. Ӯ мегуяд:

*Шамъ шав, шамъ, ки худро сўзӣ,
То бад-он базми қасон афрўзӣ.*

Ҷомӣ фикрҳои олии инсонпарваронаи худро чун донаҳои борони раҳмат бар болои лабташнагон мерехт. Ӯ вазифаи шеърро дар тарбияи инсон, хидоят намудани он ба роҳи нек ва бо қорҳои нек, мубориза бар зидди зулму ситам, мубориза барои таъмини ҳукуматдорӣ одилона медонист ва дар тамоми ашъораш ҳамин фикрҳоро талқин мекард.

Ҷомӣ дар дили хонандагони ашъораш як муҳаббати саршор ва гарму ҷўшоне ба ҳаёт, ба оила ба афроди инсон тавлид мекунад. Хонанда дар ҳар ҳиҷои ғазалиёти Ҷомӣ набзи ҳаётро ҳис мекунад, дар дили вай аз завқи ҳаётдӯстӣ ва инсонпарварӣ ҷўш мезанад.

Абдурахмони Ҷомӣ дар замони тираву тори асри миёна илму донишро тарғиб мекард. Ҷомӣ ҷаҳолат ва нодониро фочиа ва офати бузурги инсон мешуморад. Ӯ ҳамаро ба касби илму дониш даъват карда мегуфт:

*Нахуст аз касби дониш баҳравар шав,
Зи ҷаҳлободӣ нодонон бадар шав.
Бувад маълуми ҳар озоду банда,
Ки нодон мурдаву доноист зинда.*

Ҷомӣ дар осораш, хусусан дар маснавиҳояш бисёр масъалаҳои муҳими омӯзиш ва тарбияро ба миён гузоштааст. Ҷомӣ дар симои фарзанди худ ба ҷавонон хитоб карда мегӯяд:

*Гирдоби талаб васеу дур аст,
Дарёи улум дуру гур аст.
Конеъ нашавӣ ба ҳар чӣ ёбӣ,
Аз хуб ба хубтар шитобӣ.*

Аз назари Ҷомӣ, донише, ки дар амал тадбиқ нашавад, донише, ки аз он ба дигарон нафъе нарасад, пуч ва бемаъно аст. Ҳар насиҳатгуй бояд ҳудаш ба гуфтаҳои амал кунад, бо кори худ ибрати дигарон гардад. Панд шунидан барои зиндагӣ кофӣ нест, инсон бояд аз илму дониш низ баҳраманд бошад ва ҳар пандеро аз нуқтаи назари дониш санчида, онро бошуурона ба кор барад:

*Шунав панду дониш бар он ёр кун,
Чун донистӣ, он гоҳ ба он кор кун.*

Камол ва шарофати инсон дар назари Ҷомӣ бо миқдори давлати вай набуда, балки боҳунар, боқору амали вай санчида мешавад. Ӯ мегӯяд:

*Дар ҳунар қуш, ки зар чизе нест,
Ганҷ дар пеши ҳунар чизе нест.*

Инсон мисли дарахти мевадор аст ва мевай он фазлу ҳунар, нафърасонии вай ба навъи башар мебошад, вале касе аз ин сифатҳо маҳрум аст, ӯ мисоли дарахти бесамар аст:

*Шохи бебар гарчи бо шад аз дарахти мевадор,
Чун наорад мева бор, андар шумори ҳезум аст* [Ҷомӣ. Осор ҷ.1 Фотиҳат-уш-шубоб. С. 12-15].

Тамоми ин ақидаҳои инсондӯстонаи Ҷомӣ, то ханӯз аҳамияти худро аз даст надодаанд. Шоир бо муқобили ғафлат ва серхобӣ, ки модари ҷоҳилианд, исён бардошта, ҳукми одилонаи гуманистона мебарорад:

*Бошад, эй карда рӯ ба роҳи талаб,
Ними умри ту рӯз, нима шаб.
Шаби ту чун ҳама гузаит ба хоб,
Умри ту нима шуд ба вақти ҳисоб.
Гар ту хоҳӣ дароз гардад рӯз,
Чизе аз шаб бидузду бар вай дӯз!*

Андарзҳои Ҷомӣ аксар бо оҳанги хитобу муроҷиат гуфта мешаванд, то ки онҳо дар қалбҳои мардуми сангдил таъсири бештар дошта бошанд:

*Зи оҳангдил бигсилу мум бош!
Паноҳи асирони мазлум бош!*

Аксари насиҳатҳои Ҷомӣ, мисли мақолу зарбулмасалҳо ҳикматомез ва ибратангез садо медиҳанд, ки баъзеи ҳамчун намуна зикр хоҳам кард:

*Зистан чун ба коми хасм бувад,
Мурдан аз зистан басте беҳтар.*

Ё

*Тифл чун соҳиби эҳсон гардад,
Зуд аз дод пушаймон гардад.*

Дар бисёр мавридҳо ӯ ходиса ва воқеаҳои хандаовару зиштро ба тарзи ҳаҷву истехзо баён мекунад ва баровардани хулосаро ба худи хонанда ва шунаванда вомегазорад:

*Ба сахро дид море он муханнас,
Ки аз мардӣ набудаи ҳеч ранге.
Зи бими мор меларзиду мегуфт,
Ки инак мор, ку мардеву санге.*

Абдурраҳмони Ҷомӣ чун фарзанди замони худ бо неруи насиҳат ва гуфтори хеш боварии бузург дорад, ва аз ин рӯ дар «Саломон ва Абсол» дар бораи мақоми насиҳат бо муболиға чунин менависад:

*Аз насиҳат ноқисон комил шаванд,
В-аз насиҳат мудбирон муқбил шаванд.
Аз насиҳат тоза гардад ҳар диле,
В-аз насиҳат ҳал шавад ҳар мушкиле.*

Таъсири муайяни панду андарзхоро Ҷомӣ дар пешравии ҷамъият ва парвардани ахлоқи пок дар тарбияи одамӣ наметавон инкор кард. Таъбири дигари Ҷомӣ, ки насиҳатгарӣ бар дили дӯстон чун дами субҳ барои бӯстон менамояд, моҳияти онро реалитар, ифода менамояд:

*Насиҳатгарӣ бар дили дӯстон,
Бувад чун дами субҳ бар бӯстон.*

Панду андарзҳои Ҷомиро аз рӯи муттавоҷшон метавон ба се гурӯҳ тақсим кард: 1. Андарзҳои, ки ба подшоҳон; 2. Насиҳатҳои, ки Ҷомӣ ба писараш Зиёуддин Юсуф; 3. Пандҳои олии ӯ, вале дигар будани мухотибин ҳамаи гуфтори таълимӣ ва ҳикматомези ӯро ҷанбаи умумийсонӣ ба ҳам муттаҳид менамоянд, ки ба тамоми мардум нигаронида шудаанд. Ӯ дар достони «Саломон» ва «Абсал» фарзандро бехтарин неъмат ва номбардори падар менамояд:

*Ҳеч неъмат бехтар аз фарзанд нест,
Ҷуз ба ҷон фарзандро пайванд нест.
Ҳосил аз фарзанд гардад коми мард,
Зинда аз фарзанд монад номи мард.*

Аммо Ҷомӣ фарзанди ноҳалафи бадсиғолу бадсиришт, фарзанди пурғурури бадҷаҳл, фарзанди бадҳаваси насабпараст, фарзанди аз падару модар гурезонро мазаммату нафрин мекунад, аз беилмӣ, чаҳолат ва ҳамоқати ӯ ба ғиғон меояд. Ҷомӣ ба писари худ дар «Юсуф ва Зулайхо» панд медиҳад, ки “Чу нодон на дар панди падар бош – Падар бигзори фарзанди ҳунар бош”. Дар девони нахустинаш фарзандони беилми аз падар ва аслу насаб лофзанандаро номардум ва шоҳи бебарги дарахти мевадор менамояд. Ӯ душмани ашаддӣ насабпарастӣ буда, ҳамеша ба муқобили онҳое хурӯҷ мекунад, ки мағрури аслу насаби худ шуда аз ҷавҳари донишу ҳунар орь менамоянд.

Ҳамин нуқтаро бояд ёдовар шуд, ки мавзӯи насабпарастӣ дар афкори инсондӯстии халқи тоҷик таърихи қадими дошта, ҳанӯз Рӯдакӣ гуфта буд:

*Эй дарего, ки ҳунармандро,
Бошад фарзанду ҳунарманд не.
В-арчи адаб дораду дониш падар,
Ҳосили меърос ба фарзанд не[Рӯдакӣ. Шеърҳо. У. Каримов ва С.*

Саъдиев, Душ. Ирфон, 1974, С.101-102].

Ба ҳамин тариқ Ҷомӣ қадри инсонро дар насабу силсила намебинад, ин арзишро ӯ дар сурати некӯ, сарват ва мансаб низ намеёбад, ягонагии сурату маъниро эътироф карда, ба бартарии сирот, яъне маънии қоил мешавад. (Сурати одам тану маънеш ҷони равшан аст, - Маънии одам надорӣ, сурати одам чи суд), маънии инсонро дар исмату ифғат, заковат, дониш ва ҳунар мебинад. (Комилу ноқис наҷсонанд дар қатъи умур, - Он чи аз шамшер меояд, на ҳадди ҳунар аст), бартарию афзалияти инсонро, ба андешаи ӯ, на миқдори зару сим, балки ҳунару истеъдоди онҳо муайян мекунад

*Қиммати мард на симу зар аст,
Қиммати мард ба қадри ҳунар аст.
Эй басо банда, ки аз касби ҳунар,
Қадраш аз хоҷа басае баитар аст.*

Бинобар ҳамин, Ҷомӣ дар бисёр навиштаҳои аҳамияти бузурги илму донишро чун қалиди маърифати ирфонӣ қайд намуда, на фақат илму ҷаҳл, ва олимӯ чоҳилро ба ҳам муқобил мегузорад, балки илмро тоҷи сари ҷумла ҳунарҳо, қулфқушои ҳама дарҳо, низомдихандаи олам ва шарафи одамӣ номида, мардумро ба пардохтани илму дониш ҳидоят мекунад ва хулоса мебарорад:

*Илм бувад ҷавҳару мо бақӣ сафол,
Он чу ҳақиқат, дигарон чун хаёл.*

Абдурахмони Ҷомӣ нишон медиҳад, ки дарёи илм бекарон буда, фаро гирифтани хамаи илмҳо аз имкон берун аст. Бинобар ин кас бояд фақат илми заруртаринро омӯхта, илмро ба амал ва донишро бо кӯшиш, яъне назарияро бо амалия мустаҳкам гардонад, зеро илми беамал чун заҳри бенӯш, беҳосил ва ботил буда, танҳо таҷрибае, ки дар асоси назария, ба кор бурда мешавад, илмро пурқувват ва тавоно мегардонад:

*Мазан пушти но бахти фирӯзро,
Ба қисмат се кун ҳар шабонрӯзро.
Якero ба таҳсили дониш гузор,
Ки бедонишӣ нест ҷуз айбу ор.*

Ба ақидаи Ҷомӣ, адаб ва донишу ҳунар сифатҳои заруртарини инсон буда, онҳоро ба фарзандон дар ҷавонӣ омӯзондан лозим аст, ки толиби илм худ бояд бештар саъй кунад:

*Дар ҷавонӣ саъй кун, гар беҳалал хоҳӣ амал,
Мева бе нуқсон бувад, чун дар дарахти навбар аст.*

Умуман Ҷомӣ, дар насихатномаҳояш зубдаи афкори таълимияшро бо як низоми хос баён ва ҷамъбаст намуда, дар масъалаи тарбия ва таъсири он ба инсон ҳам ба ихтилофи фикр роҳ медиҳад. Ӯ дар баъзе асарҳояш бефоида будани тарбияи одамони бадниҳод, насабпараст ва сифларо, ки аксар онҳоро ноқобил, нокас, ноаҳл ва гайра низ меномад, гушзан карда, дар ин бобат ҳатто гоҳе ба ифрот роҳ медиҳад:

*Ноаҳлро ба илм махон, з-он ки мушкил аст,
Аз раиҳи абр маҳви савод аз пари губор.*

Чунонки ба мушохида мерасад, Ҷомӣ дар абёти боло қатъан беҳосил ва бенатиҷа ва тағйирнопазир будани сиришти одамони пастро на танҳо эътироф мекунад, балки ба воситаи овардани мисолҳо аз табиат аз файзи борон бебаҳра будани хори сари девор, бо борон шустани пари зоғ ва як хел бе тағйир мондани онҳоро ин ақидаро гӯё то ба дараҷаи ҳукми қазову қадар мебардорад, ки ин хилофи гуфтаҳои ӯст, ки андаке болотар оварда шудаанд.

Шоир дар осори ҷовидонааш гаштаву баргашта ба ин мавзӯ шурочият намуда, таъсири бузурги тарбияро, бо тарзҳои гуногун ба қалам дода, илму донишу ҳунарро сарчашмаи зоянда ва ҷовидонаи зиндагӣ эътироф намудааст.

*Санг аз партави худ гирад тоб,
Гардад аз сӯҳбати гул об гулоб.*

Адабиёт:

1. Рӯдакӣ. Шеърҳо. У. Каримов ва С. Саъдиев, Душ. Ирфон, 1974, С.101-102
2. Таҳаввули афкори Абдурахмони Ҷомӣ”, Аълохон Афсаҳзод С. 125
3. Ҷомӣ. Осор ҷ.1 Фотиҳат-уш-шубоб. С. 12-15

АБДУРРАХМАН ДЖАМИ – МЫСЛИТЕЛЬ – ГУМАНИСТ

ЗИЁЕВА З.

Статья посвящена 170-летию со дня рождения великого поэта персидско-таджикской литературы, продолжателя гуманистических традиций Рудаки, Фирдоуси, Ибн Сино, Носир Хусрав, Низами, Саади и Джалалиддина Руми. В статье рассматриваются основные гуманистические идеи поэта.

Ключевые слова: персидско-таджикская литература, гуманист, произведения, гуманные мысли, нравоучение.

ABDURRAHMAN JAMI - THINKER - A HUMANIST

ZIYOEV Z.

The article is devoted to the 170th anniversary of the birth of the great poet of Persian-Tajik literature, humanistic traditions successor Rudaki, Ferdowsi, Ibn Sina, Nosiri Khusraw, Nizami, Saadi and Rumi Jalaliddin. In the article the basic humanistic ideas of the poet.

Keywords: Persian-Tajik literature, humanist works humane thought morality.

БА МАЪЛУМОТИ МУАЛЛИФОН

Дар маҷаллаи илмӣ «Илм ва инноватсия» мақолаҳое ҷоп карда мешаванд, ки онҳо дорой натиҷаи таҳқиқотҳои илмӣ оид ба илмҳои педагогӣ, равоншиносӣ, табиӣ, иқтисодӣ, гуминатарӣ, адабиётшиносӣ ва забоншиносӣ мебошанд. Ҳангоми ирсоли мақолаҳо муаллифон бояд қоидаҳои зеринро риоя намоянд:

Ҳаҷми мақола якҷоя бо матн, расмҳо, ҷадвал, диаграмма, графика, рӯйхати адабиёт ва матни аннотатсия бо забонҳои русӣ ва англисӣ набояд аз 10 саҳифаи ҷопи компютери зиёд бошад.

Мақола бояд дар системаи Microsoft Word омода карда шавад. Мақола дар компютер ҳуруфчинӣ гардида (гарнитура Times New Roman Tj 14, формат А4, фосилаи байни сатрҳо -1см, ҳошияҳо: боло -3см, поён -2,5см, чап -3см, рост -2см;), ҳамаи саҳифаҳо бояд рақамгузорӣ кард шавад.

Дар саҳифаи якум унвони мақола, дар сатри дуюм ному насаби муаллиф (муаллифон) нишон дода мешавад. Дар сатри сеюм номгуӣ муассасаи таълимӣ, суроға ва e-mail. Баъд аз як фосила матни асосии мақола оғоз меёбад. Дар охири мақола баъд аз рӯйхати адабиёт аннотатсияҳо бо забонҳои русию англисӣ ва калидвожаҳо (8-10 калима) оварда мешавад.

Рӯйхати адабиёт бо тартиби умумӣ баъд аз матни мақола оварда мешавад. Қоидаҳои тартибдиҳии рӯйхати адабиёт бояд риоя карда шавад.

Мақолаҳои илмие, ки ба маҷалла супорида мешаванд, бояд ҳулосаи экспертӣ, маълумотномаи муаллифӣ (барои мақолаҳои силсилаи табиӣ) ва тақризи мутахассисони соҳаро оид ба имконияти ҷопи он дошта бошанд.

Ҳайати таҳририя ҳуқуқ дорад, ки мақолаҳои илмиро ихтисор ва ислоҳ намоянд.

Мақолаҳое, ки ба талаботи зерин ҷавобгӯ нестанд, бо пешниҳоди ҳайати таҳририяи маҷалла ба муаллифон баргардонида мешаванд.

К СВЕДЕНИЮ АВТОРОВ

В научном журнале «Наука и инновация» печатаются статьи, содержащие результаты проведенных исследований по педагогическим наукам.

При направлении статьи в редколлегию авторам необходимо соблюдать следующие правила:

1. Размер статьи не должен превышать 10 страниц компьютерного текста, включая текст, таблицы, библиографию, рисунки и тексты аннотации на таджикском, русском, персидском и английском языках.

2. Статья должна быть подготовлена в системе Microsoft Word. Одновременно с распечаткой статьи сдается электронная версия. Рукопись должна быть отпечатана на компьютере (гарнитура Times New Roman Tj 14, формат А4, интервал одинарный, поля: верхнее-2,5 см, левое -3см, правое-2см;), все листы статьи должны быть пронумерованы.

Сверху страницы по центру листа указывается название статьи, ниже через один интервал инициалы и фамилия автора (авторов). Ниже название организации, адрес. Далее через строку следует основной текст. В конце статьи приводятся ключевые слова (до 10 слов на тадж. рус. и англ. яз.).

Ссылки на цитируемую литературу даются в скобках, например (12.с.42). Список литературы приводится общим списком после ключевого слова (под заголовком «Литература») в порядке упоминания в тексте.

К статье прилагается резюме на таджикском, русском и английском языках с указанием названия статьи. Текст резюме приводится в конце статьи после списка использованной литературы.

Редколлегия оставляет за собой право производить сокращения и редакционные изменения статьи. Статьи, не отвечающие настоящим правилам, редколлегией не принимаются.

Масъули чоп: *Н. МУҲАММАД*

Мухаррири матни русӣ: *ҶОНМАҲМАДОВА Г.Ш.*
Мухаррири матни англисӣ: *ЛУТФУЛЛОЕВА П.*
Ҳуруфчини компютерӣ: *Р. МУЗОФИРОВА*
Сахифабанд: *Р. ҲАЙДАРОВ*

Ответственный секретарь: *Н. МУХАММАД*

Редактор русского текста: *ДЖОНМАХМАДОВА Г.Ш.*

Редактор английского текста: *П.ЛУТФУЛЛОЕВА*

Компьютерный набор: *Р. МУЗОФИРОВА*

Веростор: *Р. ХАЙДАРОВ*

Академияи таҳсилоти Тоҷикистон Пажӯҳишгоҳи рушди маориф,
шаҳри Душанбе, хиёбони С. Айнӣ, 45

Институт развития образования АОТ, г. Душанбе, пр.С. Аини,45

*Ба матбаа супорида шуд. Ба чопаш **** имзо шуд. Қоғазӣ офсетӣ. Андозаи 60x84 1/16
11,5 ҷузъи чопӣ. Теъдод 100 нусха. Супориши №*

*Дар нашриёти «Сифат» чоп шудааст.
ш. Душанбе, хиёбони С. Айнӣ, 45*